

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

МАРҒИЛОН ШАҲАР ҲОКИМЛИГИ

**“ЭКОСАН” ХАЛҚАРО ТАШКИЛОТИНИНГ
ВИЛОЯТ ФИЛИАЛИ**

ФАРҒОНА ДАВЛАТ ПОЛИТЕХНИКА ИНСТИТУТИ

ҚЎҚОН ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

ВИЛОЯТ ФАН ВА ТЕХНИКА МАРКАЗИ

ВИЛОЯТ ОИЛА МАРКАЗИ

МАРҒИЛОН ШАҲРИ ЎТМИШИ, БУГУНИ ВА ЭРТАСИ

**мавзусидаги республика
илмий семинар
январь**

МАТЕРИАЛЛАРИ

Фарғона - 2007

Фалсафа фанлари доктори профессор М.А.Абдуллаев, тарих фанлари доктори профессор Қ.Тўйчиевлар умумий таҳрири остида

Таҳрир ҳайъати аъзолари:

**А.А.Ғофуров, Х.П.Пўлатов, Ў.Эшонбобоев, Д.Мухамедова,
М.Абдурахмонова, З.Исмоилова, Г.Фармонова**

Нашр учун масъул: А.А.Ғофуров

Мухаррир: М.Орипов

Компьютер усталари: М.Мадаминова, Ф.Умарова

Ушбу илмий-амалий семинар материалларида Марьилон шаърининг шитмиши ва ёзирги кундаги ижтимоий-иқтисодий, маонавий ёёти ёритилган.

Мазкур анжуман материаллари бщйича шз фикр ва мулоъазаларингизни Фарьона Давлат университетининг «Жаъон тарихи» кафедрасига йшллашингиз мумкин.

ҚАДИМГИ МАРҒИЛОН

А.Асқаров – академик, Тошкент

Мустақиллик йилларида маънавий ҳаётимиз ва бой қадриятларимизнинг тиклаш йўлидаги савобли ишлардан бири, Ўзбекистон диёрида жуда қадим – қадим замонларда қад кўтарган ва ҳозирда ҳам гуллаб-яшнаётган шаҳарларимизнинг кўп асрлик муборак ёшларини нишонлаш анъанага айланди. Бухоро ва Хива, Термиз ва Шаҳрисабз тўйларидан кейин яқин орада Қарши шаҳрининг 2750 йиллиги нишонланади. Бу шаҳарларнинг ёшларини аниқлашда ҳамма вақт ҳам ёзма манбалар топилавермайди. Чунки Ўзбекистон заминидида қадимги шаҳарлар илк таркиб топган узоқ замонларда ҳали ёзув бўлмаган. Чунки бизнинг ҳудудларимизда ёзувнинг пайдо бўлганига атиги 2200-2300 йил бўлди, холос. Аجدодларимизга тегишли энг қадимги ана шу ёзув бохтарий, сўғдий ва хоразмий хатлари бўлиб, бироқ у ёзувларда Фарғона водийси шаҳарлари ҳақида бирор жумла ҳам ёзма маълумот бизгача етиб келмаган. Шунинг учун ҳам қадимги шаҳарларнинг ёшларини аниқлашда археологик тадқиқотлар муҳим аҳамият касб этади.

Жаҳон фанида қабул қилинган анъанага кўра, бирор аҳоли зич жойлашган масканни шаҳар деб аташ учун камида 5-6 та белгилар бўлиши шарт дейилган. Шаҳар куруқ жойда ўз-ўзидан бирдагина пайдо бўлавермайди. Аввалом бор, шаҳар ўтроқ, турғун аҳоли ижтимоий-иқтисодий тараққиётининг маълум босқичида шаклланади. Дастлаб унинг асосини қишлоқ ташкил этиб, қишлоқ аҳолиси бир вақтнинг ўзидида хонаки чорвачилик, мотиға деҳқончилиги, ҳунармандчилик ва савдо-сотиқ билан ҳам шуғулланган. Даврлар ўтиши билан бронза асрига келиб, ибтидоий аجدодларимиз бир вақтни ўзидида хўжаликнинг барча соҳалари билан шуғулланиши мумкин бўлмай қолди. Чунки, ибтидоий одамлар хўжалигида содир бўла бошлаган ишлаб чиқариш билан боғлиқ ихтисослашув жараёни аجدодларимиз ҳаётида туб ижтимоий-иқтисодий ўзгаришларга олиб келди.

Аввал ибтидоий жамоалар ҳудудларнинг табиий географик ва экологик имкониятларига қараб минтақавий ихтисослашадилар, жамиятда биринчи ижтимоий меҳнат тақсимооти юз беради, яъни маълум бир минтақа аҳолиси хўжаликнинг деҳқончиликка қулай туманларида зироатчилик билан шуғулланади, чирвага қулай бўлган чўл ва дашт-тоғ олди адирларда эса чорвачилик хўжалиги ривожланди. Бу манзара айниқса археологик ёдгорликларда яхши кузатилади.

Ибтидоий жамият заминидида хўжаликнинг ҳар иккала йўналиши бўйича ривожланиш давом этади. Сўнгги бронза ва илк темир даврига келиб, ҳар икки хўжалик аҳолиси ижтимоий-иқтисодий ҳаётида жиддий ўзгаришлар содир бўлди, яъни деҳқончиликдан энди ҳунармандчилик ажралиб чиқди. Бошқача қилиб айтганда, иккинчи меҳнат тақсимооти содир бўлди. Чорвачилик минтақаларида эса кўчманчи чорвачилик қарор топди.

Деҳқончилик минтақаларида юз берган ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ўзгаришлар илк шаҳарларни вужудга келишига, биринчи синфий жамиятни

таркиб топишига, жамиятнинг мафкуравий асоси жаҳон динларинин пайдо бўлишига, илк давлатчиликнинг вужудга келишига олиб келди. Бу воқеалар жамият тарихида урбанизация жараёни, шаҳарсозлик маданиятининг шаклланиши билан боғлиқ масалалар бўлиб, Ўзбекистон ҳудудида бу жараённинг минтақалараро, босқичма-босқич юз бериши кузатилган, яъни Ўзбекистон ҳудудларида шаҳарсозлик маданияти ўзининг ривожланишига қараб уч минтақага бўлинган: биринчи минтақани Ўзбекистоннинг жанубий туманлари, яъни Сурхондарё вилояти ташкил этади. Бу минтақада шаҳарсозлик маданияти бронза даврида таркиб топди, ўзбек давлатчилиги асослари, кўртаклари пайдо бўлди. Илк темир даврига келганда қадимги шаҳарлар Ўзбекистоннинг Сўғдиёна (Қашқадарё, Самарқанд, Бухоро вилоятлари) ва Қадимги Хоразм воҳаларида ҳам қад кўтаради. Шунинг учун ҳам бу минтақаларда таркиб топган шаҳарларнинг ёши 2500-2750 йилдан кам эмас. Ниҳоят антик даврга келганда шаҳарсозлик маданияти Тошкент воҳаси ва Фарғона водийсигакириб келди. Бу минтақа шаҳарларининг ёши 2000-2200 йил атрофида эканлиги археологик материалларда ўз аксини топган. Айнан шу даврда Буюк ипак йўли водий шаҳарлари орқали Хитойдан Самарқанд, Бухоро ва ундан жанубий-ғарбий мамлакат ҳудудларини оралаб то Византиягача бориб етди. Бу нафақат археология материаллари, балки ёзма манбаларда ҳам ўз аксини топган. Худди шу даврда Шарқдан Ғарбга ўтган савдо қарвон йўлининг водий орқали ўтган трассаси бўйлаб қатор шаҳарлар қад кўтардики, ана шу шаҳарлардан бири сифатида, археологик тадқиқотлар натижасига кўра Қадимги Марғилон шаҳри вужудга келди.

Шаҳарнинг Марғилон номини олиши мавжуд ёзма манбаларга кўра Х асрдан нарига бормайди. Аммо, Марғилон шаҳрига асос солинганига камида 2000 йил бўлгани аниқ. Бу сана археологик манбаларга асосланган. Марғилон қадимий тарихини ўрганишда Марғилон шаҳар ҳокимиятининг молиявий ва ташкилий ёрдами жуда катта бўлди. Ҳокимият археология институти учун ўтиш даврининг иқтисодий қийинчиликларини ҳисобга олиб, 1994-1999 йилларда Марғилонда ўтказилган кенг кўламли археологик тадқиқот ишларига ўзининг кўмагини аямади. Шу йилларда Марғилон шаҳри ва унинг теварак-атроф туманларини ўрганишга кенг имкониятлар яратиб берди. Тадқиқотлар биргина археологик ёдгорликларни топиш ва уларни ўрганиш билан қиёяланмай, балки марғилонсой оазисининг палеогеографик ва агро-иригация насосларининг ётқизикларини ўрганиш билан боғлаб олиб борилди.

Фарғона вилояти водийнинг жанубий қисмида жойлашган. Унинг асосий сув артерияларидан бири Марғилонсой бўлиб, жанубий Фарғонанинг Марғилонсой ҳавзасида, унинг адир зонасида авваллари ҳам археологик изланишлар олиб борилган ва Октом, Кунгай ва Суфан каби илк темир даврига оид ёдгорликлар топиб ўрганилган эди. Аммо улар чорвадор жомалар қабристонлари бўлиб, жанубий Фарғонада шаҳар маданиятига тегишли ёдгорликлар ҳали учратилмаган эди.

Тадқиқотлардан маълумки, Фарғона водийсининг шимолий ва шарқий қисмида бронза давриданок қадимги деҳқончилик маданият қолдиқлари илмий адабиётларда Чуст маданияти номи билан машҳур. Ҳозирги кунда Фарғона

водийсининг 15 пунктида, ана шу маданиятга мансуб 80 дан ортиқ бронза даврининг ўтrock деҳқончилик маданияти манзиллари топилган. Аммо Чуст маданияти ёдгорликлари жанубий Фарғонада топилмади.

Илк темир даврига келганда водийда қадимги деҳқончилик маданияти ёдгорликлари ҳам пайдо бўла бошлайди. Мутахассислар бу давр ёдгорликларини Фарғона водийсида Элатан маданияти номи билан атаганлар. XX асрнинг 70-йилларигача жанубий Фарғонада элатан маданиятига тегишли ёдгорликларни борлиги ёки уларнинг топилиши ҳақида ҳеч бир маълумот йўқ эди. Аммо, бу зонада кейинги йилларда ўтказилган палеогеографик тадқиқотлар жанубий Фарғонада ҳам уларнинг топилишини тақозо этарди. Ниҳоят археологларнинг олиб борган изланишлари тоғ дараларидан елиб чиққан Марғилонсой ҳавзасини икки зонага, яъни юқори (адир) ва қуйи (пасттекистик) микрооазисларга бўлишни тақоо этди. Марғилонсой дараларидан адир онасига чиққач, жуда катта кенгликда чорвачилик учун қулай майсазор ҳосил этган. Сойнинг қуйи ҳавзаларида эса деҳқончиликка қулай унумдор ерлар ҳосил бўлган. Архелого-географик маълумотларга кўра, дастлаб ибтидоий аجدодларимиз томонидан Марғилонсой ҳавзасининг адирлик зоналари ўзлаштирилди. Унинг қуйи оқимида эса деҳқончилик хўжалиги учун унумдор массивлар ҳосил бўлган. Айнан шу массивлардан бири Фарғона шаҳрининг истироҳат боғи ўрни бўлиб чиқди. Шунинг учун ҳам бу даврга оид дастлабки ёдгорлик ҳозирги Фарғона шаҳрининг истироҳат боғи ҳудудида жойлашган ва маҳаллий аҳоли томонидан Симтепа деб юритилган қадимги шаҳар харобаси эди. Симтепа XX асрнинг 70-йилларда Н.Г.Горбунова ва В.И.Козенковлар томонидан ўрганиб чиқилган, шаҳар истироҳат боғини қайта қуриш даврида бўзиб юборилди (Горбунова, Козенков, 1974 й).

Симтепа ёдгорлиги учта хронологик босқичга бўлинади. Унинг қуйи қатламидан элатан даврига оид бой сопол комплекслари топилган. Сополларнинг аксарият кўпчилиги бозоргир қилиб чархда ясалган, давр жиҳатидан милoddан аввалги IV-III асрларга тегишли. Шаҳарда ҳаёт то милoddий эранинг III-IV асрларигача узлуксиз давом этган. Симтепанинг ҳар уччала қатламларидан монументал бино қолдиқлари ва товар характеридаги ҳунармандчилик маҳсулотлари топилдики, улар Симтепада антик даврда шаҳар маданияти таркиб топганлигидан далолат беради. Мана шу тадқиқот натижалаига кўра, ҳозирги кунда биз Фарғона шаҳри мавжуд тасаввурларга қарши ўлароқ мустамлакачилик даврида эмас, балки кунимиздан роппа-роса 23 аср аввал илк антик даврда пайдо бўлган, деган хулосага келишимизга асос бўлади.

Марғилонсой ҳавзасида қад кўтарган қадимги шаҳарлардан яна бири Марғилон шаҳрининг ғарбий қисмида жойлашган Қизлартепадир. Ундан 700 метрлар чамаси жанубий-шарқда Машад қабристони мавжуд. Қабристоннинг энг баланд қисмида Тепа-2 жойлашган бўлиб, унда олиб борилган археологик қазилмаларга қараганда, у жойда қадимги шаҳарнинг арки жойлашган. Қизлартепа, Тепа-2 ва Машад деб аталган ҳозирги замон қабристони майдонини бир бутунликда ҳисоблаганда, бу жойда қадимда 20 гектар майдонни эгаллаган қадимги шаҳар харобаси бўлган.

Одатда қадимги шаҳарлар майдон жиҳатидан ҳозирги замон шаҳарларидан тубдан фарқ қилади. Уларнинг майдони ҳозиргидек катта ва кенг бўлмаган. Қизлартепада шаҳар ҳаёти узоқ давом этган. Қизлартепа археологик коаплексларини ўрганган археологлар унинг даврини уч бўсқичга бўладилар. Биринчи бўсқичда (милодий I аср) шаҳарга асос солинади ва Ипак йўли бўйлаб қад кўтарган шаҳар сифатида шаклланади ва ривожланади. Археологик топилмаларнинг қиёсий таҳлили шаҳарга милодий I асрда асос солинганлигини тасдиқлайди. Қизлартепанинг иккинчи даврида (милодий II-IV асрлар) шаҳар ҳудудида монументал зардуштийлик ибодатхонаси қад кўтаради. Ибодатхона тағ курси зиккурат шаклидаги уч қават платформадан иборат бўлиб, тағ курси майдони пастдан юқорига кўтарилган сари қисқариб борган. Унинг пастки биринчи қавати 36х60 метр, ўрта иккинчи қавати 26х26 метр, энг юқори учинчи қавати 20х20 метр майдонни ташкил этади. Уч зинапо्याли платформа устида монументал оташпарастлик ибодатхонаси бунёд этилган. Квадрат шаклида қад кўтарган монументал бино марказида бир-бирига уланган иккита оташхона очилди. Монументал бинонинг зиккурат шаклида қад кўтариши ва унинг қоқ ўртасида қўшалок оташхона (алтарь) қолдиқларининг топилиши, ушбу объектни оташпарастлар ибодатхонаси эканлигидан далолат беради.

Қизлартепа-3 даврида (милодий V-VI асрлар) ибодатхона девори ташқарисининг жанубида икки ярусли хумдон қолдиқлари топилди. Унда пиширилган сопол идишлар турли шаклли бўлиб, улар асосан кулолчилик чарҳида ясалган. Кулолчилик маҳсулотлари асосан бозор учун ишланган юпқа, нафис ва жарангдор турли-туман сопол идишлардан иборат. Демак, Қизлартепада қадимги шаҳарларга хос аниқ белгилар мавжуд: биринчидан, шаҳар ўз арки аълоси (Тепа №2) ва шаҳар шаҳристониغا (Қизлартепа) эга. Иккинчидан, шаҳристон ҳудудида умум шаҳар аҳолиси топинадиган монументал жомий ибодатхонаси қурилган. Учинчидан, шаҳар аҳолиси касби-кориға хос ҳунармандчилик юксак даражада ривожланган. Улар ишлаб чиқарган маҳсулотлар товар характериға эга бўлган.

Бу қадимги шаҳарнинг муҳофаа деворлари бизгача етиб келмаган. Қадимги шаҳар ўрнида ҳозирги замон Машад қабристонининг пайдо бўлиши шаҳар ички таркибини ўрганишға имкон бермади. Шунга қарамай, Машад маҳалласида, Қизлартепа ва Тепа-2 ёдгорликлари ва уларнинг теваарак атрофларида яқин 20 гектар майдон доирасида 13 та шурф қазилди. Ана шу шурфлар ва Қизлартепа ҳамда Тепа-2 да олиб борилган археологик изланишлар туфайли Қадимги Марғилонни айна мана шу 20 гектарли майдон доирасида вужудға келганлиги исботланди.

Шундай қилиб, жанубий Фарғонада Марғилон шаҳри ёшини аниқлашға қаратилган махсус тадқиқотларға қадар турдли йилларда археологик изланишлар олиб борилган. Натижада бу минтақанинг адир зонасида чорвадорларнинг Октом, Суфан ва Кунгай каби илк темир даври ёдгорликлари (Н.Г.Горбунова, В.И.Козенкова) ҳамда Симтепа, Хўжампошшо, Қоратепа, Лангар, Мозортепа, Шомирзатепа, Шаҳартепа каби антик даври деҳқончилик маданияти ёдгорликлари топиб ўрганилдики, уларнинг деярли барчаси

милодий эранинг бошларига оид эди. Шулар орасида Симтепа Марғилонсой куйи ҳавзасидаги энг қадимги аграр йўналишдаги шаҳарларда бири бўлиб, у ерда бошланган урбанизация жараёни милодий эранинг бошларида бутун минтақа бўйлаб ёйилди ва ривожланди. Айниқса бу жараён Марғилон шаҳри ҳудудида олиб борилган археологик изланишлар давомида, бой фактик материаллар асосида (Қизлартепа, Тепа-2 ва Машад қадимги шаҳар қолдиқлари) ўз исботини топди (Ф.А.Махсудов). Шунингдек, айнан шу даврда Марғилон шаҳрига асос солинди. Ана шу тарихий онлардан бери камида 2000 йил ўтди. Демак, қадимги Марғилоннинг шаҳар сифатида қад кўтарганига 2000 йил бўлди.

МАРҒИЛОН ВА ФАРҒОНАНИНГ ИЛК ДЕҲҚОНЧИЛИК МАДАНИЯТИ

М.Исомиддинов, Ҳ.Раҳматиллаев - ФарДУ

Қадимги Шарқ мамлакатларида темир милoddан ил. II минг йилликдаёқ маълум эди, лекин у Ўрта Осиё ҳудудларига милoddан ил. I минг йилликнинг бошларидан кириб кела бошлади. Шунга қарамай дастлаб темир жуда ҳам қимматли ашё бўлиб, ундан ҳамма ҳам фойдалана олмас эди (Арешян Г.Е. 1975, с. 91; Гралов Б.Н. 1977, с. 17; Заднепровский А.Ю.1966, с.199). Шунинг учун илк деҳқончилик маданияти даврида темир, бронза ва ҳатто тошни ҳам тўлиқ сиқиб чиқара олмади. Чунки илк темир даврида Ўрта Осиёдаги темир маъдани билан боғлиқ конлар ўзлаштирилмаган, ҳамда бу ибтидоий давр жамоаларида соҳани ривожлантириш учун етарли тажриба етишмас эди.

Ҳозирги пайтгача илк темир даврига оид темир қурооллар ва бевосита темир ишлаб чиқариш билан боғлиқ шлак қолдиқлари топилган ёдгорликлар жуда камдан-камдир. Бу ёдгорликлар Туркменистоннинг жанубий қисмидаги Анаутепанинг қуйи қатламлари, Дахистоннинг архаик қисмларидан топилган темирни қайта ишлаш учун тайёрланган бўлаклари ва шлак, ҳамда Фарғона водийсидаги Чуст маданияти даврига оид энг йирик ёдгорлик Далварзинтепадан ҳам темирдан ясалган пичоқ ва темир қуйиш билан боғлиқ шлак қолдиқлари топилган (Заднепровский Ю.А. 1959).

Шундай қилиб, темир даврининг бошланиши юқоридаги топилмаларга асосланган ҳолда бронза даврининг охиридан бошлаб кенг ёйила бошлаганлигидан далолат беради. Айнан бу жараёнга Ўрта Осиёнинг энг илғор мамлакатлари ҳисобланган жанубий Туркменистон ва Шимолий Эрон билан биргаликда Фарғона водийсида шаклланган Чуст маданияти ҳам кирган (Массон В.М. 1959). Албатта Ўрта Осиёдаги темир рудаси конларига бой ўлка Фарғона водийси фақат илк темир давридагина эмас, балки кейинги тарихий даврларда ҳам темирчиликда доимо илғор бўлган.

Темирни аста-секинлик билан тарқай бошлаши айнан деҳқончилик маданиятини янада кенг ёйилишига ва уни ривожланишига ижобий таъсир кўрсатди. Фарғона водийсидаги Чуст маданиятига доир ёдгорликларнинг ўзигина 70 дан ошиқлигини ўзи ҳам темирнинг кенг ёйилганлиги билан

боғланган бўлиши керак. Ўрта Осиёнинг бошқа биронта ҳам воҳасида бунчалик кўп илк темир даврига оид ёдгорлик топилган эмас.

Чуст маданияти ёдгорликлари тарқалган ҳудудлар кўпроқ водийнинг шимолий ва шарқий чеккаларидир. Водийнинг Қорадарё ва Норин ўрталарида эса илк темир даври ёдгорликлари энг кўп жойлашган ҳудуд ҳисобланади.

Водийнинг жанубий ҳудудлари, шу жумладан Марғилон ва Фарғона атрофларини энг қадимги давр қатламларини айрим қадимшунос олимлар кўпроқ чорвадор аҳоли тарқалган ҳудудлар қаторига киритишади. Лекин бу муаллифлар Марғилонга энг яқин ерда яъни Акбаробод қишлоғи атрофларида бундан 50-60 йил илгари чуст даври маданиятига оид ёдгорлик бозорлигини билишмайди шекилли. (Заднепровский Ю.А. 1966). Шу билан бирга айнан Марғилон ва Фарғона атрофларида чуст маданияти даврига тўғри келадиган, чорвадорлар маданиятини ўзида акс эттирган маданият сақланмаган. Бунинг устига агар бу ҳудудда “Қайроққум маданияти” тарқалган бўлганда эди, унинг ўрнига эйлатон маданияти келмаган бўлар эди. Холбуки айнан Фарғона атрофларида қадимда кўплаб эйлатон маданияти ёдгорликлари кенг тарқалганлиги ва бу маданиятнинг энг йириги Фарғона шаҳарининг истироҳат боғи ўрнида жойлашганлигини ҳамма ҳам билмайди. Бу тепа маҳаллий аҳоли томонидан «Симтепа» деб аталар эди.

Ўз пайтида бу ёдгорликда қазилма ишларини ўтказган Санкт – Петербурглик олима Н.Г.Горбунова тепанинг қуйи қатламларини қазиб эйлатон маданиятига мансуб деҳқон жамоаларининг турар жой макони бўлганлиги тўғрисида хабар берган. Унинг қуйи қатламларидан квадрат ғиштлардан кўтарилган турар-жой, буғдойни майдалаб ун қиладиган ёргучоқлар ва энг муҳими ёдгорликни санасини аниқлашда қўл келадиган сопол буюмлари топилди. Демак, топилган ашёларнинг барчаси ёдгорликни деҳқон жамоаларига мансуб эканлигини кўрсатади.

Худди шундай топилмалар фақат Фарғона шаҳрининг ўрнидан эмас, балким Шоҳимардонсой ва Исфайрамсой хавзасига кирувчи бир қатор ёдгорликлардан ҳам топилди. Улар Суфон ва Кунгай қабристонлари, Октом ёдгорлиги ва қабристонидир.

Қадимги давр деҳқончилик маданияти ва унинг этник келиб чиқишини белгилайдиган яна бир муҳим белги борки, у ҳам бўлса ўша маҳаллий аҳоли томонидан кундалик турмушда ишлатиладиган сополдан ясалган идиш-товоклардир. Бу идишлар ясашиш услуби, унинг устига солинган нақши туфайли ўша идишни ясаган аҳолининг этник таркиби ва унинг санаси тўғрисида қимматли маълумотларни беради.

Жумладан шу сопол буюмларни оладиган бўлсак, уларнинг аксарият қисми қўлда ясалган бўлиб, унинг устига солинган нақш айнан Сўғд ҳудудларида кенг тарқалган илк темир даврига хос нақшлардир. Сўғд ҳудудларидаги кулолчилик буюмларини стратиграфик ҳолати Фарғона ҳудудларига қараганда яхши ўрганилган. Сўғд ҳудудларида илк темир давридаги нақш солинган идишларнинг устидан аҳамонийларгача бўлган ва аҳамонийлар даври кулолчилик буюмларини ётиши кузатилади. (Сагдуллаев А.С., 1989; 1985; Исамиддинов М.Х. 2002). Шунинг учун Фарғона водийсининг

қадимги давр ёдгорликларини стратиграфияси ўрганилганда албатта уни Сўғд ёдгорликларини стратиграфик ҳолатини назарга тутган ҳолда ўрганиш керак бўлади. Агарда шундай қилинган тақдирда Фарғонанинг эйлатон маданиятини қадимги даврга оид қисмлари, айниқса кулолчилик комплексида кулолчилик чархида тайёрланган буюмлар бўлмаса, у албатта аҳамонийлар давридан олдинги даврлар билан даврлаштирилиши керак.

Шундай қилиб, Фарғона водийсининг ҳуст маданияти илк темир даврида бутун Ўрта Осиё ҳудудларида кенг тарқалган деҳқон жамоаларининг асосий марказларидан бири эди.

Бу давр маданияти соҳиблари жуда катта ҳудудларига тарқалган бўлишига қарамай ўзининг иқтисодий, маданий тараққиёти жиҳатидан бирига яқин турар эди. Бу яқинликка фақат империялар даврида, яъни дастлаб аҳамонийлар ва кейинроқ Александр Македонский тузган империя тўзилганда Фарғона водийси жанубий мамлакатларни тараққиётдан ўзилиб қолди. Яъни ҳар икки империянинг шимолий-шарқий чеккаси водийнинг ғарбий қисмидаги “Бекобод дарвозаси” эди.

Бу империялар тугатилиши билан водий маданияти Сўғд, Бактрия ва Марғиёнадаги тараққиёт яна яқинлашди.

Фарғона атрофларидаги дастлабки ҳуст маданияти ва кейинроқ вужудга келган эйлатон маданиятлари қадимги деҳқончилик анъаналарига асосланган маданиятлар бўлгани учун ҳам милоннинг бошларида бу ердаги урбонизация жараёнларига асос бўлди.

ИСКАНДАР ЗУЛҚАРНАЙН МАРҒИЛОНДА БЎЛГАНМИ?

А.Қамбаров, И.Холдарова - ФарДУ

Ушбу саволга жавоб топиш учун тарих саҳифаларига бир назар ташлаймиз. Александр Македонский (Искандар Зулқарнайн) Македония подшоси Филипп II нинг иккинчи хотини, Эпир подшосининг қизи Олимпиададан кўрган фарзанди эди. Отаси унга ҳам саркарда, ҳам доно давлат арбоби бўлсин деб яхши маълумот олиши учун кенг шароитлар яратиб берди.

Буюк файласуф олим Аристотель икки йил мобайнида (эрамиздан аввалги 345-343 йиллар) унинг мураббийси бўлган. Аристотель туфайли у грек фалсафаса, маданияти ва фанини ўрганиб олди. Шу билан бирга Филипп ўғлини ёшлигидан бошлаб урушга ўргатади, унинг ўзига муносиб ворис бўлишини истади.

Эрамиздан аввалги 338 йилда Пангрек конгрессида Македония бошчилигида умумгрек иттифоқи тузилганлиги ва Эронга уруш эълон қилиниши маълум қилинади. Урушга қизгин тайёргарлик кўрилаётган бир даврда Филипп ўлдирилади. Эрамиздан аввалги 334 йилда отаси амалга оширолмаган Эрон юришини 22 ёшли Искандар ўзи ўттиз минг кишилик пиёда кўшин, беш минг суворий билан бошлаб боради. Искандар бутун Эронни талайди.

Искандар аскарлари Ўрта Осиё тупроғида мил.авв.329 йилда пайдо бўлган. Тарихчи олим ва айнаи вақтда лашкарбоши лавозимида бўлган Птоломей ва Аристотеллар Искандар қўшинида хизмат қилиб, барча воқеа ва ҳодисаларни ёзиб боришган. Афсуски, бу маълумотларнинг кўп қисми бизгача етиб келмаган. Фақатгина кейинроқ яшаб ўтган Арриан (2 аср), Плутарх (1-2 аср) ва Юстиан (2 аср)ларнинг асарлари орқали айрим лавҳалар етиб келган. Искандарнинг Ўрта Осиёга юришлари тўғрисида XIX аср рус олими В.В.Григорьевнинг “Поход Александра Македонского в Западный Туркистан”(1881) ҳамда И.Г.Дройзеннинг “История Эллинов” (1-3 том) асарларида шу хусусида бир мунча маълумотлар берилган.

Искандарнинг Ўрта Осиё тупроғига қўйган дастлабки қадамиёқ қаттиқ жанг билан бошланади. Чунки, ўз ерининг ҳимоячилари Македон подшосининг шухрати ва қудратига бирон бир хурмат ҳамда эҳтиром кўрсатмадилар. Шу жумладан, унга бош эгиб чиқишдан бош тортдилар. Искандар бу ерга истеълочи, халқ мустақиллигининг душмани сифатида келган эди ва шунга мувофиқ равишда қарши олинган. Искандарнинг Ўрта Осиёга кириб келишини авлодларимиз гуллар ҳамда ғолибларга тақдим этиладиган гулчамбарлар билан эмас, балки қаттиқ қаршиликлар билан кутиб олганлар.

Шу ўринда айтиш жоизки, шу кунгача гўзал Марғилон номи саркардага боғлиқ эканлиги ҳақидаги баъзи бир ривоятлар ҳамшаҳарларимиз фикри-зикриларини банд этиб келганлиги сир эмасдир. Чунки, ўқувчилик чоғимизда тарих ўқитувчиларимизнинг бизга айтган ривоятлари ҳали-ҳали эсимиздан чиққанича йўқ. Ривоятда шунда дейилади: «Марғилон номсиз бир қишлоқ кўринишида бўлиб, Искандар Зулқарнайн қишлоққа кириб келганда маҳаллий халқ бир қўлида мурғ(товук), бир қўлида нон билан кутиб олган. Шунда У қишлоқнинг номини сўраганида номи йўқлигини айтишган. Шунда саркарда “Мени шунчалик иззат-икром ҳамда мурғ ва нон билан кутиб олганингиз учун бу қишлоқнинг номи “Мурғинон” бўлсин деб йўлда давом этади».

Александр Македонскийнинг Ўрта Осиёни истеъло қилганлиги ҳақида юнон тарихчи олимлари Геродот, Квинт Курций Руф, Диодор, Стробонларнинг асарларида кенг ёритилган. Айниқса, Искандар истеълоси вақтидаги аниқ маълумотлар Птоломей ҳамда Аристотель “Кундаликлари”да ҳам қайд этилган.

Искандар Ўрта Осиёни босиб олган деб айтсакда, саркарда ўзини ғолиб ҳисоблай олмайди. Унинг режаси Суғдни қўлга киритиш бўлгани учун У жадал Насаф, Мароқанд(Самарқанд), Сирдарё бўйларига етиб бориб, ундан у ёғига силжий олмайди. Фарғона водийсининг Хўжанд ҳудудигача бостириб келиб, у ерда “Узоқ Искандария” деб ном олган қалъа-шаҳар барпо этади.

Кўриниб турибдики, ҳозиргача ўрганилган маълумотларини кўздан кечирганимизда Марғилон шаҳрига буюк саркарданинг ҳеч қандай алоқаси йўқлигидан хабардор бўламиз. Шаҳардаги “Пошшо Искандар” маҳалласи ҳамда у ердаги “Искандар” қабри ҳам (1935 йилда олинган қабр сурати ҳозирги кунда Марғилон “Адабиёт ва санъат” музейининг фондидан жой олган) буюк ҳукмдорга тааллуқли эмаслиги фикримизни исботлаб турибди. Чунки Александр Македонский водий халқининг мардлиги ва матонатига дош беролмай ўзига ожизроқ рақибларни излаб, Хўжанддан эрамиздан аввалги 327

йилда Ҳиндистонга юриш қилади. Искандарнинг Шарқий юриши деярли 10 йил (эр.ав. 334-324 йиллар) давом этади. Искандар Зулқарнайн эрамиздан авалги 323 йили Месопотамиянинг Бобил шаҳрига қайтади. Шу йилнинг 13 июнида 32 ёшида тропик безгак касаллигидан вафот этади.

ҚАДИМГИ МАНБАЛАРДА МАРҒИЛОН ҲАҚИДА

Ш.А.Қамбарова, Р.Р.Аҳмедов - ҚДПИ

Марғилоннинг қадимги тарихи ҳақида сўз кетганда Ибратнинг “Фарғона тарихи” асари эътиборлидир. Бу асарда Марғилон шаҳрининг пайдо бўлишида “Форсистондан муҳожир бўлиб келиб, ўлтирғон бечора деҳқони бодяшинлар”нинг роли катта бўлганлиги таъкидланади. Шаҳар номининг келиб чиқишини ҳам форсий тилидаги “мурғу нон” яъни товук ва нон сўзи билан боғлайдилар. Яна шу асарда Фарғона шаҳрига айнан мана шу форсистонликларнинг талаби билан асос солинган, деб келтирилади ва Фарғонага асос солинишини Искандар Зулқарнайн билан боғлайди. Эмишки, Искандар Зулқарнайннинг шарққа қилган юришлари даврида Фарғона ерида ишловчи форсистондан келган аҳоли унинг йўлига товук ва нон билан пешвоз чиқиб, ундан бир шаҳар бунёд этиб беришини сўраганлар.Македонияликларнинг “бу нима?” деган саволига улар “Мурғу нон” деб жавоб берган эканлар.

Аммо тарихий манбалардан бизга маълумки, македониялик Искандар шарққа юришлари даврида Хўжандга келгани аниқ. Аммо ундан шарққа Фарғонанинг ичига ўтолмаган. Шунинг учун ҳам юнон-македон манбаларида Фарғона вилояти ҳақида аниқ маълумотлар учрамайди. Фақат “Яксарт орқасида” аллақандай ўтроқ аҳоли борлиги қайд этилган холос.

Айрим кишилар Искандарнинг Марғилонга келганлигини Марғилондаги Искандар қабри билан исботлашга уринадилар. Бу қабристон ҳақида Ибратнинг “Фарғона тарихи” асарида шундай маълумот бор: ... “Марғилонда подшо Искандар деган ийидгоҳ мазор бордур, ул киши тушган ерлардур”.

Қадимдан халқимизда улуғ кишиларнинг нафақат дафн қилинган ерлари, маълум муддат яшаган ерлари, сафарлари чоғида тўхтаган ўринлари ҳам муқаддаслиштирилган. Фикримизнинг исботи сифатида айрим азиз кишиларнинг турли жойларда бир нечта, хатто ўнлаб қабрлари борлигини келтирамиз. Демак, Марғилонга Искандар эмас унинг бирор лашкарбошиси келган бўлиши мумкин. Искандар ҳақида эшитган маҳаллий халқ уни Искандар деб тахмин қилган бўлиши мумкин. Аммо Фарғона Искандар салтанатига кирмаган ҳудуд сифатида саналади. Бизнинг муддаомиз Искандарнинг Марғилонга келган-келмаганлигини аниқлаш эмас, балки Марғилонни ўша даврда мавжуд бўлганлигидир.

А.Набиев ўзининг “Тарихий ўлкашунослик” асарида антик дунё тарихчиларининг маълумотини келтиради. Унга кўра парфияликлар бир пайтлар скиф қабилалари орасидан қувилган қабила эдилар., “парф” сўзи скифча “қувилган кишилар” деган маънони англатади. Уларнинг кийиниши,

тиллари бир-бирига жуда яқин. Парфияликлар ҳам, Марғилонликлар ҳам моҳир чавандоз бўлганлар. Улар гаплашганда бир-бирларини тушунганлар. Шундан келиб чиқиб муаллиф “Фарғона” номи Парфиёна – Парфона – Фарғона бўлмаганмикан, деган фикрни беради.

Ибрат келтирган далилларга асосланиб, Фарғона ва Марғилон шаҳарларининг бино бўлган вақти деярли бир хил эканлигини инобатга олсак, юқорида келтирилган маълумотларимиз Марғилонни миллиондан олдинги давридаёқ пайдо бўлган деган фикрни тасдиқлайди.

Қадимги Хитой манбаларида Даван давлати ҳақида кўплаб маълумотлар учрайди. Уларда Даван давлатида 70 дан ортиқ шаҳарлар мавжуд бўлгани ҳақида маълумот бор.

Марғилон шаҳри ҳақидаги аниқ маълумотлар X асрдан бошлаб ёзма манбаларда ёзилган бўлса-да, бу шаҳарнинг биносини юқоридаги далилларга асосланиб 2000 йилдан ошиқроқ деб айта оламиз.

МАРЬИЛОН ТОПОНИМИКАСИГА ОИД МАНБАЛАР

О.Ш.Ҳакимова, П.Парпиев-ФарДУ, Р.Ходжаев-ФарПИ

Ўзбекистон тарихи, этнографияси учун муҳим аъамиятга эга бўлган топонимик материалларни шрганишда Жаъонгир Латиповнинг «Марьилон ва унинг атрофлари топонимикаси» мавзусидаги номзодлик диссертациясидаги маълумотлар ыимматли бўлиб, Марьилон шаъри топонимикасини шрганишда катта аъамиятга эгадир.

Асли марьилонлик ажойиб инсон Ж.Латипов Фарьона водийсининг ыадимий ва тарихий шаъарларидан бири бўлмиш Марьилон ва унинг атрофи районлари (Олтиариы, Охунбобоев, Тошлой, Ёува, Водил) топонимларини шрганиш бўйича илмий иш олиб боради. Бу ишда у мавжуд топонимик таъйинотлар тажрибасидан, жойларда шахсий суъбатлар, тегишли ташкилотлардаги жой ршхатлари, Фарьона вилоят архиви материалларидан фойдаланади.

Биз ушбу маъюлада олимнинг Марьилон шаъри ва унинг атроф районлари топонимияси тарихига оид айрим маълумотларни шйувчиларга хавола этмоьдамиз. Бугунги кунда тарихимизни чуьур шрганишда топонимик ва анротопонимик материалларни шрни алоъида аъамиятга эгадир.

Топонимика ва анротопонимика халынинг ижтимоий-сиёсий ыарашлари, маонавий дунёси билан чамбарчас боъланиб кетувчи характерли лингвистик материалдир. Бу жиъатдан, айниьса топонимиклар шзига хос хусусиятларга эга. Топонимларнинг пайдо бўлишини топонимист В.А.Никонов шринли таокидлаганидек, у халы тарихи билан узвий боълиьдир. Шу сабабли ьам маолум халы тилидаги топонимларни шрганиш кшп ўлда бу материалдан тарихий маолумотлар ахтаришдан бошлангандир. (А.И.Попов. Объект исторический методе в топонимических исследованиях. «Развитие методов топонимических исследований».М.1979г 25-28 ст.)

Шунингдек, географик номларнинг халы тарихи ва турмуши билан ыйиндан боълиь эканини, Марьилон шаъри ва унинг атрофлари топонимияси

материаллари ҳам тасдиқлайди. Бу жиҳатдан Ж.Латиповнинг «Маръилон ва унинг атрофлари топонимияси» номли илмий иши диъоятга сазовордир. У баози топонимлар маолум жойнинг штмишида у ёки бу ҳукумрон шахсга тегишли бўлганлигини таъкидлаб штади. Масалан, Хожали чшди, Чопийбой ака ери, Бойтшри арийи, Тшратшпи, Жуворихон арийи каби. Маръилон топонимикасида шундай атоили отлар ҳам учрайдики, уларда диний ётиёод ва одат, аноаналари ёрийн ифодаланганини кшрсатади. Чунончи ыабристонлар, мозорлар, ыабрлар номи: Убайдуллахожи мозори, Хшжа ыабристони, Хазрат Мовлон мозори; масжидлар; Дшстихудо масжиди, Тшйчи ышрбоши масжиди, Бобо-и-оппои мозори, Эшон-и-азиз масжиди ва бошыалар.

Штмишда бутун-бутун территорияларнинг йирик ерлари, шунингдек маъалла ва гузарларнинг бирор йирик ер эгасининг ёки муъаддас шахслар, авлиёлар, муслмон дин пешволарининг номи билан аталганини Маръилон ва унинг атрофлари топонимикасида яхши саъланиб ёулган.

Жаҳонгирхон Латипов буни Ёуббек гузари, Отажон бой ери, Ботирбоши, шунингдек, Эшон гузар, Эшон маъалла, Хшжа маъалла каби номларни мисол келтиради.

Маръилон халыининг штмиш тарихини яхширои шрганишда ыишлои ва посёлкалар номи ва унинг номланиш сабабларини шрганиш катта аъамиятга эгадир. Жаҳонгирхон Латипов шз тадиёиёотида мингга яийн ыишлои ва посёлкалар 800дан ортии маъалла номини шрганган. Масалан, киши номлари лаъаб ва титуллари билан аталган ыишлоилар: Тшратшпи, Нормухаммадхожи тшпи, Бектшпи, Эрмат махсум тшпи ва бошыалар.

Топонимиканинг халы штмиши, ижтимоий ёёти ва тарихидан дарак берувчи муъим фактлар эканини Маръилон топонимияси материаллари ҳам тасдиқлайди. Чунончи олим тшплаган материаллар орасида ҳудуд аёолисининг штмиши касб-кори ва хшжалигидан дарак берувчи топонимлар учрайди. Масалан: эскифуруш, кигизчилик, тандирчилик, таъачилик, сандиычи, товоычи, темирчи, узумчи, шычи, пичоычи, ёошиычи ва бошыалар.

Ыишлои ва посёлка номи географик жойлашиши шрни ва ундаги табиий ёлатга кшра ҳам аталган. Масалан: Боъчилик, Жийдазор, Узумзор, Шувобзор, Ыора жийда ва бошыалар.

Социл-иытисодий ыарашлар тарихий воёеалар билан боълии бўлган топонимлар. Баози диний расм-русумлар билан боълии ыишлои номлари Мирбобо мозори, Сирош масжид, Ыорихона ёки Эшонтшпи, Хшжатшпи, Сшфилар сингари тушунчалар билан боълии бўлган.

Маъаллаларнинг номланиши кшп жиҳатдан ыишлои ва посёлкаларнинг номланиши хусусиятларига яийндир. Улар ичида энг характерлиси сифатида ёуйидагиларни кшрсатади:

- 1) Маъалла жойнинг территориясининг физик-географик ҳолатига кшра номланади: Ыуёригузар, Ыуёоримаъалла, Пастмаъалла, Баландмаъалла каби.
- 2) Маъалла шу ҳудуднинг жойлашиш шрнига кшра номланади: Шрдатаги, Ышрёонтаги, Ыудуыбоши, Кшчаобзи, Сойбшйи, Дарвозатаги ва бошыалар.

3) Маъалла ушбу ҳудуддаги муъим табиий-географик хусусият, белгига кўра номланади: Щрикзор, Ёньоёзор, Янгибё, Чорбё, Чорчинор, Мажнунтол, Узунховуз, Хщжакщприк, Тахтакщприк.

4) Этнонимлар билан ифодаланган маъалла номлари. Чунончи: Юёрибахрин, Пасткибахрин, Оралбой, Талабой, Арабгузар, Ёиёт, Ёатаён, Ёв, Оёсари, Оталиы, Тщдалик, Щзбекмаъалла, Тожи́кмаъалла, Лщлимаъалла ва бошыалар.

Масжидлар номи учун характерли хусусиятлар уларнинг кщпчилигини киши номи билан ифодаланишидир. Чунончи: Тщйчиыщрбоши масжиди, Момозебо масжиди, Болалатиф, Шойбой, Эшони Азизон масжиди ва бошыалар.

Шунингдек, Маръилон топонимикасини щрганища этнотопонимларни щрганиш ҳам катта аамиятга эга эканлигини таокидлаб щтади. Туркий халылар, жумладан щзбек халыининг уруь ва ыабилалари, уларнинг шахобчаларини илмий текширища машъур тарихчи ва тилшунослар В.В.Бартолрд, В.В.Радлов, В.В.Григоррев, А.Ю.Якубовский, Н.В.Ханыков, А.П.Хорошкин, В.М.Вяткин асарларидаги фикрлар ымматлидир. Фарёна воъаси топономиядаги этнонимик системани тадыиы этган С.С.Тубаеванинг иши алоъида аамиятга эгадир (С.С. Тубаева. Этнонимы в топонимии Ферганский долины 17кд.М., 1973г).

С.С.Тубаева Фарёна водийси этнотопонимларини тадыиы этар экан, шундай фикрларни баён ыилади: «Фарёна водийси томонларини тадыиы этиш шуни кщрсатадики, бу водийда умумтуркий тилларда сщзлашувчи аёли щрта Осиёнинг барча районларида ва ундан ташыарида кщпи 30-50%ни ташкил этади. Баози жойларда 10-11%дир. Этнонимларнинг бундай нотенг бщлиши тадыиыот олиб борилаётган районларнинг аёли составига боълиыдир» (С.С.Тубаева).

Маръилон топонимиясида ҳам этнотопонимлар анча салмоыли щрин тутуди.

Ж.Латипов тадыиыотида 100дан орты этнотопонимлар мавжудлигини ыайд этади (Ж.Латипов. Маръилон ва унинг атрофлари топонимияси. Канд. диссертация 1975 й). Жумладан: маолум миллат, халы номидан ясалган этнотопонимлар. Масалан: Арабгузар (маъалла), Арабмозор (ыишлоы), Тожи́ккщча (ыишлоы), Щзбекмаъалла, Эскиараб (ыишлоы), Янгиараб (ыишлоы).

Шунингдек, маолум туркий уруь ва ыабилалар номи билан ифодаланган этнотопонимлар. Масалан: Ёипчоы ариы (ариы), Ёорасийроы (ыишлоы), Ёиёт (маъалла), Найман (квартал), Ёву, Ёбу (маъалла), Канжиръа, Ёонжиъали (ыишлоы).

Хуллас, Маръилон топонимикасида уруь ва ыабилалар турли халы ҳамда миллатлар бошыа хил этник гуруьларнинг номидан ясалган топонимлар сезиларли щрин тутуди. Этнотопонимлар Маръилон шаъри атрофидаги ҳудудда щтмиш даврларда яшаган аёлининг тарихи, ижтимоий-сиёсий аъволи, хщжалиги ҳамда диний-маонавий ыарашлари ҳамда ымматли маолумотлар бера олади.

Шундай ыилиб, жойларнинг номланиши тарихини аниылаш, номнинг этимологик маоносини тиклаш, лингвистикада тарихий лексикология, тарихий фонетика манфаатлари учун тарих ва этнография, археология ҳамда география фанларида шша жойнинг ижтимоий-иытисодий тарихини, маданий-диний аъволини, физик-географик ҳолатини тиклаш, шрганиш маысадларида амалга оширилиши мумкин. Кейинги ваытларда топонимиканинг тарих, география, археология ва хаттоки геология фанлари билан алоыадор томонлари ыаыида бир ыадар ишлар ёзилди. Шзбек топонимиясининг баози унутилган ва ыадимий фактлари шзбек ва Шрта Осиё халыларининг штмиш тарихини ёритишда шринли фойдаланилди. Кшп жиъатдан шарышунослардан В.Л.Вяткин, Н.Ф.Ситняковский, Л.Н.Соболев, М.М.Вирский, В.В.Бартолрд, С.П.Толстов, А.А.Семёнов, О.А.Сухарева, О.Д.Чеховичларнинг ишлари характерлидир.

Демак, топонимларнинг лингвистик режадагина эмас, балки тарихий-этнографик, географик-геологик режада ҳам шрганиш жуда муъимдир. Таниыли топонимист В.А.Никонов таокидлаганидек: «Тарихийлик барча номлар асосидир. Улар ыандайдир ыодиса ва ном ыаыида маолумот берувчи тор доирада эмас, ыамма ваыт тарихийдир» (В.А.Никонов. Пути топонимического исследования. Сб. «Принципы топонимики», М.1964 г).

МАРЬИЛОН ТОПОНИМИКАСИ ЫАЫИДА АЙРИМ МУЛОЪАЗАЛАР

О.Ъакимова, Х.Эркинова, И.Сиддиыов ФарДУ

Мамлакатимиз жуда узоы тарихга эга эканлиги ыеч кимга сир эмас. Бунн ыеч ким инкор эта олмайди. Юртимизнинг узоы ва шонли тарихини шз гарданида кштариб келаётган Бухоро, Самарыанд, Хива каби шаъарларимиздаги киши ыалбини бурурга тшлдирадиган осори атиыалар ыамон дунё афкор оммасини лол ыолдириб келаётганлиги ва ушбу шаъарларнинг 2700 йиллик юбилейларининг бутун дунёда кенг нишонланганлиги фикримиз далилидир. Ёши 2000 йилдан кам бшлмаган шаъарлар Шзбекистон ҳудудида жуда кшплаб топилади. Бундай шаъарлар ыаторига Маръилон шаърини ыам киритишимиз мумкин. Айниыса бу шаъар ЮНЕСКО эотиборига тушиб, унинг 2000 йиллик юбилейини нишонлашга ыарор ыилинганлиги юртимиз аълини руълантириб юборди. Бу ыарор кенг жамоатчилик эотиборини Маръилон шаърига, унинг тарихи, аъолиси ва маданиятига нисбатан бошыача нигоъ билан ыарашга ундади. Лекин Маръилон шаърининг ыали очилмаган ыирралари бисёр. Шулардан бири Маръилон топонимикасидир. Биз ыуйида ушбу мавзуда фикр юритмоычимиз.

Маръилон Фаръона водийси шарыйй ярмининг жанубий ыисмида жойлашган. Маръилон ва унинг штмиш тарихига оид маолумотлар жуда кам. Маръилон номининг этимологияси ҳозиргача аниыланган эмас. Маръилоннинг ыадимий штмишга эгалиги, унинг номи Маръилоннинг ыам эски топонимик номлиги шубҳасиз. Маръилон шаъри ыаыидаги справочник китобда шундай

ёзилади: «Даръаиият, Маръилон Шрта Осиёнинг энг ыадимги шаъарларидан бири бшлиб, у минг йиллик тарихга эгадир. X асрдаёи Маръилон Фаръонанинг машъур шаъарларидан бири ва ъатто округ маркази ъам бшлган».

Бу даврда, яони IX асрдан то XI асрнинг бошигача Шрта Осиёда самонийлар ҳукмронлик ыилган эди. Самонийлар асли форс амалдорлари орасидан чиыыан бшлиб, уларнинг асосий пойтахти Бухоро шаъри бшлган.

Маръилон шаъри ыорахонийлар даврида ъам машъур ва маолум шаъар бшлган. Чунончи машъур тарихчи В.В.Бартолднинг «Мшъулар даврида Туркистон» номли асарида ыуйидаги фикрлар баён этилган: «Тубан Насия вилоятида шаъар яна кшпрои бшлган, бунда Зандармиш (Зарафшон)дан бошыа яна Маръинон (Маръилон), Баранг, Штиконлар орасида Тубан Насия вилоятининг бош шаъри Маръинон (Маръилон) бшлган бшлса керак».

Таниыли географ ва топонимист олим Ъ.Ъасанов Шайх Сулаймон Бухорийнинг «Луъати чыъатой ва турки Усмоний» (Истамбул, 1298 ъижрий-1880 йил) асарида олинган шундай фикрни келтиради: «Фаръона – Туркистонда машъур ва азим бир шаъар номидир. Ъшчанд ъам дерлар. Андижон, Маръилон, Наманган у ердадир». Тарихий асарларда Фаръона шаъарларидан Фаръона, Ыубо (Ыува), Ъуыад (Ъшчанд), (Ышчюн), Наманган ва бошыа шаъарлар тшърисида анчагина маолумотлар учрайди. Аммо Маръинон (Маръилон) ъаида бундай дараклар кам.

Ъ. Ъасанов шзининг «Тарихий – географик номлар изоъоти» номли асарида «Маръилон» шззини Мари, Маръилон, Муръоб топонимлари системасида изоълайди ва китоб муаллифи шундай ёзади: «Муръ – об» ни «Ышш – сув» деб изоълаш мумкин. Аслида ундай эмас. Муръоб, Мари, шунингдек Маръилон номларининг асоси ыадимий «маръ» шзидан ясалган.

Тарихда маръи ыабиласи ъам бшлган. Улар штлоы, сувлик ерларда яшаганлар, Маръзор деганда шрмонча, яшил ер, штлоы жой тушунилади». Маръилон номи тарихда кшп шаклларга эга бшлган. Масалан: Маръинон, Маръилон, Муръинон кабилар шулар жумласидандир. З. М. Бобур шзининг «Бобурнома» асарида Маръилон шаъри ъаида шундай ёзади: «Яна бири Маръинондур, Андижоннинг ыарбидадур, Андижондин етти йиъоч йшлдур... Эли сорттур ва муштазан ва пуршару шшр элдур. Жангарилик расми Моварауннаърда шойидур, Самарыанд ва Бухорода номдор жангарилар аксар Маръинонийдур. Соъиби «Ъидоя» Маръиноннинг Рушдон отлиы кентидундур». Демак, «Бобурнома»да Маръилон шаъри номи кшп марта тилга олинган ва бу Маръинон кшринишида бшлган.

XVI асрда ёзилган Муъаммад Солиънинг «Шайбонийнома» асарида Маръилон номи Муръинон ва Мшъринон кшринишларига эга.

Чунончи:

Муръинон ъаддиъа етьоч элчи,
Ыиссанинг шаръини ыильоч элчи.

Яна:

Мшъринон шаърига етди андин,
Хасм кшнглини эритти андин.

Мщъинон, Щшъа эрди сони
Маъкам айлаб эди Танбал они.

Яна:

Хон бу сщз бирла таваккуф ыилди,
Мщъинонда черикини билди

Топонимист Э.М.Мурзаевнинг маолумотиға ыараганда, Маръилон «Маръиноб» шаклиға ғам эға бщлган. Э.М.Мурзаев Маръилон номини тожикча «маръ» яони «щтлоы» сщзидан олинган деган фикрни билдиради ва уни Маръ, Муръоб, Маръон, Маръитта, Маръуб сингари топонимлар билан щзакдош деб ыисоблаган.

Суюн Ыораевнинг фикрича, Маръинон номининг Маръилон шакли щзбеклар талаффўзи натижасида кейинчалик вужудға келган. Самарыанд яъинида ғам Маръилонтепа деб юритувчи топоним бщлган. Маръ сщзи ыадимги сщъд тилида «булоы» маоносини ғам англатади. Тожик мумтоз адабиёти тилида ыадимдан мавжуд бщлган муръ сщзи: щт, майса, алаф, майсазор, яони маръзор, чаманзор маоноларини англатган. Шунингдек, муръ щша шаклда Муръоб шаърининг номини ғам ифодалаган. Маръ, маръзор сщзи эски щзбек тилида, жумладан Алишер Навоий асарларида ғам учрайди: маръ – щт, ғайвонлар ейдиган щсимлик, маръзор – щтлоы, ғайвонлар щтлайдиган жой. «Навоий асарлари луъати»да маръ, маръзор сщзларининг арабча деб белгиланишиға ыщшилиб бщлмайди.

Маръилон, Маръинон топонимларини маръ – щтлоы сщзига боълаш баози шубъали томонларға ғам эға. Неға щша жой Маръ – щтлоы деб номланган бщлса, унинг атрофларида бошыа маръ – щтлоылар бщлмаганми? Шунингдек Маръ – щт, щтлоы бщлса, Маръинондаги Маръ-и-нон, Маръи-нон, Маръ-инон – нон компонентлари нимани англатади?

Борди-ю, Маръилон, Маръинон, маръ номли ыабила номи билан алоъадор бщлса, унда топонимнинг иккинчи компоненти форс – тожикча –он (ён) кщплик ыщшимчасига алоъадор деб тахмин ыилиниши мумкин. Бу ғолда Маръинон – Маръиён – Маръон – Маръион – Маръинон – Маръилон , яони марълар яшовчи жой , марълар шаъри маоносини англатган бщлиши эътимол.

Баози ривоятларға кщра, Маръилонда гщё Искандар Зульарнайн ыабри бщлиб, унинг байроъи масжидда саыланган эмиш. Шу пайтгача бир кщчанинг подшои Искандар деган номи саыланиб ыолган. Айрим кишилар «Маръилон» сщзи Македонский (Македониялик Искандар) номидан келиб чиыыан деб тахмин ыилишади: Македон – Макенон – Маргинон – Маръилон.

Хулоса ыилиб шуни айтиш мумкинки, Маръилон топонимининг этимологияси ғозирча номаолум ва яна ыщшимча илмий текширишларни талаб ыилади.

МАРЪИЛОН ШАҲРИДА ИСЛОМГАЧА БЎЛГАН ДИНИЙ ҚАРАШЛАРГА ДОИР

Ватанимиз дунё цивилизациясининг ўчоғларидан биридир. У жаҳон маданияти ва маънавияти ривожига улкан ҳисса қўшиб келмоқда. Ўзбек моддий ва маънавий маданиятининг равнақи ва бойишида Марғилон шахрининг ўзига хос ўрни ва аҳамияти бор. Чунки бу кўхна замин жуда кўп шоира, аллома, мутафаккир, жамоат, санъат, давлат арбобларини етказиб берган. Улар табиийки, ижтимоий равнаққа ўз фаолиятлари билан баракали таъсир этганлар. Шунинг учун ҳам ЮНЕСКО қарори билан Марғилоннинг икки минг йиллигини халқаро миқёсида тантанали равишда нишонланмоқда. Бу Ўзбекистонимиз учун жаҳон ҳамжамиятида катта фахр ва обрўдир.

Истиклол туфайли миллий мерос ва миллий маданиятга нисбатан бўлган муносабатлар тубдан ўзгарди, уларнинг миллий истиклол мафкураси нуқтаи назаридан қайтадан ўрганилмоқда, илмий таҳлил қилинмоқда, уларни мустақиллик маънавиятининг асосларини яратишда ва мустаҳкамлашда ижобийларидан ўринли фойдаланилмоқда. Шуниси қувончлики, маданият ва маънавиятга бўлган сиёсат давлат ички сиёсатининг устивор йўналишларидан бирига айланди. Асрлар мобайнида яратилган миллий қадриятларимиз қайтадан тикланмоқда, ҳозирги турмуш тарзимизда ўзининг муносиб ўрнини эгалламоқда, ўзлигимизни англашга катта хизмат қилмоқда.

Юртбошимиз И. А. Каримов таъкидлаганидек, “Ўзликни англаш тарихни билишдан бошланади”. Шунинг учун ҳам ўз жонажон тарихимизни яхши билиши ва уни пухта ўрганишимиз керак. Бу мустақиллик ва давр талабидир. Зеро, дин тарихи – жаҳон тарихининг ажралмас қисмидир.

Улар бир-бирини тўлдиради ва диалектик алоқада. Маълумки, дин-ижтимоий, тарихий ҳодиса бўлиб, у маданиятнинг ўзига хос бир тури. Ўз функциясига кўра халқимиз маданияти маънавияти, тарихида муҳим роль ўйнаб келмоқда. Шу сабабли динлар тарихи ва моҳиятини ўрганиш ва билиш ҳамма учун зарурдир.

Жаҳон халқлари ва элатлари сингари Марғилон аҳолиси ҳам узоқ давом этган тарихий тараққиёт йўлини ўз бошидан кечирган. Қадимда барча халқларда ва турк халқларида бўлганидек, бу минтақада ҳам динларнинг дастлабки шакллари - ота-оналар руҳига сиғиниш, фетишизм, анимизм сеҳргарлик (магия), шомонийлик ҳамда зардуштийлик қолдиқлари, аҳоли ўртасида ҳамон сақланиб қолмоқда ва уларга миллий анъаналар деб қаралмоқда. Қуйида юқоридаги динларнинг айримлари тўғрисида қисқача тўхталамиз.

Ота-оналар руҳига сиғиниш, улардан мадад кутиш ҳозир ҳам давом этмоқда. Масалан, марҳумларнинг вафот этганлигини 3, 7, 20, 40 кунлиги, йили каби маросимлар ҳамма жойда диний урф-одат сифатида, бажарилиб келинмоқда. Аслида эса буларнинг исломга сира алоқаси йўқ, аммо бу маросимларга ислом руҳи сингдирилган, холос. Тотемизм – унинг уруғи деган маънони англатади. Ҳайвонларни илоҳийлаштириш ва уларни муайян уруғ, қабилаларнинг асосчиси деб тушуниш барча халқлар каби турк қабилаларида

ҳам бўлган. Табиийки, бундан Марғилон аҳолиси мустасно эмас. Масалан, бўри, кийик, буғи, сигир, ҳўкиз, эчки, от, ит туркий халқларнинг асосий тотемлари – худолари бўлган, ҳомийлари ҳисобланган.

Шуни таъкидлаш жоизки, ҳозирги даврда халқ орасида қурбонлик қилиш, ҳайвон шохларини уйда, “муқаддас” жойларда ва қабристонда, қабр устига осиб қўйиш кабилар, ёки туркий халқлардаги мучал ҳайвонлар муқаддаслаштирилиши билан бевосита боғлиқ. Улар айна пайтда сақланиб қолмоқда. Диннинг кейинги шакли фетишизм бўлиб, унинг моҳияти шундаки, жонсиз нарсаларни қандайдир мўъжизавий, ғайритабиий ҳусусиятга эга деб тушинилади ва сиғинилади. Масалан, тош, дарахт, турли хил нарсаларга сиғиниш, авлиё-анбиёлар, “муқаддас” жойлардан мадад сўраш ва кутиш. Ундан ташқари, тумор, кўзмунчок, дўлана, кўзтикан, бургут тирноғи, айиқ жуни ва бошқалар. Юқоридагиларни аҳоли орасида истаганча учратиш ва топиш мумкин. Шомонизм – тунгусча сўз бўлиб, “жазавали”, “ўта хаяжонланадиган” маъноларни билдиради. Унинг моҳияти шундаки, айрим одамлар гўё турли руҳлар билан муносабатда бўладилар, таъсир эта оладилар деб тушинилади. Одамлар шомонларни беморни даволаш, табиатга таъсир этиш ҳамма нарсани олдиндан кўра билиш қобилиятига эга деб ўйлаганлар.

Шомонизмда одам-одамга сиғинади. Биздаги бахшиларни кучига сиғиниш, фолбинларга ишониш тарзида ҳозирда ҳам сақланиб турибди. Сехргарлик (магия) – диннинг бир тури бўлиб, одамлар инсон ва руҳ ўртасидаги муносабатларда воситачилик қила олиш кучига эга, деб ишонишдир. Бунга арвоҳлар, дев, пари, алвасти(ажина), каромат қилиш, ис чиқариш, қурбонлик қилиш, “муқаддас” сувлар, кинна йўйиш (солдириш), иссиқ-совуқ ва бошқалар киради. Юқоридагилар шаҳар аҳолисининг муайян қисми ўртасида ҳозир ҳам сақланиб қолаётганлиги ҳеч кимга сир эмас.

Диннинг анча мураккаб тури бу – анимизмдир. Унинг моҳияти шундаки, жон ва тана мустақил, жон ўлмади. У мустақил равишда мавжуд бўла олади. Руҳлар икки турга- яхши ва ёмонга бўлинади деб тушинилади. Гўёки улар одамга ижобий ва салбий таъсир кўрсатар эмиш. Бунга мисол, турмушда сақланиб келаётган турли ирим-сиримлар, хурофий расм-русмлар руҳларга сиғиниш кабилар. Ўлкамизда, хусусан Марғилонда исломгача бўлган динлардан бири зардуштийликдир. Бу дин Хоразмда пайдо бўлган. Шуниси аҳамиятлики, мазкур дин инсоният тарихида биринчи бўлиб якка худоликни тарғиб қилди. Унинг моҳияти яхшилик ёмонлик устидан ғалаба қилади.

Зардуштийлик дини фалсафасининг мазмуни қуйидаги тамойил “эзгусўз, эзгу фикр, эзгу амал” да ифодаланган. Ундан ташқари олов, сув, ер, ҳаво муқаддас ҳисобланган. Ҳозирги пайтда олов ва сувга сиғинишни аҳоли ўртасида сақланиб қолиши ёки вафот этган уйда хар пайшанба куни чироқ қўйиш, қабристонда шам ёқиш, келинни куёвниқига олиб кираётганда олов атрофида айлантириш, эрталаб ювинмасдан бировга кўринмаслик, мангу олов кабилар. Зардуштийлик мавжуд динлар ичида дунёвийлик жиҳатларининг кўплиги ва турмушга, оддий инсон ҳаётига ниҳоятда яқинлиги билан ажралиб

туради. Шунини таъкидлаш жоизки, зардуштийлик, буддавийлик, христианлик, ислом динларининг асосий таълимотларини шаклланишига катта таъсир кўрсатган диндир. Бу мутахассислар томонидан эътироф этилган. Кейинги тадқиқотларга суяниб, Марғилонда ҳам буддавийлик тарқалган деб айтиш мумкин. Чунки шаҳар ҳудуди ва будда динига оид асору-атиқалар мутахассислар томонидан топилди. Бунга яна бошқа бир далил бор. Қува марказида топилган будда ҳайкалдир. Агар ён қўшни қуваликлар буддавийликка сиғинган бўлса, нега марғилонликлар унга эътиқод қилмаган бўлсин. Шуларга асосланиб туриб, Марғилон шаҳрида ҳам исломгача буддавийлик тарқалган деб айтиш мумкин. Шунини таъкидлаш жоизки, юқоридаги барча динларнинг қолдиқлари миллий анъаналар қаторига аҳоли томонидан асрлар мобайнида киритилиб, қўшиб юборилган, уларнинг кўпчилик қисми ислом руҳи билан суғортирилган, давр ва дунёқарашлар мазмуни сингдирилган. Шу сабабли жуда кўп ҳолларда уларни бир-биридан фарқлаш ва ажиратишда анча қийинчиликларга дуч келинмоқда. Уни мутахассисларгина фарқлай олиши мумкин. Ҳуллас, Марғилон ҳудудида бутун Ўзбекистон, Марказий Осиёда бўлганидек, ота-оналар руҳига сиғиниш, тотемизм, фетишизм, анимизм, сеҳргарлик (магия), шомонийлик, буддавийлик, зардуштийлик динлари тарқалган, буни эса уларнинг ҳозирги қолдиқлари исботлаб турибди.

“БУЮК ИПАК ЙЎЛИ” АТРОФИДА ЯШАГАН ХАЛҚЛАР БИЛАН ФАРҒОНА ЎРТАСИДАГИ ИҚТИСОДИЙ, МАДАНИЙ АЛОҚАЛАР

Қ.Тўйчиев, Т.Қўчқоров, О.Ғофуров - ФарДУ

Кишилиқ жамияти вужудга келганидан бошлаб турли ўлкаларда яшаган халқлар ўртасида иқтисодий ва маданий алоқалар ўрнатилиб борилган. Одамлар, уруғ-жамоалари қабилалар, элатлар, халқлар ва ниҳояси ҳудудий, иқтисодий ва сиёсий бирлаштирилган мамлакатлараро доимо алоқалар бўлган. Бу эса улар ўртасида алоқа йўллари вужудга келишига асос бўлади.

Милоддан аввалги бир мингинчи йилларни бошларида яқин ва Ўрта шарқ оралиғида “Шоҳ йўли” таркиб топган бўлса, Ўрта Осиё ва яқин Шарқда Бадахшон лазуритига (Лаъли Бадахшон) га бўлга эҳтиёж “Лазурит йўли”нинг пайдо бўлишига олиб келган. Бу Лазуритдан Мессопотамия ва Миср ҳукумдорларнинг саройларни, ибодатхоналарни безашда ҳамда, аёлларга зебужийнат тайёрлашда фойдаланилган.

Ана шу йўллар тарихида “ипак йўли” деб ном олган алоқа йўли кунчиқар халқларни ғарб билан боғлаб турган. XIX асрнинг 70-йилларигача “Ғарбий Меридионал йўл” деб аталган бўлса немис олими К.Рихгофен томонидан “ипак йўли” деб аталган.

Фанда ипакнинг ватани Хитой деб тан олиниб уни пайдо бўлиши милоддан аввалги III –мингинчи йилликларга боради деб кўрсатилади. Бунини тасдиқловчи материаллар археологик тадқиқотлар даврида топилган “ипак”, “тут дарахти” Хитой ёзувларида учрайди.

Аммо кейинчалик Ўзбекистоннинг Жанубидаги Сурхандарёнинг Сополли тепа ёдгорлигида олиб борилган археологик тадқиқотларида топилган тут дархтидан ясалган буюмлар бу жойларда ҳам пилла етиштириш милоддан аввалги III-II минг йилликларда бўлганлигига ҳеч шубҳа туғдирмайди.

Фарғона водийсидаги аҳоли Хитой билан олиб борилган алоқаси милоддан аввалги III-асрлардан бошланиб водийга 3 та йўл орқали яъни ҳозирги Қирғизистоннинг Ўзган шаҳри тепасидаги Советский қишлоғига, Янги Новқат қишлоғига, ҳамда Ўзбекистоннинг Фарғона туманига қарашли Ёрдон қишлоғига кириб келган. Бунга сабаб Марказий Осиёдан ўтган ипак йўллари устидан Сўғдилар тўлиқ назорат олиб борганлар. Ҳар қандай карвонлардан белгиланган миқдорда бож олиниши катта чиқимга олиб келганлигидир.

“Ипак йўли”нинг пайдо бўлишдан бошлаб Фарғона водийси шаҳарлари, шу жумладан Маарғилон иқтисодий-маданий алоқаларининг ўзига хос марказига айланиб, бу шаҳарларда, бозорлар, карвонсаройлар кўплаб қурилган. Бу тўғрисида келган Хитой сайёҳлари ўз эсдаликларида ёзиб қолдирганлар. Эрамиздан аввалги I-асрнинг 50-40 йилларида Шарқий Туркистон ҳудудлари Хитойликлар томонидан босиб олинган, Фарғона водийси билан иқтисодий ва савдо алоқалари янги босқичга кўтарилди. Фарғонадан машҳур самовий отлар, беда уруғи, пахта, Кубодан анор, узум олиб кетилган. Водийга эса фарфор идишлар, шойи газламалар, ипак, ойна ва тиббий дори-дармонлар келтирилган.

“Ипак йўли” Шарқий Туркистон ва Фарғона водийси халқларининг сиёсий, иқтисодий, маданий ҳаётида муҳим роль ўйнаш билан этник жиҳатдан яқинлашувига ҳам сабаб бўлган. Бизга маълумки милоддан аввалги III асрда Марказий Осиёдан ғарбга қараб силжиган ЮЕИЧЖИ қабиалари гарчи Водийга кириб келмаган бўлсада аммо уларни урф-одатлари ва турмуш тарзи маълум даражада бу жойга тарқалган деб фикр билдириш мумкин. Чунки кейинчалик ЮЕИЧЖИларнинг ўлкан давлати бўлиши Қушон давлатига қарашли халқлар билан Водий халқлари кенг доирада алоқалар олиб борган.

Алоқа йўли атрофида бўлган алоқаларни тасдиқловчи Фарғонадаги 900 дан ортиқ мазор кўрғонлардан топилган ашёвий топилмалардир. Қизлартепа, Машад, Шаҳартепа Фарғонанинг ғарбидаги Қорабулоқ мазоридан топилган ашёлар ичида жангчи қуруғллари, безак буюмлар, мато қолдиқлар, меҳнат қуроллари бўлиб милоднинг II-III асрларга тўғри келади. Топилган матолар ва уларнинг безаклари Осиёнинг ғарби, Ўрта Ер денгизи бўйидаги халқларга тааллуқли бўлиб, Хитой тўқимачилари томонидан ташкиллаштирилган ҳолда яратилганлиги маълум бўлди. Қорабулоқ топилмалари Хитой, Шарқий Туркамнистон, Сўғд, Эрон билан ҳар томонлама алоқалар ривожланганлигини тасдиқлайди.

Ўрта Осиёдаги халқлар қатори Фарғона водийси халқларининг маданий ҳаётига милоддан аввалги II асрлардан бошлаб Ҳиндистонда буддавийликни кириб келиши билан бирга уларга таълуқли шаҳар қурилиши, тасвирий санъат, урф-одатларни кириб келишига оид қатор ёдгорликлар аниқланиб археологик жиҳатдан ўрганилган.

Буларга Сурхандарёда Халчаён, Фаёзтепа, Қизлартепа, Болаликтепа, Фарғонада Қува будда ибодатхоналари Варахша, Панжакент ва бошқа ёдгорликлар шулар жумласидандир.

Милоднинг III-VI асрларда бўлиб ўтган сиёсий воқеалар иқтисодий-маданий алоқаларга нисбатан ўз таъсирини кўрсатган. Бу воқеада шаклланган Эрон сосонийлар давлати ўзининг шарқий чегарасини то Хитойгача кенгайтирган. Кейинчалик Эфталитлар ҳукумронлиги вужудга келиши ва Ўрта Осиёга ҳарбий юриши натижасида бу жойларда сосонийлар ҳукмронлигига барҳам берилди. Бу эса маҳаллий аҳоли билан Ҳиндистон ва Эрон билан алоқалари янада кучайган. Буни тасдиқловчи ашёвий манбалар Шарқий Туркистондан Канха, Чач ва Қува харобаларидан топилган. Фарғона халқларининг қадимги турклар билан алоқаси тўғрисидаги маълумотлар муҳимдир.

627 йилда турк ҳукмдори Ашин Фарғона ҳукмдорини мағлубиятга учратиб бу жойларни ўз тасарруфига олади. Арабларга қарши курашда қўшни халқларга қўшилишади. VII-VIII асрларнинг биринчи ярмида Фарғона турк ҳукмдорлари ўзининг танга-пулларини зарб этадилар. Қува харобасини қазиб даврида “номсиз ҳукмдор”лар томонидан зарб этилган турк танга-пуллар топилган.

Фарғонанинг қадимги туркалар билан алоқасини тасдиқловчи Арсиф ва Далварзиндаги от билан дафн этилган жасадлар, Мунчоктепа Суфон қабристонлари, Шимолий Фарғона ва Олойда мазор ва тош қўрғонлар аниқланган.

“Буюк ипак йўли” тараққиётида уйғур халқи катта роль ўйнаган. IV асрдан бошлаб Шарқий Туркистондан Карвон савдо йўлларининг бутун бир тизими юзага келади. Ёркент, Хўжанд, Қошғар каби уйғур шаҳарларида Фарғона водийсидан борган савдогарларнинг карвонсаройлари ҳунармандларининг махсус маҳаллалари пайдо бўлган. Барча ўзбеклар Шарқий Туркистонда фақат бир ном яъни “анжанлик” деб аталган. Кўриниб турибдики, водий шаҳарлари уйғурлар юртида жуда машҳур бўлган.

Ўрта Осиё билан Хитойнинг иқтисодий савдо алоқаларининг энг кучайган даври IX-XII асрлардир. Бу вақтда Фарғонада-70, Чочда-50, Қозоғистонда 70 дан ортиқ шаҳарлар бўлиб, улар савдо йўли трассаси ёнида жойлашган эди. Уларнинг тараққиётида савдо-сотиқ асосий роль ўйнаган. Шаҳарларда ҳунармандчиликнинг барча соҳалари мавжуд бўлиб ўз маҳсулотларини четга чиқарган.

Буюк ипак йўлининг халқлар ҳаётига кўрсатган ижобий таъсири тўғрисида хулоса.

1. Ипак йўли Ўрта Осиё халқларининг шу жумладан Марғилонда сиёсий, иқтисодий ва маданий ҳаётида жуда катта роль ўйнайди. Шу билан бирга Ўрта Осиё халқлари Ғарб ва Шарқ дунёси ва уларнинг хўжалик ихтироларидан баҳраманд бўлди.
2. Ипак йўли Ғарб билан Шарқ ўртасида воситачилик ролини ўйнайди. Натижада, Ўрта Осиёда миграция жараёни кучаяди. Бу эса туркийзабон халқларнинг кенг тарқалишига олиб келди.

3. Ипакчилик маркази Хитойдаги Шандун вилоятида таркиб топиб кейинчалик бутун Марказий Осиё, Марғилонга Яқин ва Ўрта Шарққа тарқади.
4. VI асрнинг иккинчи ярмидан турк салтанати VIII асрдан араблар, IX-X асрларда сомонийлар, XI-XII асрларда қорахонийлар, салжукийлар, XIII асрдан мўғуллар, XIV аср 70 йилларидан Темурийлар ипак йўли устидан назорат олиб борганлар.
5. Савдо йўллари турли халқлар ўртасидаги муносабатларни янада ривожлантирган.

МАРҒИЛОН УЛАМОЛАР ШАҲРИ

Ў.Эшонбобоев, Т.Усмонов, .О.Эргашев, Ф.Юлдашев - ФарДУ

Тарихнинг гувоҳлик беришича, қадим-қадимдан Марғилон ўзининг юксак илмий ва маданий салоҳияти билан шуҳрат топган шаҳар бўлган. Ислом динининг бу ўлкага кириб келиши билан бу ердан исломий билимлар ва маданиятнинг ривожланишига катта ҳисса қўшган кўплаб забардаст олимлар етишиб чиқди. Бу ҳеч мавжуд ўз навбатида жаҳон маданиятининг ривожланишига ўзининг салмоқли таъсирини кўрсатди.

Маҳмуд ибн Тож ад-Дин Аҳмаднинг “Ал-Муҳийт ал- Бурхоний фи фикҳи ан-Нўъмоний” номли асарида: “ ... бу шаҳарда жуда кўп фозил одамлар таваллуд топганлар” дейилган. Абу Райхон беруний номидаги шарқшунослик қўлёзмалар институтида сақланаётган биографик асарлар ичида ўттиздан ошиқ ал-Марғиноний нгми остидаги алломаларнинг номлари келтирилган.

Хабарларда нақл қилинишича бу шаҳарда бир даврнинг ўзида етмишдан ортиқ “Мавлоно” рутбасини олган алломалар яшаб ўтганлар. Шунинг учун ҳам Марғилонни “Сундуқулорифийн” – Аллоҳ таолони дили билан таниган – орифзотлар макони деб таърифлаганлар.

Тарихий манбаларда кўрсатилишича, X асрдаёқ Марғилон Фарғона водийсининг савдо ва маданият марказларидан бири бўлган. Марғилонийлар номи билан танилган олимлар, фақиҳлар сулоласи нафакат Мовароуннахрда, балки бутун ислом оламида илм тараққиётига ўлкан ҳисса қўшганлар. Шаҳримиздан етишиб чиққан фикҳ олимлар сулоласи намоёндаларидан Абдул-азиз ибн Абдураззоқ ибн Абу Наср ибн Жаъфар ибн Сулаймон Марғиноний (вафоти 1084 йил), Али ибн Абу Бакр Марғиноний (вафоти 1197 йил), Абу Ҳафс Низомиддин Умар Марғиноний (вафоти 12033 йил), Абул Маҳосан Заҳриддин ал-Ҳасан ибн Али ибн Абдулазиз Марғиноний (вафоти 1203 йил) номларини эслаб ўтиш мумкин. Улар ичида Абдулазиз Марғинонийнинг муфтий бўлиб танилган олтита ўғиллари манбаларда Абул Ҳасан Заҳриддин Али ибн Абдул-азиз ва Шамсул аимма Маҳмуд Абу Шандий (вафоти 1112 йил) номлари зикр этилган. Унинг ўғли ва шогирди Ҳасан ибн Али Заҳриддин ал-Кабир лақаби Абул Маҳосиндир. У зотнинг асари Машхурдир. Улар: “Ақзия”

(“Масалалар”), “Фатво”, “Фавоит” (“Фойдалар”) ва “Шурут” (“Шартлар”), охиргисининг кўлёзма нусхалари сақланган. Шуниси диққатга сазоворки, Абдул-азиз Марғиновий “Ҳидоя” муаллифи – Бурҳониддин ал-Марғиновийнинг устозларидан бири бўлганлар.

Ана шундай фикҳ-аллома юртдошларимиздан яна бири Бурҳониддин Маҳмуд ибн ас-Садр ас-Саъид Тож ад-Дин Аҳмад ибн ас-Садр ал- Кабир Абдал-азиз ибн Умар ибн Муаз ал-Бухори ал-Марғиновийдир. У Ҳанафия мазҳабига доир фикҳий асарларда. “Бурҳон ад-Дин”, “Бурҳон ал-Ислом”, “Садр ал-Ислом”, “Садр ад-Дин”, “Абуал-Маъолий” номлари остида зикр қилинади. Туғилган санаси 1156 йил. Унинг “Ал-Муҳийт ал-Бурҳоний”, (“Далиллар кўрғони”) номли 11 жилдли асарлари мавжуд. Бу асар ҳозирги кунимизга қадар Ҳиндистондаги Девбону мадрасасида, Мисрдаги мадрасада, Мисрдаги “ал-Азҳор” университетида, Истанбулдаги ҳуқуқшунослик, фикҳшунослик олий ўқув муассасаларида дарслик сифатида фойдаланилади.

Бурҳониддин Маҳмуд ибн ал-Садр ас-Саъид оиласи “Бани Маоз”, “Бани Умар ибн Марвон” номлари билан танилган. Яъни бу силсила V халифа деб эътироф этилган. Умавий халифаларидан энг адолатлиси бўлган Умар ибн Абу ал-Азиз ибн Марвондир. У машҳур “ал-Ҳидоя” асарининг муаллифи – Бурҳониддин ал-Марғиновийга устозлик қилган.

Бурҳон ад-Дин Маҳмуд ибн Садр ибн ал- Саъиднинг оиласи иккинчи томондан машҳур Солжун султонларидан бири саналган, Хуросон ҳокими бўлган Султон Санжарга яқин бўлган. Бу оила “Садр“ унвонига эга бўлиб, Бухорода ҳокимлик даражасигача етган. Машҳур олимлардан яна бири Абу ар-Раҳим ибн Имомиддин ал-Марғиновий бўлиб “Китоб усул ал-ислом фи ал-аҳком” номли асар муаллифи сифатида кўрсатилади. Олимга замондош бўлган Ҳожа Исомиддин ал-Марғиновий ас-Самарқандий ҳам ўзининг ахлоқ-одобга доир асарлари билан шуҳрат қозонган.

Кейинги икки аср (XIX – XX асрлар) мобайнида Марғилонда яшаб ўтган, ислом дини тараққиёти учун ўлкан ҳисса қўшган олимлар сафига қуйидаги муборак номларни қўшиш мумкин:

Муҳаммад Юсуфхон Марғиновий – “Хонимойи Ҳазрат домла” (1836-1914). Улуғ мутасаввуф, шариат ва тариқат илмларининг билимдони сифатида танилган. Баъзи кўлёмаларда “Мавлоно”, “Ориф Раббоний”, Устди Кулл”, “Қутб”, “Соҳиби илми Ларун” дея таърифланган. У киши Марғилондаги “Хонамон” мадрасасида мударрислик қилиб, кўплаб шогирдлар ва муридларни тарбиялаб чиқарганлар. Бу зот ўз навбатида шаҳардаги мусаффорданий муҳитни тадрижий суъратда ўз маромида давом этиши учун беқиёс хизмат қилганлар.

Мирхайчир Домла Марғиновий. Тасаввуф тариқатининг кўзга кўринган йирик фазилатли Шайхи. “Ҳожа Фарсо” мадрасасининг мударриси, бўлиб муридлар тарбиялаганлар. Уларни маънавий камолот сари етаклаганлар. “Томей” таҳаллуси билан бир қанча ахлоқий, ирфоний мазмундаги ғазаллар ёзганлар. 1911 йилда “Ҳожа Фарсо” қабристонида вафот этган.

Мирхалил Марғиновий. – “Ҳазрат Бурҳоний Домла”, “Бузо Домла” номлари билан машҳур бўлган бу зот марғилондаги “Чуқур мадраса”да мударрислик қилганлар. Манбаларда кўрсатилишича, бу мадрасада юзта хужра

бўлган. Шариъат илмининг беназир олими бўлган бу аллома узоқ вақт Бухорои шарифда таълим олганлар. Хабарларда айтилишича, мадрасадаги тахсилларини тамомлаб Марғилонга қайтаётганларида, Бухоро мударрислари “Бу йигит бухоронинг ярим илмини ўзи билан Марғилонга олиб кетди”, — деб баҳо беришган. Сўнгги даврда шахримизда муктадолик қилган кўплаб уламоларнинг устози ҳисобланадилар (вафотлари 1921 йил).

Хўжажон қози Домла – Рожий Марғинович. (1834-1918). Марғилоннинг қози калони, Фарғона водийси Бош қозиси – Қозиюл Кузот. Қирқ йил қозилик мансабида турганлар. Тасаввуфнинг маломатия мазҳабига мансуб бўлганлар. Ўн минг мисрадан ортиқ назмий асарлари мавжуд. Ҳаёт ва фаолиятларига доир бир қанча илмий ишлар ва тадбирлар қилинган.

Абдулҳамид Махдум Марғинович. (1887-1950) Буюк олим, муфассир шариатининг толмас ходими. Дин равнақи учун бекиёс хизматлар қилганлар. Қатағон йилларида ёпилиб қолган “Ҳанақоҳ” масжидининг 1943 йили қайта очилишида шижоат кўрсатганлар. Ўшандай қийин, нозик даврда “Ҳонақоҳ” масжидида Имом Хотиб вазифасида туриб, дин учун кўп хизмат қилган зотлардан ҳисобланадилар. Шоҳимардон қишлоғида “Ҳазрат Али” масжиди ва мазорини қайта тиклашга катта ҳисса қўшганлар. Устозлари Хонақойи Ҳазрат Домланинг қабрлари Оқмасжид қабристонида.

Фозилжон Махдум Марғинович Сулаймонхўжа Эшон ўғиллари. 1878 йилда туғилганлар. Беназир фикҳ, маҳаддис. Баён илмида ўз даврида тенги йўқ бўлган бу олим бухоро Амири томонидан таъсис этилган. “Дахан” (Ўндан бир) мукофотини олишга мувоффиқ бўлган. Пайғамбаримиз Муҳаммад С.А.В. туғилишларига бағишлаб ёзилган Имом жаъфар ал-Бадзангийнинг “мавлудин наби” китобини ўзбек тилида шарҳлаб “Фатҳул видуд ала шарҳал Мавлуд” деган китоб ёзганлар. Шунингдек “Қуръон бир шинегил” деган рисола тасниф қилинган.

Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диний назоратида маслаҳатчи бўлиб ишлаганлар.

Холмуҳаммад қори Мулла Соҳиб ўғиллари (1856-1939). Шариъат илмининг етук билимдони. Тасаввуф тариқатининг кўзга кўринган вакили сўзлари аъло бўлишига қарамай йирик олим даражасига етишдилар. Қайси чигал масалаларнинг жавобини, ҳал қилиш йўлини кўриб у кишига мурожаат этишганда, каромат билан уларнинг тўғри жавобларини қайси китобнинг қайси саҳифасида эканлигини айтиб берар эдилар. Кишининг кўнглидаги гапини билиб турганлар. Шаҳардаги “Чуқур мадраса”да мударрислик қилганлар. Халқ орасида “Қори домла” номи билан машҳур эдилар. Кўплаб шогирдлар тайёрлаганлар. Уларнинг кўплари йирик олим бўлиб етишдилар.

Абдусамад Охунд Марғинович. Етук олим, ирфон соҳиби, “Қалл” таҳаллуси билан ўнлаб насихат мазмунидаги ғазаллар, муҳаммаслар ёзганлар. У киши таърифларида “Ҳақиқатдан баҳра олган зот эдилар”, – дейилади.

Абдулазиз қори Болтабой ўғиллари. Таракқийпарвар олим, диний ва дунёвий илмларнинг етук билимдони. “Ғолиб” таҳаллуси билан ахлоқий ва диний мазмундаги кўплаб шеърлар ёзганлар. Ўз авлодлари, Марғилондан ўтган айрим уламолар ҳақида қимматли маълумотларни ўзида мужассам этган

“Насаб” номли китоб таъмир этганлар. Аллоҳ таолонинг гўзал сифатларига бағишланган “Асмон хусно” номли китоб ёзганлар.

Булардан ташқари яна шахримиздаги кўплаб илм аҳллари етишиб чикдилар. Улар сафига қуйидаги номларни қўшиш мумкин.

Мадаминжон Охунд. Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диний идорасида масъул вазифада ишлаганлар.

Умрзоқ қори. Қирғизистон республикаси мусулмонлари диний идораси раиси бўлиб ишлаган.

Аҳмаджон Охунд. Шариъат илмларининг пухта билимдони, кўплаб уламолар остози.

Мушаррафхон Охунд. Етук уламо, фикҳ, кўп йиллар давомида шаҳардаги “Холиқон” масжидида имом хатиб вазифасида ишлаганлар.

Нуриддин Махдум. Маҳаллий билимларнинг беназир олими, билим тарғиботчиси. Кўп етук олимларга устозлик қилганлар.

Ҳошимжон Махдум. Ўз даврларининг мўътабар уламоларига устозлик қилган зотдирлар. Шаърият ҳукмлари, исломий билимларининг толмас тарғиботчиси бўлиб келганлар. “Тут-таги” толи масжидида имом-хатиб вазифасида, мусулмонлар диний аҳкомларни тушунтиришда кўп жонбозлик кўрсатганлар.

Абдуллажон Махдум. Халқ орасида “Махдумдара” номи билан шуҳрат қозонганлар. Улуғ олим, фикҳ, ҳадис илмининг пухта билимдони бўлганлар. Исломий билмилар ва шаръий ҳукмларининг, жонкуяр тарғиботчиси бўлган бу зот “Тут-таги” масжидида имом-хатиблик вазифасида турдилар.

Хабибулло қори. Етук олим, шариатнинг толмас тарғиботчиси. Узоқ йиллар давомида шаҳардаги “Хонақоҳ” масжидида имом-хатиб вазифасида ишладилар.

Орифжон қори. Шариатнинг толмас ходими, исломий олимларнинг мукамал эгаллаган зот. Кўплаб олимларга устозлик қилганлар. Шаҳардаги “Хонақоҳ” масжидида узоқ йиллар ноёб-имом вазифасида ишлаганлар.

Собир қори. Қирқ йилдан буён шаҳардаги “Хонақоҳ” марказий масжидининг имом-хатби вазифасида ишлаб келганлар. Ислом динини ўз маромида тадрижий суръатда ривожланиб боришида катта ҳисса қўшган шариатнинг таниш ходими. Ўзбекистон мусулмонлари диний идорасининг Фарғона вилоятидаги вакили, вилоят бош имом-хатиби вазифаларида ишладилар.

Зокиржон қори. Ўз даврининг энг етук олимларидан бўлганлар. Узоқ йиллар Фарғона шаҳри марказий масжидида имомлик қилганлар.

Умаржон қори. Мухтарам фикҳ олим, Ўзбекистон мусулмонлари диний идорасининг Фарғона вилоятидаги вакили, вилоят бош имом-хатиби вазифасида ишлаганлар.

Нурулло қори. Араб тили грамматикаси, ислом тарихининг мукамал билимдони. Бухородаги “Мирараб” мадрасасининг мударриси ўқув ишлари бўйича ўринбосари вазифаларида ишлаганлар. Фарғона шаҳар марказий масжидида, Марғилондаги “Тут-таги” масжидида имом-хатиб вазифасида

ишлаб келдилар. “Хаж” ва “Умра” маросимларини адо этиш қоидаларига бағишланган китоб чоп эттирганлар. Шаҳар уламолар кенгаши раиси.

Рустам қори. Ўзбекистон мусулмонлари диний идорасининг Фарғона вилоятидаги вакили, вилоят бош имом-хатиби, йирик фикҳ олим”Ислом дини асослари”, Жавохирот саириғи”, “404 саволга, 404 жавоб”, “Мўминнинг зийнати ва муҳим сабоқлар “,”Мавлудум” ва “Шашкаломаи дин” , “ Сиз намоз ўқишни биласизми?” каби қатор рисоалар муаллифи.

МАРЬИЛОНСОЙ ЎАВЗАСИДА ДЕЪЙОНЧИЛИК МАДАНИЯТИНИНГ ПАЙДО

БЎЛИШИ МАСАЛАСИГА ДОИР

И.Йўлдошев, Ж.Сатторова - ЎДПИ, А.Мирзаев - АнДУ

Фарғона водийси ёадимда миришкор деъйонлар, ёўлигул ўунармандлар, уста савдогарлар макони ўисобланади. Айниёса ёадимги деъйончилик илдизлари узоы тарихга эга. Илк шаъарсозлик маданияти ва дастлабки давлатчилик муаммолари айнан деъйончилик билан узвий боъланган (Матбобоев Б. 2002. С. 77-78). Маолумки, Фаръонанинг ёадимги деъйончилик маданияти ёадимшуносликда Чуст маданияти деб юритилган. Хусусан, бу маданият мил. авв. XII-VI асрларда водийнинг шарый районларида Ўорадарё ўавзасида шаклланган деган фикр мавжуд. Водийдаги энг ёадимги шаъар Далварзин ёдгорлиги(Андижон вилояти, Жалолыудуы тумани Ойим ёишлоёи) ўам айнан шу ўудудда пайдо бўлиши бежиз эмас. Кейинги пайтларда Б.Х.Матбобоев томонидан Далварзин шаъар ўаробасини мил.авв. IX(?)-VIII-VI асрларда Фаръона водийси пойтахти вазифасини бажарган деган фикрни ольа сурилмоёда (Машрабов З, Матбобоев Б 2003). Демак, водийдаги деъйончилик маданияти пайдо бўлиши бирданига ва бир хил шароитларда амалга ошган эмас. Улар табиий шароитлари бир-бирларидан фары ёилган. Масалан, ёъингарчилик ёарбдан шарыёа ёараб 3-5 мартагача кўпайиб боради (Горбунова Н.Г. 1977. С. 118). Бу ўтмишда ўам ўозир ўам хўжалик ўаётида айрим жузый ўзгаришлар бўлишига олиб келган. Водий ўудуди бир текисда ўзлаштирилмаган. Бу жараён водий шарыи, жануби-шарыида эрта бошланади ва жадал суъратлар билан ривожланади. Шунинг учун бўлса керак шаъар маданияти шу ўудудда пайдо бўлади ва кейинги даврлар (Архаик ва Антик) шаъарлар аксарияти ушбу ўудудда аниёланган. Бу тадыёиётчилар томонидан бир неча бор таъкид этилган (Заднепровский Ю.А. 1978. С.12). Табиий савол келиб чиёадики, ушбу жараён водий бошыа ўудудларида ёандай кечган, масалан Шоёимардонсой (Марьилонсой) ўавзаларида. Бу ўудуд деъйонлар томонидан ёачон ва ёандай ўзлаштира бошлангани ўаёида археологик материаллар борми?

Агарда ўтган асрнинг 50-60 йилларида А.Н.Бернштам, Ю.А.Затнепровский ва Н.Г.Горбунова томонларидан тўзилган водий археологик харитасига диёыат билан ёаралса, ўрганилаётган ўавзада

археологик ёдгорликларни сийрак жойлашганини кўрамиз (Бернштам А.Н 1952; Заднепровский Ю.А 1962; Горбунова Н.Г 1977). Симтепа, Япаги, Водил, Оытом, Кунгай, Суфан ёдгорликларини учратамиз (Заднепровский Ю.А 1962.С.249. табл. 1). Асосан тилга олинган ёдгорликларини кўпчилиги кўчманчи чорводорларга тааллуули мозор-ёўрьонлардир (Горбунова Н.Г 1977. С.119. рис. 4). Кейинги пайтларда Ф.Маысудов Ыизлартепа ва шартли ажратилган Машад ёдгорликларини ўрганиб, янги материалларни милодий эранинг I-IV асрларга оид деб аниыланади (Маысудов Ф. 2002.С.15-18). Археолог Г.П.Ивановнинг хулосасига кўра илк деъьончилик ёдгорликлари бу ьудудда мил.авв. I минг йиллик ўрталаридан пайдо бўлган. Ушбу даврнинг ягона ёдгорлиги ьозирги Фарьона шаърининг истироъат боъида жойлашган ва бўзилиб кетган кичкинагина Симтепа ёдгорлиги мил.авв. III асрнинг охири билан аниыланмоъда (Иванов Г.П 1999.С.15). Ушбулардан Марьилонсой ьавзаси айнан шу даврдан ўзлаштирилган деган хулосага келиш мумкин, буни юъюрида келтирилган Ф.Маысудовнинг номзодлик ишидаги хулосалар ьам тасдиълайди (Маысудов Ф.2002).

Нима учун Жанубий Фарьонанинг ушбу ьудудида водий бошыа ерларига нисбатан деъьончилик маконлари кечроы пайдо бўлаяпти? Бунинг икки сабаби бўлиши мумкин. Биринчиси, илк деъьончилик ёдгорликлари археологлар томонидан ьали топиб ўрганилгани йўйдир, иккинчиси ьаъиыатдан ьам Марьилонсой ьавзаси кенгроы ўзлаштирилганидир. Бизнингча, иккинчи тахмин ьаъиыатга яъинга ўхшайди. Чунки, ьозиргача, бу ьудудда деъьончиликнинг пайдо бўлишини мил.авв. IV- III асрдан олдин бўлганини исбот этувчи маданий ьатлам ёки топилма археологлар томонидан аниылангани йўы. Бу даврдаги ўзгаришлар кейинги пайтларда баъзи тадыиыотчилар (Г.П.Иванов) илгари сураётган айрим ьояга хизмат ьилиши мумкин. Унга кўра водийга мил.авв. VII- VI асрда жанубий-ъарб томонидан аъоли силжиши кузатилади. Булар Сўъд ёки Баытриядан кўчиб келган аъоли бўлиши мумкин деб ьаралади. Унда Марьилонсой ьавзасини мил.авв. I минг ўрталаридан ўзлаштирилганлиги сабаби ойдинлашади (Заднепровский Ю.А. 1991.С.191). Яони ўша четдан кўчиб келган аъоли бу ьавзага ўрнашган ва у ерни ўзлаштирган деб тахмин ьилиш мумкин. Бироы юъюрида айтилганидек, жанубдан кўчиб келганларни исбот этувчи фактик далиллар-археологик топилмалар йўы ьисоби. Тўъри, кулолчилик чаръини айнан жанубий-ъарбдан кириб келган деган фикр бу ьоя исботига хизмат ьилади. Бундай идишлар Фарьонада Чуст маданиятидан кейин келувчи Эйлатон маданияти ёдгорликларида учрайди. Бироы кулолчилик чархида ясалган идишлардан бошыа далилий ашё ьадимшуносларда йўы. Айрим бундай идишларни пайдо бўлиши Фарьонага Шарый Туркистон орыали Хитойдан ўтган бўлиши мумкин. Демак, Марьилонсой ьавзаси мил.авв. I минг йиллик ўрталаридан ўзлаштирилган ва бу ерда шаъарсозлик белгилари пайдо бўлган. Бу хулосалар айниыса Жанубий Фарьонанинг бошыа бир археологик ёдгорлиги Ыува шаъар ьаробасидаги ьазилмаларида ўз тасдиъини топади. Бу шаъарнинг энг ьуйи ьатламларида мил.авв. IV- III асрларга тўъри келадиган ьатлам ва топилмалар аниыланди. Унда сиртига бўъб гул солинган сополлар ьам топилди. Бироы бу

даврда Ёува атрофи мудофаа девори билан ўраб олинганми ёки йўйлиги номаолум бўлиб ёлмоёда(Ширинов Т.Ш. Матбобоев Б.Х, Иванов Г.П. 1998.С.34-35). Демак, ёзирча археологик фактлар водийнинг Маръилонсой (Шоъимардонсой) ва умуман водий жанубининг ўзлаштирилиши мил.авв. I минг йиллик ўрталарига тўғри келади.

МАРЪИЛОННИНГ ҚАДИМГИ ТАРИХИ

А.Акбаров, О.Назарматов - ФарДУ

Буюк алломалар етишиб чиққан Маръилон шаҳрининг 2000 йиллиги нишонланмоқда. Шаҳар тарихига назар ташлар эканмиз, шаҳар тўғрисидаги биринчи маълумотлар X асрга тааллуқли эканлигини кўрамиз. Ўша даврларда шаҳар “Маръинон” деб аталаган ва кейинчалик ҳар икки ном ҳам ишлатилиб келинган. Маръилон номининг келиб чиқиши ҳақида аниқ бир маълумот йўқ.

Баъзи топономислар “Марғ”, “Майсазор”, “Ўтзордан” деб тахмин қиладилар. “Мурғ”, “Юнон” сўзларидан деган маҳаллий тўқима ривоят ҳам бор.

Фарғона қўлёзма асарларда ёзилишича, шаҳарга 883-йилда асос солинган. Археологик топилмалар Маръилон ўрнида милод бошларидан аҳоли яшаб келаётганлиги, X асрда катта қишлоқ бўлганлиги, XI-XII асрларда эса шаҳарга айланганлигини тасдиқламоқда.

В.В.Бартольднинг “Мўғиллар истилоси даврида Туркистон” асарида ёзилишича, Қорахонийлар даврида ҳам Маръилон вилоятнинг бош шаҳри ҳисобланганлигини қайд этади. Бу ерда саноат, ҳунармандчилик, мисгарлик, дўппидўзлик ривожланган, айниқса Буюк ипак йўлида жойлашганлиги шаҳарни марказлашишига олиб келган. Шаҳар аҳолиси асосан қадимдан атлас тўқиш билан шуғулланиб келган ва шу тариқа уни жаҳонга машҳур қилган. Бобурнинг “Бобурнома” асарида Маръилон Фарғонадаги 8 та шаҳардан бири эканлиги, шаҳарнинг ободлиги, ширин мевалари ҳақида сўз юритилиб, унинг “Доноикалон ” деб аталувчи анори ва “субхоний” навли ўриги макталади. Ўлканинг қадимий қисмида ўтказилган археологик қазилмалар натижасида Маръилонга бундан 2000 йил аввал асос солинганлиги аниқланди. Маҳаллий маълумотларга кўра шаҳарнинг 12 та дарвозаси бўлган.

Маръилон шаҳрида ҳам Республикадаги барча шаҳарларда бўлганидек ғоявий танқид, мафкуравий кураш, анъаналаримизни поймол қилиш ҳоллари бўлган.

Тарихдан маълумки, Маръилонда Оқ подшо маъмурлари зулмига қарши қаратилган қўзғолон (1873-1876) бўлиб ўтган.

1875 йилда рус кўшинлари томонидан шаҳар эгалланиб олинган. Маҳаллий аҳолини Россиядаги фронт орти ишларига зўрлаб олиб кетилишига қарши халқ қўзғолони (1916 йил) ҳам бўлиб ўтган.

Маръилон Чор Россияси ҳукумати даврида муҳим объект сифатида фойдаланилган. 1926 йилларда Фарғона округи микёсидаги шаҳарга айлантирилган. Аҳолининг ўсиши 1897 йилда 36 минг, 1939 йили 46 минг,

1975 йилда 117 минг, ҳозирда эса 200 мингдан ортиқ кишини ташкил этади, асосан ўзбеклар шунингдек, рус, татар, қирғиз ва бошқа миллат вакиллари истиқомат қилади.

ЧОР РОССИЯСИ МУСТАМЛАКАЧИЛИГИ ДАВРИДА МАРЬИЛОНДАГИ

МАКТАБ ВА МАДРАСАЛАР АЪВОЛИ

А.Салмонов, А.Султонов, Н.Алимова - ФарДУ, Расулов - АнДУ

XIX асрнинг иккинчи ярми XX асрнинг бошларида Марказий Осиёда илм даргоъларини асосини мадрасалар ташкил этган. Шунингдек, эски усул мусулмон мактаблари, ыорихона, отин ойи мактаблари ҳам аъоли саводхонлигини чиыаришда муъим рол щйнаган. Чор Россияси Ыщыон хонлигини тугатгандан сщнг мустамлакачилар ташкил этган рус-тузем мактаблари очилган бщлсада, аъолини асосий ыисми юыорида ыайд этилган илм масканларида таъсил олишар эди. Шунингдек, XIX аср охирларида жадид мактабларини пайдо бщлиши ҳам муъим аъамият касб эта бошлаган эди.

Туркистон генерал-губернаторилиги ьудудида Фарьона водийсида жойлашган йирик шаъарлар диний муассасаларга ыарашли мадраса ва эски усул мактаблари сони жиъатидан юыори салоъиятга эга бщлди. Ыщыон, Марьилон, Андижон, Наманган, Хщжанд каби йирик шаъарларда диний муассасалар, илм масканлари, XX аср бошларидаги рус-тузем мактаблари янги усул жадид мактабларига нисбатан катта миьдорни ташкил этган.

1908 йил Туркистон генерал губернаторлиги ьудудида жами 268 та мадраса мавжуд бщлган бщлса, шундан 176 таси Фарьона вилояти йирик шаъарларида фаолият юритган. Марьилон шаърида 25 та мадраса бщлиб, Ыщыондан кейин (34) сон жиъатдан иккинчи щринда турган.

Юыорида ыайд этилган мадрасалар сони фаыат шаъарда жойлашган йирик мадрасалар миьдоридан келиб чиықан. Шаъар атрофида жойлашган щрта ва кичик мадрасалар сонини ыщшганда кщпни ташкил этади. Марьилон шаъри ва шаъар атрофидаги мадрасалар ва уларда таолим олаётган тингловчилар тарихий маолумотларда ыуйидагича кщрсатилган: 1875 йилда Марьилонда 57 та мадраса бщлиб, 838 та тингловчи щыиган, 1908 йилга келиб эса, уларнинг миьдори 51 тага тушиб ыолган, аммо тингловчилар сони ортиб, 1147 тани ташкил этган.

Мадрасалар сонининг камайиб бориши сабабларидан бири чор Россияси Туркистонни босиб олгандан сщнг мустамлакачилар томонидан мутаваллибоши лавозимини бекор ыилинишидир. Бу билан ваыф устидан назорат тщхтатилади, мутаваллиларни ваыф даромадларини талон-тарож ыилиши кучаяди. Мадрасаларни тугатган муллаларнинг каттароы лавозимга кщтарилиш имкониятлари бекор ыилинади. Деярли барча маомурий лавозмларни рус офицерлари эгаллай бошлади. Ваыф мулклари мадрасаларнинг моддий щзаги бщлганлиги сабабли, улардан тушган даромад тщла сарфланмай ыолиши баози мадрасаларни фаолиятига салбий таосир кщрсатган.

Маръилонда яна бир илм масканларидан бири диний мусулмон мактаблари ҳам мавжуд бўлиб, улар аъоли саводхонлигини кўтаришда муҳим рол ўйнаган. Маръилонда мавжуд бўлган диний мактаблар ислом дини кириб келиши билан дастлаб масжидлар ёшида очила бошлаган, кейинчалик ҳам масжидлардаги ҳужраларда фаолиятини давом эттирган. Диний усул мактаблари болаларга ҳарфларни ёзиш, ифодали ўқиш, Ҳадисларни ёдлаш, баози бадиий ва фалсафий адабиётларни мутолаа қилишга ҳам шўғулланган. Деярли барча диний усул мактаблари болаларни ота-оналаридан олинадиган маблаълар ҳисобига очилиб, улардан тушган пул моддий бюджетни ташкил этган. Домлаларнинг даромади болаларнинг ота-оналаридан келиб турадиган турли-туман соҳа-саломлардан иборат бўлган.

Маръилонда 1875 йилда 433 та мусулмон мактаблари бўлиб, уларда 7340 нафар бола таъсил олган бўлса, 1898 йилга келиб, улар сони 324 тани ташкил этган ва 3989 нафар бола билим олишган. Чор Россияси мустамлакачилиги даврида Маръилондаги эски усул мусулмон мактаблари сони кўтисодий ва сиёсий вазиятга ёараб ўзгариб турган. Айниқса, чор ҳукуматининг мусулмон мактабларига нисбатан баози тадбирлари натижасида мактаблар ва болалар сони XX аср бошларига келиб камайиб борганлигини кўрамай.

Шунингдек Маръилонда Туркистон генерал-губернаторлигига ёарашли барча шаъарлар ёатори аёллар саводхонлигини чиёариш учун мўлжалланган мусулмон отин оёи мактаблари ҳам мавжуд бўлиб, 1908 йилга келиб улар сони 25 тани ташкил этган. Бу усулдаги мактабларда 330 нафар аёл таъсил олган. Ёиз болаларни ўқил болалар каби мактабда ўқиши мажбурий бўлмаган. Шунинг учун отин оёи мактаблари масжид ёошидаги мусулмон диний усул мактабларига нисбатан сон жияатдан кам бўлган. Отин оёи мактаблари асосан кучли илмга эга бўлган отинбибилар уйларида очилган ҳамда таолим олаётган отин оёиларни ўқишни, ёзишни шўратиш билан бирга ёатто уй ишларини юритишга ҳам тарбиялаган.

Юёорида ёайд этилган эски усул мусулмон мактабларида болалар саводхонлигини чиёариш билан чекланиб ёолмай, «Ҳафтияк», «Чоркитоб», «Каломи шариф», «Маслакун муттаёин», Сўфи Оллаёр, Ҳўжа Ҳофиз, Навоёи, Фузулий, Бедил каби буюк алломаларнинг фалсафий ва бадиий асарлари ҳам ўқитилган.

Маръилонда шунингдек ваёф ҳисобига очилган ёорихоналар ҳам мавжуд бўлган. Ёорихоналар алоёида биноларига ҳам эга бўлиб, ваёф даромадидан ёурилган, баозилари эса масжид ва мозорлар ёошида фаолият юритган. Маръилонда XIX аср иккинчи ярмида жами 21 та ёорихона бўлиб, унда 395 нафар ёори таъсил олган. Ёорихоналарда асосан Ёуроони Каримни ёироат билан ўқиш, тўқил ёдлаш маёсад қилиб ёўқилган.

Маръилон XIX аср охири XX аср бошларида ҳам ёирик илм марказларидан бири эканлиги юёоридаги фактлардан ҳулоса қилиш мумкин. Чор Россияси мустамлакичилиги диний муассасалар фаолиятига очийдан-очий таёиёи қилган бўлмасида, аммо бу илм масканлари ривожланишига тўқил бўлувчи ижтимоий-иётисодий чора-тадбирларни ёўқллаб бораверган. Натижада Туркистондаги барча диний муассасалар ёатори Маръилондаги

мадраса, эски усул мусулмон мактаблари ва ыорихоналар 1917 йил феврал иныилоби арафасида ислоъ талаб бщлиб ыолганлигини кейинги воыеалар ривожиди кщришимиз мумкин.

МАРҒИЛОНДА МИЛЛИЙ ОЗОДЛИК ҲАРАКАТИ

С.Мирсоатова, М.Оноркулова, Г.Жамолова - ФарДУ

XIX асрнинг 2-ярмида Ўрта Осиё чор Россияси томонидан босиб олингандан сўнг меҳнаткаш халқ оммаси икки томонлама зулм – маҳаллий амалдорлар ва чор мустамлакачилари зулми остига тушиб қолдилар. Меҳнаткаш омманинг аҳволи кундан-кунга оғирлашиб борар эди. XIX асрнинг охирларида ҳам Туркистон ҳали аграр мамлакат ҳисобланар эди. Саноат ва техника ҳали ривожланмаган эди. Шу боис Туркистон аҳолисининг 80 фоизига яқини қишлоқ хўжалиги билан банд эди. Деҳқонлар ҳаётида XIX асрнинг 80 йилларидан бошлаб сезиларли суъратда қашшоқланиш бошланди.

Фарғона вилояти шу даврда чор мустамлакачиларининг хоҳиш иродасига кўра қишлоқ хўжалиги фақат бир томонлама ривожланган пахтачилик райониға айлантирилди. Бунинг натижасида эса қишлоққа товар-пул муносабатлари кириб келди. Қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг қиймати ортиб борди. Камбағал деҳқон хўжалиги бозор таъсир доирасига тортила бошлади. Чунки фақат пахта етиштириш билан шуғулланган деҳқон турмуш кечириши учун зарур маҳсулотларини бозордан сотиб олишға мажбур эди.

Деҳқон хўжалигини товар-пул муносабатларига янада чуқурроқ тортишға яна бир туртки, бу чор мустамлакачилари томонидан жорий этилган ер солиғи эди. Ер солиғи фақат пул билан тўланар эди. Демак, деҳқон ер солиғидан кутилиши учун пул топиши керак. Бунинг учун эса ўзи етиштирган маҳсулотларни бозорға олиб чиқиб сотишға мажбур эди.

Товар-пул муносабатларини қишлоқ хўжалигига кириб келиши билан қишлоқларда деҳқонларнинг табақаланиши кучайиб борди. Натижада, мулкдор деҳқон оммаси ва кундан кун ночорлашиб бораётган деҳқонлар оммаси вужудға келди.

Фарғона вилоятининг пахтачилик райониға айлантирилиши ҳам ҳудуддаги деҳқонларнинг қашшоқланишиға, ерсиз деҳқонларнинг сонини ортиб боришиға олиб келди. Пахта етиштириш катта маблағ талаб этар эди. Пахта етиштириш учун бир таноб ерга 19 сўм 240 тийин, 1 десятина пахта майдониға 115 сўм 44 тийин сарф қилиш шарт эди. Лекин деҳқонларнинг кўпчилигида пул бўлмаслиги сабабли қарз олишға мажбур эди. Қарзларни асосан турли нарсаларни, ерни, ҳайвон ва ҳоказоларни гаровға қўйиш ҳисобиға олинар эди. Агар қарз ўз вақтида тўламаса деҳқон гаровға қўйган нарсасини сотиб, қарзини тўлар эди. Бу эса деҳқонларнинг ерсизланишиға олиб келар эди.

Деҳқонларнинг ҳонавайрон бўлиши айниқса, холсизлик ва очарчилик- 1878 йил, 1880 йил, 1892 йил, 1893 йил ва 1896 йилларда тезлашиб борди.

А.Миддендорф Фарғонадаги деҳқонлар кашшоқлигини кўриб: “бу ердаги очлик, кашшоқлик деҳқонларнинг аянчли аҳволига назар ташлаганда, европадаги очликни очлик қаторига қўшмаса ҳам бўларкан» деган хулосага келган эди.

Қишлоқларда ерсизлар сони йилдан-йилга ортиб борди, ерсиз деҳқонлар мардикорликка ёлланар ёки шаҳарларга иш қидириб бориб, завод ва фабрика ишчилари сафига қўшилар эди.

1880-1900 йиллар оралиғида Марғилон уездида бутун аҳолининг 62.3 фоизини чорикорлар ,25.9%ини мардикорлар ташкил қилар эди. Шу даврда эндигина шаклланиб келаётган ишчилар синфининг аҳволи ҳам жуда ёмон эди. Иш соатларининг кўплиги (14-16 соат, баъзи корхоналарда 17-18 соат), иш ҳақининг жуда камлигидан ҳам ишчилар аҳолининг оғирлигини билиб олиш мумкин.

...Ишчилар корхоналарда оғир шароитда 17-18 соатлаб ишлаб, кам иш ҳақи олар эдилар. Ўртача ҳисоб билан бир йиллик иш ҳақи 179 сўм 69 тийинга яқин бўлиб, ойига 15 сўмга тўғри келар эди. Лекин эркак ишчиларга нисбатан хотин-қиз ишчиларнинг ойлиги 40-50 %, ёш болаларники эса 60 % кам эди.

Ишчиларга яратилган меҳнат шароитлари корхоналарда ачинарли ҳолатда эди. Техника хавфсизлиги қоидаларига умуман риоя этилмаслиги ишчилар ўртасида тез-тез бахтсиз ҳодисаларнинг келиб чиқишига сабаб бўлар эди. Лекин деҳқонлар орасидаги ерсизликнинг кўпайиши ва деҳқонларнинг шаҳарларга келиб саноат корхоналарига ишга жойлашиши Туркистонда ишчилар синфининг кенгайишига олиб келди. Ишчилар сафининг тобора ўсиб бориши билан бирга уларнинг миллий таркиби турли жойларда турлича эди. Масалан, Марғилон уездига қарашли «Жинжиган» кўмир конида жами ишчиларнинг 84 %ни ерли аҳоли вакиллари ташкил этарди. Шу уезддаги «Чимён» нефт конида эса маҳаллий ишчилар сони 30 % дан ошмас эди.

Ўлкада тоғ-кон саноатининг малакали ишчилари етишмас эди. Шу сабабли ишчилар шартнома асосида бир неча йилга Урал ва Сибирдан олиб келинган. Масалан, тоғ-кон саноати хўжайинларидан бири Батюшков каттароқ иш бошлаш ниятида Донбасдан 80 та малакали ишчи олиб келган.

Ўлкага шу тариқа рус ишчилари кириб кела бошлади. Шунингдек чор ҳукумати ревалюцион кайфиятдаги ишчиларнинг кўп қисмини Ўрта Осиёга сургун қила бошлади. 1890 йилда революцион кайфиятдаги чиқишлари учун В.Т.Голубков Қозон университетидан Фарғонага сургун қилинади.

Рус ишчиларининг Ўрта Осиёга кириб келиши маҳаллий ишчиларнинг революцион кўтарилишларига ўзининг ижобий таъсирини кўрсата бошлади.

Ишчилар ва деҳқонларнинг ана шундай оғир ҳаёти, мустамлакачилик зулмини кун сайин ортиб бориши халқни курашга отлантирди.

Дастлабки чиқишлар XX асрнинг 70 йиллар охирларидаёқ бошланган эди. Бу курашлар йиллар ўтиши билан шаклланиб, ривожланиб борди.

1879 йил ноябр ойида Фарғона вилояти бошқармаси биноси олдида Марғилон уездидан 570 киши Марғилон уезди бошлиғининг катта ёрдамчиси штаб-капитани Алексеев ва унинг ёрдамчиси Забусовлар устидан шикоят қилиб

келишди. Шикоятда ушбу кимсалар ўз хизмат вазифасини суиистеъмол қилаётганлиги, халқни хўрлаётганлиги айтилади.

1891 йилда Марғилон станцияси аҳолиси маҳаллий бошқарувчилардан шикоят қилишлари кўрсатилади.

Халқнинг мана шундай шикоятлари вақтида текширилмаслиги, халқ талабини қондирилмаслиги халқнинг мустамлакачиларга қарши ғазабини оширади.

...Бошқа жойларда бўлгани каби Фарғона вилоятида ҳам чор маъмурияти амалдорлари ўртасида ўзи эгаллаб турган мансабларни суиистеъмол қилиш, порахўрлик ва турли йўллар билан халқ оммасини талаш кучийиб кетган эди. Марғилон уезди бошлиғи Домьбровский 1903-1904 йилларда ўзбошимчалик билан маҳаллий аҳолидан “хизмат коғозлари юритиш харажатлари” га деб алоҳида пул солиғи жорий этган. Натижада 7000 сўмга яқин маблағ ўзлаштириб юборилган.

Мана бундай ҳолатлар халқнинг сабр косасини тўлдириб юборди. Ишчилар орасида энди сиёсий иш ташлашлар бошланган бўлса, деҳқонлар ўртасида чор мустамлакачилари ва маҳаллий амалдорларга қарши ғалаёнлар бошланиб кетди

XX асрнинг бошлари подшо Россияси учун жуда қалтис келди. 1900-1903 йиллардаги иқтисодий танглик Россияни бутун хўжалигини издан чиқариб юборди. 1901 йилда Россияда ҳосилсизлик натижасида очарчилик бошланди. Сабр косаси тўлиб турган меҳнаткаш халқ оммаси учун 1904-1905 йиллардаги империалистик босқинчилик кайфиятдаги рус-япон уруши сўнгги томчи бўлди. Бу урушда чор Россияси шармандаларча мағлубиятга учради. Чоризмнинг бу урушда енгилиши халқнинг катта норозиликка сабаб бўлди. Бу курашлар тўлқини Ўрта Осиё-Марғилонга ҳам етиб келди. Урушда кўрилган зарарни қоплаш учун чор ҳукумати мустамлака халқларни аёвсиз талай бошлади.

1903 йил январ-апрел ойларида Марғилон уездига қарашли Аввал ва Чимён волостларида камбағал меҳнаткаш аҳолининг чор маъмурларига қарши норозилик ҳаракатлари бўлиб ўтди.

1903 йили 9 декабрдан 10 декабрга ўтар кечаси Марғилон уездида Халмиён қишлоғида қуролланган қишлоқ аҳолиси «ҳарбий бошлиқ» уйига ҳужум қилдилар.

1905 йил 21 июлда Туркистон генерал-губернаторлиги Фарғона область генерал-губернаторлигига № 224 «Махфий» телеграмма йўллаб, «Чимён» -нефт қонида маҳаллий ва рус ишчилари баробар кўрилатганлигини хабар қилиб, дарҳол чора кўришни талаб қилади. Фарғона области губернатори юқоридаги кўрсатмага 1905 йил 27 июнда ёзган жавобида қуйидагиларни ёзади: «Кўрсатма бажарилди, лекин жуда оз миқдорда қурол топилди, холос. Қуролларнинг асосий қисми яширилган». Кундалик вазият жиддийлашганини ҳисобга олиб Марғилон уезди бошлиғи 1905- йил 21 сентябрда Фарғона область губернаторига хат йўллаб, «ушбу конда 600 дан ортиқ турли миллатларга мансуб ишчи хизматчилар мавжудлигини, уларни хатти-ҳаракатини назорат қилиб туриш учун эса кон қошида алоҳида полиция штати ажратиш зарурлиги» ни таъкидлайди.

Шунга биноан 1905 йил 8-майда Чимён нефт кони қошида отлик полицияси штати жорий қилинди.

1905 йил октябрида Ўрта Осиё темир йулчиларининг иш ташлаши бошланди. Бу иш ташлашга Марғилон станцияси ҳодимлари ҳам қўшилди.

1906 йил 24 январдан 6 февралгача «Чимён» нефт кони ишчиларининг қайтадан иш ташлашлари бўлиб ўтди. Ишчилар механикни ишдаш бўшатишни ва иш ҳаққини вақтида тўлаб боришни талаб қилиб чиқдилар. Талаблар бажарилмагач, кон ишчилари ишни тўхтатдилар. Вазият шу даражага бориб етдики, конда иш тўхтаб қолди.

Ўлкада полиция режими кучайтирилган бўлсада, лекин у ишчи ва деҳқонларни чор мустамлакачиларига қарши курашига тўсиқ бўла олмади. Озгина нафас ростлашдан сўнг 1911 йилдан ўлкада мустамлакачиларга қарши кураш яна қайтадан бошланиб кетди.

Қайтадан бошланаётган курашларга маҳаллий ишчилар раҳнамолик қила бошладилар. 1912 йил 6 февралда Марғилон уездидаги Батюшковга қарашли кўмир конида ишчиларнинг иш ташлаши бошланди.

Иш ташлашда кондаги мавжуд 220 та ишчидан 150 таси иштирок этди. Иш ташловчилар кон бошлиғи олдида 12 моддадан иборат ўз талабномаларини қўйдилар. Талабномада: иш ҳаққини ҳар ойда мунтазам бериб бориш, кон дўконларидаги нарх-наволарни шаҳарлардагидек бўлишини таъминлаш, янги ҳаммом қуриб бериш, ишчилар яшайдиган казармани таъмирлаш каби талаблар бор эди.

Иш ташлашни ташкил этишда ва талабномани тайёрлашда маҳаллий ишчилардан Сайфуддинов, Исломов, Назаров, Зокиров, Сатторов ва бошқалар фаол иштирок этдилар.

1912 йил 9 апрелда Марғилон уездидаги Қизил-Қия конида кончиларнинг қайтадан иш ташлашлари бошланиб кетди. Шахтиёрлар меҳнат шароитларини яхшилаш, иш ҳаққини ошириш, иш соатларини қисқартириш каби талаблар билан чиқдилар.

XX аср бошларидаги кураш иштирокчилари дастлаб иқтисодий талаблар билан чиққан бўлсалар, улар кейинчалик сиёсий талаблар билан чиқа бошладилар. Бу эса озодликка томон қўйилган қадам эди.

МАРҒИЛОНДА ЧОРИЗМ ЗУЛМИГА ЎАРИШИ ХАЛҚ ҚЎЗҒОЛОНЛАРИ

М.А.Маманазарова - ФарДУ

Туркистон халыларига шзларининг озодликлари учун турли даврларда босынчиларга ўарши кураш олиб боришга тшъри келган. Бундай курашлар XIX асрнинг II ярмида Чор Россияси Туркистонни босиб олганда ўам давом этди. Туркистондаги миллий-озодлик ўаракатлари бир ўанча асарларда таълил ўилинган.

1876 йилда Чор Россияси Ышён хонлигини тугатиб, Фарьона вилоятини ташкил ыилганда Марьилон унинг таркибига уезд сифатида киритилди. Марьилон уезди 4 участкага бщлинган:

1. Шаъар атрофи участкаси: Файзиобод, Ёзёвон, Олтиариы, Яккатут, Марьилон волостлари;

2. Кува участкаси: Кува, Ышён ыишлоы, Ыоратепа, Шахристон, Сегазин, Асака волостлари;

3. Водил участкаси: Чимён, Аввал, Найман волостлари;

4. Аравон участкаси: Кулин, Аравон, Мархамат, Ичкилик волостлари.

1900 йилда Марьилон уездиди 2та шаъар, 19 волост, 129 ыишлоы бщлган. Руслар билан бирга Туркистонга саноат ьам кириб келди. Руслар буржуазияси билан бир ыаторда маъаллий буржуазия ьам шакллана бошлади. Саноат корхоналари ташкил топа бошлади. Биринчи пахта тозалаш заводи Марьилонда 1888 йилда ыурилган бщлиб, у Мирмахмуд Мирсаидбоевга тегишли бщлган. Заводда пахтани чигитдан ажратиб берувчи 4 та станок мавжуд бщлган. 1913 йилда Марьилон уездиди 52 та пахта заводи, 5 та ёъ-мой заводи, 4 та тегирмон бир неча тоъ-кон саноати корхоналари бщлган. XIX аср охири XX аср бошларида Марьилон уездидидаги саноат корхоналарининг барчасида меънат шароити оырлигига ыарамай, иш ьаыи ьам 16-18 сщмдан ошмас эди. XX аср бошларидаги ыытисодий танглик, рус-япон уруши натижасида халынинг аъволи янада оырлашди. Ишчиларнинг норозиликлари кучайиб, ыытисодий чиыишлар бошланди. Ишчилар чиыишини Марьилон уездидида ыарашли тоъ-кон саноати корхоналарида кузатиш мумкин. 1906 йил 26 январдан 6 февралгача Чимён нефть кони ишчилари иш ташлаб, механикни ишдан бщшатиш, иш ьаыини оширишни талаб ыилдилар. Конда иш тцхтаб ыолди. Фарьона вилояти харбий-губернатори ьаракати билан иш ташлаш бостирилди. Ишчилар ьаракатининг айримларига маъаллий ишчилар ьам бошчилик ыила бошладилар. 1912 йилда Марьилон уездидидаги Батюшковга ыарашли кщмир конида ишчиларнинг иш ташлашлари бошланди. Унда 220 ишчидан 150 таси ыатнашди. Ишчилар 12 моддадан иборат талабларини ыщйдилар. Иш ташлашни ташкил ыилишда маъаллий ишчилардан Сайфиддинов, Исломов, Назаров, Зокиров, Сатторов ва бошыалар фаол ыатнашдилар. 1912 йил 9 апрелда Ыизил ыил кони шахтёрлари иш ташладилар. Улар меънат шароитини яхшилаш, иш кунини ыисыартириш, иш ьаыини ошириш талаблари билан чиыдилар. Бундай чиыишлар Марьилон уездидидаги бошыа корхоналарда ьам бщлган. XX аср бошларидаги чиыишларда ишчилар дастлаб ыытисодий талаблар билан чиыа бошлаган бщлсалар, аста-секин сиёсий талаблар билан чиыиб, озодлик сари ыадам ташлай бошладилар.

Чор амалдорлари ва маъаллий хукмдорларга нисбатан норозилик ьаракатини ыишлоыларда ьам кузатиш мумкин. 1903 йил январр-апрелр ойларида Аввал, Чимён волостлари камбаъал-меънаткаш аъолисини чор маомурларига ыарши норозилик ьаракати бщлиб щтди. 1903 йил 9 декабрдан 10 декабрга щтар кечаси Халмиён ыишлоыида ыуролланган ыишлоы аъолиси старшина (харбий бошлиы) уйига хужум ыилди. 1905 йил сентябрр ойида

Марьилон уоезди Бувайда ыишлоьида деъьонлар ыщъьолон кщтариб, маъаллий руъонийларнинг ваыф ерларини эгаллаб олдилар. 1906 йилда Акбаробод ва хонариы ыишлоьларида ьам деъьонлар ьалаёнлари бщлиб щтди. XX аср I-чорагида бутун Щрта Осиёни ларзага солган воъеалардан бири бу 1916 йилги ыщъьолонлардир. Ыщъьолон чор хукуматининг 1916 йил 25 июндаги Туркистоннинг Сирдарё, Самарыанд, Фарьона, Еттисув ва каспийорти вилоятларидан 19-43 ёшли эркакларни фронт орыасидаги ишларни бажариш учун мардикорликка олиш ьаыидаги фармонига ыарши кщтарилган эди. Ыщъьолон дастлаб 1916 йил 4 июлда Хщжандда бошланиб сщнг бутун Туркистонни ыамраб олди. Фарьона вилоятидаги энг йирик ыщъьолонлардан бири Марьилон шаърида бщлиб щтди. 10 июлда 20-25 минг кишидан иборат шаъар аъолиси Щрдатаги майдонига тщпланди. Эски Марьилон полицмейстри подполковник Пахотин майдонга тщпланганларга чор хукумати фармонини тушунтирмоьчи бщлганда, Нурмуъаммад Рахматулла Маозумов бошчилигида аъоли унга ва маъаллий маомурият вакилларига хужум ыилдилар. Подполковник Похотин зщръа ыочиб ыутилди. Оломон полициячи Павло-Сузов, ыысоьоллардан Махмудбек Шахрихонов, Мавлонбек Бадалбоев, миршаблардан ьамид Мадкаримив, Ахмад Хасанбоев, Ыщриьчилардан Хусанбой Исхоьбеков, Сохибназар Алиевларни тошбщрон ыилиб щлдирдилар. С.Насародзе, Жозеф Дарсен маъаллий савдогарлардан Хусайн хожи Насруллахщжаев, Ыщлдош хожи Саидбобоевларнинг уйларига бостириб кириб, вайрон ыилдилар. Шаъар ыщъьолончилар ыщлига щтди. Бундай ьаракатдан ваъимага тушган Марьилон шаъри маомуриятининг сщраган ёрдамига жавобан Скобеловдан 100 дан ортиқ солдат билан 6-оренбург казак полки етиб келиб, ыщъьолончилардан щч ола бошлади. Ыщъьолон ыатнашчиларидан 63 киши ыамоьыа олинди. 12 июл куни Марьилон уоездининг Файзиобод волостида ыщъьолон бошланиб кетди. Марьилон уоезди бошлиьи вилоят генерал-губернаторига ёзган 4414 раьамли рапортида Файзиобод волости Эшонгузар ыишлоьида 100 дан ошиы киши ыщъьолонда иштирок этгани, 3 киши щлдирилиб, 4 киши ярадор ыилинганини кщрсатган. Ыщъьолон ьаракатлари Марьилон уоездини бошыа ерларида: Яккатут, Шахрихон, Ёзёвон волостларида ьам бщлиб щтди. Шахрихонда 16 киши щлдирилди, 1 киши ярадор бщлди. Шахрихонда ыщъьолон кенгайиб кетишидан хавфсираган маомурият Туркистон генерал-губернаторига телеграмма жщнатиб, кщприк, темир йщл ва станцияларни ыщриьлаш учун ыщриьчилар жщнатишни сщраган. Ёзёвон волостини Чорчинор ыишлоьида кщтарилган ыщъьолон ыатнашчилари С.Алиев раъбарлигида маъаллий маомурият вакилларига ыарши хужум ыилиб, уларнинг уйларига ва волост идорасига щт ыщйиб, ьужжатларни ёьиб юбордилар. Шу волостнинг Хонариы, Ыщшкщприк ыишлоьларида эса элликбошилар калтаклаб щлдирилдилар. Ёзёвон волостида бщлиб щтган ыщъьолон бошыа жойлардаги ыщъьолондан шуниси билан фары ыиладики, унда аёллар ҳам катнашган. Ёзёвон волостидан 36 киши суд жавобгарлигига тортилди. Ыщъьолонда иштирок этган аёллардан Ч.Мадалибоева, Ч.Бадалбоева, У.Норматова, М.Охунова, М.Пщлатхщжаева, М.Умаралиева, К.Исмоилова, Б.Зияева ва бошыалар устидан тергов ишлари ыщъьатилган. Бироь чор

маомурияти жамоатчилик тазйиидан ыщрыиб, тергов ыаракатларини тцхтатди. 1916 йил халы ыщзёолонлари маълубиятга учради. Чор хукумати мардикорликка олишни тцхтатмаган бщлса ыам, рщйхатни ыисыартиришга мажбур бщлди.

Щрта Осиё чор хукумати томонидан босиб олингандан сщнг барча ердаги каби Марьилонда ыам янги бошыарув тизими шаклланди. Ыщзёолонлар натижаси шу бщлдики, руслар билан саноатни кириб келиши маълаллий буржуазия ва ишчиларни шаклланишига туртки бщлди. XIX аср охири XX аср бошларидаги озодлик ыаракатларида саноат корхоналарида ишловчи маълаллий ишчилар ыам ыатнашдилар. Бу даврда рус хукумати ва маълаллий амалдорларга ыарши деъыонлар ыаракати ыам авж ола бошлади.

Туркистондаги 1916 йил халы ыщзёолони Марьилон уоездида ыам шиддатли тус олди. Ыщзёолоннинг щзига хос хусусияти унда аёлларнинг ыам иштирок этганлиги эди.

Хулоса ыилиб шуни айтиш мумкинки, Марьилон уоездида XIX аср охири XX аср бошларида олиб борилган озодлик, мустаыиллик учун курашлар шаъар тарихида щзига хос щчмас из ыолдирган.

МАРҒИЛОНДА 1916 ЙИЛГИ ҚЎЗҒОЛОН

А.Исроилов, А.Эргашев, Т.Нуриддинов – ҚДПИ

1916 йил 25 июнда Николай II томонидан харбий мажбуриятни ўтамаган “Ғайри миллат” кишиларни фронт орқаси ишларига чақириб тўғрисидаги подшо фармони эълон қилинди. 19 ёшдан 31 ёшгача бўлган 250 минг ёш эркакни фронт яқинида ер ишларини олиб бориш учун сафарбар этиш керак эди. Бу хабар оловга мой сепгандек бўлди. Ана шундай қўзғолонларнинг энг йириги Марғилонда содир бўлди.

Марғилондаги қўзғолондан олдин ҳам дастлаб маҳаллий мингбоши элликбоши судхўр ва руҳонийларни халққа қилган зулмидан безор халқ бош кўтарган эди. Марғилон аҳолиси жуда қийин аҳволда эди. Марғилонда бир чорикорнинг (мардикор) бир йиллик иш ҳақи беш тиллодан ошмас эди. Бунинг натижасида аҳоли оғир ҳаётга мубтало бўларди. Чорикорлар ер эгасига қарз бўлишар, оилани боқиш учун эса тинмай ишлашлари шарт эди. 1916 йилги қўзғолон қатнашчиси Тожибой Мадалиевнинг сўзларига эътибор берайлик “Мен ва отам туну-кун ишлаб олган ҳосилимизни кўп қисмини солиқларга тўлардик ва қарзларимиз учун сарфлардик. Бойлар камбағал деҳқонларни хўрлар ва уларни «Ҳашакфурушлар» деб камситар эдилар. 1916 йилги мардикорликка олиш ҳақидаги қонун Марғилон аҳолисини ғзабини кўзғатди. 1916 йил рўза ойида ўн беш минг Марғилонлик ўрдадаги майдонга тўпланиб «Мардикорликка бормаимиз мардикорликка бойлар борсин» деб амалдорларга

қарши ҳужум бошлашди. Ўша пайтдаги Марғилон мингбошилари Мовлонбек ва Маҳмудбеклар оломон орасида қолиб кетди. Қўзғолончилар деворда осилиб турган Николай II суратини йиртиб, тепкилашдилар. Ўша оқшом Фарғонадан келган казак солдатлари қўзғолончиларни ҳибсга олишди. Икки уч ойдан сўнг 13 кишини суд қилиб олишга буюришди. Улар орасида Мукаррамхон Юсупалихўжаев, Мамақосим Охунжонов, Мўмин Абдумуталов ва Тожибой Мадалиев ҳам бор эди. 1916 йилги халқ қўзғолонида камбағал ва қашшоқ аҳоли фаол қатнашган, аммо рус ҳукумати тазйиқи остида мардикорликка олинган кўпчилик марғилонликлар Россиянинг Пенза, Серант, Минск губернияларига бориб ишлатдилар. Қўзғолонда фаол иштирок этган завод ва темир йўл ишчилари мингбоши ва чор амалдорларини ўлдирганликда айбландилар. Қўзғолон қатнашчиларининг устидан олиб борилган суд ҳам ғайриқонуний тарзда кечган. Улар рус тилини билмасликларига қарамай жиноий иш ўша тилда олиб борилган. Умуман суд номигагина ўтказилиб, кўплаб бегуноҳ кишилар жазога тортилган. Чор маъмуриятининг бу сиёсати туфайли қамалганларнинг оилалари боқувсиз қолиб хонавайрон бўлдилар. Чор ҳукумати даврида Марғилон шаҳрида бойлар ва камбағаллар ўртасида зиддият янада чуқур илдиз отди. Маҳаллий бойлар ва чор ҳукумати фуқароларни ҳар вақтдагидан кўра қаттиқроқ хўрладилар ва эздилар. Маҳмудбек ва Мавлонбек мингбошилар оддий халқ кўзига азроилдек кўринарди. Улар бегуноҳ камбағалларни оёқ остига олиб тепар ёки қамчи билан урар эдилар. Мингбошилар ва бошқа бойлар ўзларининг қилган адолатсизликлари учун мутлақо жазога тортилмас, чунки чор ҳукуматининг амалдорлари ва бошқа давлат кишилари бойларнинг тарафида туриб камбағалларни қоралар эдилар. 1916 йилги қўзғолон қатнашчиларининг баъзи бирлари 1917 йили чор ҳукумати ағдарилгандан кейин ватанига қайтиб келди, аммо кўпчилик қисми сургунда қолиб кетишди.

Рус ҳукумати ўзбек миллатини топтаб халққа жабр зулм кўрсатиб нимага эришдилар. Миллатни йўқ қилган билан унинг тили, дини, маданиятини йўқ қилиб бўлармиди. Чор ҳукумати ва унинг амалдорлари бу сиёсатлари билан ўзбек миллатини камситиб унинг устидан ҳукмрон бўлиб ҳеч нарсага эришмадилар. Ўзбек миллати азал-азалдан босқинчиларга тиш-тирноғи билан қарши курашганлигига мозий гувоҳ. Зеро президентимиз айтганидек, “Ўзбек халқининг тарихий ўтмиши, ўзлиги, маънавияти ҳақида гапираётганда илмий асосга таянган ҳолда гапирган мақул”.

МАРҒИЛОН ШАҲРИНИНГ МАДАНИЙ ҲАЁТИ ТАРИХИДАН (XIX аср охири-XX аср бошлари)

И.Холбеков, Т.Қосимова, О.Хайдаров - ФарДУ

Маонавий маданият негизини ташкил этувчи илм, маорифат, унинг даражаси, таосири ҳар бир даврнинг ижтимоий-иқтисодий тузуми билан белгиланади. Шўрта йил, чор Россияси томонидан босиб олингунча ёки

Туркистон халылари капиталистик муносабатлар гирдобига тортилгунча, шртада феода-патриархал тузум тшда хукмрон бшлган. Унга хизмат ыилувчи усьуртма бутун маонвий ва маданий таётни белгилаган. Шлкамизнинг яшин штмишида тузм сурган ижтимоий тузум шзига хос маориф тизимини яратди. Мазкур тизим бир неча хилдаги диний таолим ва араб ёзувини шрганувчи бошланьич мактаблар. Ёуроон сураларини ёдлаб, овоз чиыаришга шргатадиган ёорихоналар, шрта ва олий типдаги мадрасалардан иборат бшлган. Чор Россияси босыинидан кейин там шлкада ушбу тизим шз мавыеини амалда саылаб ёолди.

Марьилон шаърида там маорифни ушбу тизимини барча тармоылари мавжуд бшлган. Шаъардаги масжидларда бошланьич диний мактаблар мавжуд бшлган. Уларда шыл болаларни шыитиш мажбурий тисобланган. Бундай мактаблар масжидлар ёошида очилганлиги учун шыитувчилар ёки устозлик вазифасини масжид имоми, сшфиси бажарган. Бошланьич мактаблар яони ёорихоналар, мадрасалар ёошида там очилган. Шунингдек бой бадавлат кишилар шз фарзандларини шыитиш учун бундай мактабларни шз уйларида ташкил этган. Улар шз мактабида тажрибали шыитувчи-мударрисларни таклиф этганлар.

Бошланьич мактабларда шыитиш услуби шыитувчи (имом ёки сшфига) боълиы бшлган. Мактабга ёабул ыилиш там шзига хос хусусиятларга эга бшлган. Яони мактабга янги келган шыувчи (муллавачча) аввал домла, сшнгра катта, ильор шыувчилар (халфалар) ыисыа-ыисыа сшзларни шыиб бериш билан унинг эслаб ёолиш ёобилиятини синаб кшрганлар. Бундай мактаблар оддий уй шаклида бшлиб, шыувчилар (муллаваччалар) ерда буйра устида штириб мутолаа ыилишган. Бошланьич диний мактабларда алоъида синф системаси мавжуд бшлмаган. Машъулотлар доимо индивидул тартибда олиб борилган. Шыувчилар йилнинг исталган пайтида ёабул ыилинган. Шыишнинг дастлабки босыичи араб «Алифбо»си ёки «Устози аввал» китобларидаги араб имлосидаги тарфларни шрганиш билан белгиланган. Шыувчилар «Алифбо»ни якунлагач, «Хафтияк» ни шыиганлар.

«Хафтияк» Ёурооннинг еттидан бир ыисмидан иборат арабча китобларни шрганиш, Ёуроон китобини шрганишга тайёргарлик вазифасини бажарган. «Хафтияк» якунлангач, яна бир иккита унча катта бшлмаган, мусулмончилик асосларини шргатувчи, форс-тожик ва турк тилларидаги «Чор китоб» ва «Сшфи Оллоёр» каби китоблар шыитилган. Сшнгра «Ёуроон»ни шргатиш бошланган... бундай мактабларда фаыат шыл болаларгина шыишган. Ёизлар учун эса алоъида «Отинбуви мактаблари» мавжуд бшлган.

«Отинбуви мактаблари» шыитувчи аёл отинбувиларнинг уйларида очилган. Отинбувиларнинг асосий ыисмини имом ва мактабдор кишиларнинг билимли хотинлари ташкил этган. Бу мактабларда ыизлар ота-онасининг розилиги билан таолим олишган. «Отинбуви мактаблари» шыл-болалар мактабларидан фары ыилиб, «Ёуроон» камроы, форс-тожик ва турк тилидаги асарлар кшпроы шыитилган.

Бошланьич мактаблар сони Марьилон шаъри ва уездида йилдан-йилга ортиб борган. 1984 йилда Оаъийа вилоятида 1347 та бошланьич диний мактаб

мавжуд бўлса, Марьилон уездида шу йили 345 та шундай мактаб мавжуд бўлган. Ёки вилоят бўйича шундай мактабларни 28%и Марьилон уезди ҳисобига тўғри келган.

Олий ва шўрта таолим шўҳи ҳисобланган мадрасалар асосан руҳонийларни, шўув юртлари учун домлаларни, ыозиларни, идора ишлари учун мирзаларни тайёрлаб берган. Мадраса бинолари анча ҳашаматли бўлиб, пишган ыиштлардан ыурилган. Қўпчилиги турли безаклар билан безатилган.

Мадрасалар одатда икки ыаватли бўлиб, кичкина ыужра ва дарсхоналардан иборат бўлган, ҳар бир мадраса шўзининг масжиди ва тахоратхонасига эга бўлган, кичик мадрасаларда битта, катта мадрасаларда эса бир нечта мударрислар бўлган. Мактаблар билан мадрасалар шўртасидаги фары шундаки, мактабларда араб тили грамматикасидаги китоблар билан бирга форс-тожик ва турк тилларидаги китоблар шўйитилган. Мадрасаларда эса асосан араб тиллардаги билимлар ҳам берилган. Бу илм даргоъларида илм толиблари алоҳида ётоыхоналар, яони ыужралар билан таоминланганлар. Мадрасаларни тамомлаган илм толиблари турли амалдорлик лавозимларини-ыозилик, имомлик, шўфилик, мударрислик ва бошылари эгаллаганлар. XIX асрнинг 90 йиллари бошларида Туркистон шўлкасининг маориф ишлари бўйича инспектори сифатида В.П.Наливкин шўлкадаги мусулмон мактабларнинг тармоыларини текшириб қўради. Наливкин 1891-1892 йиллари 1891-1892 йиллари вилояти мусулмон мактаблари тармоыларини шўрганади. Шу даврлар Туркистон шўлкасида 189 та мадраса бўлган, шулардан 118 таси 1891-1892 йиллари вилояти ҳисобига тўғри келган. Марьилон шаҳрида эса 25 та мадраса бўлган. Бу мадрасаларнинг асосий ыисми чор Россияси томонидан Шўрта 1891, босиб олингунча, ундан кейин ҳам ташкил этилган. Хусусан, Марьилон уездининг шўзида, Водилда, Ыувада, Яккатутда, Аравонда, Асакада, Чимёнда, Шаҳрихонда мадрасалар ташкил топган.

Мадрасалар шўз даврининг олий шўув юртлари сифатида шуҳрат топган. Шу маонода Шўрта Осиёнинг ривожланган шаҳарларида қўплаб мадрасалар ташкил этилган. Мадрасалар асосан икки тоифага бўлинган бўлиб, катта ва кичик мадрасалар мавжуд бўлган. Катта мадрасалар асосан XIX аср давомида Ёшўи дини ривожланган йирик-йирик шаҳарларда ташкил этилган бўлиб, улар ыаторига Бухоро, Самарыанд, Хива ва Ышўён шаҳарларини киритиш мумкин. Кичик типдаги мадрасалар эса шўлканинг барча шаҳар ва волостларида мавжуд бўлган. 1891 йилда Марьилон уездида 76 та мадраса мавжуд бўлиб, уларда 833 та илм толиблари таолим олган. Худди шу йили Марьилон шаҳрида 25 та катта-кичик мадрасалар мавжуд бўлган.

1897 йилда марьилон уездида 70 та мадраса бўлиб, бу мадрасаларда 824 та илм толиби илм ўрганган.

Мадрасаларни мактаблардан яна бир фарыи шунда эдики, мадрасаларда шўув режалари мавжуд бўлган.

Вилоят бўйича мактабларда 18742 (шундан 2409 та ыизлар) шўувчи шўйиган бўлса, бу қўрсаткич Марьилон уездида 4335 тани (шундан 684 таси ыизлар) ёки вилоятдаги барча шўувчиларни 24%ни ташкил ыилган.

1897 йилда Марьилонда 434 та бошланьич мактаблар мавжуд бўлиб, уларда 7344 та ўқувчи таълим олган.

1914 йилда эса Марьилон уездида 578 та бошланьич мактабларда 9634 та ўқувчи бошланьич диний таълим олишган.

Шундай ўқув масканлари ыаторига «Ыорихоналар» ҳам киритилади. Ыорихоналар бошланьич диний мактаблардан турли томонлари билан фары ыилган. Ыорихоналар ҳам асосан масжидлар ва мадрасалар ыошида ташкил ыилинган. Лекин ыорихоналарда ўқиш ихтиёрий бўлган. Марьилон уездида ҳам бундай ыорихоналар мавжуд бўлган. 1897 йилда Марьилонда 19 та ыорихона бўлиб, уларда 380 та ыори «Ыуроон» сураларини ёд олиш билан шуьуланган.

Марьилон шаърида ҳам бошланьич диний мактаблар ва ыорихоналар салмоъи сезиларли даражада бўлган. 1913 йилги маълумотларга мувожаат ыилсак, шу йили шаъар масжидлари ыошида 38 та ыорихона, 72 та диний мактаб бўлиб, буларда 1958 та бола диний китобларни ўқир ва ёд олар эдилар.

Маъаллий мактабларда диний китоблардан ташыари хаттотлик (каллиграфия). Арифметикадан ҳам билим берилган. Ўқиш муддати шртача 7-8 йилгача етган. Умуман Туркистон шлкасида (хонликлардан ташыари) XIX аср охирларида статистик маълумотларга ыараганда, 5000 дан ортиы бошланьич диний мактаблар ыайд этилган. Ўстеододли болалар ўқиш ва ёзишни билгач, билим доираларини кенгайтириш маъсадида ўқишни мадрасаларда давом эттирганлар. Баозилар эса Ажнабий мамлакатларга бориб таълим-тарбия олиб келганлар...

Атоъили шзбек олими Т.Ыори Ниёзий хотираларида таорифлаганидек, мактабда ўқиш муддати таъиыланмаган, ҳар бир бола шз лаёъятига ыараб таълим олган. Мактабда штилган сабоъларни жойларида штирган болалар овоз билан ыичыириб такрорлар, шунинг учун ҳам мактаб доимо шовыин бўлар эди. Домла эса буни кузатиб борар, бола шшҳлик ыилса уни баъириб огоълантирар ва бунинг билан тийилмаса ыаттиы танбёъ берар эди. Фалок таърибан 1 м узунликдаги ёъоч бўлиб, унда иккита халыа бўлган. Боланинг оёъи халыага солиб бураб осмонга кштарилган. Домланинг амри билан икки халифа (катта пешыадам шогирдлари) гуноъкор бўлган боланинг оёъини халыадан штказиб кштариб туради. Шу ҳолда домла боланинг оёъларини калтаклай бошлайди...

1913 йилда Марьилон шаърида 38 та мадраса мавжуд бўлган. 1914 йилда 0àďüîà вилоятида 368 та мадраса бўлган. Бу мадрасаларда 11056 та илм толиби илм олган. Шу йили Марьилон уездида жами 49 та мадраса бўлиб, бу мадрасаларда 1722 та илм толиби илм олишган.

Умуман олганда XIX аср охири XX аср бошларида бутун Туркистонда бўлгани каби Марьилон шаърида ҳам мусулмончилиқ, маориф шаъобчаларининг юъорида номлари зикр этилган турлари мавжуд бўлган. Буларнинг ичида асосан бошланьич диний мактаблар алоъида шрин тутиб, уларда таълим олувчилар сони ҳам кшпчилиқни ташкил ыилган. Маориф шаъобчалари ичида эса шзининг салобати, илм бериш даражаси жиъатидан мадрасалар юъори шрин тутган. Мусулмон маориф шаъобчаларига 1917 йил

Октябр инйилобидан сснг алоъида «эотибор» берилди. Собии «Ыизил империя» давлатининг дастлабки йилларидаёи мусулмон мактаблари ва мадрасаларга ыаышатыич зарба берилди. 30-йилларга келиб бундай илм даргоълари тугатилди.

МАРЬИЛОН ЪУНАРМАНДЧИЛИГИ ТАРИХИДАН

У.Ъошимов, Н.Алимова - ФарДУ

Ôàðÿîà Щрта Осиёдаги маданияти гуллаб-яшнаган энг ыадимги воъалардан бири Ъисобланади. Бу Ъудудда азалдан кщплаб халы амалий саноати турлари ривож топган. Ôàðÿîà ёъоч щймакорлиги, ноёб гумбазлар ижодкорлари, наыюшлар, Ъамда ноёб халы Ъунармандчилиг-атлас тщыишнинг машъур усталари ватанидир. Бу жиъатдан Марьилон шаъри водийда щзига хос щринга эгадир. Марьилон – водийдаги ыадимги шаъарлардан бири. Унинг халыи щз меънатсеварлиги, ишбилармонлиги Ъамда меъмондщстлиги билан тарихий тараыиётимизнинг Ъар бир даврида чуыур из ыолдириб келмоыда.

Биз аввало шаъар халыининг азалий машъулоти бщлган атлас тщыиш тарихига тщхталамиз. Маолумки, ипакчилик Марьилон шаърида ыадимдан ривожланган. Бу тщърисида номаолум тарихчи шундай деб ёзиб ыолдирган: «Х асрда Марьилонда тщыилган бир дарпарда учун Бухоронинг бутун ер хирожини берса арзийди». Марьилонлик ипакчилар щз маъсулотларини ыадимдан дунё бщйлаб намойиш этганлар. XIX аср охирларида Россиянинг кщплаб шаъарларида бщлиб щтган саноат ва ыишлоы хщжалиги кщргазмаларида Марьилонлик нафис матолар устаси Муъаммад Сидиы Аъмедов кичик кумуш медал билан, усталар эса бронза медаллари билан таыдирланганлар.

Ипакдан тайёрланган тайёр маъсулотнинг энг жозибали, энг мафтункор матоси атлас.

Атлас - арабчасига туксиз, силлий-щриши Ъам, арыюи Ъам табиий ипакдан тщыилган, зриши абр усулида рангбаранг наышлар билан безатиладиган бир юзлама майин мато.

Атласнинг табиий ипакдан тщыилган энг аоло нави “Саккизтепки” атлас ёки “Хонатлас” деб юритилади. “Хонатлас”нинг барча сири унинг тщыилишида бўлиб у саккиз тепкили дастгоъда тщыилади.

Атласни дастлаб тщыиб чиыарган уста, ундаги наышларни ыуёш ботиши пайтида уфыдаги тарам-тарам булутларнинг турлича товланишидан олган, деган ривоят бор. Зеро «Абр» сщзи форсча бщлиб, булут деган маонони англатади. Атлас тщыиш, ундан фойдаланиш тарихи милoddан аввалги I-минг йилликнинг иккинчи ярмига тщъри келсада, халы амалий саноати бу турининг ривожланиши ва оммалашуви щрта асрларнинг ривожланган давридир. Бу даврда Марьилон атласининг номи ва турлари етти иылимга машъур бщлиб кетди. Шаъар-ипак шаъри деб ном олди.

Адрас - ярим ипак газлама ва шойи тщыишда Марьилон юртимизнинг йирик шаъарлари Бухоро ва Самарыанд сингари дунёга танилди. Соъанинг энг

ривожланган даври XVIII аср охири XIX аср бошларига тўғри келади. Шу даврлардан бозирги кунимизгача саъланиб келинаётган «Сиръа», «Томчи», «Сайёал», «Гулномозшом», «Яҳудий», «Хосиятхон» каби атлас матоларининг тўғрилиши ҳаётидан бир-бирларини такрорламайдиган ранг-баранг турлари яратилди.

Муштабиллик йилларида бунармандчиликнинг бу турига катта эътибор берилиб, атласнинг «Маръилон», «Наврӯз», «Пахта-ой», «Расадхона» каби янги-янги турлари яратилди. Бозирда Маръилондаги номи дунёга машҳур «Атлас» тасвирлик жамиятида 200 дан ортиқ гўзал нусхалар ишлаб чиқарилмоёда. Корхона 1962 йили ташкил этилган бўлиб, шў ишлаб чиқариш тарихида кўплаб ютуъларни ёшлға киритган. Шулардан 1967 йили корхона шзининг «2-Шў» ва «174» артикулли атласлари билан Канаданинг Монфеалр шаърида шўказилган халыаро кўргазмада олтин медал билан мукофотланган.

Шаъарда бунармандчиликнинг ривожига муносиб тасвирини ёшшиб келаётган «Ёдгорлик» жамоасидир. Шў сафларида моъир, ёшли гул атлас тўғувчиларни жамлаган жамоа шўмишимизда яратилган атлас турларига замон руъини сингдириб, янги-янги атлас нусхаларини ишлаб чиқармоёда. Ана шундай жамоанинг уста атлас тўғувчилари, устоз абр андлари М.Мамадалиев, Т.Мирзамаъмедовлар томонидан «Олтин тери», «Бодом нусха» каби атлас ва адраслар яратилган.

Маръилон бунармандчилик соъасини яна бир ривожланган тури бу бадий ёъоч ўймакорлигидир. Ушбу соъа билан шуъулланган усталар маъаллий дарахт турлари – чинор, ёайраъоч, ёньоы, арча, тут, тол, олма, жийда, ёъидан ёам фойдаланганлар.

Республикамыз шаъарларида, жумладан Маръилон шаърида ёам ёъоч ўймакорлигида уч хил наыш усули мавжуд бўлган: Ислимий, Ёъдодий, Паргорий.

Ислимий-шўсимликсимон наыш тури. Бу наышда таноб, банд баргли, кўртакли буталар бир-бири билан чирмашиб кетиб, шўсимликларнинг шўшашлик тасвирини беради.

Ёъдодий – доира, учбурчак, ёирралик, юлдузсимон шакллардаги наыш ишлаш усули бўлиб, эшик, жавон, сандиъларни безашда ишлатилган.

Паргорий – циркул (айлана) ёрдамида ишланган наыш. Маръилон ёъоч шўймакорлигида шўзига хос миллий кўринишға эға бўлган заминли услуб ёам мавжуд, бу услубдан асосан ноёб буюмларни, жумладан, ёутичалар, китоблар учун муъовалар, хонтахта, курсилар, лавхаларни безатишда фойдаланилади. Маръилон ёъоч шўймакорлигининг энг ноёб ва жозибали маъсулотларидан бири мусиёа асбобларини яшаш саноатидир. Маръилон азалдан саноаткорлар, ёофизлар ва мусиёачилар юрти бўлганлигини инобатға олсак, бу маъсулотларға талаб юксак даражада бўлган. Бундай маъсулотлар асосан тут ва ёньоы дарахти ёъочидан ишланиб, тайёр бўлган буюмға безак берилган.

Маръилон бунармандчилигида ижтимоий ёаётимизда муъим бўлган тандирчилик ёам алоъида шўрин тутган.

Маръилон тандирчилик мактабининг шзига хос хусусиятлари бшлиб, улар асосан устоз-шогирд тизимига риоя ыилишган. Маръилон тандирчилик мактабининг отахонларидан бири Фозилжон уста Мадраъим шъли (1889-1963й) ыисобланади. Унинг устози отаси бшлиб, у киши ым тандирчилик ыунарини шз бобокалонларидан мерос ыилиб олган эканлар.

Тандир яшаш технологияси анча мураккаб жараён ыисобланган. Аввало тандир яшаш учун махсус тупроы, лой зарур бшлган. Маръилонлик усталар бундай маъсулотларни шаъарга яшин Заркент, Хонобод деган ыишлоылардан олиб келишган. Олиб келинган тупроы бир неча бор элакдан штказилган. Бу маъсулотнинг тиниылик ва пишшиылигини таоминлаган. Ыоришган лойга яхшилаб тозаланган, шчнгра савалаб хурпайтирилган ышй, эчки ёки туя жуни солинган. Шуни таокидлаш жоизки, республикамизнинг айрим ыудудларида тандир яшашда от ыили, сомон ёки бошқа шсимлик толаларидан ым фойдаланишади.

Маръилон усталари эса шз аноанавий услубларидан воз кечмаган ыолда жун хом ашёсини маоыул деб топганлар. Жун ышшилган лой янада пиширилгач, унга туз эритмаси – намакоб сепиб устини эски тшшак ёки шолча билан шраб ышйишган. Тайёр бшлган хом ашё тандирчилар тили билан айтганда турли шлчамдаги «пеш» бшлакларга ажратилган. Икки пешли тандирлар кшпинча сомсапазлар учун, уч пешлиси якка хшжаликлар учун, уч-тшрт ва ундан ортиылари тшй-маросимлар учун ишлатилган. Тайёр бшлган маъсулотлар 7-12 кунгача офтобда ыуритилган.

Маръилон ыунармандчилигининг яна бир сержило тармоыи заргарликдир. Маръилон заргарлари ыадимдан асосан ыимматбаёо металлардан аёллар учун зеб-зийнат буюмлари: тиллаыош, узук, билакузук, сиръалар, турли ыажмдаги мунчоылар тайёрлашган. Заргарларнинг тайёрлаган зеб-зийнат буюмлари шзининг нафислиги, жозибадорлиги билан ажралиб турган.

1890 йилги Туркистон саноат ва ыишлоы хшжалиги кшргазмасида маръилонлик заргар асыарали Мамадалиев ажойиб заргарлик иши учун кшргазманинг бронза медали билан таыдирланган. Маръилонда ыунармандчиликнинг ривожланиши ыаыида гапирганда яна шуни алоъида таокидлаш лозимки, XIX аср охири XX аср бошларида Россия босыинидан кшпплаб маръилонлик ыунармандлар ва косиблар оыр солиылар натижасида хонавайрон бшла бошлаган. Шунингдек Россия завод ва фабрикаларида ишлаб чиыарилган турли хилдаги арзон маъсулотларни Шрта Îñè, бозорларига кириб келиши Туркистон ыунармандлари ыатори маръилонлик ыунармандларнинг аъволини ым оырлаштирган. Бироы шлкада пахтачилик ривожланиши натижасида ыунармандларга ва уларнинг маъсулотларига бшлган эътиёж ортади. Темирчилик, этикдшзлик, тикувчилик каби ыунармандчилик турларига алоъида эотибор берила бошланди.

XIX аср охирларига келиб кундалик эътиёжларнинг ортиши, ыунармандчилик корхоналарининг кенгайиши туфайли Маръилонда ым дастлабки марказлашган ыунармандчилик мануфактуралари вужудга келган. Маръилонда асосан ипакчилик тармоыи ривож топгани боис дастлабки мануфактуралар шу соъада ташкил топди.

XX аср бошларига келиб Маръилон ʔунармандчилигида ʔам янги касблар: соатсозлик, фотография, типолитография, муыова устахоналари пайдо бўлди. Лекин ʔунармандчиликнинг бу янги соʔалари билан дастлаб бошья миллат вакиллари фаолият кшрсатишган.

Шундай ыилиб Маръилон шаърида штмишнинг барча даврларида, айниыса XVIII-XX аср бошларида ʔунармандчиликнинг барча турлари ривожланганлигини кшрамиз. Зеро Маръилон шаърида ʔунар турларини ардоылаб келаётган бутун бир маъаллалар борки, уларнинг ижодий фаолиятлари мустаыиллик йилларида яратиб берилаётган шарт-шароитлар туфайли янада ривож топмоыдадир.

ҒОЛИБ МАРҒИЛОНИЙ ИЖОДИГА БИР НАЗАР

Т.Рўзибоев - ФарДУ

Фаргона водийси, шу жумладан, Марғилон аҳли азал-азалдан ўзининг оқилу фозиллари, адабиёт ва санъатга шайдолиги билан маълум ва машҳур бўлиб келган. Биз бугун тилга олмоқчи бўлган Ғолиб Марғилоний (Абдулазиз қори Болтабоев) ҳам Марғилон фузалоларидан биридир. Бу зот 1900 йилда дунёга келган бўлиб, 1982 йилда саксон икки ёшларида оламдан ўтган. У кишидан анчагина бой адабий ва илмий мерос қолган, лекин замона зайли билан бу хазина халқимизга етиб бормаган. Мустақиллик шарофати туфайли ўзлигимизни таниш, юртимизнинг олиму фозиллари яратган ўлкан маънавий бойликни элга тортиқ қилиш имкони очилди. Қолаверса, Марғилон шаҳрининг 2000 йиллик тўйи арафасида, унинг маънавий-маърифий юксалишига ўзининг озми-кўпми ҳиссасини қўшган улуғ зотлар қатори Ғолиб Марғилонийни ҳам эслаб ўтиш, у киши тафаккурининг ноёб дурдоналарини халқимизга етказиш зиммамизда турган ўлкан бурчдир.

Ғолиб Марғилонийнинг болалик йиллари чор ҳукумати мустамлакаси даврига тўғри келган бўлса, умрининг қолган қисмини Шўро даврида кечирди. У олти ёшидан эски мактабда савод чиқарган бўлиб, кейинчалик 15 – 18 ёшида гимназияда таҳсил олди. Ўз она тилидан ташқари араб, форс, рус тилларини мукаммал ўрганди. Таржимонлик, ҳисобчилик касбларида меҳнат қилди. Олтмиш етти ёшида нафақага чиққач, умрининг қолган қисмини тўлиқ илмий ва бадий ижодга сарф қилди. Ислом дини асосларига оид қатор рисоалар ва шарҳлар ҳамда диний тасаввуфий йўналишдаги шеърлар битди. Турган гапки, Шўро даврида бундай йўналишдаги ижод маҳсуллари кенг халқ оммасига етиб бориши мумкин бўлмаган. Шунинг учун Ғолиб Марғилонийнинг асарлари фақат қўлёзма ҳолида фарзандлари қўлида сақланиб қолди.

Биргина мақолада Ғолиб Марғилонийнинг ҳаёти ва фаолиятига тўлиқ тўхталиб ўтиш имкони йўқ. Биз бугун ушбу мақолада шоир қаламига мансуб шеърлардан айримларининг бадий хусусиятлари ҳақида фикр юритмоқчимиз.

Ғолиб Марғилоний шеърятини асосан арузда ёзилган бўлиб, унинг каттагина қисмини ғазал ва муҳаммаслар ташкил этади. Шунингдек, улар орасида мусаддас, таркиббанд, рубоийлар ҳам мавжуд. Муҳаммасларининг бир қисми Навоий ва Ғузулий ғазалига боғланган тахмислардир. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, Ғолиб Марғилоний тахмиснинг янги бир турини ҳам қўллаган. Тахмислар одатда ғазалга боғланади, лекин Ғолиб қўлёзмасини кўздан кечиран эканмиз, унинг Ғузулий қаламига мансуб ўн етти байтдан иборат:

Офарин, эй сониъи танпарвари жон, офарин,
Холиқул ашъ илаҳил халқ роббил аъламин.

матлаъли қасидасига ҳам муҳаммас боғлаганлигининг гувоҳи бўлдик.

Шоир ғазаллари ҳам, муҳаммаслари ҳам бадиияти ҳамда вазн жиҳатидан пухталиги унинг юксак иқтидор эгаси бўлганлигидан далолат беради. Юқорида таъкидлаганимиздек, шеърятининг асосий мавзуси диний-тасаввуфий йўналишда, аммо улар орасида дунёвий ишқ ҳамда ижтимоий-фалсафий мавзулардаги шеърлар ҳам учраб туради.

Ғолиб Марғилоний ижодида анъанавийлик билан бир қаторда ўзига хосликни ҳам кузатиш мумкин. Маълумки, Шарқ адабиётида сарв азал-азалдан маъшуқанинг тик қоматига ташбеҳ қилиб келинган, шунингдек, тўғрилиқ тимсоли сифатида ҳам ишлатилган. Ғолиб эса ўз ғазалларидан бирида Навоий изидан бориб бу тимсолни янгича талқин этган ва жуда гўзал бадиий образ яратган. Навоий сарв ҳақида шундай ёзади:

Сарв уза гул бутмади ҳаргиз, қани ул шўҳким,
Сарви раънодек қад узра орази гулфоми бор.

Юқоридаги байтда Навоий сарвнинг гўзалликда ўз суюқлиси билан тенглаша олмаслигига сабаб у ҳар қанча кўркем қоматли бўлмасин гулсиздир, маъшуқанинг эса сарвдек қомати билан гулдек юзи борлиги деса, Ғолиб бу фикрни янада ривожлантириб ёзади:

Кибрланма боғ аро, эй сарв, кўп, беишқсан,
Мавсумида ҳар тиканни бир гули раъноси бор.

Эътибор беринг-а, шеърятда ҳамиша гўзаллик тимсоли сифатида эъзозланиб келинган дарахтни шоир кибру ҳавода, ишқсизликда айблаяпти. Мавсумида, яъни муайян бир пайтда ҳатто тиканлар ҳам гуллайди, сарв эса бундан маҳрум. Байтни ўқигач, кўз олдимизда ўз чиройига ишониб, кибру ҳавога берилган ва натижада ишқсиз қолиб, бир гули раъносидан ҳам мосуво бўлган худбин кимса гавдаланади.

Шоир бундай худбин кимсаларга ҳақиқатгўй, софдил ва ҳақ йўлида собит кишиларни қарши қўяди ва ёзади:

Сен агар ҳаққониятни хушласанг, ҳақликни бил,
Ҳақни ўйла, ҳақни сўйла, ҳақни қил: фардоси бор.

Шоир шеъриятида бундай ўзига хос талқин ва ташбеҳларни кўплаб учратиш мумкин. Муҳаббат мавзусида битилган ғазалларининг биридан олинган қуйидаги байтда лирик қаҳрамоннинг ўз маҳбубасига бўлган ишқи ўзининг янгича бир талқинини топган:

Севдигим, жоним, йўлингда термулурман, бир қара,
Кўзларингдек порлаган бахтим қошингдек қоп-қора.

Юқоридаги байтда лирик қаҳрамон айрилик туфайли маъшуканинг кўзларидек порлаган бахти, қошларидек қоп-қора бўлганлигидан фиғон чекади. Ёрнинг кўзу қошини бир-бирига зид қўйиш санъати ҳам Ғолибнинг ўзига хос бадий маҳоратидан бири десак хато бўлмайди. Чунки бунда ишлатилган тазод унсурлари – кўз ва қош ҳеч қачон бир-бирига зид қўйилмаган. Шу ғазалнинг яна бир байтида бундан-да гўзал манзарага дуч келамизки, бу ҳақиқатдан ҳам бадий топилдиқ деса арзийдиган ҳодисадир:

Гар узун бўлсин десанг, сочинг учи ҳам қўнғироқ,
Кўзларим ёши билан юв, кипригим бирла тара.

Бу байтда лирик қаҳрамоннинг ўз маъшукасига бўлган чексиз муҳаббатининг бетакрор ифодаси – кўз ёшлари билан маъшуқа сочларини ювиш ва киприклари билан тараш фақат Ғолиб лирик қаҳрамонига хос хусусиятдир десак, хато бўлмайди.

Ой-ю йил, кунлар ўтиб, ҳуснинг заволи бўлмагай,
Ой сенга балдоқ, қуёш, юлдуз бошингда қарқара.

Энди ошиқ ўз маъшукасини шунчалар улуғлаяптики, ойни унинг кулоқларига балдоқ (сирға), қуёш ва юлдузларни бошига қарқара (бошга тож каби қўйиладиган зийнат) қилиб тақиб қўйган. Бу муболаға маъшуканинг ҳуснига ҳусн қўшиб кўз олдимизда гўзал бир маҳбуба тимсолини гавдалантирмоқда.

Ўйлаيمизки, Ғолиб Марғилоний ижодини ўрганиш, унинг илмий-маърифий ва бадий меросини халққа етказиш маънавиятимиз хазинасини яна бир дурри ноёб билан тўлдириш бўлади.

МАРҒИЛОНДА РУС-ТУЗЕМ ВА ЯНГИ УСУЛ МАКТАБЛАРИ

С.Мирсоатова, Ы.Пщлатов, Х.Бурхонов - ФарДУ

Россия ҳукумати Ўрта Осиёни босиб олгандан сунг маҳаллий аҳолини рус муҳотида тарбиялашга, сўнгра эса Россиядан кўчириб келтирилган руслар билан маҳаллий аҳолини аралаштириб юбориб, Туркистонда Европача турмушни шакллантиришга ҳаракат қилди. Шунинг натижасида 1880-йил империя Давлат Кенгашида “Туркистондаги маҳаллий аҳоли болаларини руслар билан биргаликда ўқитиш” масаласи кўтарилди. Бу масалага Россия ҳарбий вазири Д.Милютин ҳамда маориф вазири граф Толстойлар розилик беришди.

Бу ўтказилажак тадбир Туркистонда руслаштириш сиёсатига катта ёрдам беришини ҳисобга олиб, ўлкада 80-йилларнинг бошлариданоқ рус-тузем мактаблари ташкил этила бошланди. Туркистонда бошланғич мактаблар яъни “рус-тузем мактаблари” тармоғини яратиш лойҳасини генерал-лейтенант Г. О.Розенбах ишлаб чиқди.

Туркистонда руслаштириш сиёсатини амалга оширишда мактабнинг муҳим аҳамиятга эга эканлиги ҳақида Розинбах шундай деган эди. “Ўлкани руслаштириш режасини амалга оширишда мактаб (рус-тузем мактаблари дамоқчи –Ш.И) катта аҳамият касб этиши лозим”.

1884-йилда Тошкентда биринчи рус-тузем мактаби очилди. XIX асрнинг охирларига келиб Туркистонда рус-тузем мактаблари юздан ортиб кетди. Бундай мактаблар Туркистоннинг кўплаб шаҳарларида, волостларда ва катта кичик қишлоқларда ташкил этила бошланди. Рус-тузем мактабларида ўқув куни икки қисмдан иборат бўлиб, куннинг биринчи ярмида рус ўқитувчиси ўқувчилар билан ўқиш, ёзиш, ҳисоб-китоб дарсларини олиб борган, иккинчи ярмида эса ўқувчилар билан ўзбек домласи машғулотлар олиб борган.

1886-йилда Туркистон ўлкасида 14та рус-тузем мактаблари мавжут бўлган. Шу мактаблардан 5 таси Фарғона области шаҳарларида очилган. Марғилон шаҳрида ҳам шу йили рус-тузем мактаби очилган. Бу мактабда асосан маҳаллий миллат болалари таълим олишган.

Рус муаллимлари рус-тузем мактаблари учун ўзига хос бўлган ўқиш плани ва программасини тўзиб, шу асосда таълим-тарбия ишларини олиб бордилар. Янги мактаб (рус-тузем мактаби) муаллимларининг бир қисми ўлкани ўрганишлари натижасида тўплаган материаллари асосида ўқиш китоблари ёза бошладилар. Масалан: ўқитувчи Остроумов Н.В. “Туркистон ўлкасининг географияси” номли китоб ёзади. Бу китоб тезда ўзбек, қозок, қирғиз тилларига таржима қилиниб ўлка мактабларида дарслик сифатида ўқитила бошланди. Ўқитувчи Г.С.Ячник ўлкада биринчи бўлиб “Азбукадан сўнг биринчи китоб” номли маҳаллий аҳоли болалари учун рус тилини ўрганиш қўлланмасини ёзиб чиқарди... 1884-йилда шарқшунос В.П.Наливкин ўзбек-рус ва рус-ўзбек луғатини ёзиб, уни Қозон шаҳрида босмадан чиқарди.

Ўлкада рус-тузем мактабларини нуфузини ошириш ва “Буюк Россия давлатининг” улуғворлиги ва қудратини кўрсатиш мақсадида рус-тузем мактаби ўқувчиларидан Россия шаҳарларига саёҳатлар уюштирилди. Ана шундай саёҳатлардан биринчиси 1899-йил ёзида ташкил этилди. Бу саёҳатда 18 та ерли миллат вакиллари рус-тузем мактаблари ўқувчилари иштирок этиб, икки ҳафта мобайнида Россиянинг турли шаҳарларини диққатга сазовор жойларини томоша қилдилар. Саёҳатчилар орасида Марғилон рус-тузем мактаби ўқувчилари ҳам бўлган. Шундай саёҳатлар 1900 ва 1902-йилларда ҳам ташкил этилган. 1902-йилда уюштирилган саёҳатда қатнашган 20 ўқувчидан 11 таси Фарғона областининг Марғилон, Андижон ва Ўш шаҳарларидан эди.

Руслаштириш сиёсатининг ўлкада кенгроқ ёйиш мақсадида рус-тузем мактаблари қошида махсус курслар ташкил этила бошланди. Бу курсларда катта ёшдаги маҳаллий миллат вакиллари рус тили ўргатила бошланди.

1897-йилда Марғилон шаҳридаги рус-тузем мактабида ҳам катта ёшдаги маҳаллий миллат учун курс очилди. Ушбу курсда шу йили 37 киши ўқиган.

Ўлкада ташкил этилган рус-тузем мактаблари руслар томонидан мунтазам тарзда текширилиб турилган. 1912 йилда Туркистондаги рус-тузем мактаблари ишини Қозондаги ўқитувчилар семинариясининг директори Бобронигов текшириб кўради. 1913 йилда Марғилон шаҳрида битта рус-тузем мактаби мавжуд бўлиб, ушбу мактабда 53 та ўқувчи таълим олган.

Рус мактаблари билан бир қаторда Туркистонда XIX-асрнинг 90-йилларидан бошлаб “Янги усул” мактаблари ташкил этила бошланди. Шунинг алоҳида қайд этиш жоизки, ўзбек маърифатчилигининг ривожига жадиidlар алоҳида ўрин эгаллайди. Улар ўлкада эски мактабларни ислох қилиш, маиший турмушни яхшилаш ва бошқа муҳим ташаббуслар билан XIX-аср охирларидаёқ чиқа бошлаганлар. Бундай янгиликлар асосан ўқитиш усулига тааллуқли бўлсада, асил моҳияти билан маҳаллий аҳолини маданият турмуш соҳасидаги узгаришларга муҳтож эканини ифодалайдиган муҳим тадбирлар эди. Туркистондаги жадиdчилик оқимининг кўзга кўринган раҳбарларидан бири М.Бехбудий шундай деган эди: “Бизлар ҳозирги маданият асосида мактаблар, устахоналарни ва бошқа эски турмуш билан боғлиқ соҳаларни ислох қилишимиз зарур”.

Бехбудийнинг фикрича, маориф соҳасидаги ислох феодал маиший турмушни тубдан ўзгартириб, маҳаллий буржуазияни ўсишига имконият беради. Ўша даврнинг маҳаллий буржуазия вакиллари ўзларини янгилик тарафдорлари сифатида кўрсатиб жадиidlарни қўллаб-қувватлаганлар.

Янги усул мактабларининг асосчиси Исмоил Гаспиренский (1851-1914 й.й) бўлиб, биринчи марта 1884 йилда Боғчасаройда янги усул мактаби ташкил этади. 40 кун ичида мактабдаги 12 та болани саводини чиқаради... Ёки эски мактабда беш йилда оладиган таҳсилни икки йилда ўргатишга муваффақ бўлади. Сўнг ўқувчилар учун “Хужа-Сибен” (болалар муаллими) биринчи дарслигини тузади. Дарслик 4 қисмдан иборат бўлган. Биринчи қисмида “Алифбе” га 27 дарс ажратилган; қолган қисмларида турли хил фойдали маълумотлар ва ҳикоялар берилган. Улар орасида “Икки улуғ шоир” сарлавҳаси остида Навоий ва Пушкин ҳақида маълумотлар берилган.

И.Гаспиренскийнинг фикрича, янги усул мактабларида қуйидагиларга риоя қилиниши зарур ҳисобланади.

1. Синфда болалар сони 30 тадан ошмасин.
2. Болаларни фақат икки даъфа - ёз ва қиш ойларида қабул қилиш мумкин.
3. Ҳар қабул нечта бўлишидан қатъий назар бир синф бўлсин.
4. Ҳар бир муаллимда кўп билан 3-4синф бўлсин.
5. Агар мактаб 3 синфдан иборат бўлса дарслар кетма-кет, маълум уйғунликда қўйилмоғи лозим.
6. 7-8 ёшдаги бола 7-8 соат узлуксиз ўқий олмайди. Унинг учун 5 соат кифоя. Ҳар дарсдан сўнг 10 дақиқа танаффус лозим.
7. Жума ва байрам кунлари дам олинади.

8. Ўн ой ўқишдан сўнг ёзнинг иссиқ кунларида таътил бўлиши мақсадга мувофиқ.
9. Дарс зериктирмаслиги лозим. Беш соатда беш турли фандан дарс бермоқ лозим. Беш соатда ёлғиз бир дарс билан учрашмоқ зеҳинни бузар.
10. Шогирдларни урмия, сукмия (уришга, сўкмоққа) хожат йўқдир.
11. Ҳар ҳафта охирида ҳафталик якун қилиб, дарсларда яхши иштирок этган ўқувчиларни тақдирламоқ лозим.
12. Мактаб деразалари кенг ва катта, хонанинг ичи йирик бўлиши мақсадга мувофиқдир. Совуқ хонада дарс ўтиш, ўқувчиларга илм ўргатиш эмас балки бегуноҳ жазолашдир.

Янги усул мактаблари ўз олдига қуйидаги вазифаларни қўйган.

1. Ёш авлодга ҳозирги замонда керак бўладиган билимларни бериш.
2. Эски усул таълимига ёпишиб олмасдан, замонавий таълим усуллари қўллаш.

Янги усул мактабининг бошқа мактаблардан фарқи ва ютуқлари шундаки, бу мактабларда синф дарс тизимига ўтилди. Дарсларда кўргазмали материаллардан фойдаланиш яхши натижалар бера бошлади. Синф хоналарининг тоза ва ёруғлиги, парталарда ўтириб ўқитилиши дарс танаффуслари жорий этилиши муҳим аҳамиятга эга бўлди.

XIX асрнинг 90-йиллари охирларида Фарғона областида ҳам янги усул мактаблари пайдо бўла бошлади. Облаstda янги усул мактаби 1897-йилда Андижонда очилган. Ундан сунг областнинг бошқа шаҳарлари қатори Марғилон шаҳрида ҳам шундай мактаблар вужудга кела бошлади. Фарғона областидаги янги усул мактабларида ўқувчилар сони 20 кишидан 100 кишигача, баъзан эса 125 кишигача булган.

Марғилонда 5 та янги усул мактаби бўлиб, 247 ўқувчи таълим олган.

МАРҒИЛОНДА XIX АСР ОХИРИ XX АСР БОШЛАРИДА ТАРИХ ВА АДАБИЁТ

С.Мирсоатова, С.Ғофурова- ФарДУ, М.Мамажоновна -ФарПИ

XIX асрнинг 2-ярмида Ўрта Осиё маданий ҳаётида Хоразимшоҳлар, теурийлар даври маданиятига нисбатан кескин инқироз яққол сезилди. Айниқса, бу даврда халқнинг икки томонлама зулм остига тушиб қолиши маданият ривожига ҳам ўзининг салбий таъсирини кўрсатди. Бу даврда дунёвий фанларни ўқитиш давлат назоратидан четда қолиб кетди. Ўрта Осиёдаги мавжуд хонликлар ўртасидаги ўзаро феодал урушлар, русларнинг саралаган ҳарбий кучларининг Ўрта Осиёга бостириб кириши, буларнинг барчаси Ўрта Осиё маданиятига ўзининг салбий таъсирини кўрсатди.

Юқорида кўрсатилган барча салбий ҳодисалар маданият ривожига қанчалик тўсқинлик қилмасин, маънавий ҳаётни бутунлай тўхтатиб қўя олмади.

Хонликларнинг йирик-йирик шаҳарларидаги ва масжидлар илм-фан, ахлоқ, одоб ва маънавият тарқатувчи масканлар эди. Мадраса, мактаб масжид ва қорихоналарда ислом таълимоти биринчи ўринда турар эди. Аммо мадрасаларда диний, ахлоқий китоблардан ташқари тил, адабиёт, математика, мантиқ, тарих, география, фалакиёт каби фанлар ҳам ўргатилар эди. Шу

сабабли ўлкада маданий ҳаёт, илм-фандаги изланишлар тўхтаб қолмади. Маданиятнинг бошқа соҳалари котри тарих фан соҳасида ҳам бу даврда кўплаб ишлар қилинади.

Фарғона областида ҳам XIX асрнинг 2-ярми ва XX аср бошларида кўплаб тарихчилар яшаб ижод этишди. Ўз ўтмишини билишни хоҳлаган кишилар доим тарих ва ўтмиш илмини урганиб, унга мурожаат қилиб борганлар.

Ўз даврида ўтмишда бўлиб ўтган воқеа ҳодисаларни халққа етказишда тарихчиларни роли жуда катта бўлган. Ҳукмдорлар ўз тарихини ёзиш учун махсус тарихчилар тайинлаган. Баъзи тарихчилар эса ўзлари мустақил тарихий асарлар яратганлар.

Фарғона областида ҳам ана шундай тарихчилардан Рожий Қўқондий, Исоқхон Жунайдуллахон ўғли Иброт (Турақўрғоний), Муҳаммадниёз Қўқондий, Миразиз бин Муҳаммадризо Марғилонийлар XIX асрнинг охири XX аср бошларида яшаб, ижод этганлар. Ўтмиш тарихчилари исму шарифига назар ташласак у қаерлик экани маълум бўлади. Масалан, Рожий Қўқондий Қўқонда яшаб, ижод этган моҳир хаттот ва тарихчи бўлган.

XIX асрнинг 2-ярмида ва XX аср бошларида Марғилонда ҳам Миразиз Бин Муҳаммадризо Марғилоний деган тарихчи яшаб ўтган. Бу тарихчини марғилонлик дейишимизнинг сабаби, Марғилоний номи марғилонлик деган маънони беради. Муҳаммадризо Марғилоний шу даврда ўзининг “Тарихи Азиз” деб номланган машҳур асарини ёзиб тугатди.

Шу даврда Ўрта Осиёда Чоризм мустамлакачиларининг зулми кучайиб кетди. Бу эса кенг меҳнаткашлар оммаси норозилигига сабаб бўлди. Мустамлакачилик сиёсатига, қашшоқлик ва тенгсизликка қарши кенг халқ оммаси озодлик курашини бошлаб юборди. Шу даврда яшаган адабиёт намоёндалари, улуғ мутаффакир шоирлар Муқимий, Фитрат, Завқий ва бошқалар озодлик, тенглик, эркинлик ғояларини илгари сурдилар. Мавжуд сиёсий тартибни, иймонсиз ва диёнатсиз мустамлакачилар ва бойларни аёвсиз танқид қилдилар.

XIX аср охири XX аср бошларида Марғилон шаҳрида Тошболта деган шоир ижот этгани ҳақида маълумотлар мавжуд. Тошболта маърифатпарвар шоир Зокиржон Фурқатнинг замондоши ва қалин дўсти бўлган.

Фурқат ўзининг марғилонлик дўсти шоир Тошболтуга ёзган мактубида ўзининг аччиқ қисматида шикоят қилиб:

Қилурман дўстликдан бир насиҳат санга Тошболту,
Булурсан нор қабул этсанг, ахли сафолардан.
Расоллик орзу айблаб камол гар етай десанг,
Тааруз айлама ҳам шиква қилма наросалардин

деб ёзган эди.

Шоир Тошболту ҳақида фикр юритсак, Тошболту бу шоирнинг таҳаллуси бўлса ажаб эмас. Чунки Тошболту исми ўзбек исмлари ичида учрамайди. Агар бу шоирнинг исми бўлса, у ҳолда Тошболта бўлиши керак.

Шундай қилиб биз ушбу ишимиз орқали Марғилонда яшаб, ижод этган тарихчи Муҳаммад Ризо Марғилоний ва шоир Тошболту ҳақида фикрлар

келтирдик. Уларнинг ҳаёт йўли изланишлар натижасида рўёбга чиқса ажаб эмас.

ХІХ-ХХ АСРЛАРДА ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА ЯШАГАН ХАЛҚЛАРНИНГ ПОЛИЭТНИК ХУСУСИЯТЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ИҚТИСОДИЙ-МАДАНИЙ ҲАЁТИ

О.Ғофуров, Т.Қўчқоров, А.Юсупов - ФарДУ

Халқларнинг тарихий алоқалари масалаларини ўрганиш ва ёритиш ҳар бир мутахассис учун муҳим вазифалардан бири бўлиб келган ва бўлиб қолади. Уни ёритишда эса бошқа соҳалар қаторида этнографиянинг ҳам ўрни катта.

Этнография фанида шу нарса маълумки, барча этнослар ўз ҳолича ривожланмай балки ўзга этник гуруҳлар билан алоқада бўлган. Айниқса, этнослараро бундай муносабатлар маълум бир этномаданий муҳитда, ёнма-ён яшаётган турли этник бирликларга мансуб халқлар ўртасида нисбатан қизиқроқ кечади.

Фарғона водийси қадимдан буён шундай этномулоқотга эга бўлган ўлка бўлиб, у жойларда ва унга қўши ерларда “сак”, “эгли”, “парикан”, “обий скифлари”, “усун” каби халқлар яшаган.

Қадим даврларда водий ҳудудида хўжалик йўналиши ва турмуш тарзи ҳар-хил бўлган халқлар орасида ҳам ўзаро мулоқот жадал суръатда ривожланиб борган. Яъни водийнинг текислик қисмида – сой, дарё ўзанларидаги кичик воҳаларда яшаган аҳоли билан тоғ ва тоғолди ҳамда дашт зоналарида жойлашган чорвадорлар ўртасида ўзаро хўжалик савдо ва маданий алоқалар узлуксиз давом этганлиги сир эмас.

Фарғона водийсида деҳқончилик учун яроқли бўлган ер майдонлари икки турга: яъни суғориладиган “сувли ерлар”, суғорилмайдиган “лалми” ёки “баҳори” каби турларга ажратилган. Суғориб деҳқончилик қилинадиган экин майдонлари асосан Хўжабақирғон, Исфара, Сўх, Шохимардон, Исфайрамсой, Аравон, Окбўйра, Қуршоб, Қорадарё, Норин дарёси, Косонсой, Ашт, Андижонсой каби дарё ва сойлар атрофидаги воҳаларда жойлашган эди. Бу воҳаларда яшаган этнослар полизчилик ва боғдорчилик каби соҳалар билан шуғулланганлар.

Водийнинг тоғолди ва адрлик этакларида яшаган чорвадор халқлар ўтроқлашиб бориб деҳқончиликда лалмикорлик билан машғул бўла бошладилар. Айрим жойларда: яъни Марҳамат, Жалолқудук, Қўрғонтепа ҳудудларида яшаган чорвадор қирғизлар суғориб деҳқончилик қилишга ўтдилар. ХІХ асрнинг 90-йилларида истиқомат қилаётган қирғизларнинг 200 минг нафари ёки 65% и ўтроқлашиб, деҳқончилик билан машғул бўлдилар. Қирғизлардан ташқари қипчоқ, турк, юз каби этник томонлар ҳамда Норин ва Қорадарё оралиғида яшаган қипчоқларнинг яшиқ, ўлмас, кулон, еттиқашқа каби уруғлари ҳам деҳқончиликка ўтдилар.

Аммо қирғиз, қипчоқ, турк, қурама, юз каби этник жамоаларда деҳқончилик тез ривожланиб борсада уларнинг хўжалигида чорвачилик ҳамон муҳим аҳамият касб этарди.

Фарғона водийсидаги юкорида кўрсатиб ўтилган аҳолининг хўжалигида деҳқончилик ва чорвачиликнинг ўзаро муносабати бир ҳилда бўлмай, балки улар жойлашган ҳудуднинг табиий-географик шароитига, аҳолисининг этник таркибига, ҳамда маҳаллий ўтрок аҳоли билан ижтимоий-иқтисодий алоқаларинг кўламига боғлиқ ҳолда таркиб топган.

Чорвачилик хўжаликнинг асосий қисмини ташкил этган халқлар водий атрофидаги тоғ-яйловларида ўз чорваларини боққан бўлса, ўтрок аҳоли эса уй чорвасини ривожлантирганлар. Хўкиз, от сингари ишчи ҳайвонлар ўтрок аҳоли хўжалик фаолиятида, айниқса деҳқончилик хўжалигини юритишда муҳим аҳамият касб этган.

Водийдаги ўтрок аҳоли азалдан ҳунармандчиликнинг барча соҳалари билан машғул бўлиб, айниқса, тўқимачилик, кулолчилик, темирчилик, кўнчилик, ёғочга ишлов бериш каби ҳунар турлари яхши тараққий этган.

Ҳунармандчиликнинг айрим турлари билан ўтрок аҳоли ва чорвадорлар биргаликда шуғулланишган. Масалан: ўтрок аҳоли пилла ва пахта толасидан, чорвадорлар эса жундан мато тўқиган. Гилам, кигиз тўқиш ва босиш билан қирғиз, қипчоқ, турк, юз, қурамалар машғул бўлганлар.

Деҳқончилик билан қадим даврдан бошлаб шуғулланиб келган ўтрок ўзбек, тожик, уйғурлардан ўтроклашиб борган қирғиз, қипчоқ, қурама, юз ва қорақалпоқлар деҳқончиликда етиштириладиган турли экинларни етиштириш сирларини ўрганиб борганлар. Шу билан бирга ўтрок аҳолига чорва молларини боқишнинг қулай усулларини ўргатганлар.

Турли этник гуруҳлар ўртасидаги савдо-сотиқ алоқалари ҳам этнослараро муносабатларнинг қарор топиб, ривожланиб боришда катта аҳамият касб этган.

Водий аҳолиси қадимдан бошқа ўлкаларда яшаган халқлар билан ҳар соҳада алоқа олиб борганлар. Ушбу алоқаларда савдо-сотиқ энг ривожланган соҳа бўлиб, унинг уч ҳил шаклини кўришимиз мумкин. Яъни: 1.Сайёр ҳолда мол айирбошлашга асосланган савдо; 2.Вақти - вақти билан ташкил қилинадиган ярмарка савдоси; 3.Стационар (доимий) тарздаги савдо. Ўтрок аҳоли чорвадорлари билан мол айирбошлаш шаклида алоқа қилиб, бунда қўй асосий ўлчов, мезон вазифасини ўтаган.

Водий аҳолиси савдо ярмаркаларида ўзи ишлаб чиқарган ҳунармандчилик билан қатнашганлар. Бундай ярмаркалар Ўрта, Яқин Шарқ ва Россияда ташкил топиб, йилнинг бир неча фаслларида ўтказилган. Четдан эса, асосан хўжаликка зарур бўлган товарлар билан бирга кўпроқ чорва моллари келтирилган. Маълумотларга қараганда XX аср бошида Фарғона водийсига ҳар йили 3500000 бошга қадар чорва моллари олиб келинган.

Фарғона водийсидаги савдо муносабатларида ўзбеклар билан бирга тожик, уйғур, татар, рус, арман, жухуд каби халқларнинг вакиллари ҳам фаол қатнашганлар.

МАРҒИЛОНДА ТИББИЁТ МУАССАСАЛАРИНИНГ

ВУЖУДГА КЕЛИШИ

И.Тошпўлатова, М.Акбарова, Н.Абдукаримова - ФарДУ

Замонавий тиббиётнинг пайдо бўлишига милoddан аввалги III ва милoddнинг II асрларида яшаб ижод қилган тиббиёт отаси Букрот (Гиппократ) ҳамда Арасту, Жолинус каби юнон алломалари колдирган илмий мерослар асос бўлди.

IX-XVI асрга келиб илмий тиббиётнинг маркази Турон заминига кўчди. Шу даврда бу ерда 60 дан ортиқ машхур табиблар етишиб чикди. Шарқ табобати бобокалони бўлмиш Ибн Сино асарлари, жумладан “Тиб қонунлари” Европа давлатлари тиббий олийгоҳларида 500 йилдан ортиқ вақт мобайнида асосий қўлланма сифатида фойдаланилди.

XVII асрга келиб Ўрта Осиё жаҳон илм-фанида Европадан орқада қола бошлади. Шу пайтдан бошлаб илмий тиббиётни ривожлантиришда Европа олимларининг ҳиссаси орта бошлади.

Ўрта Осиё Россия томонидан босиб олингандан сўнг, кўчириб келтирилган рус, украин кишилари орасида зиёлилар, шу жумладан врачлар ва фельдшерлар ҳам бор эди. А.Б.Шишов, М.И.Шишова, А.И.Алексеев, К.И.Архангельский, Ф.С.Петров каби рус врачлари ва фельдшерлари биринчилардан бўлиб Туркистон ўлкасига келишган ва бу ерда фаолият олиб боришган эди.

Чор ҳукмронлиги даврида Туркистон ўлкасида дастлабки тиббий муассасалар очила бошлади. Бундай шифо масканлари Марғилон шаҳрида ҳам ташкил этилган.

Масалан, 1886 йили Янги Марғилон шаҳрида эркакларни даволаш учун 20 ўринли, аёлларни даволаш учун 15 ўринли шаҳар шифохонаси ишга тушади. 1892 йили эса 5 ўринли беморларни даволаш пункти иш бошлаган.

Бутун Туркистон ўлкасида бўлгани каби Марғилон шаҳрида соғлиқни сақлаш, турли юкумли касалликларни тарқалишини олдини олиш ёмон аҳволда эди. Шу сабабли шаҳарда тез-тез вабо, чечак каби ўта хавфли юкумли касалликлар тарқалиб турган.

1892 йили ёз ойларида Фарғона вилоятида ўша давр учун энг дахшатли касаллик ҳисобланган вабо эпидемияси тарқалган. Вабо билан касалланганларнинг 80-85 фоизи тиббий ёрдам ололмай вафот этган. Марғилон уездида 2668 киши вабо билан касалланиб, шулардан 1625 нафари вафот этган. Марғилон шаҳрининг ўзида 535 киши касалланиб, улардан 483 нафари вафот этган.

Бутун Туркистон ўлкасида бўлгани каби, Марғилонда ҳам тиббий ходимлар етишмас эди. Шу сабабли тез-тез тарқалиб турадиган турли юкумли касалликларга қарши курашда катта қийинчиликларга дуч келинар эди.

1896 йилда Фарғона областида тиббий ходимлар 68 кишини ташкил қилар эди. Улар 1 нафар область, 5 нафар уезд, 4 нафар шаҳар, 4 нафар аёл врачлари, 22 та фельдшер, 4 та аёл фельдшери, 21 нафар эпидемияга қарши эмловчилар ва 7 нафар санитаркадан иборат эди.

1890 йилда Марғилон шаҳрида 5 ўринли даволаш пункти, битта амбулатория, битта дорихона, 1913 йилга келиб 15 ўринли шифохона, битта дорихона бўлиб, 2 та врач 4 та фельдшер ва 2 та фармацевт хизмат қилган.

Соғлиқни сақлаш ишларига чор амалдорлари томонидан унчалик эътибор берилмаганини қуйидаги факт мисолида кўришимиз мумкин. Марғилон шаҳрида 49406 кишилиқ аҳолисини соғлигини сақлаш ва санитария ишлари учун шаҳар бюджетидан 15632 сўм сарфлангани ҳолда 53 кишилиқ шаҳар полициясини сақлашга 28271 сўм маблағ сарфланган.

1924 йилда Марғилон уездидида 51 та тиббиёт ходими бўлиб, 29 таси уезд шаҳарларида ишлаган. Шу йили Марғилон уездидида 125 ўринли 5 та шифохона бўлиб, 55 ўрин шаҳар касалхоналари ҳисобига тўғри келади. Марғилон шаҳрида 30 ўринли Хидир Алиев номли хайрия даволаш уйи фаолияти кўрсатади.

Умуман олганда XIX аср охири - XX аср бошларида Марғилон шаҳар аҳолисига тиббий хизмат кўрсатиш ишларини қониқарли деб баҳолаб бўлмайди. Рус маъмурияти юқумли касалликларни олдини олиш, уларни даволаш учун етарли маблағ ажратмаган. Масалан, 1892 йил ёзда Тошкент шаҳридаги “Вабо исёни” бунинг ёрқин далилидир. Лекин маҳаллий халқ орасида қадимдан турли касалликларни даволаш борасида катта тажриба тўплаган табиблар, тажрибали синикчилар (ҳозирги ортопед-травматолог шифокорлар) бўлсада, манбалар улар ҳақида ҳеч қандай маълумот бермайди. Бизнинг фикримизча, ўшандай бир оғир шароитда маҳаллий табиблар, синикчилар билан рус медицинаси ҳамкорликда иш олиб борганда туб аҳоли соғлигини сақлашда ижобий натижаларга эришилган бўлур эди.

БУРҲОНИДДИН АЛ-МАРҒИНОНИЙ ҲУҚУҚИЙ МЕРОСИ ВА УНИНГ ЁШЛАР

ТАРБИЯСИДАГИ РОЛИ

Р.Ходжаев, К. Р.Химматкулова, М.Нишонбоев, ФарПИ

Маълумки, истиқлол йилларида мамлакатимизда юксак маърифий-маданий жамият қуриш, ҳар томонлама баркамол ёш авлодни шакллантириш асосий вазифа қилиб қўйилди. “Қайси ерда маънавий камолот юксак бўлса, ўша мамлакатда жамият ижтимоий мезонлари асосида ривожланганлиги маълум” – дея таъкидлаган эди Президент И.Каримов.

Дарҳақиқат, Бурҳониддин ал-Марғиноний маънавий меросини ўрганиш, уни талаба-ёшлар онгига сингдириш таълим -тарбия соҳасидаги энг муҳим вазифалардан биридир.

Буюк бобокалонимиз оламга машҳур фикршунос олим Бурҳониддин Ал-Марғилонийнинг ҳуқуқий тафаккур тараққиётига қўшган ҳиссаси бекиёсдир.

Бурҳониддин ал-Марғинонийнинг бутун ислом оламида машҳур бўлган “Хидоя” асари 1178 йили Самарқандда ёзилди. Махмуд ибн Сулаймон ал-Кафавийнинг “Катоиб ул- аълом ал-ахёр фи табокот фукахо ва машойих мазҳаб ан-Нуъмон” “Нуъмон мазҳабига мансуб бўлган таниқли аллома факихлар ва шайхлар ҳақидаги китоб” номли асарида келтирилишича, Бурҳониддин ал-

Марғинович “Хидоя” нинг яратилиши хусусида шундай ёзган: ““Абул-Хасан Али ибн Бакр Абд ул-Жалил бир куни фикх масалаларига бағишланган ҳажми унча катта бўлмаган, лекин мазмуни тўлиқ бўлган бир яхлит китоб зарур эканлиги ҳақида фикр билдирди”. Ироққа сафар қилганимда у ерда “ал-Мухтасар ал-Қудурий” (“Қудурий қисқартмаси”) ни кўрдим. Фикх бобида ажойиб асар эди. Бу пайтгача каттаю-кичик барча “Жомеъ ус-Сагир” (“Кичик тўплам”) дан фойдаланган эди. Шунда фикхга оид барча асарларни асарга “Бидоят ал-мунтахий” деб ном бердим.

Кейинчалик бу асарга шарҳ ёзиб, уни “Кифоят ул-мунтахий” деб номладим”.

Кейинчалик бу асарларнинг ҳам ҳажми катталиқ қилиб, янада мўъжаз бўлган, бутун ислом оламида ханафия мазҳабининг фақх масалаларида асосий қўлланмасига айланган Бурхониддин ал-Марғиновичнинг “ал-Хидоя” асари яратилди. Бу асар бутун мусулмон оламида машҳур бўлиб кетди, мусулмон ҳуқуқи - фикх бўйича энг аниқ, изчил, мукаммал асар сифатида тан олинди.

“Хидоя” да ҳуқуқий масалаларнинг ечими дастлаб йирик фикх олимлари фикрларининг баёни ва унга бошқа муаллифлар эътирозлари ёки қўшилишларини изҳор этиш йўли билан берилган. Ана шу обрўли муаллифлар эътирозлари ёки қўшилишларини изҳор этиш йўли билан берилган. Ана шу обрўли муаллифлар фикрларидан келиб чиқиб, муайян масалада энг маъқул ечими танлаб олиш йўлига амал қилинган. Шу тариқа унда қонунинг айнан ифодасигина эмас, балки унинг мукаммал шарҳи ҳам асослаб келтирилди.

“Хидоя” тўрт жуздан иборат бўлиб, биринчи жузга ибодат масалалари киритилган, булар: таҳорат, намоз, рўза, закот ва ҳаж китобларидир. Иккинчи жузга никоҳ, эмизиш, талоқ, қулларни озод қилиш, топиб олинган боланинг насибини аниқлаш, топиб олинган нарса, қочиб кетган қуллар, бедарак йўқолганлар, шерикчилик ва вақф мулки каби масалалар киритилган.

Учинчи жузда эса; олди –сотди, пул муаммолари, кафолат, пулни бировга ўтказиш, қозиларнинг вазифалари, гувоҳлик, берилган гувоҳликдан қайтиш, ваколат, даъво, иқрор бўлиш, сулҳ, бир ишда пул билан шерик бўлиш, пулни сақлашга бериш, қарз бериш, совға, ижара, муайян шарт асосида чекланган озодлик берилган қуллар, волийлик (патронат), мажбур қилиш, хомийлик, қисман озод бўлган қуллар ва босқинчилик хусусидаги масалалар ўрин олган.

Тўртинчи жузда эса: шафоат, мерос тақсимлаш, дехқончилик ҳамда боғдорчилик хусусида шартнома, қурбонликка сўйиладиган жонзот ҳақида, умуман қурбонлик қилиш ҳақида шароитга зид ёмон нарсалар ҳақида, ташландиқ ерларни ўзлаштириш хусусида, таъқиқланган ичимликлар ҳақида, овчилик, гаровга бериш, жиноятлар хусусида, хун ҳақини тўлаш, васият каби масалалар ёритилган.

Бурхониддин ал-Марғилович, илмли инсон жамиятнинг ҳалол, пок фуқаросига айланиши ҳар бир киши устозлар кўмагида таълим тарбия олиб тариқат йўлига кириши кераклиги ҳақида фикрлар билдиради. Айниқса, Аллома ёшларни илмли кишилар билан мулоқатда бўлишга, фойдали насихатларга амал қилишга ундайди.

Ал-Марғилоний илмни дунёдаги энг буюк неъмат, деб аташ билан толиби илм ахлини илмни қунт билан эгаллашга даъват этди.

Дархақиқат буюк ватандошимиз Бурхониддин ал-Марғилонийнинг ҳуқуқий – маънавий мероси талаба ёшларда муқаддас она заминни севиш, уни ардоқлаш ва аجدодлар меросига садоқат руҳида тарбиялашга ўргатади.

БУРЪОНИДДИН МАРЪИНОНИЙ ВА УНИНГ АВЛОДЛАРИНИНГ ИСЛОМ ДУНЁСИ ЬОНУНШУНОСЛИГИ РИВОЖИГА ЫЩШГАН ЬИССАСИ

О.Раъимов - ФарДУ

VII-VIII асрдан бошлаб Мусулмон Шарьида табиий ва ижтимоий фанлар, шу жумладан Ислом ʔууууый (фиыʔ) билимлари шакллана бошлади. Ислом оламининг ʔууууый билимларининг маромига етишида Буръониддин Маръиноний ва унинг авлодларининг ʔиссалари катта.

Буръониддин Маръиноний (тщлиы исми Абдулʔасан Али ибн Абубакр Ибн Абдужалил ал-Фаръоний ал-Риштоний ал-Маръиноний) Риштон туманидаги Даъбет ыишлобиди 1123 йил сентябр ойининг 23-куни таваллуд топган.

Щзбекситон Республикаси Президенти Муътарам Ислом Каримов Буръониддин Маръиноний таваллудининг 910-йиллигига баишланган тантанали маросимда сщзлаган нутыида «Буръониддин Маръиноний асарларининг моъияти бщлмиш адолат туйʔуси, щз даврининг ʔууууый мезонлари асосида яшаш, щзганинг мол-мулкига кщз олайтирмаслик, ʔаромдан ʔазар ыилиш, инсоф ва диёнат, меър-оыйбат каби халыимизга хос бщлган эзгу тушунчалар бугунги кунда ʔам маонавий ʔаётимиз асосларини ташкил этади, десак, ʔеч ыандай хато бщлмайди» деган эдилар.

Марғиноний ислом динидаги энг олий диний лавозим «Шайх ул - Ислом» даражасига етишган эди.

Маръинонийнинг фиыʔ илмини такомилга етказиш учун ыизиыиши фанга ыизиыишга олиб келади. Шары (мусулмон) Уйʔониш даврида Ислом ьонунларининг ишлаб чиыишга ʔар ыачонгидан кщра эътиёж ортиб бораётган эди.

Ислом қонуншунослари щртасида учта даража вужудга келган. Улардан биринчиси ьуйи даражадаги фаыʔлар-мужтаъиди амалиёт, яони иш юритувчи, шариат ьонунларига амал ыилувчи фаыʔлар. Иккинчи гуруʔлари щрта даражадаги фаыʔлар-мужтаъиди муносиб деб юритилиб, улар машъур, лекин фаыат шариат соʔаларида фикр юрита оладиган фаыʔлардир. Учинчилари юьори даражадаги фаыʔлар мужтаъиди мутлоы деб аталиб, энг обрщли, шариат манбалари соʔасида ижтиʔод (илоъий билимлар билан шуьулланувчи) ыилувчи фаыʔлар, асосан шариат мазъаблари асосчилари мавжуд бщлган.

Шайх ул-Ислом Буръониддини Маръиноний Ислом оламида энг кщзга кщринган аллома саналади. Тарихчи Ибн Арабшоъ «...жалолатли шайх, аллома Буръониддин Маръиноний - тангри - таоло у (киши) ни раъмат ыилсин, -

Маръилондан чиыян», деб ёзади шзининг «Ажойиб ал-Маъдур фи тарихи Таймур» асарида.

Буюк фаёиъ Буръониддин Маръиноний «Бидоят ул-мубтадиъ» («Бошловчилар учун дастлабки таолим»), «Китобун-фил-фароиз» («Мерос ʔуыуыи бшйича китоб»), «Китоб ул-машойих» («Шайхлар ʔаыидаги китоб») ва бошья кшплаб асарлари шз даври мусулмонлари учун дастуриламал бшлиб хизмат ыилган. Кейинчалик 1178 йилда Буръониддин Маръиноний шзининг «Кифоят ул-Мунтаъий» («Якунловчилар учун тугал таолимот») асари асосида «Китоб ал-ʔидоя» («ʔидоя» - «ʔшъри йшл») асарини яратди. Шайх ул-Ислом Буръониддин Маръиноний бу китобда шша замонларда мшмин мусулмонлар дуч келадиган долзарб ʔаётий масалалар, жумладан оилавий ва ижтимоий муносабатлар, мулкчилик, савдо - сотиы, жиноят ва жазо, инсоннинг бурч ва масоулиятларига тааллуыли жуда кшп мураккб муаммоларни исломий ʔуыуы нуытаи назаридан ʔал этиб берди. Бу китоб нафаыат Мовароуннаърда, балки бутун Ислом Шарыида бир неча тилларга таржима этилиб маолум ва машъур бшлиб кетди.

Буръониддин Маръиноний даврида унинг шъиллари Имодуддин Муъаммад ибн Али ибн Абу Бакр ибн Абдулжамил ал-Фаръоний ал-Маръиноний, Низомуддин Умар ибн Али ибн Абу Бакр ибн Абдужамил ал-Фаръоний ал-Маръилоний, Жалолуддин Муъаммад ибн Али ибн Абу Бакр ибн Абдужамил ал-Фаръоний ал-Маръиноний фаёиъ илмининг етук олимлари бшлиб етишдилар. Улар Бурхониддин Маръинонийнинг вафоти (1197.29.10) дан кейин оталарини ишини давом эттирадилар. Профессор А.Х.Саидов шундай деб ёзади, «Имодуддин Муъаммад ибн Али «Одоб ул-ʔюзи» асарини, Низомиддин Умар Али «Жавоъир ул-фиыъ» мин мусаннафоти ибни соъиб ул-ʔидоя» («ʔидоя» муаллифининг шъли ёзган асарлардан «Фиыъ жавоъирлари»), «Ал-Фавонд» ва бошья бир ыанча асарлар муаллифидир. Жалолиддин Муъаммад Ибн Алининг ёзган асари ʔаыида маолумотлар йшы.

Шайх ул-Ислом Буръониддин Маръинонийнинг уч шъиллари навбатманавбат шайх ул-Ислом бшлганлар. Буръониддин Маръиноний авлодлари Амир Темур ва темурийлар даврида ʔам энг нуфузли Ислом арконлари ʔисобланганлар.

К.Каттаевнинг «Самарыандлик буюк алломалар» рисоласида Амир Темур даврида Абдумалик, Мирзо Улубек даврида Исомиддин Абу Саид Мирзо даврида Буръониддин ва Низомиддин Масоуд, Бобур Мирзо даврида Абълкарим шайх ул-Ислом мансабида бшлганлар, деб ёзади.

Ибн Арабшоъ шзининг «Ажойиб ал-Маъдур фи тарихи Таймур» асарида мавлоно Буръониддин Маръилоний авлодлари ʔаыида ыимматли маолумотларни келтиради. Унда Мавлоно Абдумаликнинг амакиваччаси Хожа Абдулаввал» деб берилгани, шунингдек Маръилон шаъри шртасида «Гшъри Аввал» маъалласи ва у ерда ыадимий ыабр мавжудлиги, Маръилон шаъридан 20-25 км жанубда Аввал ыишлоыи у ерда табаррук зотларнинг зиёратгоъ мазори мавжудлиги илмий изланишлар заруриятини вужудга келтирмоыда. Профессор А.Х.Саидовнинг ёзишича, Абу ул-Аввал ибн Буръониддин Али Имодуддин ибн Жалолуддин Буръониддин Маръинонийнинг набираси бшлган.

Буръониддин Маръинонийнинг яна бир набираси Абд ур-Раъим Абдул Фатъ Зайнудин ибн Абу Бакр Имодуддин ибн Али ибн Бакрдир. Фиъъ илмининг отаси Имодуддин ва Мажидуддин ал-Уструшнийнинг шогирди Ёисомуддин ал-Улё Бодийдан шрганган. Ал-Фусул ал-Имодия номли фикхий асар ҳам ёзган. Айрим манбааларда бу зот Буръониддини Маръинонийнинг укалари бшлган, деган тахминлар ҳам учрайди.

Ибн Арабшоъ Амир «Темур имоми Абулжаббор ибн Нуъмон Муътазимий, мамалакатнинг бош Ёозилари Ёутбуддин ва Хожа Абдумалик, унинг амакисининг шъли Хожа Абдуаввал ва бошья» Буръониддин Маръинонийлар авлодлари тшърисиди Ёимматли маолумотлар беради.

Таниъли ёзувчи Абдуъаъбор Иброъимовнинг таокидлашича, «бугунги кунда (1999 йил) ер юзидидаги 1 миллиард 300 миллиондан ортиъ аъоли Ёслон динига ёотиъод Ёилади. Ёслонда асосан икки йшналиш бор: суннийлик ва шиалик. Барча мусулмонларнинг тахминан 90 фоишчаси суннийлар бшлса, Ёолган 10 фоишчаси шиалардир. Буръониддин Маръинонийнинг «Ёидоя» асари суннийлик оъимида ҳамифий мазъаби бшйича энг муъим ва мукаммал шъушъий манба бшлиб, турли даврларда Шрта Осиёнинг турли шаъарларида, Афъонистон, Миср, Ёошъар, Ёиндистон ва дунёнинг бошья мусулмон мамалакатларида кшчирилган, Ёадимий нусхалари саъланмоъда. Асар яратилгандан буён фаъиълар, олимлар, тарихчилар, шоълар, шокимлар диъыат ёотиборини тортиб келади. «Ёидоя» рисоласининг тарихий аъамияти яна шундаки, Мовароуннаър фиъъ мактабини яратди, жаъондаги кшпгина олий шъув юртларида мусилмон шъушъушъошлиги фанлари Буръониддин Маръиноний таолимоти асосиди шрганилади. Асарнинг Ёимматлилиги яна шуки, дунё кутубхоналари олтин фондидан шрин олди, Буръониддин Маръинонийни ва Маръилон шаърини бутун дунёга танитди.

БУРЪОНИДДИН МАРЪИНОНИЙ ИЖОДИНИНГ ХАЛҚАРО АҲАМИЯТИ

Р.Кудратов, У.Солиев - Тош.АТУ, А.Исроилов -ФарПИ

Илм-фан таҳсилини дастлаб Риштонда, сунгра Маръилон, Бухоро ва Самарқанд каби шаҳарларда олган. Буръониддин Маръиноний ўша вақтларда илм-фан ва ислом дини марказлари ҳисобланган Боғдод, Дамашқ, Макка, Мадина шаҳарларида бўлиб, у ерда йирик донишмандлар билан учрашган, мулоқотда бўлган, Буръониддин Маръиноний тинимсиз ўқиб ўрганиш натижасиди Мовароуннаҳр фақх (ҳуқуқшъошлик) мактабининг буюк намоёндаси даражасига кўтарилган. XII асрда ёзилган ва нафақат Ёрта Осиё мадрасаларида, балки бутун мусулмон шарқи ўқув юртларида Ёслон ҳуқуқидан баобрў ўқув қўлланмаси ҳисобланадиган “Ал Ҳидоя фил фуруъи фақх” (“Ҳуқуқ тармоклари бўйича қўлланма”) нинг айнан Буръониддин Маръиноний яратганлиги ана шундан далолат бериб турибди. Унинг 53 та китобдан ташкил топган тўрт жилдлик “Ҳидоя” асари нафақат Мовароуннаҳрда, балки Шарқда маълум ва машҳур бўлиб, у шариат ҳуқуқшъошлиги бўйича асосий қўлланма

бўлиб хизмат килган. Бурҳониддин Марғинович ҳаёти ва ижодий фаолияти, “Ҳидоя” асраининг мазмун ва моҳияти бўйича унинг ўғиллари Шайх-ул Ислоҳ Имоҳуддин ал-Фарғоний, Шайх ул Ислоҳ Умар Низомиддин ал-Фарғоний, унинг набираси Абул Фатҳ Зайнуҳдин Абдурахим ибн Имоҳуддин ҳам фикҳий асарлар ёзиб, Ўрта Осиёда Ҳуқуқий таълим мазмунини чуқурлаштирганлар.

Ушбу мақолада биз Бурҳониддин Марғиновичнинг “Ҳидоя” асраининг Афғонистон юртида тарқалиши ҳақидаги айрим фикрларни баён қиламиз.

Ислоҳ милодий VII асрда дин сифатида вужудга келиб, аста-секин дунё мусулмонлари эътиқоди ва мафқурасига, фалсафаси ва турмуш тарзига айланди. Шариат эса мусулмонларни яшаши, меҳнат фаолияти, ҳаётий турмуш кечиришининг қонун қоидаларига айланди. У бутун мусулмон мамлакатларида ҳаёт кечириш ва давлат бошқарувининг қонуний меъёрларини белгиловчи асосий ҳуқуқий ҳужжат бўлиб қолди. Шариат ислоҳ динининг ҳуқуқий фалсафасидир.

Бурҳониддин Марғинович “Ҳидоя” асарида шариат қонунларини ўқитишда, шунингдек, суд ишларида асосий қўлланма бўлиб қолди. Бунга биз Афғонистон тарихини баъзи саҳифаларига назар ташлаб ишонч ҳосил қиламиз.

Афғон халқининг тарихида Амир Дўст Муҳаммадхон Ҳукмронлиги даври алоҳида аҳамиятга эга. Бу давр Афғон халқининг инглиз босқинчиларига қарши мардона кураш ва марказлашган давлатни қарор топиши билан боғлиқ.

Дўст Муҳаммадхон давлат ишлари ва аҳолини бошқаришда шариат қонунларига асосланган. У Қобул шаҳрида сардор бўлиб турган вақтидаёқ қуръонни, ҳадисларни ва шунга дахлдор бўлган барча асарларни атрофлича ўрганган. Тарихчи олимларнинг ёзишича Дўст Муҳаммадхон “Ҳидоя” асари асосидан мусулмон ҳуқуқини нафақат Мовароуннаҳрда балки бутун ислоҳ дини мамлакатларида тарқалишини ўрганишида методологик аҳамиятга эга. Шу нуқтаи назардан Афғонистоннинг тарихий маданий ҳаётини ўрганишда ҳам аҳамиятлидир. Дўст Муҳаммадхон давлат ишларини бошқаришда, оилавий ҳамда мулкӣ низоларни ҳал этишда “Ҳидоя” асарида баён этилган кўрсатмалардан фойдаланган. Қуръон шариат ҳамда “Ҳидоя”ни ўрганиш натижасида у ажойиб нотик, зукко, мантиқан фикр юритувчи давлат арбобига айланган*. Масалан: қабилалар йиғилишида жирғаларда ҳуқуқий қоидалардан усталик билан фойдаланар ва масалани ўз фойдасига ҳал бўлишига эриша олар эди. Дўст Муҳаммадхоннинг замондоши Моҳон Лални хабар қилишича, амир қадимги ва янги тарихни адабиёт ва халқ оғзаки ижодини шариат қоидаларини ва шунга оид асарларни чуқур ўрганган.

Дўст Муҳаммадхон суд ҳуқуқ тизимини ҳам шариат “Ҳидоя” асари асосида ташкил этган. Бу бежиз эмас албатта. Чунки, Ҳирот, Жалолобод, Қобул ва бошқа шаҳарлар қадимдан Ислоҳ динининг мустаҳкам таянчларидан бўлиб келган. Дўст Муҳаммадхон ҳам шариат қоидаларига асосланиб, фуқаролик ва диний суд тизимларини ташкил этган. Барча муҳим масалаларни олий даражадаги суд томонидан ҳал этилган. Амир фуқаролик ишлари ҳақида миришаблар бошлиғининг етказган маълумотларни шариат судига ҳал қилишлик учун юборган. Шариат суди эса “Ҳидоя” қоидаларига асосланиб муаммони ҳал этган. Унинг устида амир назорати ўрнатилган.

Бурхониддин Марғиновнинг “Ҳидоя” асари Афғонистонда кенг тарқалганлиги ҳақида рус тарихчиси В.Виткейвич, инглиз тарихчиси А.Бернс, ўзбек тарихчиси Хакимхон тўралар эсталикларида хабар қилади.

Ушбу мавзунини ўрганиш алоҳида тадқиқ этишга лойиқ деб ўйлаймиз.

МАРҒИЛОН ШАҲРИДА ИСЛОМГАЧА БЎЛГАН ДИНИЙ ҚАРАШЛАР

А.Алимуҳаммедов, Ф.Эргашев, З.Исмоилова - Фар ДУ

Ватанимиз дунё цивилизациясининг ўчоғларидан биридир. У жаҳон маданияти ва маънавияти ривожига ўлкан ҳисса қўшиб келмоқда. Ўзбек моддий ва маънавий маданиятининг равнақи ва бойишида Марғилон шаҳрининг ўзига хос ўрни ва аҳамияти бор. Чунки бу кўҳна замин жуда кўп шоира, аллома, мутафаккир, жамоат, санъат, давлат арбобларини етказиб берган. Улар табиийки, ижтимоий равнаққа ўз фаолиятлари билан баракали таъсир этганлар. Шунинг учун ҳам ЮНЕСКО қарори билан Марғилоннинг икки минг йиллигини халқаро миқёсда тантанали равишда нишонланмоқда. Бу Ўзбекистонимиз учун жаҳон ҳамжамиятида катта фахр ва обрўдир.

Истиқлол туфайли миллий мерос ва миллий маданиятга нисбатан бўлган муносабатлар тубдан ўзгарди, уларнинг миллий истиқлол мафкураси нуқтаи назаридан қайтадан ўрганилмоқда, илмий таҳлил қилинмоқда, уларни мустақиллик маънавиятининг асосларини яратишда ва мустаҳкамлашда ижобийларидан ўринли фойдаланилмоқда. Шуниси қувончлики, маданият ва маънавиятга бўлган сиёсат давлат ички сиёсатининг устивор йўналишларидан бирига айланди. Асрлар мобайнида яратилган миллий қадриятларимиз қайтадан тикланмоқда, ҳозирги турмуш тарзимизда ўзининг муносиб ўрнини эгалламоқда, ўзлигимизни англашга катта ҳизмат қилмоқда.

Юртбошимиз И. А. Каримов таъкидлаганидек, “Ўзликни англаш тарихни билишдан бошланади”. Шунинг учун ҳам ўз жона жон тарихимизни яхши билиши ва уни пухта ўрганишимиз керак. Бу мустақиллик ва давр талабидир. Зеро, дин тарихи –жаҳон тарихининг ажралмас қисмидир.

Улар бир-бирини тўлдиради ва диалектик алоқада. Маълумки, дин-ижтимоий, тарихий ҳодиса бўлиб, у маданиятнинг ўзига хос бир тури. Ўз функциясига кўра халқимиз маданияти маънавияти, тарихида муҳим роль ўйнаб келмоқда. Шу сабабли динлар тарихи ва моҳиятини ўрганиш ва билиш ҳамма учун зарурдир.

Жаҳон халқлари ва элатлари сингари Марғилон аҳолиси ҳам узоқ давом этган тарихий тараққиёт йўлини ўз бошидан кечирган. Қадимда барча халқларда ва турк халқларида бўлганидек, бу минтақада ҳам динларнинг дастлабки шакллари бўлган ота-оналар руҳига сиғиниш, фетишизм, анимизм сеҳргарлик (магия), шомонийлик ҳамда зардуштийлик қолдиқлари аҳоли ўртасида ҳамон сақланиб қолмоқда ва уларга миллий анъаналар деб

қаралмоқда. Қуйида юқоридаги динларнинг айримлари тўғрисида қисқача тўхталамиз.

Ота-оналар руҳига сиғиниш, улардан мадад кутиш ҳозир ҳам давом этмоқда. Масалан, марҳумларнинг вафот этганлигини 3, 7, 20, 40 кунлиги, “йили” каби маросимлар ҳамма жойда диний урф-одат сифатида, бажарилиб келинмоқда. Аслида эса буларнинг исломга сира алоқаси йўқ, аммо бу маросимларга ислом руҳи сингдирилган, холос. Тотемизм-унинг уруғи деган маънони англатади. Ҳайвонларни илоҳийлаштириш ва уларни муайян уруғ, қабиларнинг асосчиси деб тушуниш барча халқлар каби турк қабилаларида ҳам бўлган. Табиийки, бундан Марғилон аҳолиси мустасно эмас. Масалан, бўри, кийик, буғи, сигир, ҳўкиз, эчки, от, ит туркий халқларнинг асосий тотемлари - худолари бўлган, ҳомийлари ҳисобланган.

Шуни таъкидлаш жоизки, ҳозирги даврда халқ орасида қурбонлик қилиш, ҳайвон шохларини уйда, “муқаддас” жойларда ва қабристонда, қабр устига осиб қўйиш қабилар, ёки туркий халқлардаги мучал ҳайвонлар муқаддаслаштирилиши билан бевосита боғлиқ. Улар айна пайтда сақланиб қолмоқда. Диннинг кейинги шакли фетишизм бўлиб, унинг моҳияти шундаки, жонсиз нарсаларни қандайдир мўъжизавий, ғайритабиий хусусиятга эга деб тушинилади ва сиғинилади. Масалан, тош, дарахт, турли хил нарсаларга сиғиниш, авлиё-анбиёлар, “муқаддас” жойлардан мадад сўраш ва кутиш. Ундан ташқари, тумор, кўзмунчок, дўлана, кўзтикан, бургут тирноғи, айиқ жуни ва бошқалар. Юқоридагиларни аҳоли орасида истаганча учратиш ва топиш мумкин. Шомонизм-тунгусча сўз бўлиб, “жазавали”, “ўта ҳаяжонланадиган” маъноларни билдиради. Унинг моҳияти шундаки, айрим одамлар гўё турли руҳлар билан муносабатда бўладилар, таъсир эта оладилар деб тушинилади. Одамлар шомонларни беморни даволаш, табиатга таъсир этиш ҳамма нарсани олдиндан кўра билиш қобилиятига эга деб ўйлаганлар.

Шомонизмда одам-одамга сиғинади. Биздаги бахшиларни кучига сиғиниш, фолбинларга ишониш тарзида ҳозирда ҳам сақланиб турибди. Сехргарлик (магия), -динининг бир тури бўлиб, одамлар инсон ва руҳ ўртасидаги муносабатларда воситачилик қила олиш кучига эга, деб ишонишдир. Бунга арвоҳлар, дев, пари, алвасти (ажина), каромат қилиш, ис чиқариш, қурбонлик қилиш “муқаддас” сувлар, кинна йўйиш (солдириш), иссиқ-совуқ ва бошқалар киради. Юқоридагилар шаҳар аҳолисининг муайян қисми ўртасида ҳозир ҳам сақланиб қолаётганлиги ҳеч кимга сир эмас.

Диннинг анча мураккаб тури бу - анимизмдир. Унинг моҳияти шундаки, жон ва тана мустақил, жон ўлмайди. У мустақил равишда мавжуд бўла олади. Руҳлар икки турга- яхши ва ёмонга бўлинади деб тушинилади. Гўёки улар одамга ижобий ва салбий таъсир кўрсатар эмиш. Бунга мисол, турмушда сақланиб келаётган турли ирим-сиримлар, хурофий расм-русмлар руҳларга сиғиниш қабилар. Ўлкамизда, хусусан Марғилонда исломгача бўлган динлардан бири зардуштийликдир. Бу дин Хоразмда пайдо бўлган. Шуниси аҳамиятлики,

мазкур дин инсоният тарихида биринчи бўлиб якка худоликни тарғиб қилди. Унинг моҳияти яхшилик ёмонлик устидан ғалаба қилишидир.

Зардуштийлик дини фалсафасининг мазмуни қуйидаги тамойил “эзгусўз, эзгу фикр, эзгу амал” да ифодаланган. Ундан ташқари олов, сув, ер, ҳаво муқаддас ҳисобланган. Ҳозирги пайтда олов ва сувга сиғинишни аҳоли ўртасида сақланиб қолиши ёки вафот этган уйда ҳар пайшанба куни чироқ қўйиш, қабристонда шам ёқиш, келинни куёвниқига олиб кираётганда олов атрофида айлантириш, эрталаб ювинмасдан бировга кўринмаслик, мангу олов кабилар. Зардуштийлик мавжуд динлар ичида дунёвийлик жиҳатларининг кўплиги ва турмушга, оддий инсон ҳаётига ниҳоятда яқинлиги билан ажралиб туради. Шунини таъкидлаш жоизки, зардуштийлик, буддавийлик, христианлик, ислом динларининг асосий таълимотларини шаклланишига катта таъсир кўрсатган диндир. Бу мутахассислар томонидан эътироф этилган. Кейинги тадқиқотларга суяниб, Марғилонда ҳам буддавийлик тарқалган деб айтиш мумкин. Чунки шаҳар ҳудуди ва будда динига оид асору-аттиқалар мутахассислар томонидан топилди. Бунга яна бошқа бир далил бор. У Қува марказида топилган будда ҳайкалидир. Агар ён қўшни қуваликлар буддавийликка сиғинган бўлса, нега марғилонликлар унга эътиқод қилмаган бўлсин. Шуларга асосланиб туриб, Марғилон шаҳрида ҳам исломгача буддавийлик тарқалган деб айтиш мумкин. Шунини таъкидлаш жоизки, юқоридаги барча динларнинг қолдиқлари миллий анъаналар қаторига аҳоли томонидан асрлар мобайнида киритилиб, қўшиб юборилган, уларнинг кўпчилик қисми ислом руҳи билан суғорилган, давр ва дунёқарашлар мазмуни сингдирилган. Шу сабабли жуда кўп ҳолларда уларни бир-биридан фарқлаш ва ажиратишда анча қийинчиликларга дуч келинмоқда. Уни мутахассисларгина фарқлай олиши мумкин. Ҳуллас, Марғилон ҳудудида бутун Ўзбекистон, Марказий Осиёда бўлганидек, ота-оналар руҳига сиғиниш, тотемизм, фетишизм, анимизм, сеҳргарлик (магия), шомонийлик, буддавийлик, зардуштийлик динлари тарқалган, буни эса уларнинг ҳозирги қолдиқлари исботлаб турибди.

БОБУР ВА МАРҒИЛОН

Г.Жамолова – талаба, Ш.Аббосова – ФарПИ

Ҳар бир инсон ўзи туғилиб ўсган жойининг тарихини, маънавиятини, маданиятини, урф-одатлари-ю маросимлари, ўз ўлкаси заминида қарор топган элатларнинг ибтидоси, шаклланиш жараёни қандай кечганлигига жавоб топса, бу жавоблар ҳам баҳс ва таҳлил асосида кечса, ўша заминнинг тарихи яратилади.

Мустақил Ўзбекистонда жаҳон цивилизацияси ва маданияти ҳазинасига бебаҳо ҳисса қўшган, ўз қомусий билмлари, юксак илмий салоҳияти билан шарқу Ғарбда маълуму-машҳур бўлган Муҳаммад Мусо-ал Хоразмий, Абу Али ибн Сино, Абу Райҳон Беруний, Абу Наср Фаробий, Аҳмад ал-Фарғоний,

Бурҳониддин Марғиновий сингари улуғ олимлари орқали дунёга машҳурдир. Фарғонада бир шаҳар борки, унинг тарихи салкам 2000 йилликка даҳлдор. Бу Марғилон шаҳри. Авваллари бу шаҳар тарихи жуда қадимий ҳисобланмасди. Фақатгина археологик тадқиқотлар натижасида унинг қадимийлиги аниқланган. Марғилон шаҳри хусусида ҳамюртимиз буюк давлат арбоби Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг “Бобурнома”сида ҳам тўхталиб ўтилган. Мулалиф ўз асарида бутун мусулмон Шарқда машҳур бўлган “Ҳидоя” асарининг муаллифи Бурҳониддин Марғиновий ҳақида ҳам эслатиб ўтади. Хўш Бурҳониддин Марғиновий ким?

Шарқда машҳур Бурҳониддин Али ибн Бакр ал-Фарғоний ал-Риштоний кейинги текширишларида аниқланишича, 1123 йил сентябрь ойида Марғилонда туғилган (1179 йил вафот этган. Қабрлари Самарқанддаги “Чокардиза” қабристониди). Бурҳониддин Марғиновий Шарқнинг бир қатор машҳур шаҳарларида таълим олиб ханафия мазҳаби ҳуқуқшунослигининг буюк назариётчиси бўлиб етишган. У кишининг авлодларидан ҳам кўзга кўринган фикҳ олимлари чиққан. Унинг бевосита ворисларидан мулло Исомиддин Мирзо Улуғбек даврида Шайхул ислом лавозимини эгаллаган.

Бурҳониддин Марғиновий бир неча ўнлаб асарлар муаллифидир. Бироқ Бурҳониддин Марғиновий ислом оламида ўзининг “Ҳидоя” “фи-л-фуруғ-ал-фикҳ” (“фикҳ шариат соҳалари бўйича қўлёзма” қисқартирилган машҳур номи “Ҳидоя”) асари билан ном қозонган улуғ ҳуқуқшунос олимдир. Бурҳониддин Марғиновийдан 150 йил аввал (1048 йил вафот этган) Абулҳасан ал-Пудурий деган уламо-қонуншунос биринчи марта “Ҳидоя” номли қўлланма ёзгани маълум. Лекин бу қўлланма кенг тарқалмаган ва шухрат топмаган.

Ҳамюртимизнинг бу асари 4 жилддан иборат бўлиб, унда ислом динининг асосий маросмларининг талаблари, ҳуқуқий ва ахлоқий қоидалари, оила ва никоҳ масалалари тўла равишда ўз ифодасини топган. “Ҳидоя”га бўлган талаб кучли бўлганлиги учун бу асар хаттотлар томонидан бир неча бор кўчирилган.

Хўш кейинги асрларда Марғилон шаҳри қандай сир-синоатларни ўз бошидан кечирди? Марғилон шаҳри XVIII асрда Қўқон хонлигига тобе бўлиб, Марғилон беклигининг асосий шаҳри ҳисобланган. Ўша даврда Марғилон беклигида духоба ва шолча тўқийдиган корхоналар сони кўп бўлган. Кейинги йилларда Бухор амири билан хонлик ўртасидаги кураш кескинлашганлиги туфайли XI-X асрнинг 40 йилларида шаҳар атрофида баланд кўрғонлар қурила бошлади. Кўрғоннинг Қўқон, Андижон ва хўжанд йўлларига чиқадиган дарвозалари бўлган.

Марғилон қадим вақтлардан бошлаб ипак шаҳри ҳисобланган. Шунинг учун ҳам Марғилон нафис ва ниҳоятда кўркем шойи газламалари билан Шарқ мамлакатлари савдогарларини ҳайратда қолдириб келди.

ШАҲАР ҲАҚИДА БИЛГАНЛАРИМИЗ

О.Тожибоев, А.Шарофиддинов, Д.Сулаймонова – ФарДУ

Ҳа, кўҳна Марғилон ... азиз ва табаррук ном. Бу номни дунё бўйлаб кўзга сургучилар қанчадан-қанча ... Бу заминнинг тупроғида, не-не азизлар, улуғлар, фотиҳлар, алломалар, уламолар ўтганлар. Халқи тавозекор, меҳмондўст ... Қўли ҳамиша кўксида. Кексаси, нуроний момолари ширмондеккина. Эркаклари жиддий, аёллари иффат пардали, боласи шўх, қизлари Кумушдеккина гўзал, гўзал ...

Она шаҳримиз тарихига, географик ўрнига келсак, барпо бўлганига 2000 йилдан ортиқ бўлса борки, кам эмас. Сабаби, Марғилондан “Буюк ипак йўли” кесиб ўтгани туфайли шаҳарда хунармандчилик, касибчилик азалдан ривож топган. Кунчиқардан, Хитой, Япония, Ҳиндистон, Шарқий, Марказий Осиёдан келгучи савдо қарвонлари ипак, пахта ва бошқа ноёб буюмлари билан савдо-сотик олиб борганлар. Шаҳарда X асрда 30 дан ортиқ қарвонсаройлар бўлгани ҳам шундан далолатдир.

Шаҳарнинг жуғрофик жойлашувига келсак, Фарғона водийсининг жанубий қисмида, Фарғона шаҳридан шимолроқда жойлашган. Шаҳар денгиз сатҳидан 445 метр баландда. Шаҳарда Жанубий Фарғона канали, Марғилонсой оқиб ўтади. Ҳозир аҳолиси 170 мингдан ортиқ. 1897 йилда 36 минг аҳолиси бўлган. Бу шаҳар, мўғуллар истилоси, қорахонийлар, темурийлар, шайбонилар сўнгра Қўқон хонлигига тобе бўлган.

Шаҳар атрофи 25 чақирим тупроқ кўрғон билан ўралган бўлиб, баландлиги 24-25 метр, деворни эни 12-13 метр бўлган. Шаҳарда 12 дарвоза бўлган. Баҳрин, Ўқчи, Машад, Ғаллатой, Эшонгузар, Сармозор, Ёрмозор, Хўжа Маъоз (Дарвозатаги) Нодирмат, Сафил-Тўда, Тошлок, Сўхчилик дарвозалари бўлган. Дарвозалар эрта тонгда очилиб, кўз қорайганда беркилган. Шаҳарда 220 дан ортиқ маҳалла, 55 та қабристон бўлган. Шаҳар қадимда 4 та Қаландархона, Сафил-тўда, Машад, Эшонгузар даҳаларига бўлинган. Ҳар қайси даҳанинг ўз мингбошиси, қозиси бўлган. Шаҳар қозиларини қозикалон бошқарган.

Амир Умархон 10 йил Марғилонда ҳоким бўлган.

Марғилон 1876-1926 йилларда (50 йил) Фарғона областининг уезд шаҳри бўлган. Атласи халқаро савдога чиқиб, атлас, шоҳини Бағдод (Ироқ, Қашқар, Хитой) Хуросон, Миср ва Юнонистонга савдогарлар олиб бориб сотганлар.

Шаҳарда 1924 йилга қадар биронта ҳам йирик саноат корхонаси бўлмаган. 1927 йилда шаҳарнинг дашт жойида, пиллакашлик фабрикаси қурилиб, 1928 йилда маҳсулот бера бошлаган. 1963 йилга келиб, майда тўқувчи артеллар бирлашиб “Атлас” фирмаси майдонга келди.

1924 йилда 4 мактабда 19 ўқитувчи, 560 бола ўқиган. Ҳозирги кунда 32 та ўрта мактаб, 40 мингдан ортиқ ўқувчи бор. 6 та коллежда минглаб талабалар хунар-касб эгалламоқда.

Марғилон шаҳридан Ўзбекистонда биринчи бор 4 нафар машҳур қизиқчи, 4 нафар халқ ҳофиз, 9 нафар Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, 3 нафар машҳур артистлар, 27 нафар шоир ва ёзувчи, драматурглар етишиб чиққан. 4 нафар академик, фан докторлари ва 30 нафардан зиёд фан номзодлари билан ҳам марғилонликлар ҳар қанча фахрлансалар арзийди.

Ҳа, Марғилон-санъаткорлар шаҳри, ҳунармандлар маскани. Тўнғич санъаткорлар шаҳри. Бурҳониддин ал-Марғиноний шаҳри. Янада гуллаб-яшна, она шаҳрим!

Марғилоннинг атласи бор, шони бор,
Юртга манзур олтин ипак кони бор.
Келса, меҳмон хушлайди, бағрин очиб,
Тандир тўла патир, гижда нони бор.

ТАРИХИЙ ЁДГОРЛИКЛАР ҲАМИША ЭЪЗОЗДА

М.Сулаймонов, Ф.Сулаймонова - “Фарғона ҳақиқати” муҳбири

Мамлакатимизда мустақилликдан сўнг ўлкан бунёдкорлик ишлари амалга ошмоқда. Бугун шаҳар ва туманларда қад ростлаган маданий-маърифий, маиший ҳамда савдо-саноат иншоотлари юртимиз ҳуснига ҳусн қўшмоқда. Айниқса, ўтган йиллар давомида миллий қадриятларимизни тиклашга, тарихий ёдгорликларга ҳамда зиёратгоҳ жойларни асраб-авайлашга алоҳида эътибор қаратилди.

Ўзбек диёри азалдан улуғ-алломалар, пири-комиллар юрти. Самарқанд, Бухоро, Қарши, Марғилон каби шаҳарларимиз Шарқнинг маърифат бешиги сифатида машҳур. Сўнгги йилларда шу ва бошқа шаҳарларимиздаги тарихий ёдгорликлар ҳамда зиёратгоҳларни таъмирлаш, кўркем қошага айлантириш борасида муайян ишлар олиб борилмоқда.

Буюк ипак йўлида жойлашган кўҳна ва навқирон Марғилон шаҳри ҳам жаҳонга машҳур орифу-уламоларни, муҳаддисларни, шоири-фозилларни камолга етказиб, тарбиялаб берган. Бу шаҳар мамлакатимизнинг бой тарихи, миллий давлатчилигимиз ҳамда кўҳна қадриятларимизнинг шаклланиши ва ривожланишида алоҳида ўрин тутди. Шунингдек, бу ердаги ҳунармандлар, савдогарлар таърифи ҳам етти иқлимга маълум. Шаҳар ҳақида Заҳириддин Муҳаммад Бобур “Бобурнома” асарида шундай ёзади:

“Яна бир Марғилондур Андижоннинг ғарбидадур, Андижондин етти йиғоч йўлдур. Яхши қасаба воқе блубдур, пур неъмат; анори ва ўриги асру кўп хўп бўлур. Бир жинс анор бўлур, “дона калон” дерлар, чучуклигида зирдолу майхушлиғидин андак чошни бор. Самнон анорлариға таржеҳ қилса бўлур. Яна бир жинс ўрук бўлурким, донасини олиб, ичига мағз солиб қурутурлар, “субҳоний” дерлар, бисёр лазиздур. Ов қуши яхшидур, оқ кийик ёвуқта бўлур. Эл сорттур ва муштизан ва пуршару шўл элдур. Жангаралиқ расми Мовароуннаҳрда шоъедур, Самарқанд ва Бухорода номдор жангаралар аксар Марғинонийдир. Соҳиби “Ҳидоят” Марғиноний Рушдон отлиқ кентидиндур”.

Президентимизнинг ўтган йилида “Марғилон шаҳрининг 2000 йиллигини нишонлаш тўғрисида”ги қарори эса бу шаҳарга катта эътибор бўлди. Йиллар силсиласида азалий қадриятларни асарб келаётган Марғилон шаҳри айни кунларда қутлуқ икки минг йиллик тўйга қизгин тараддуд кўрмоқда. Қутлуғ тўй муносабати билан 35 та объектларда қурилиш, реконструкция,

ободонлаштириш ишлари бажарилаётир. Шаҳар бутунлай янгича қиёфа касб этмоқда. Маскур иншоотлар ичида шаҳардаги Пирсиддиқ мажмуаси, Улуғмозор зиёратгоҳи, Жаҳон отин Увайсий мақбараси ва музейи, Саид Аҳмад Хожа Эшон кўчасида жойлашган мадраса биноси асосида “Очиқ осмон остида”ги музей каби тарихий-маданий ёдгорликларнинг бутунлай қайтадан таъмирланиши, қурилиши барча марғилонликларни қувонтириб юборди.

- Ҳозирда бу жойларда қурилиш ишлари қизғин давом этмоқда, - дейди Ўзбекистон маданият ва спорт ишлари вазирлиги қошидаги тарихий обидаларни муҳофаза қилиш бош бошқармаси мутахассиси Фазлиддин Давлатов. – бу ишларни энг тажрибали усталаримиз бажаришмоқда. Қайта таъмирланаётган ҳамда бунёд этилаётган тарихий ёдгорликларимиз миллий меъморий кўринишларини ўзида акс эттиради.

Пирсиддиқ мажмуаси ҳам Марғилон шаҳрининг энг қадимий масканларидан бири. Бу ер “Каптарлимозор” номи билан ҳам машҳур бўлиб, марғилонликларнинг азият зиёратгоҳига айланган. Қутлуғ тўй муносабати билан бу ерда катта қурилиш ва ободонлаштириш ишлари олиб борилмоқда. Кўркам мажмуа қад ростламоқда. Бу масканда Марғилондаги энг ориф кишиларнинг хоки қўйилган. Шунингдек, бу зиёратгоҳда Бурҳониддин Марғинонийнинг чиллахонаси ҳам бўлган. Маскур чиллахона бутунлай қайтадан бунёд этилаяпти. 1,5 гектар майдонни эгаллаган мажмуада жоме масжиди, зиёратхона, барпо этилади. Қурилиш ишларини Фарғона вилоят “Тарихий ёдгорликларни таъмирлаш” маъсулияти чекланган жамият усталари амалга оширишмоқда.

Улуғмозор зиёратгоҳи шаҳарнинг Машат маҳалласида жойлашган. Халқ орасида “Машат мазор”, “Чаққа мазор” номи билан машҳур. Этногрф олим А.Ч.Писарчикнинг таъкидлашича, бу ер энг қадимий мазор ҳисобланади. Маълумотларга кўра бу ерга Имом Абдулазиз ибн Абдураззоқ ибн Наср ибн Жаъфар ибн Сулаймон ибн Суккон ал-Марғиноний дафн этилган. У жуда ҳам машҳур олим бўлган. Кўплаб маърифатли инсонларни тарбиялаган. Маскур зиёратгоҳда ҳам кенг кўламда бунёдкорлик ишлари бажарилаяпти. Бухоролик Уста Ширин Муродов номли қурилиш жамоаси усталари бу ерда бошчилик қилаётир. Қўли гул усталарнинг заҳматли меҳнати билан бу зиёратгоҳ ҳам янада кўркам қиёфага киради. Жаҳон отин Увайсий мақбараси ва уй-музейининг қурилишида самарқандлик ҳамда қорақалпоғистонлик усталар ишламоқдалар. Бу ерда 160 миллион сўмликдан ортиқ қурилиш ишлари бажарилиши кўзда тутилган.

Тарихий ёдгорликларни кўз қорачиғидек асраган, уни келажак авлодга етказган халқ албатта, буюк бўлади. Ўзининг 2000 ёшини нишонлаш арафасида турган навқирон Марғилон шаҳрининг азият жойларида олиб борилаётган ўлкан бунёдкорликлар ҳам буни яққол кўрсатиб турибди.

ЫШЦЫОН ХОНЛИГИ ХАЛЫАРО ВА ИЧКИ САВДОСИДА МАРЫЛОН ШАЪРИНИНГ
ИЦРНИ

А.Салмонов, У.Ўошимов - ФарДУ, Ш.Хаитов - БухДУ

XVIII аср охири XIX аср биринчи ярмида Шрта Осиёда савдо-сотиининг асосий марказларидан бирига айланган Ышён хонлиги Хитой, Эрон, Афғонистон, Ёиндистон, Туркия, Россия каби давлатлар билан ийтисодий алоьаларда муъим шрин тутар эди. Унда хонликнинг йирик шаъарларидан бири Маръилоннинг ҳам алоъида шрни бшлган. Хонликнинг Ышён, Шш, Андижон, Наманган, Хшжанд, Чуст каби шаъарлари ыатори Маръилонда ҳам хунаrmандчилик ривожланганлиги сабабли шаъар бозорида ипак матолардан атлас, кийим-кечаклар, пахта ва мовутдан тшчиилган матолар, тери ва чарим маъсулотлари, Маръилон мисгарлари ясаган мис обдаста, таъинчоьлар, пичоь, ьанжар ынлари турли хил кулолчилк буюмлари, заргарлар ясаган балдоь, узук, маржон ва хилма-хил аёллар безаклари, темирчи косблар ясаган уй ршзъор буюмлари, деъьончилик учун зарур бшлган меънат ьуруллари ва табиат иноом этган шириндан-шакар ьовун-тарвуз, мева-сабзавотлар жуда сероб бшлган. Бу маъсулотлар узоь-ьяиндан келган савдогарлар ва харидорларни шзига жалб ьилган.

Маръилон бозорлари осойишта ва озода, савдогарлар ва фуьоролар шртасида низо, ьаллоблик, алдамчилик, шърилик каби иллатлар деярли бшлмаган. Умархон ьукмронлиги даврида кшпгина шаъарларда бшлиб шшнг Маръилонга ташриф буюрган (1814 й) рус фуьороси Филипп Назаровнинг маолумотида таокидланишича ьшй шъирлаган бир кишини бармоьларини кесиб, ёь ьайнаб турган челакка тиьиб, эшакка тескари миндирилган ьолда бозор атрофидан айлантйрилганлиги, торозидан урган кишини эса яланьоч ьолда шзини ьамчилаб юришга мажбур ьилганликларини ёзиб ьолдирган. Тушликда шчиладиган намоз пайтида бозор ва дшкконлардаги маъсулотлар очии ьолатда ьолдирилиши ҳам ьайд этилган.

XIX аср бошларида ҳам Ышён хонлигининг Шарый Туркистон (Хитой) билан савдо-сотиь алоьалари ривожланган эди. Ыошъар-Шш-Маръилон-Ышён йшналишида 5,5-6 километрли баланд тоьлар бшлишига ьарамай савдо-сотиь тшхтовсиз давом этиб турган. Маръилон шша даврда ҳам Хитой маъсулотларини бошья шаъарларга етказиб беришда воситачи (транзит) шаъар ролини шйнаган. XIX аср биринчи ярмида хонлики Ышён, Андижон, Шш, Маръилон шаъарларига Ыошъардан ьар йили 30 минг пуд чой, чинни буюмлар келтирилган. Фарьона водийсида Хитойдан келтирилган чой алоъида аъамиятга эга бшлган. Чунки ьадимда чой севимли, ёьимли ичимлик сифатида истеомол ьилинган. Ышён хонлиги шаъарларида Хитой шртасидаги шзаро товар алмашиш савдоси йил давомида 5 миллион тангани ташикл этган. Маръилондан Хитойга савдогарлар томонидан олиб борилган товарлар асосан маъаллий хусусиятга эга бшлган. Маръилонлик савдогарлар хорижга мол олиб чиьишда камёб, ьаридоргир буюмларга алоъида эотибор ьаратганлар.

Шз даврида Маръилонда хонликка ьарашли бшлган бошья йирик шаъарларда хорижлик савдогарлар яшайдиган алоъида кварталлари бшлиб, шзга юрт фуьароларининг ьуьуьи ьимоя ьилинган, уларга эркин савдо-сотиь олиб боришлари учун имкониятлар яратиб берилган.

Ышчюн хонлигида пиллачилик, ипак маъсулотларини ыайта ишлашга катта эотибор ыаратилган. XIX аср биринчи ярмида хонликда ипак ва бошыа матоларни савдо-сотиыи учун алоъида махсус бозор расталари ыурилган. Айниыса, Марьилондан атлас, адрас ва ипак матоларини сотиб олишлик учун хонликнинг кшплаб шаъар ва ыишлоыларидан, Бухоро амирлиги, Хива хонлиги ьамда хориждан кшплаб садогарлар, ьаридорлар ташриф буюришган.

Манбаларда таокидланишича, Марьилон ьукмдори Саид Мавлон Баъти Муъаммадга шахсан хон томонидан кшрсатма берилиб, пилла ыуртларини боыиш учун озуыа бшлган тутзорлар ташкил ыилишлик сщралади. Бек Ёрмозордаги катта ер майдонларида тутзорлар ташкил эттиради. Марьилон бекининг ьазначиси Мулла Муъаммад Юсуф Мирзонинг шн ойлик ьисоботида келтирилишича, пилла етиштиришдан тушган 10.500 танга маблаъни Марьилон шаъри ободончилиги ва бошыа тадбирларга ишлатилганлиги ыайд ыилинади.

XIX асрнинг биринчи ярми Марьилон шаъри ипакчилигида аёлларнинг роли муъим бшлган. Пилла тутиш, ипак матоларини ажратиш, бщяш, атлас тщыиш, маъсулотнинг тайёр молларидан тшн, ыийиы, дщппи тикишликда аёллар меънатидан кенг фойдаланилган.

Марьилон шаъри юыорида ыайд этилган Бахти Муъаммад ьукмдорлиги даврида анча обод бшлган. Бек Ышчюн хонлари Муъаммад Алихон, Маллахон, Худоёрхон ьукмронлиги йилларида алоъида ьурмат эотиборга сазовор бшлган. Айниыса, Худоёрхон бошыаруви даврида Бахти Муъаммадга катта саркор лавозими берилади. Ушбу лавозим хоннинг саройида энг юыори мансаб вазифасини бажараётган иноы ваколлатига тенглаштирилади. Хон Бахти Муъаммадга ёзган барча мактубларида юксак хурмат-эътиром билан мурожаат ыилганлигини кшришимиз мумкин.

Марьилон шаъри хунармандчилигининг ривожы XIX аср биринчи ярмида ьам шз мавыеини саылаб турган Ышчюн хонлиги йирик шаъарларида бунёд этилган мадраса, масжид, маыбара ва хонаыоълар ыурилиши хом-ашёси Марьилондан келтирилганлиги, ьатто Ышчюнда хон Щрдасы ыурилиши учун пишиы ыиштлар ьамда моъир ыишт терувчи усталар чаыирлганлиги манбаларда баён ыилинади.

Марьилон хунармандчилигида рангли бщёылар ишлаб чиыариш ьам ривожланган. Мисол учун Ышчюн хони Худоёрхон Щрда ыурилиши учун Марьилон беги Баъти Муъаммаддан 11 хил рангдаги тоза рангли бщёы юборишини сщраган.

XIX аср шрталарига келиб Марьилон энг катта савдо бозорларига эга эди. Савдо ривожланганлиги туфайли Марьилон шаъар марказий бозорида 2246 та савдо расталари мавжудлиги таокидланади. Шундан 489 таси давлатга ыарашли, 686 таси ваыф мулки, 1071 таси хусусий бшлган.

Туркистонни Россия томонидан истило ыилиниши халыаро савдо-сотиыыа, шаъарларнинг иытисодий ривожига салбий таосир кшрсатмай

ёълмади. Хшжалик ривож, ички ва ташыи савдо-сотиы муносабатлари истилочилар манфаатига бшйсундирилиб, хорижга фаыат хом-ашё чийаришга асосланган хшжалик шакллантириб борилди. Шунингдек, «Буюк ипак йшчи»нинг ышналъасида жойлашган шаъарлар ыатори Маръилон ьам халыаро савдодан ўзилиб ёла бошлади. Мустамлакачилар томонидан маомурий жиъатдан ташкил этилган Маръилон уезди эндиликда мустаыил савдо-сотиы ьуыуыидан махрум этилган эди. Мустамлакачиликка ыадар Маръилон шаъри гуркираб ривожланиб кетмаган бшлсада, аммо Чор Россия босыинидан сшнг бозорлар шз нуфўзини йшчыота бошлади. Ваыф мулкларининг мусодара ыилиниши мадраса, масжид ва бошыа диний муассасалар фаолиятига салбий таосир этди. Кшпплаб тарихий обидалар моддий таянчидан айрилгандан сшнг аянчли аъволга тушиб ёла бошлади. Мустамлакачилар шаъарни даромад манбаи ьисобланган Маръилон атрофидаги ваыф ерларини бирин-кетин ышлга киритиб шз зшравонлик сиёсатини штказиб келганлиги тарихдан маолум.

Ташыи иытисодий савдо ва сиёсий алоыаларда тшла ыарам бшлиб ёлган Шрта Осиё асосан Россия билан савдо-сотиы ыилишга мажбур эди. Эндиликда Россия Туркистондаги барча шаъарлар ыаторида Маръилондан ьам зарурий хом-ашёни шзи ьохлаган нархда олиб кетиши мумкин эди. Пахата ва ипак маъсулотларига мустамлакачилар талабини кучлилиги шаъар хунармандчилиги жумладан косибчиликнинг ривожланишига тшсиы бшла бошлади. Натижада Маръилон шаъри аввалги нуфузини йшчыота бошлади.

МАРЪИЛОН МАДРАСАЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ФАОЛИЯТИ ТАРИХИ

И.Бурхонов - ФарПИ, Ш.Хонкулов - ФарДУ

Бизга маълумки, XVIII асрнинг бошида Фаргона водийси ва уни атрофидаги воҳаларни қамраб олган Қўқон хонлигига асос солинди. Қўқон хонлигида ҳам Бухоро амирлиги ва Хива хонлиги сингари моддий ва маънавий маданият ривожланиб борди. Хонликни йирик шаҳарларида турли меъморий обидалар мадраса ва масжидлар, макбара ва хоноқоқлар бунёд этилди. Хонлигни йирик шаҳарларидан бири Марғилонда ҳам бир қанча илм масканлари, мадрасалар барпо этилди. Худди Қўқон, Андижон, Наманган ва хонликни бошқа шаҳарлари каби Марғилонда ҳам мадрасаларни хон ва уни қариндош уруғлари эшон ва дин раҳномолари, йирик ер эгалари ва савдогарлар барпо этадилар. Шу туфайли ҳам Марғилон мадрасалари тарихига эътибор берсак, бу ерда эшон ва хусусий мадрасалар тури кўпроқ бунёд этилган. Бу жараённинг яна бир томони шундан иборатки Марғилонда қадимдан савдо-сотик савдогар (тузжор)ларни фаолияти ривожланиб келган. Биз юқорида айтган фикрларидагидек, хусусий мадрасалар айнан шу табақанинг маблағлари ҳисобига қурилган. Буни далили сифатида “Тарихий Азизий” асаридаги ушбу маълумотдан ҳам билиб олсак бўлади. “Эски Марғилон шаҳрида бўлмиш маъруфу-машхур аҳли тузжорлар; биринчи- Исмоил Маҳсум кўп саховатли, хурматли киши, кўп масжид, мадраса ва вақфлари қилган катта бозордаги Хиштин мадрасасини ҳам шу худо раҳматли бино қилган, ёнига ҳаммом солиб уни мадрасага вақф қилган”.

Асарда шу билан бирқаторда Марғилонлик бир неча тужжорларни мадрасалар бунёд этганлиги маълумотлар билан келтириб ўтилади. Айниқса Марғилонда XIX асрнинг 80-90 йилларида Чор Россиясининг сиёсий маънавий зарбасига қарамай хусусий мадрасалар салмоғи ортиб борди. Бунинг асосий сабаби, ўша вақт Фарғона водийсини бир мунча иқтисодий ўсиши натижасида миллий буржуазия шакллана бошлади. Кўплаб пахтачи бойлар ва савдогарлар ўз маблағларидан кўплаб масжид ва мадрасалар барпо этилган. Умуман олганда Қўқон хонлигига қарашли Марғилон шаҳрида мадрасалар аниқ сони ва уларни тарихи кам ўрганилган, масалан Н.П.Остроумовнинг “Исмломоведения” асарда Марғилондаги мадрасаларни 25 та деб киритилади. А.Л.Кун Фарғона водийсида 1875-1876 йилларга оид халқ таълим масаласи бўйича статистик маълумотлар тўпланган бу маълумотларда Марғилонда мадрасалар сони 10 та, масжидлар 300 та, мактаб 80 та эканлиги ҳақида маълумотлар учрайди. Шу билан бирга Қўқон ўлкашунослик музейида Фарғона вилоятини 1898-йилги обзорида мадрасалар ҳақида диққатга сазовор маълумотлар бор.

Собиқ Қўқон хонлигига қарашли Марғилон беклигининг мадрасаларини 57-та улардаги талабаларни 838-та деб келтирилган. Кўриниб турибдики, Марғилондаги мадрасаларнинг кўпи кичик турдаги хусусий мадрасалар турига кирган. Чунки бу турдаги мадрасаларда хужралар сони 10 тадан 70 тагача талабалар сони 10 та дан 30 гача бўлган. Шу туфайли бўлса керакки, Марғилондаги мадрасаларни номи Қўқондагидек сақланиб қолмаган.

Чор Россиясини, Шўро империясини таъзийки кучайиб бориши оқибатида аста-секин ёпилиб йўқ бўлиб кетган, мавжудларидан бошқа мақсадларда фойдаланилган. Масалан: “Тарихи Азизи” асарида ёзилишича Мир Салим бой исмли катта савдогар Марғилоннинг Кори Гузар маҳалласида ўз номига мадраса қурдиради. Муҳаммад Каримбек исмли савдогар эса Марғилонни Ташлоқ маҳалласида (ҳозирги Тошлоқ туманида) ғиштдан мадраса қурдиради. Аммо афсуски бу мадрасалар юқорида айтиб ўтилганидек йўқ бўлиб кетган ёки фойдаланиш учун бирор шўро идорасига айлантирилган. Буларни барчаси чуқур изланишларни талаб қилади. Қуйидагини алоҳида таъкидлаш мумкинки Марғилон чор Россияли Скобелев (Фарғона)ни ташкил қилгандек, то ҳозиргача бир бирига яқин шаҳарлардир.

Чор Россияси ўзлари макон қурган Скобелев шаҳарига қўшни Марғилон шаҳрига ҳам ўз таъсирини муттасил ўтказиб турган. Чунки, улар Скобелевга яқин Марғилонда ватанпарварлик руҳини шаклланишидан чўчиган. Шу туйғуни уйғотувчи мусулмон таълим-тарбия масканлари деб билишган, шу сабабли Марғилондаги масжиду-мадрасалар эски мактаблар турли услубда таъзиққа учраган. Мадрасаларда таълимни Чорризим томонидан чиқарилган дастур асосида олиб боришга мажбур этилган.

XIX-аср охирларида Марғилонда бунёд этилган мадрасаларда рус архитектурасининг ҳам таъсири сезилганлиги кўриш мумкин. Масалан: Саид Аҳмадхўжа мадрасасида шундай хол кўзга ташланади. Шу туфайли бу мадрасадаги ички ва ташқи уйғунлик Фарғона водийсида ягона ҳисобланади. Ушбу мадраса ўз катталиги жихатидан Марғилонда ягона ҳисобланади. Марғилон мадрасаларидаги фаолият, улардаги таълим-тарбия борасида

тўхталадиган бўлсак Марғилондаги мадрасалардаги билим бериш услуби Қўқон, Андижон, Наманган, Ўшдаги мадрасалардан фарқ қилмаган.

Бу ердаги мадрасаларда ҳам талабалар шанба, якшанба, душанба ва сешанба кунлар ўқишган. Ёзда таътилга чиқишган, янги ўқув йилини октябр ойидан бошланган. Мадрасада ўқитиш икки услубда олиб борилган.

1. Мушкулот (умумий билимлар); 2. Масала (Юридик) билимлар, мадрасада ўқиш уч босқичда бўлиб ўқитиши йўлага қўйилган. 1. Адно- қуйи босқич “Аввал илим” дан “Ақоид” китобигача ўқишган.

2. Аусат-ўрта босқич бўлиб “Ақоид”да “Милло Жалол” китобигача ўқишган.

3. Аъло- юқори босқич бўлиб “Мулла Жалол”дан “Матни Фароиз” асарларини ўрганишган. Умуман Марғилондаги мадрасаларда ҳам ўқиш

8-10 йилни ташкил қилган. Бу ерда ўқишда маълум ёш белгилаб қўйилмаган. Марғилондаги мадрасаларда ўқитиш услуби Бухоро ва Самарқанд, Қўқон мадрасаларидан бир оз фарқ қилган. Масалан Марғилонда талабалар умумий билими ва юридик билимларни бошидан тенг билим олганлар. Бошқа шаҳар мадрасаларида юқоридаги услубларга “Аусад”-ўрта босқичдан мослашиб олинган. Марғилон мадрасаларини ҳаммаси ҳам вақф даромати ҳисобига фаолият кўрсатган эмас. Айрим кичик мадрасаларни вақф мулки бўлмай, улар хайриялар, масжид маблағларидан фойдаланишган. Тушган пулга талабаларга турли имтиёзлар, мударрисларга ойлик, маош берилган, мадраса биноси таъмирланган. Бу мадрасалар баъзида масжид-мадраса деб ҳам номланган. Ушбу мадрасаларни мукамал пул билан таъминловчи манбайи бўлмаганлиги туфайли, Чор Россиясини даслабки маънавий тазйиқлари оқибатида йўқ бўлиб кетди. Қолганлари ҳам ачинарли ҳолатга тушиб қолган, таназзул ёқасига кета бошлади. Айрим маълумотларда масалан, Р. Шамсидинов, Х.Бобобеков, А.Л.Кун асарларида 1876-1904-йилларда мадрасалар фаолиятини суслашганини, уларни камайиб кетганлиги ҳақида маълумот олсак 1904-1908-йиллардагидан мадрасалар сони Марғилонда кўпайгани тўғрисида маълумотларни ҳам оламиз. Бунинг асосий сабаби деб қуйдагиларни келтириш мумкин;

1. Туркустонда бир мунча ўсиш оқибатида миллий буржуазияни ўсиши оқибатида маҳаллий бойлар ва савдогарларни ўз маблағларидан катта кичик мадрасаларни барпо этиши.

2. Рус-Япон уриши оқибатида Туркистондаги айрим муоммоларга бир мунча эътибор вақтинча суслашди.

3. Чор Россиясини ўлкани ўзида турли сиёсий партияларни пайдо бўлиши ва уларни Чор амалдорларга қарши тарғибот ва ташвиқот ишларини олиб бориши.

Аммо бу мадрасалар собиқ шўро тўзими ўрнатилган дастлабки йиллардан тазйиқ ва таъқиб остига олинди. Улар аста-секин бирин-кетин ёпила бошлади. Марғилондаги мадрасалар ҳам Туркистон ўлкасини бошқа шаҳарларининг 20-йиларида буткул ёпилиб тугатилди. Ўлкада охириги мадрасалар ҳам 1928-йилда ёпилди. Туркистон ўлкаси мадрасалари тўғрисида

айрим рус олимлари: Н.П. Астроумов, В.П. Наливкин, Н.Ликомин ва бошқалар маълумот берадилар. Аммо улар мадрасаларни ижтимоий ҳолатига кам тўхталадилар. Кейинги вақтларда маҳаллий тарихчи олимлардан Р.Шарофиддиновнинг, Р.Арслонзоданинг, Х. Бобобековнинг, Ж. Йўлдашов, М. Хасановлар ва бошқалар ўз рисола ва мақолалари билан турли йўналишларда мадрасалардаги айрим биз учун ноъмалум бўлган томонларини очиб беришга ҳаракат қилмоқдалар. Мамлакатизимдаги бунга ўхшаш изланишлар янгиликлар яратилиши учун манба бўлиб хизмат қилади.

БУРЪОНУДДИН АЛ-МАРЪИНОНИЙ ВА УЛ ЗОТНИНГ ФАРЗАНДЛАРИ ХУСУСИДА

А.Мамажонов - ФарДУ

Юртбошимиз Тошкент Ислом университетининг очилиш маросимида «Буюк аждодимиз Буръонуддин ал-Маръиноний бутун мусулмон дунёсининг энг буюк мероси саналмиш «Ал-Ъидоя» асарини шрганиш бугунги ъаётимизга, миллий ьонунчилик ривожига таосири ва аъамиятини жойига ыщйишнинг шзи йиллар давомида кашфиёт этишга арзийдиган катта бир оламдир» деган эдилар.

Мовароннаър тарихида фаиьлар доимо юьори нуфузга эга бшлганлар. Чунки улар шзларининг теран фикрлари, чуьур аыл-заковатлари билан шз даврининг энг долзарб муаммоларини батараф этишда ъл ыилувчилар сифатида тан олинган инсонлар эдилар.

Фиьлар бошыа соъа олимларидан назариётни амалиётга татбиь эта билишлари билан ъл алоъида ажралиб турар эдилар. Улар ижтимоий ълётда фаол иштирок этиб, маълаллий халынинг урф-одати, турли расм-русумларини яхши билганлар ва шунинг учун ъл турли келишмовчиликлар, низолар ълда ихтилофли масалаларни ъл ыилиб берганлар.

Ислом дунёсида Мовароуннаърлик фиьхлар ълмиша катта эотиборда ва иззат-икромда бшлиб келганлар. Улардан бири Шайх ул-Ислом Буръонуддин Али ибн Абу Бакр ал-Маръинонийдир. Мовароуннаърнинг машъур фиьихи, мукаммал фиьгий асар бшлмиш «Китоб ал-Ъидоя» китобининг муаллифи Буръонуддин ал-Маръиноний мусулмон дунёсида беъиёс даражада шуърат ьозонган улуъ зотлардандир. Буръонуддин ал-Маръинонийнинг замондошлари у зот ълъида шундай деганлар: “Ул зот ислом дунёсида, фиьъ, ьофиз, муъаддис, муфассир, барча илмларни яхши билувчи... киши эдилар”.

Муъаддис, ьофизлик даражасига кштарилиш учун жуда кшп миьдордаги ълдисларни ёддан билиш талаб ыилинади. Маръинонийга берилган «Ъофиз» унвони унинг ълдис илмида эришган юксаклик даражасидан дарак беради.

Аллома ълъида Заъириддин Муъаммад Бобур ъл шзининг машъур «Бобурнома» асарида тшхталиб штган.

Аллома-фаиьини «Буръон ад-дин ва ал милла» деган шарафли ном билан аташган «Буръон» калимаси арабча бшлиб, «далил», «исбот», «ъужжат» каби маоноларни билдиради. «Милла» арабча (миллат) шзидан олинган, «мусулмонлардан иборат халылар» маоносини беради. Бу шарафли ном

Буръонуддин ал-Маръинонийни мусулмон дунёсидаги барча халыларнинг ҳамда Ислом динининг далили-исботи сифатида улуғлаш маъсадида ёшланган.

Буръонуддин ал-Маръиноний фаъиъ бшлгунга ыадар, муъаддис ва муфассир адиб бшлган. Аллома шзининг «Ал-бидийат-ул мубтади», «Ал-ъидоя» асарини ёзгандан кейин фиъъ илмида устун деб тан олинган.

X-XII асрларда Моваруннаърнинг асосий илмий марказлари ыисобланган Самарыанд, Бухоро, Насаф шаърлари билан бир ыаторда, Маръилонда ҳам исломий илмлар, жумладан, фиъъ ва ъадис илми ривожланган эди. Бу даврга келиб, ислом ыуыуышунослиги – фиъъ илми соъасида Мовароуннаърнинг тутган шрни беъиёс бшлди. Мовароуннаър фиъъ мактаблари таркиб топди. Фиъъ-ыадимдан мавжуд ыуыуыйй меоёрларни, ибодат ва муомала масалаларини маолум тартибга солган ыуыуыйй тизимдир. Мовароуннаърлик фиъълар шзларининг ыимматли асарлари билан Ислом дунёсида катта шуърат ыозондилар. Диний ва ижтимоий ыаётда учрайдиган барча муаммоли масалалар фиъълар томонидан эгилган. Фиъъ шахс, оила ва жамият ыаётининг турли масалаларини ыамраб олганлиги туфайли, Мовароуннаър мактаби намоёндалари бу шлка халылари аноаналари, урф-одатларини умумислом мавыеларидан келиб чиыыан ыолда баъолаганлар.

Буръонуддин ал-Маръиноний ҳам XII асрда яшаган, бир ваытнинг шзида ислом илмларидан ҳам фиъъ, ҳам ъадис соъасида самарали фаолият кшрсатган уламолардан эди. У даставвал, ислом илмларидан Ыуроон, тафсир ва ъадис илмларини чуыур шргана бошлади. У ъадис бшйича дастлабки билимни буюк муъаддис Абу Исо Муъаммад ибн Исо ат-Термизийнинг ъадислар тшплами асосида Зиёуддин Абу Муъаммад Саоид ибн Асоад ал-Маръинонийдан олган.

«Ал-Ъидоя» асари «Бидайатул мубтади» асарига фаъиънинг шзи томонидан ёзилган шаръдир. Ушбу асар дунёдаги шндан ортиы миллат тилларига таржима ыилинган бшлиб, унинг охиргиси 1994 йилда Байрут ва Дамашыда ва Тошкентда русча нашридан таржима ыилинган. Асарнинг ыайта-ыайта таржима ыилиниши унинг Ислом дунёсида наыадар катта ыимматга эга эканлигини кшрсатади.

Буръонуддин ал-Маръинонийнинг авлодлари ҳам илм соъасида юксак натижаларга эришганлар. Тарихчиларнинг маолумот беришларича, Буръонуддин ал-Маръинонийнинг уч шъли бшлиб, учаласи ҳам фиъъ соъасида етук олим бшлганлар:

1. Имом уд-дин ибн Али ал-Маръиноний. Ул зот фатво бериш даражасидаги илмга эга бшлиб, «Адаб ул ыюзи» асарини ёзганлар.
2. Шайхул Ислом Низом уд-дин Али ал-Маръиноний. Ул зот ҳам етук фаъиъ олим бшлиб, «Жавоър-ул фаъиъ», «Алф авоид» асарлари билан машъур бшлганлар.
3. Жалолуддин ибн ал-Маръиноний ҳам етук олим фаъиълардан эдилар. Лекин бизгача ул зотнинг бирорта ҳам асарлари етиб келмаган.

Бундан ташыари, Буръонуддин ал-Маръинонийнинг набиралари ҳам шз даврининг етук фаъиъларидан саналганлар. Набираларидан бири Абдураъим Зайнутдин ибн Али ибн Абу Бакр ал-Маръиноний фиъъни шз отаси

Имомуддиндан шрганган, Моваруннаър фиъъ мактабида машъур бшлган. Бу зот «Ал-фусул ал-имодийя» асарини ёзганлар. Бу асарда «Ал-хидоя»га киритилмай ёлган айрим фиъгий масалалар таъидаги фикрлар таъ берилган. Асар 1954 милодий санада яратилган.

Шу нарса диъиатга сазоворки, Буръонуддин ал-Маръиноний 550 та устоздан тадис тинглаб, ривоят ёилган, ислом илмлари бшйича 100 га яъин асарларни чуъур таълил ёилиб, шаръ ёзган.

Шуни алоъида таокидлаш керакки, таъзирги даврда таъ «Ал-Ъидоя» асари дунёдаги барча Ислом мамлакатларида дастурул амал сифатида фойдаланилмоъда. Шундай экан, аждодларимиз ёолдирган бой маонавий меоросимизни шрганиш таъ биримизнинг асосий ваъифаларимиздан бири бшлмоъи лозим.

Хулоса ёилиб айтиш мумкинки, Буръонуддин ал-Маръиноний ислом таъууъшунослиги тарихида чуъур из ёолдирган, 8 асрдан буён дунё таъууъшунослари диъиатини шз Ватани Маръилонга жалб этиб келган буюк аллома ва фаъиъдир. Унинг шоъ асари «Ал-Ъидоя» китоби, мумтоз фиъгий асар сифатида таънузгача шз аъамиятини йшъютгани йшъ.

БУРЪОНИДДИН АЛ-МАРЪИНОНИЙ ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТИ

С.Мирсоатова - ФарДУ, И.Бурхонов, З.Хатамова - ФарПИ

Мамлакатимиз мустақиликка эришганидан сўнг тарихий, диний қадриятларга эътибор давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Бундай улўвор ўзгаришлар натижаси ўлароқ, буюк ватандошимиз Бурҳониддин ал-Маръинонийнинг ҳаёти, ижоди ва илмий меросини ўрганишга имконият пайдо бўлди. 2000-йил алломанинг таваллуд саналарининг ҳижрий 910 йиллик тўйларини нишонлаш муносабати билан ҳукуматимиз томонидан қабул қилинган махсус қарор аллома ижодининг ва фикҳ соҳасининг халқимиз тарихидаги тутган муҳим ўрнини ўрганишимизга янги туртки бўлди. Зеро президентимиз Ислом Каримов айтганидек: “Халқимизнинг минг йиллик маънавий-ахлоқий юксалиш таърибасини ўзида жамлаган миллий маданиятни ўрганиш, тарихий хотирага, маданий-тарихий бирликка эга бўлиш йўлидаги ғоят муҳим қадамдир”.

Бурҳониддин ал-Маръиноний хазратлари илм-фан тарихида машҳур фақиҳ сифатида ўчмас из қолдирган. Зеро, фикҳ соҳасида асрлар оша алломанинг асаридан мукаммалроқ асар ёзилган эмас. Бундан ташқари, бу зот ҳофизи Қуръон, муҳаддис, адиб, шоир ва ниҳоят даражада тақводор инсон бўлганлиги маълум. Барча манбаларда зикр этилган машҳур асар - “Ал-Ҳидоя”ни ёзиш жараёни 13 йилга чўзилган бўлса, аллома бу давр мобайнида муттасил рўздор бўлганлиги ва бу ҳолатини атрофдагилардан пинҳон тутганлиги ҳақидаги маълумотлар унинг қай даражада тақводор ва камтар инсон бўлганлигининг ёрқин мисолидир.

Тўлиқ исми Абу-л-Ҳасан Али ибн Абу Бакр ибн Абдул-Жамил ал-Фарғоний ар-Ришдоний ал-Марғиноний (1118-1197) бўлган бу зотнинг Мавороуннахр минтақаси фикҳ тажрибаларини ва маҳаллий анъаналарни ҳисобга олиб ёзилган асари “Ал-Ҳидоя фи шарҳи-ал Бидоят” яъни “Ал-Ҳидоя”дир. Муаллифнинг “Ал-Ҳидоя” асарида ташқари “Нашр ул-мазҳаб” (“Мазҳабнинг ёйилиши”), “Китоб манасик ал-Ҳаж” (“Ҳаж ибодати арконлари ҳақидаги китоб”), “Китоб мажмуъ ун-навозил” (“Нозил бўлган нарсалар тўплами”), “Китоб ут-тажнус” ва “Китоб ул-мазиид” номли фатволар тўплами, “Бидоят ал-мубтади” (“Бошловчилар учун дастлабки таълим”), “Кифоят ал-мунтаҳий” (“Яқунловчилар учун тугал таълим”), “Шарҳ Жомий ал-Кабир” (“Катта тўплам шарҳи”) каби қатор асарлари бўлганлиги бизга маълум бўлсада, лекин уларнинг ичида “Ал-Ҳидоя” асари муаллифга бутун мусулмон олами ичра катта шухрат олиб келди. Бундан ташқари бу асар асрлар давомида фақиҳлар ва муфтийларнинг энг мукаммал ва қулай қўлланмаси бўлиб келмоқда, энг йирик ислом олийгоҳларида ўқув қўлланма сифатида ишлатилмоқда.

“Ал-Ҳидоя” муаллифнинг ўн уч йиллик меҳнати самараси бўлиб, муаллифнинг ўз эътирофича, Бурхониддин ал-Марғиноний Бағдод сафарида фикҳ Абу Хусайн Аҳмад ибн Муҳаммад ал-Қудурий ал-Бағдодийнинг ҳанафий мазҳабида фикҳга доир “Мухтасар ал-Қудурий” номли асари билан танишади ва ниҳоятда қулай ва мусулмонлар учун манфаатли қўлланма эканлигига амин бўлади. Ана шу нодир асардан таъсирланиб «Бидоят ал-мубтади» асарини ёзади. Кейинчалик унга шарҳ ёзиб, “Кифоят ал-мунтаҳий” деб номлайди. Муаллиф назарида бу асар ҳам қийинроқ, мукаммалроқдек туюлади ва унга ҳам шарҳ ёзади, натижада ўн уч йилда “Ал-Ҳидоя” асари тугалланади.

“Ал-Ҳидоя”- 2 жилд, 4 жузъдан иборат бўлиб, унда ибодат масалаларидан тортиб барча ҳуқуқий масалалар 57 та китобда баён этилган. Бу китоблар ҳам ўз навбатида фасллар ва бобларга ажратилган. “Ал-Ҳидоя”да ҳуқуқий мавзулар ҳанафий мазҳаби асосчиси имом Абу Ханифа, имом Сарахсий, Кархий фикрлари билан асосланган. Асарнинг ўзига хос баён услуби ва одоби ҳам ўзгача. Унинг шу турдаги асарлардан фарқли томони ундаги масалалар сунъий мазҳаблардан шофеъий, маликий, ҳанбалий мазҳабларидаги қоидалар билан қиёсланиб баён этилишидир. Бу эса асарни барча мазҳабдагилар фойдаланиши учун жуда қулайлигидан далолатдир.

Турли даврларда ислом оламининг фикҳлари бу асарга шарҳлар ва хошиялар битишни ўзлари учун шараф деб билганлар ва натижада кўплаб шарҳ, хошия, қисқартмалар ёзганлар.

“Ал-Ҳидоя” асарининг ўнлаб қўлёзма нусхалари қатор Европа мамлакатларида сақланмоқда. Жумладан, Лондонда асарнинг 21 қўлёзма нусхаси, Париж миллий кутубхонаси фондида 6 нусхаси, Берлинда 3 нусхаси сақланмоқда. Бундан ташқари Хиндистон, Эрон, Афғонистон ва бошқа қатор мамлакатларда асарнинг қўлёзма ва босма нусхалари кенг тарқалгандир.

“Ал-Ҳидоя” - ҳинд-британ ҳукуматининг топшириғига биноан Бенгалияда араб тилидан форс тилига таржима қилинган. Форсча таржимадан эса Буюк

Британия фуқароси Сэр Гамильтон инглиз тилига таржима қилган. Лекин у асарнинг ибодат мавзусига оид қисмларини тушириб қолдирган. Инглиз тилидан Вишнегорский рус тилига ўгирган ва 1893йил Гродеков таҳрири остида Тошкентда нашр қилинган.

Ҳозирги кунда мустақиллик шарофати билан кўплаб ватандош мутаффакирларимиз номлари тилга олиниб, уларнинг олиб борган фаолиятлари тадқиқ этилиб, ўрганиб келинмоқда. Чунончи Абу-л-Ҳасан Али ибн Абу Бакр ибн Абдул-Жамил ал-Фарғоний ар-Ришдоний ал-Марғиноний ижодини ўрганиш долбзарлигича қолмоқда.

МАРҒИЛОН ТАРИХИДАН ЛАВҲАЛАР

П.Каримов, О.В.Маҳмудов - ҚДПИ

Марғилон – Фарғона водийсининг жанубий қисмида, Олой тоғлари этагида жойлашган. Марғилон ҳақидаги дастлабки маълумотлар X асрга тааллуқли. Ўша даврларда шаҳар “Марғинон” деб аталган. Марғилон номининг келиб чиқиши ҳақида аниқ бир маълумот йўқ. “Ўзбекистон вилоятлари топонимлари” (Суюн Қораев, Тошкент 2005) китобида “Марғ” - “ўтлоқ”, “кўкаламзор” маъносини англатиши айtilган.

Ибрatнинг “Тарихи Фарғона” асарида ёзилишича, шаҳарга 833 йилда асос солинган. Археологик топилмалар Марғилон ўрнида милод бошларидан аҳоли яшаб келаётганини, X асрда у катта қишлоқ бўлганлигини, XI-XII асрларда эса шаҳарга айланганлигини тасдиқламоқда. Араб географи ва сайёҳи Ибн Ҳавкалнинг X асрда ёзилган “Китоб суърат ал - арз” (“Ернинг сурати”) асарида ҳам Марғилон шаҳри тилга олинади. В.В.Бартольд “Мўғуллар истилоси даврида Туркистон” асарида Марғилон Қорахонийлар даврида ҳам вилоятнинг бош шаҳри ҳисобланганлигини қайд этган. “Бобурнома” да Марғилон Фарғонадаги 8 та шаҳардан бири эканлиги, шаҳарнинг ободлиги, ширин мевалари ҳақида сўз юритилиб, унинг “донаи калон” деб аталувчи анори ва “субҳоний” навли ўриги мақталган.

Шаҳарнинг қадимий қисмида ўтказилган археологик қазилмалар натижасида Марғилонга бундан 2 минг йил аввал асос солинганлиги аниқланди. Маҳаллий маълумотлар бўйича шаҳарнинг 12 дарвозаси бўлган. Буюк ипак йўлида жойлашган Марғилон аҳолиси қадимдан атлас тўқиш билан шуғулланиб келган ва шу тариқа уни жаҳонга машҳур қилган. Марғилонинг шойи матолари Миср, Эрон ва Юнонистон, Қашғар савдогарлари томонидан харид қилинган. Марғилонда дўппидўзлик, мисгарлик ривожланган, шаҳарда вақти-вақти билан танга ҳам зарб қилинган. Шаҳар турли даврларда Темурийлар, Шайбонийлар давлатлари, кейинги даврларда Қўқон хонлиги таркибида бўлган. XIX асрнинг 70-йилларига қадар Қўқон хонлигининг Марғилон ҳокимлиги (беклиги) мавжуд бўлган. Бу ҳақда машҳур тарихчи олим Исҳоқхон Жунайдилла ўғли Ибрat “Фарғона тарихи” китобида: “Ёрмозор – Марғилон ҳокимлигининг маркази бўлиб, ҳавоси тоза, суви покиза, аҳоли яшаши учун қулайдир”, - деб

ёзади. Ёрмозор қишлоғи ҳозир Фарғона шаҳри ҳудудида бўлгани каби илгари Марғилон шаҳри таркибида бўлган, аниқроғи, Қўқон хонлигининг энг йирик беклиги (ҳокимлик) ларидан бири бўлган Марғилон бегининг Ўрдаси айнан Ёрмозор қишлоғида эди.

Бу Ўрда XX асрнинг бошларида бўзиб ташланган бўлиб, ҳозирги 30-мактаб ҳудудида жойлашган эди.

Марғилон 1875 йилда чор Россияси қўшинлари томонидан босиб олинган. Марғилонда меъморий ёдгорликлардан Пир Сиддиқ мажмуи (“Каптарлик”, XVIII аср ўрталари), Хўжа Мағиз мақбараси (XVIII асрнинг биринчи ярми), Чокар, Торон бозор масжидлари (XX аср бошлари), Саидахмад Хожа эшон мадрасаси (XIX аср охири) ва бошқалар сақланиб қолган.

Агар 1897 йилда Марғилонда 36 минг киши яшаган бўлса, бугунги кунда 180 мингдан зиёд киши истиқомат қилади. Аҳолиси асосан ўзбеклар (89,3%) шунингдек, рус, татар ва бошқа миллат вакиллари ҳам бор.

Мустақиллик йилларида Марғилон янада чирой очиб бормоқда. Шаҳарда 20 га яқин саноат, 8 та автотранспорт корхонаси, 17 та қурилиш ташкилоти бор (2002). Бундан ташқари 600 дан ортиқ кичик ва хусусий корхоналар фаолият кўрсатмоқда.

XX АСРНИНГ 20-30 ЙИЛЛАРИДАГИ ИҚТИСОДИЙ СИЁСАТНИНГ МИГРАЦИОН ЖАРАЁНЛАРГА ТАЪСИРИ (МАРҒИЛОН ШАҲРИ МИСОЛИДА)

Р.Ҳимматқулова - ФарПИ

Аҳоли миллий таркибининг шаклланиши энг узоқ давом этадиган мураккаб жараён бўлиб, у бевосита бир-бирига боғлиқ бўлган омилларни вужудга келтиради. Булар аввало географик, тарихий, этник, демографик, ижтимоий-сиёсий, иқтисодий омиллардан иборатдир. Бизнинг фикримизча, охириги иккала омил биз тадқиқ этаётган давр иқтисодий сиёсатининг миграцион жараён билан узвий боғлиқлигини кўрсатади.

Марғилон – Фарғона вилоятининг энг қадимий этнографик муҳим ижтимоий-иқтисодий минтақаларидан биридир. Лекин яқин ўтмишга назар солар эканмиз чор мустамлакачилик империяси ўрнини эгаллаган “қизил империя” ўзининг иқтисодий сиёсатини фақат зулм ва зўравонлик асосида амалга оширди. 1917 йил октябрь тўнтариши Туркистон ўлкасида ҳам табиий тарихий тараққиёт жараёнининг кескин ўзгаришига олиб келди. Айниқса, 1917-1920 йиллардаги Совет ҳокимиятининг “Ҳарбий коммунизм” сиёсати мулкчиликнинг турли шакллари ўрнига, ягона давлат мулкни ташкил этишга қаратилган бўлиб, у Туркистоннинг муайян тарихий шароитида кераксиз ва зарарли сиёсат эди. Бу сиёсат,

айниқса, деҳқон хўжаликларининг хонавайрон бўлиши ва қишлоқ аҳолисининг кескин камайишига сабаб бўлди.

Озиқ-овқат сиёсатининг жорий этилиши маҳаллий аҳолининг, аввало қишлоқ меҳнаткашларининг моддий аҳволини оғирлаштирди. “Қишлоқ аҳолиси – деган эди шу масала бўйича Н.Хўжаев 1920 йил охирларида бўлиб ўтган ТуркМИК мажлисида қилган маърузасида, - турли-туман ўт-ўланлар билан озиқланади, шу туфайли ўлиш ҳоллари юз бермоқда, ўлим, аиниқса болалар орасида кўп”. Маърузада келтирилган маълумотларга қараганда, Фарғона вилоятида аҳолининг 35-40%и, шу жумладан Марғилон уездида – 60%и, Қўқон уездида 50% очликка дучор бўлган ва ҳ.к.

“Ҳарбий коммунизм” сиёсати нафақат иқтисодий вазият, балки ўлкадаги сиёсий вазиятга ҳам салбий таъсир кўрсатди. Оқибатда Туркистон ўлкасида, жумладан Фарғона вилоятида ҳам демографик жараёнларнинг кескин ўзгаришига олиб келди. Архив ҳужжатларида қайд этилишича, Марғилон шаҳри аҳолиси 1914 йилда 46613 кишини ташкил этган бўлса, 1923 йилга келиб эса аҳоли сони 29696 кишига тушиб қолди. Яна шуни таъкидлаш керакки Россиянинг марказий районларини қамраб олган қурғоқчилик, амалда республикамиздан олиб кетилган пахта эвазига айирбош қилиниб олиб келинадиган ғалланинг тўхтаб қолишига ва айти пайтда Россиядаги очларнинг Туркистонга оқиб келишига сабаб бўлди.

Москванинг ташаббуси билан, 1922 йил 1 январдан бошлаб, республика аҳолисига, аиниқса, унинг қишлоқдаги қисмига оғир юк бўлиб тушган “очлик солиғи” жорий қилинди. Ҳатто Фарғона вилоятининг ниҳоятда оч қолган аҳолисидан 6600 пуд турли-туман маҳсулотлар ана шу солиқ йўли билан ундирилди.

Совет давридаги миграцион жараёнлар сиёсий жараёнлар билан узвий боғлиқ эди. Совет мустамлакачилигининг чор мустамлакачилигидан фарқи шунда эдики, у “коммунистик мафкура”ни ўзига ниқоб қилиб олган эди. Шунинг учун ҳам “Халқлар дўстлиги, тинчлик, қардошлик” шиори ҳам айнан шу мақсадга қаратилган эди. Агар совет ҳокимиятининг дастлабки йилларида турли халқлар ихтиёрий, оммавий равишда кўчирилган бўлса 20-йилларнинг охирига келиб эса, кўчириш мажбурийлик тусини олди.

Айниқса, ўлкамизда 1930 январидан бошланган “қулоқлаштириш” сиёсати ҳаддан ташқари зўравонлик билан амалга оширилди. бу сиёсат натижасида ўзига тўқ хўжаликлар мулки тўла мусодара қилиниб, “бой-қулоқ” оилалари дастлаб қўшни Ўрта Осиё Республикаларига, 1931 йилдан бошлаб эса Шимолий Кавказ, Украина, Сибирга ҳам сургун қилиндилар.

1923 йилнинг иккинчи ярмидан бошлаб ўлкада аҳвол бирмунча яхшиланиб борди, бу вақтга келиб, янги иқтисодий сиёсат ўзининг

ижобий натижаларини кўрсата бошлади, қишлоқ хўжалиги ва саноат тикланишга, шаҳар аҳолисининг кўпайишига олиб келди.

1926 йилдан 1933 йилгача, яъни етти йил ичида Марғилон шаҳар аҳолисининг ўсишини қуйидаги жадвалда кўриш мумкин.

Йиллар	1926	1930	1931	1932	1933
Аҳоли сони	44329	53677	53766	57600	58782

Шаҳар аҳолисининг миллий таркиби эса 1932 йил маълумотиغا кўра, ўзбеклар 50246 киши, ёки 89,4%, руслар 3430 киши – 6,1%, Ўрта Осиё яҳудийлари 1575 киши – 2,8%, татарлар 602 киши -1,1%, қирғиз, тожик ва бошқа миллатлар 382 киши ёки 0,6%ни ташкил этган.

Юқорида келтирилган маълумотларни таҳлил қилар эканмиз, совет давлатининг саноат қурилишини сунъий жадаллаштириш сиёсати туфайли аҳолининг нафақат ўсишида, балки миллий таркибида ҳам ўзгаришлар содир бўлди.

Лекин Марказ Миллий ўлкаларда империя тузумининг таянч ижтимоий қатламларини вужудга келтиришдан манфаатдор эди. Сунъий миграция сталинча маъмурият руслаштириш сиёсатининг муҳим воситаси, маҳаллий миллатлардан малакали ишчилар ва муҳандис-техник ходимлар тайёрлашга тўсиқ қўйишнинг ўзига хос йўли эди. Шу асосда маҳаллий аҳоли билан европалик аҳоли ўртасида ўзига хос меҳнат тақсимооти шаклланди. Маҳаллий аҳоли асосан қишлоқ хўжалигида банд бўлиб, бу тармоқ ҳаддан ташқари марказлашувдан, пахта якка ҳокимлигидан зарар кўраётган, оғир меҳнат талаб қилинадиган ва кам ҳақ тўланадиган тармоққа айланиб борди. Европалик аҳоли вакиллари эса саноатнинг муҳим тармоқларида ақлий меҳнат ва хизмат кўрсатиш соҳасида юқори ҳақ тўланадиган, яхшироқ шароитга эга бўлган тармоқларда ишлар эди.

Марказдан жўнатилган ишчилар на фақат саноат қишлоқ хўжалигида, балки раҳбарлик лавозимларида ҳам салмоқли ўринларни эгаллаган эдилар.

Қуйидаги архив маълумотлари фикримизнинг ёрқин далили бўла олади. 1933 йил 18 декабрь маълумотиغا кўра Марғилон шаҳар кенгаши Президиуми таркибида ўзбеклар – 11 киши, руслар – 2 киши, тожик – 1 киши, поляк – 1 киши, армани – 1 киши, қорақалпоқ – 1 киши ва татар – 1 кишини ташкил этган. Президиум аъзоларидан Восиков Александр шаҳар совети раиси муовини, Ванцихович Станислав – шаҳар таъминот бўлимининг бошлиғи, Фукий Константин – давлат сиёсий бошқармаси бошлиғи лавозимларини эгаллаган.

Демак, юқорида келтирилган ҳужжатларда Ўзбекистоннинг барча вилоят, шаҳар ва қишлоқларида бўлгани сингари, Марғилон шаҳар

кенгаши таркибида ҳам асосий таянч лавозимларига ерли бўлмаган миллат вакиллари тайинланган. Шунинг учун ҳам СССР Давлат план комиссиясининг 1927 йил февралда 1-беш йиллик планни ишлаб чиқиш учун ўтказилган йиғилишида “Ўрта Осиё сингари мамлакатда йирик саноатни ривожлантириш учун ишчи кучини четдан келтириш мақсадга мувофиқдир” деб, бежиз айтилмаган, албатта. Малакали ишчиларнинг юборилиши бир томондан юртимизнинг саноат қудратини оширган бўлса, иккинчи томондан эса “сиёсий ҳукмронликни мустаҳкамлаш” воситаларидан бири эди.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, мустабид совет тузумининг 20-30 йиллардаги иқтисодий сиёсати Ўзбекистоннинг қадимий ва навқирон шаҳарлари қаторидан ўрин олган Марғилон шаҳрида ҳам маҳаллий хусусиятларни инкор этувчи маъмурий буйруқбозлик тизимига асосланган эди. Бунинг оқибати, албатта миграцион жараёнларга ҳам салбий таъсир кўрсатишга сабаб бўлди.

Шунга қарамасдан, барча ўзбек халқи сингари, Марғилон халқи ҳам ўзининг минг йиллар давомида аجدодлардан мерос бўлиб қолган қадрият ҳар бир инсонни, унинг тили, дини, маданиятидан қатъий назар, уни эъзозлаш, қадрлаш каби буюк туйғуларга содиқ бўлиб қолди.

ЧОР РОССИЯСИ МУСТАМЛАКАЧИЛИГИ ДАВРИДА ФАРЬОНА ВИЛОЯТИ ХАЛЫ ХЎЖАЛИГИ ТАРАБИЙЁТИДА МАРЬИЛОННИНГ ТУТГАН ҶРНИ

М.Эралиев, С.Эгамназаров - ФарДУ

1876 йилда чор Россияси томонидан Ўшён хонлиги тугатилиб, Ҷрнида Фарьона вилояти ташкил этилди. Вилоят таркибида Ўшён, Андижон, Ўш, Марьилон, Наманган уездлари тўзилди. Марьилон вилоятининг йирик уездларидан бири бўлиб, унинг таркибига 2 шаъар (Эски ва Янги Марьилон), 4 участка, 19 волость, 138 ыишлоы жамоаси ва 667 та аъоли пункти киритилган. Уездда жами 88434 хонадон (446498 киши) мавжуд бўлиб, аъолининг асосий ыисмини маъаллий халы вакиллари, бир ыисмини европа халылари (рус, украин, немис ва б.) ташкил этган.

Маълумки, Фарьона водийси чор Россиясининг ривожланиб келаётган саноатининг муъим хом ашё базаси ыисобланган. Шу боис Фарьона вилояти, жумладан, Марьилон уездининг халы хўжалиги асосан ыишлоы хўжалиги маъсулотларини етиштириш ва уни дастлабки ыайта ишлашдан иборат эди. 1892 йилги маълумотга кўра Марьилон уездида 131513 десятина (1 десятина-1,09 гектар) ыишлоы хўжалиги учун яроыли ер мавжуд бўлиб, шундан 15610 десятинаси пахта майдонларидан, 1350 десятинаси узумзорлардан иборат эди. 12037 десятина ер эса ваыф хўжаликлари ихтиёрида бўлган. Ерларнинг ыулган ыисмини эса аъоли томорыа хўжаликлари, ыйловлар, полиз майдонлари ташкил этган.

Марьилон уезди ыишлоы хщжалигининг асосий тармоы пахтачилик ыисобланиб, пахта майдонларига асосан пахтанинг америка нави экилган. Чунки мазкур навнинг ыосилдорлиги, толасининг узунлиги каби кщрсаткичлари маъаллий навларга нисбатан юыори эди. Агар 1893 йилда 8600 десятина майдонга пахтанинг америка нави экилган бщлса, 1894 йилда 14239 десятина, 1896 йилда эса 30279 десятина майдонга мазкур нав чигитлари экилди. Пахта майдонлари узумзор, донли экин майдонларининг ыисыартирилиши ва ыисман янги ерларни щзлаштириш ыисобига мана шундай жадал щсиб борган.

Марьилон ыадимдан щзининг ипакчилиги билан машъур саналган. Ипакчилик аъоли хщжалигининг асосий турларидан бири ыисобланиб, XIX аср охирларида ыам Марьилон уезди халы хщжалигида муъим щрин эгаллаган. Аммо, XIX аср 80- йилларида касаллик тарыалиши натижасида мавжуд деярли барча маъаллий ыурт уруы зотлари ыирилиб кетди. Ипакчиликдан келаётган катта даромаддан айрилишни истамаган чор мармурияти халы хщжалигининг мазкур соъасини иныироздан олиб чиыиш учун бир ыатор чора – тадбирларни амалга оширдилар. Жумладан, соъа эхтиёжи учун четдан кщп миыдорда ипак ыурти уруълари, асосан Корсика, Италия, Япония ва Бобдод ыурт уруълари зотлари келтирила бошлади. Шунингдек, вилоят худудида, жумладан, Марьилон уездида ыам ипак ыурти уруы етиштирувчи станциялар ташкил этилди. Станцияларда ипакчилик билан шуъулланувчи хщжаликлар учун соълом уруълар етиштириб берилган. Мисол учун, 1887 йилда Янги Марьилонда ташкил этилган уруъчилик станциясида 1896 йилда 1260,5 золотник (1золотник- 4,3 гр.) миыдорда сифатли ипак ыурти уруы тайёрланган. Кщрилган чора – тадбирлар натижасида ипакчилик соъаси аста-секин иныироздан чиыа бошлади. Агар 1884 йилда бутун вилоят бщйича 10738 пуд пилла етиштирилган бщлса, 1893 йилда фаыат Марьилон уездининг щзидагина 24630 пуд пилла хом ащёси тайёрланди.

Чор мустамлакачилиги даврида щлка бойликларини янада кщпроы щзлаштириш маысадида вилоятда, шу жумладан Марьилон уездида бир ыатор саноат корхоналари барпо этилди. Мазкур саноат корхоналарининг аксарияти щлканинг ыишлоы хщжалиги маъсулотларини ва табиий бойликларини ыайта ишлашга ихтисослашган эди. 1900 йилда вилоятда мавжуд бщлган 109 та саноат кархонасининг 93 тасини пахтани ыайта ишлаш заводлари ташкил этган. Бу даврда Марьилон уездида 29 та пахта, 1та терини ыайта ишловчи завод, 2 та пиво ва 1 та вино ишлаб чиыарувчи завод, 1 та керосин ишлаб чиыарувчи корхона ыамда кщплаб кустар типдаги корхоналар фаолият кщрсатган.

Хулоса щрнида шуни айтиш мумкинки, чор Россияси мустамлакачилиги даврида Фаръона вилоятининг, жумладан унинг таркибидаги Марьилон уездининг халы хщжалиги соъаларида бир ыадар щсиш кузатилсада, лекин бу ривожланишлар метрополия манфаатларига бщйсиндирилган эди.

ИПАК ЫУРТИ УРУЫ ЕТИШТИРИШДА ХОРИЖИЙ МУТАХАССИСЛАРНИНГ РОЛИ

С.Эгамназаров, А.Исроилов - ФарДУ

Фарьона водийси, айниёса, унинг қиёна шаъарларидан тисобланган Марьилон яадимдан шзининг ипакчилик ишлари билан шуърат ёозонган. Ипакчилик шлка аъолиси хшжалигининг асосий турларидан саналган. Мисол учун, 1901 йилда Фарьона вилоятидаги мавжуд 253650 хшжаликдан 91607 таси, яъни 36,1 фоизи ипак ьурти боъиш билан шуъулланганлар.

Аммо, XIX аср 80-йиллари Фарьона водийсида ипак ьуртлари орасида касаллик таряаб, мавжуд барча маъаллий ипак ьурти зотлари ьирилиб кетиши натижасида шлканинг, шу жумладан Марьилоннинг ипакчилик хшжалиги таназзулга учрайди. Ипакчиликдан келаётган катта даромадлардан айрилишни истамаган рус сармоядорлари шлка ипакчилигини ривожлантириш учун турли чора-тадбирлар кшрадилар. Жумладан, шлка ипакчилик хшжалиги эътиёжларини ьондириш маъсадида хориждан катта миъдорда ьурт уруъларини келтира бошлайди. 1894 йилда Black Jean Millon , Maillot, Gazell, Бауер, Алоизи, Спирос, Д. Панниис каби шахс ва фирмалар Фарьона водийсига хориждан ьурт уруъи келтириб сотиш билан шуъулланганлар.

Шу билан бир ьаторда водийнинг шзида ҳам ьурт уруъи етиштирувчи бир ьанча станциялар ташкил этилди. Туркистондаги илк шундай станцияни И.Алокизи ташкил этади. У 1891 йилдан Фарьона вадийсида ҳам шз фаолиятини йшлга ьшъади. Унинг станциясида тайёрланган ьурт уруъининг 1 золотниги (1 золотник- 4,3 гр.) 70 тийиндан сотилган.

Аммо Алоизининг Фарьона водийсида ипак ьурти уруъи етиштириб сотиш борасидаги монополияси узоъ давом этади. 1892 йилдан унга Бауер сиймосидаги раъобатчи пайдо бшлди. Бауер дастлаб Самарьяндда ипак ьурти уруъи етиштирувчи станция ташкил этган бшлиб, кейинчалик Фарьона водийсида ҳам фаолиятини бошлади. Алоизи Бауер билан раъобатлашиш натижасида шзи етиштирган ьурти уруъларини нархини 1 золотнигини 70 тийиндан 50 тийинга туширишга мажбур бшлади.

XIX аср 90-йилларида Фарьона водийсининг бир ьатор шаъарларида ҳам ьурт уруъи етиштирувчи корхоналар барпо этилди. Айниёса, 1899 йилда Янги Марьилонда Эвтихиди томонидан ташкил этилган уруъчилик корхонасида тайёрланган ьурт уруълари маъаллий таридорлар орасида катта эътибор ёозонди. Унинг маъсулотларига татто эронлик пиллакорлар ҳам ьизиъиб ьолдилар. 1900 йилда Эвтихиди синов учун унча кшп бшлмаган миъдордаги ьурт уруъларини Эронга ьоборди. Самара кутилганидан зиёд бшлди. Натижада эронлик пиллакорларнинг талаби билан 1901 йилда 3000 ьути ьурт уруълари Эронга ьоборилди.

Кшрилган чора-тадбирлар натижасида XX аср бошларига келиб Фарьона водийси ипкчилик хшжалиги иныироздан чиъди. Янги ипак ьурти уруъларининг юъори маъсулдорлиги маъаллий саноат эътиёжларини ьондирибгина ьолмай, балки ипак толаларини четга экспорт ьилиш имконини ҳам берди. Агар 1900 йилда 600 минг шшмлик ьийматдаги 17 минг пуд пилла

четга чиыарилган бўлса, 1901 йилда умумий ыймати 1,5 миллион ссчмлик 9 минг пуд пилла ва ипак маъсулотлари экспорт ыилинди. Фарьона водийси ипак экспортининг асосий ыисми Марсел (Франция) ыиссасига тшъри келган.

Шундай ыилиб, XIX аср охири – XX аср бошларида ьам хорижий, ьам маъаллий мутахассисларнинг сайъи-ъаракатлари натижасида шлканинг, шу жумладан Марьилоннинг ипакчилик хшжалиги ва мазкур соъа асоси бўлган ипак ыурти уруъи етиштириш ривожланди. Лекин бу ютуыларнинг барчаси шзининг ривожланаётган саноатини арзон хом ашё билан таъминлашни маъсад ыилиб ышйган чор Россияси манфаатларига бўйсундирилган эди.

ЪУНАРМАНДЛАР ЮРТИ КШЪНА МАРЬИЛОН

Н.Аббосова, Ш.Обидова - ФарДУ

Республикамининг ьар бир вилояти шзига хос хусусиятлари билан танилган. Масалан, Самарыанд-у Бухоро ыадимий тархий обидалари билан машъур бўлса, Наманган гуллар шаъри деб тилга олинган Марьилонни эса савдогарлар ва ьунармандлар шаъри дея таорифланади.

Марьилон шаъри аъолисининг турмуш тарзига чуыур назар ташлайдиган бўлсак, аъолининг 90% фоизи шз оиласи иытисодини тиклаш учун ьунармандчилик билан шуъулланади. У ерлик фуыаролар хоҳ давлат ташкилотида, хоҳ хусусий корхонада ишлашидан ыатойи назар уйида ышшимча меънат билан шуъулланади. Айниыса, бугунги кунда юздан ортиы ьунармандлар ёшларни шогирдликка олиб касб-ьунар сирларини шгатмоыда. Шу шринда юртбошимизнинг ушбу сшзлари шринли деб шйлайман - «Бу умр, бу ьаёт бамисоли Амударё сувидек тез оыиб штиб кетади. Шу ыисыа ьаётда инсондан, сиз билан биздан фаыат эзгу ишлар, оыил ва соълом фарзандлар, ышркам иморатлар, гшзал боълар, хуллас, яхши ном, яхши хотира ыолмоъи даркор».

Бугунги кунда Марьилон шаъри аъолисининг 60 фоизини хотин – ыизлар ташкил этади. Шаъар тадбиркорларининг эса ____%ни аёллар ташкил этади. Чамалаб олганда шаъар аъолисининг ыарииб ьар бир маъалласида, кшчплаг хонадонларда ьунармандлар истиыомат ыилади. Жумладан, Марьилон шаъри аъолисининг 90% терига ишлов бериш, каштачилик, ёъоч шймакорлик, гилам тшъиш, дшппидшзлик, атлас тшъиш каби ышл меънати эвазига шз оиласини тебратиб келиш билан бирга ёш авлодни ьар томонлама комил инсон ыилиб тарбияламоыда. Устоз –шогирд тизимини йиллар давомида авлоддан - авлодга штказиб келмоыда.

Ъунармандларнинг иш фаолиятига ыисыа назар ташлаганимизда касбларнинг ьам мантиый, ьам маонавий ьам тарбиявий томонлари кшзга кшпринади. Масалан дшппи тикиш жараёнида игнани санчишда математик ҳисоб-китоблар асосида олиб борилса, чорси тикишда тшъри чизиы асосида чок тортилади, гилам ва атлас тшъишда табиатдаги мавжуд ранглардан бахра олинади, ёъоч шймакорлигида эса тахтадан унумли фойдаланишга

алоъида эотибор ыаратилган. Энг асосийси ьунармандчиликнинг ыайси тури билан шуьуланганда ьам ёшларга устоздан касб-ьунар сирларини щрганиш, каттага ьурмат кичикка иззат каби умуминсоний ыадриятлар шаклланиши билан бир ыаторда ёшларнинг бщш ваьитларини унумли щтказиш ьамда оила бюджетини мустаькамлашга хисса ыщшиш тарбияси ривожланмоьида. Бу эса щьишга унча ыюбилияти бщлмаган йигит-ыизларни бщш ыюлишини олдини олишга олиб келмоьида.

Марьилон шаьрида кщплаб тархий шахслар, буюк алломалар, шоирлар, щыитувчи-мураббийлар, саноаткорлар, хунармандлар яшаб ижод этган ва бизларга бой меросни ыолдирган. Бугунги иьитисодий-сиёсий ривожланишлар даврида оилани мустахкамлашни, серьёйратлилик ва меьнатсеварлиликни шаьар хунармандларидан, оилага садоьатлиликни Марьилон шаьар хотин-ыизларидан щрнавк ыилишни тавсия этардим, чунки, шаьрда тарбия топган ыизлар ьар томонлама етук тарбия олиб келин бщлиб борган жойларида бахт топишга ьаракат ыилади.

МАРЬИЛОН ИСТИЫЛОЛЧЛИК ЪАРАКАТИНИНГ ТАНИЫЛИ НАМОЁНДАЛАРИ

Ы.Тщйчиев, Т.Ыщчыоров, О.Охунжонов - ФарДУ

Шу щлкада ульайиб щсган миллий озодлик ьаракатининг таниьили намоёндалари - Мадаминбек, Шермуьаммадбек ва Нурмуьаммадбеклар большевикларга ыарши истиьлол учун курашганлар.

1920 йил 14 майда Мадаминбекни ыатл этилиши билан Туркистондаги миллий озодлик ьаракатининг биринчи босьичи тугади. БУ босьичда Фарьона водийсида истиьлолчилик ьаракати ташкилий жиьатдан шаклланди. Миллий озодлик кучлари йирик ьарбий кучга айланиб, Фарьона водийсидаги Шщролар тузумини ларзага келтирди. Щзининг янги палласига ыадам ыщйган миллий озодлик ьаракати кураши байроьини Мадаминбек щрнига кщтарган Шермуьаммадбек шахси билан бевосита боьлиьидир.

Шермуьаммадбек (1893-1970)-Туркистондаги миллий озодлик курашининг таниьили раьбарларидан бири эди. У Фарьона вилояти Тошлоь туманининг Гарбобо (Марьилон шаьрига яьин) ыишлоьида беклар авлодидан бщлган Ыщшаьбек ҳожи хонадонида 1893 йилда туьилган. У чор Россиясининг мустамлакачилик сиёсатига ыарши курашда фаол иштирок этган. 1918 йилдан истиьлолчилар сафида турган. Унинг асосий ыояси - Туркистоннинг миллий истиьлоли ва мустаьиллиги эди.

Октябр тщнтаришидан сщнг биринчи мустаьил Туркистон давлати - Ыщьон Мухторияти йщы ыилинди. Шермуьаммадбек икки мингдан ортиь лашкар билан Фарьона водийсининг ыишлоьи ва шаьарларида ыизил мустамлакачиларга ыарши кураш олиб борди.

Шермуьаммадбек ва унинг тарафдорлари «Туркистон Туркистонликларнинг юртидир, унга ьеч кимнинг эгалик ыилишга ьаьыи йщы!» деган шиорни щртага ташлаганлар. Шермуьаммадбек ва унинг

тарафдорлари кучлар тенг бўлмаган шароитда 1918-1923 йиллар шартларига кўра мустамлакачиларга ыарши кураш олиб борди. 1920 йилда ташкил топган Туркистон Муваыыат ыукумати 1922 йил охирига келиб тарыалиб кетишга мажбур бўлди. Шермуъаммадбек 1923 йилнинг бошларига кўра ыукумат раиси сифатида истиылолчиларга раъбарлик ыилди. 1923 йилнинг баъорида шз ыамроълари билан Афъонистонга штиб кетди.

1929 йилда Шермуъаммадбекнинг шз йигитлари билан Афъонистондан Шарый Бухорога штиш учун қилган ыаракати натижасиз тугади. Шермуъаммадбек чет элда 1942 йилда тўзилган туркистонлик мухожирларнинг «Ватанни озод ыилиш» номли яширин ташкилотнинг асосчиларидан бири ыисобланади.

У 1923-1950 йилларда Афъонистонда, 1951-1959 йилларда Покистонда яшайди. 1959 йилдан 1970 йилнинг 10 мартагача Туркиянинг Адана шаърида ыаёт кечиради. Унинг шъиллари ва ыизлари хозирги кунда Туркия ва АЫШда яшайди.

Шермуъаммадбек Фаръона водийсидаги миллий озодлик кураши юзасидан бошидан штган воыеликларни акс эттирган хотираларини ёзиб ыолдирган.

ҚЎҚОН ХОНЛИГИДА МАРҒИЛОН ШАҲРИНИНГ ТУТГАН ЎРНИ ҲАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР

М.Маъмуров, Т.Мадаминов, К.Юлдашева - Қ ДПИ

Марғилон - бой тарихи ва бетакрор маданияти, маънавияти ва маърифати билан дунё халқлари диққатини доимо ўзига тортган қадимий масканлардан биридир.

Юртбошимиз “Марғилон деганда, бетакрор табиати, боғ-роғлари, камалакдек сержило атласлари, ўзлигимиз рамзига айланиб кетган ранг-баранг дўппилари билан етти иқлимга машхур бўлган гўзал бир макон кўз ўнгимизда намоён бўлади”, деб айтган сўзлари бу заминга берилган юксак баҳодир.

Марғилон ўзига хос қадимий тарихга эга. Жумладан, Ўзбекистон Фанлар академияси Археология институти бўлим мудири, 1994-1999 йилларда Фарғона ва Марғилон ҳудудларида олиб борилган археологик экспедицияси бошлиғи А.А. Анорбоев ўз тадқиқотларида Марғилон ҳудудида суғорма деҳқончилик маданияти милоддан аввалги IX асрдан бошлаганлигини кўрсатиб ўтади.

Буюк ипак йўлининг марказида жойлашган ушбу шаҳарда қадимдан турли хунармандчилик тармоқлари, айниқса атлас-адраслар тўқиш, дўппидўзлик, темирчилик ва мисгарлик ривожланганлигини кўпгина манбалар тасдиқлайди. Тарихнинг қайси даврида бўлмасин, шаҳар Фарғона водийсида ўзининг салмоқли иқтисодий ўрнига эга бўлиб келган.

Дарҳақиқат, В.В. Бартольд ўзининг “Мўғуллар истилоси даврида Туркистон” асарида Қорахонийлар даврида ҳам Марғилон шаҳри вилоятнинг бош шаҳри ҳисобланганлигини қайд этган.

Улуғ бобокалонимиз Мирзо Бобур эса “Бобурнома” асарида Марғилон Фарғонадаги саккизта йирик шаҳарлардан бири эканлигини айтиб ўтади.

XVIII-XIX асрларга келиб, ҳам шаҳар Қўқон хонлигининг энг ривожланган бешта шаҳаридан бири бўлиб, шаҳар аҳолиси ўзининг атлас тўқиш, дўппидўзлик, каштачилик ва ип мато тўқиш борасидаги анъаналарини давом эттирганликларини кўришимиз мумкин. 1813 – 1814 йилларда Қўқон хонлигида бўлган рус сайёҳи Филипп Назаров Қўқон хонлигининг Тошкент, Қўқон, Андижон, Наманган ва Марғилон шаҳарларида адрас, атлас ва ип матолар тўқиш ривожланганлигини ва бу маҳсулотлар ҳатто ташқи мамлакатларга ҳам чиқарилганлигини ёзиб қолдирган.

Андижон, Наманган ва Марғилон шаҳарлари аҳолиси ўзлари ишлаб чиқарган пахта ва ипак маҳсулотларини Қашқарга, Хива ва Бухоро хонлигига, Қоратегин ва козоқ ерларига олиб бориб сотганлиги таъкидланган.

А.П Хорошхин ўзининг “Заметки о Коканде” мақоласида Наманган, Қўқон ва Марғилонда уй касаначилиги, уйда шойи, адрас, беқасам каби мато турларини тўқиш ривожланганлигини таъкидлайди.

Марғилоннинг шойи матолари Миср, Эрон, Покистон ва Қошқар савдогарлари томонидан кўплаб харид қилинган.

Юқоридаги маълумотлардан ташқари, XVIII-XIX асрларда Қўқон хонлари, хонлар томонидан тайёрланган ҳокимлар томонидан шаҳар ободончилигига катта эътибор берилганлигини қурилган кўплаб меъморий обидаларда кўришимиз мумкин.

Мисол тариқасида, Пир Сиддиқ мажмуи (“Қаптарлик” XVIII асрнинг ўрталари), Хўжа Мағиз мақбараси (XVIII асрнинг I-чи ярми), Саидахмад Хожа эшон мадрасаси (XIX аср охири), Чокар, Таронбозор масжидлари (XX аср бошлари) Марғилон аҳлининг маънавий юксалишида алоҳида ўрин тутганлигини кўрамыз.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, Марғилон XVIII-XIX асрларда ўзининг иқтисодий, маънавий ва маданий тараққиёти билан хонликнинг юксак шаҳарларидан бири бўлган.

МАРҒИЛОН – МАДАНИЯТ ВА САНОАТ МАРКАЗИ

С.Маннопов - ФарДУ

Биадимшунослик манбаларидан маолумки, Марғилон шаъри азалдан маданият ва саноат маркази саналган. Бу шаъарнинг «Буюк ипак йўли»да жойлашиши унинг маданий ғаетига ҳам таосир этганлигидан далолат беради. Шаъар халқининг шизига хос менталитети, этник табаъаланиши, урф-одатлари, одоби ва оилавий маданияти алоҳида кўринишга эга бўлиб, шизига хос этник маданиятни гавдалантиради ва барчани доим эътиборини тортиб келган. Бу шаъарда биадимдан савдо-сотиқ, бунардмандчилик, косибчилик, илм-фан, турли босишларда, шароитларда, тарихий воқеалар ривожидан шиз аксини топган. Бу шаъар VIII-X асрлардаёки Фарғона водийсида, Шўрта Осиёда маданияти ва саноати ривожланган шаъар сифатида шуърат топган. Тарихий ривожланиш

жараёнида маданий-маорифий, саноат ва адабиёт олами билан боъланган ёлда аллома-ю, уламолар, шоир-у фузалолар, олиму мухаддислар, саноатнинг намояндалари етишиб чиёыанки уларнинг зиё нурларидан ёзиргача бахраманд бщлинмоёда.

Бутун мусулмон дунёсига машъур бщлган ислом ёунуншунослигининг барча жабъаларини щз китобларида акс эттирган улуъ аллома Бурхониддин Маръиноний (Али ибн Абу Бакр Ал-Фаръоний, ар-Риштоний) ёам шу заминда таваллуд топганлар. Алломанинг энг машъур асари «Ёидоя фили фурруо» (шариат соъалари бщйича ёщлланма) мусулмон оламининг муёаддас китобларидан ёисобланади. Маръилон – шеорият оламида Хщыанд билан бщйлашади. Щз шеорияти билан назм бщстонини гулзорлари аро турфа гуллар билан беаган, бешафёат ёаёт дардларидан маъзум бщлган, «Юрак доъ щлди – доъ щлди» дея фарёд этган Увайсий-Жаёон отин сиймосида Маръилон номи улуёланади. Тарихдан Амир Умархон – жаннатул макон, деб номи машъур бщлган Ёщыон хони ва машъур шоир щн йилдан ортиы Маръилон ёокими бщлган ва 1807 йили Маръилонда унинг уйланиш тщйи бщлиб, Андижон ёокимининг ёизи Моёлар ойим, оташзабон шоира Нодирабегим, Маръилонга келин бщлганлар. Маолум муддат бу гщзал шаёарда яшаб, ижод ёилганлар. Увайсий ва Нодирабегимнинг устоз-шогирдлик маёомлари тилларда дoston бщлиб келади.

Маръилонда яна бир улуъ сиймо яшаб щтганки бу табаррук сиймо Ёщжажон ёози Рожий Маръинонийдир. Ул буюк зот ёам тарихда, ёуёуёда, адабиётда тенгсиз зоти зариф бщлганлар. Абдулазиз Умидий, Файзий Маръиноний, Муъаммадюсуф Охун Хонаёохий, Аёмад ёори Чорчинорий, Ибрат Маръиноний, Ёазилваёоб ёори, Арабоний Маръиноний сингари шоиру замонлар шу замин фарзандларидурлар.

Маръилон – Щзбекистон саноатининг бешиги саналади. Бу шаёарда Юсуфжон ёизиы Шакаржонов, Мадали Ёофиз, Уста Олим Комилов, Муёиддин ёори Ёёубов, Тамарахоним, Гавъархоним, Лизахоним, Нурхон Ёщлдошхщжаева, Болтабой Ражабов, Маматбобо Сатторов, Мукаррама Туръунбоева, Боборахим Мирзаев, Саодат Ёобулова, Берта Давидова сингари щзбек саноатини жаёонга таратган улуъ саноаткорлар таваллуд топганлар. Уларнинг ёар бирлари миллий саноатимиз салномасида щз щринларига эга бщлиб, тарихда ёолдилар.

1912 йили Москванинг «Роберт-Кенц» фирмаси экспедицияси маръилонлик Мадали Ёофизнинг «Абдурахмонбеги» туркумидаги ашулаларини ёзиб олади. 440-раёамли бу грампластинка ёофизнинг щъли машъур бастакор Муъаммадсиддиы Мадалиевда саёланган ва саноат музейига топширилган.

1918 йилда Маръилон шаёрида «Санойи нафиса» тузилади. Юсуфжон ёизиы, Болта ёофиз, Маматбобо Сатторов, уста Олим Комилов, Отахщжа Саидхщжаев, Ёщзихон Мадрахимов, Мухаммадсаид чангчи, Ёщлдош махсум найчи, Абдураёмон ёижжакчи, Жщрахон Султоновлар аозо бщлиб кирадилар.

1926 йилда Маръилон шаёрида Щзбекистон Давлат этнографик ансамбли ташкил этилади. Ансамблга Муёиддин ёори Ёёубов раёбарлик ёилади. Бу

ансамблга юъорида номлари зикр этилганлар ыаторида Тамарахоним, Аҳмаджон Умрзоъов, Тшхтасин Жалилов, Абдуъодир Исмоилов, Орифжон Тошматов, Низом Холдорев, Муҳитдин Хшжаев, Боборахим Мирзаев, Ҳожи Сиддиы Исломов, Туъфахон, Холчахон ая сингари таниыли саноаткорлар кирдилар. Бу ансамбл машъурлиги билан тарихда ном ёлдирди.

1935 йилда Англиянинг Лондон шаърида штган жаъон фестивалида маръилонлик саноаткорлар Муҳиддин ёори Ёубов, Тамарахоним, уста Олим Комиловлар ыатнашадилар. Тамарахоним уста Олим томонидан доирада чалинган «Катта шйин» раъсига тушади. Раъс тугагандан сшнг Англия ыироличаси Мария Ложалон саънага чиъади, устанинг чилдирмасини ышлга олиб кшради ва панжаларини ушлаб, ушбу мшожизакор панжалардан гипсга нусха олиб, Лондон музейига ышйишга буюради. Бу нусха ёозиргача саъланади.

1937 йил Москва шаърида бшлиб штган шзбек саноати декадасида ам маръилонлик саноаткорлар олдинги сафда бшлдилар. Умумхалы ашарига айланган катта Фаръона канали ёурилишида 45 кун давомида барча саноаткорлар ыатори маръилонлик саноаткорлар сидидилдан меънат ыилдилар. Бу тасвирлар киноленталарга муърланиб тарихга кирган. Айниыса Жшрахон Султонов, Маомуржон Узоъов, Тамарахоним акс этган киноленталар халы бойлигига айланган.

Мухтасар ыилиб айтганда, турли йилларда Маръилон шаърида яшаб ижод этган саноаткорлар шзбек саноати ривожига сезиларли ёисса ышшиб келмоыдалар. Бугунги мустаъиллигимиз туфайли ыайтадан маонавиятимиз кшз очаётган бир даврда шзининг муборак тарихий тшйини нишонлашга тайёргарлик кшраётган ыадимий ва навыйрон Маръилон шаърининг маданият ва саноат аъли аждодларидан олтин мерос бшлиб келган халы саноатининг барча ыирраларини, кшз ёорачиъидек асраб, келгуси авлодларга етказадилар.

МАРЪИЛОН – САНОАТКОРЛАР ШАЪРИ

А.Умаров, Ш.Долимов
ФарДУ

Маръилон шаъри азал-азалдан маданият, саноат соъасида бошыа шаъарлардан кам бшлмаган ёолда ривожланиб келган. Саноатнинг деярли барча соъаси, айниыса ашулачилик, созандалик, ыизиычилик, аския, театр, раъс каби саноат турлари Маръилонда доим юксалиб келганлиги маолум. Маръилон саноаткорлари, уларнинг ижодлари аъида жуда кшп мисоллар, далиллар келтириш мумкин. Биргина ашулачилик соъасини олиб ыараганимизда ушбу шаъардан машхур ёофизлар Мадали ёофиз Раъматуллаев, Муъиддин ёори Ёубов, Боборахим Мирзаев, собиы совет иттифоъи халы артисти Тамарахоним, Шзбекистон халы ёофизлари Маматбува Саттаров, Болтабой Ражабов, Жшрахон Султонов, Маомуржон Узоъовлар шзларининг ноёб саноатлари, довудий овозлари билан бутун Шрта Осиёни забт этганлар. «Шошмаъом»нинг Фаръона-Тошкент йшлларини, «Фаръона чор маъюми»,

айниёса фаёат водийда машъур бўлган «Катта ашула» жанрини ушбу ҳофизлар маромига етказиб куйлаганлар. Улардаги ноёб овоз имкониятларининг шизига ҳослиги, диапозони кенглиги, тембри жиҳатдан кучли эканлиги билан ҳар ындай мусикий асарни бемалол куйлаганлар. Шунингдек, улар шизлари ҳам янги-янги ашулалар яратиб, тингловчиларни мафтун этганлар. Шунинг учун ҳам уларнинг номлари шчмасдан, фахр билан тилларда, дилларда мудом ёд этилмоёда. Ушбу мумтоз ҳофизлар яратган асарлар ҳозирги кунда ёш ҳофизлар томонидан ыайтадан шрганилиб, иккинчи умрини штамоёда. Бунга мисол ыилиб Мадали ҳофиз Раҳматуллаев куйлаган «Абдураҳмонбеги», Тамараҳонимнинг «Эрта билан тураман», «Чаманнорингдан», Мухиддин ыори Ёубов ижро этган «Омон ёр», Маматбува Сатторов куйлаган «Бир келиб кетсун», «Қшп эрди ҳасратим жоно», «Ыулинг», «Айладинг», «Эй дилбари жононим», Болтабой Ражабов ижро этган «Келибман», «Эй санам», «Жудо ыилма», «Бу гулшан», Жшрахон Султонов ижросидаги «Нигорим ыани», «Оъ ким раҳм айламас», «Чор зарб», «Чаман яла», «Боб аро», Маомаржон Узобов куйлаган «Ёр истаб ва мустаҳзод», «Якка бу Фарьонада», «Фиьонким», «Жонон бўламан деб», «Жонон келадур», «Айрилмасун» каби ашулаларни келтиришимиз мумкин. Мадали ҳофиз Раҳматуллаев, Болтабой Ражабов ва Маматбува Сатторовлар ҳаёли равишда «Катта ашула» мактабининг пири комиллари сифатида тан олинган. Жшрахон Султонов ва Маомуржон Узобовлар дастлаб шу мактаб вакиллари ҳисобланиб, биргаликда ҳамнафас бўлиб, 1950 йилларгача фаолият юритганлар. Кейинчалик Жшрахон Султонов Шзбекистон радиоси ыошидаги маёумчилар ансамблида, Маомуржон Узобов эса бир неча йиллар мобайнида Муъимий номидаги Шзбек Давлат мусиыали драма ва ҳажвия театрида ашулачи актёр, шшнгра Шзбекистон халы артисти Муъаммаджон Мирзаев раҳбарлик ыилган шзбек миллий эстрада ашула ва райс ансамблида яккаҳон ҳофиз сифатида фаолият қчрсатган. Маомуржон Узобов ижодининг энг гуллаган даври ана шу эстрада ансамблида ишлаган кезларига тшъри келади.

Ушбу мумтоз ҳофизларимиз бошыа юрт саноаткорлари билан ҳам биргаликда ижодий ҳамкорлик ыилиб, Фарьона йшлларида ташыари Хоразм, Бухоро каби воҳа ашулаларини маоромига етказиб ижро этганлар. Бу тшърида хоразмлик устоз саноатикор, Шзбекистон халы ҳофизи Ёжихон Болтаев, Жшрахон Султонов саноатига шундай баҳо берган эди: «Жшрахон, Сиз Хоразм йшлларидаги ашулаларни биздан шрганасиз-да, уни пардозлаб, ясантириб, янада жозибали ыилиб ижро этасиз. Биз бунга тан бермоыдамиз».

Мумтоз ҳофизлар шз саноатларини турли халы сайилларида, концертларда, тшйларда халы олдида намоиш ыилганлар. Шу шринда штмишдан Марьилонда ҳар йили штказилиб келинаётган, аноанага айланиб ыолган саноаткорлар йиыинини айтиб штиш жоиздир. Ҳар йили баъорда Марьилон яыинидаги «Хшжамаъиз» сайилгоъига барча саноаткорлар тшпланадилар ва бу ерда шз ижодларини намоиш этадилар. Ушбу анжуманга ҳатто бошыа шаҳарлардан ҳам машъур саноаткорлар таклиф ыилинади. Штмишда Тошкентдан машъур ҳофиз Муллатшйчи Тошмуҳаммедов, тшжандлик Содирхон ҳофиз, Маоруфшжжа Баъодиров, Андижондан

Орифгармон Тошматов, Ёшундан Эркаёри Каримов ва бошья ʔофизлар ушбу анжуманда ыатнашганлари маолум. Бу йиында саноаткорлар шртасида ыиыиарли ижодий беллашувлар, ашулапазликлар бшчиб келган. Бундай анжуманни тамоша ыилгани минглаб кишилар тшпланганлар, саноаткорларнинг серфайз чиыишларини олыишлаб турганлар. Бу аноана ʔозирги кунда ʔам ʔар йили марьилонлик саноаткорлар томонидан такрорланиб келинмоыда.

Штмишдаги машʔур ʔофизлар ва уларнинг бетакрор саноатларини кейинги йилларда марьилонлик, иытидорли ашулачилар Шзбекистонда хизмат кшрсатган артист Шокиржон Эргашев, хушовоз хонандалар Иброхимжон Исхоыов, Мусожон Орипов, Ботирали Юсупов ва аёл ашулачилардан Шзбекистон халы артисти Берта Довидова кабилар давом эттириб, эл-юртга беминнат хизмат ыилиб келдилар. Ушбу аноанани-устоз хофиз ашулачиларнинг йшлларини ʔозорги кунда ʔам давом эттириб келаётган иытидорли, наыирон ва ёш саноаткорлар борки, улар билан барча марьилонлик ʔамшаʔарлари хаыли равишда фахрланади. Шзининг ноёб ва жозибали овози, сермаʔсул ижоди билан шзбек саноатини жаʔонга танитаётган Шзбекистон халы артисти Юлдузхон Усмонова, Шзбекистонда хизмат кшрсатган артист Камолиддин Раʔматов, устоз, хушовоз хонандалар ака-ука Кшпайсинжон ва Имяминжон Ёирьизовлар, Каримжон Раʔматов, ёш хонандалар Аозамжон Ахмадалиев, Нуриддин Асыаров, Абдуʔаким Ортиыов, Мшосинжон Раʔмонов, Комилжон Азимов, Юлдузхон Абдуллаева ва бошыалар шулар жумласидандир.

Мустаыиллик йилларида мамлакатимиз маданияти, саноати ривожига янада катта эотибор берилмоыда. Турли кшрик-танловлар, мусиый анжуманлар штказилмоыда. Ана шундай тадбирлардан бири Маомуржон Узоыов номидаги ёш хонандалар 1-2-3 Республика кшрик-танлови 1997-1999-2001 йиллар мобайнида, саноаткорлар шаʔри Марьилонда штказилди. Ушбу танловда Шзбекистоннинг барча шаʔар ва ыишлоылари 7 ёшдан 70 ёшгача бшлган юзлаб иытидорли хонанда йигит ва ыизлар ыатнашдилар. Анжуманлар ниʔоятда тантанали тарзда штди. Марьилон шаʔрининг маданият ва истироʔат боыида штказилган бу кшрик-танловнинг ʔар бирига минглаб томошабин-шинавандалар йиылдилар ва ёш ʔофизларнинг ʔар бир чиыишларини олыишлаб турдилар. Хонандаларнинг ижроларини ʔайоат аозолари Шзбекистон халы ʔофизи Шлмас Саоиджонов, Шзбекистон халы артисти, бастакор ва созанда Абдуʔошим Исмоилов, Шзбекистонда хизмат кшрсатган маданият ходими, устозода, бастакор ва созанда Мамасиддиы Мадалиев ва бошья шоиру, олимлар баʔолаб бордилар. Ушбу мисолдан ʔам кшриниб турибдики, Марьилон шаʔри ʔозирги кунда ʔам ʔаыиый саноат марказига айланиб бормоыда.

Марьилон шаʔрининг 2000 йиллик тшйига атаб ыурилиш, ободонлаштириш ишлари ыизын давом этаётган ʔозирги кунда марьилонлик саноаткорлар ʔам ушбу тантанага атаб янги-янги ижод намуналарини тайёрламоыдалар.

Маръилон шаърида ёзиычилик, аския санъати алоъида шрин тутади. Маръилонлик машъур аскиячи, ёзиычилар – Матъолиы ёзиыи, Юсуфжон ёзиыи, Усмон ёзиыи, Сулаймон ёри, Охунжон ёзиылар XIX аср охири XX аср бошларида шзбек ёзиычилик саноатини бутун Шрта Осиёга машъур ёилганлар. Тарихий манбаларнинг гувоълик беришича, Юсуфжон ёзиыи Шакржонов бошчилигидаги бир гуруъ маръилонлик саноаткорлар 1905 йилда Эрон, Афъонистон давлатларига бориб концертлар намойиш этганлар.

Шзбекистоннинг хонлик, Россияга ёарам бшлган даври ва собиы советлар ваътида халыыа ызмат ёилган Юсуфжон ёзиыи серыирра саноаткор бшлиб, созанда, ёзиычи, аскиячи, ёкоячи, раыиос, балетмейстерлик саноатларининг устаси эди. Уни саноаткорлар ва бошыа кишилар бежиз «уста» деб аташмаган.

Ушбу ёзиычи саноаткорлар халы сайилларида, байрамларда, тшйларда шз саноатларини намойиш ёилганлар. Уларнинг ёзиычилик саноатида кулги билан бирга таныидий фикрлар ёам ётган. Турмушдаги айрим камчиликлар ёзиычилик саноати орыали фoш этилган.

Ёзиычиларнинг репертуарида «Мударрис», «Кетмон жанжали», «Асалари», «Ётти аъмоы», «Мироб-боши». «Хитойлик табиб», «Дор шйини» каби шнлаб ёзиыи саъна кшринишлари бшлганлигини устоз ёзиычиларнинг шогирдлари билан суъбат асносида аниыладик. Ёшлигидан устозлари билан бирга юрган, уларнинг хизматларида бшлган маръилонлик отахонимиз Орифжон ёзиыининг эслашича, биз юыюрида номларини ёайд ётган ёзиычиларнинг устози Матъолиы ёзиыи бшлган экан. Бир куни устозларининг бетоблигини эшитиб Юсуфжон ёзиыи шериклари билан устозларини кшргани киришибди. Ёол-аъвол сшралганда Матъолиы ёзиыи: «Тузук эдим, кечадан бошлаб яна ёайтовланиб ёолдим, бандачилик, мабода кетиб ёолсам мендан рози бшлинглар, яхши-ёмон гапирган бшлсам узр», - дебди. Шунда шогирдлари: «Ундай деманг устоз, ёали кшп яшайсиз, лекин шзингиз айтгандек – бандачилик, бу дунёга ёамма меъмон, мабодо кетиб ёолсангиз аввал штган ёзиычиларга биздан салом айтасиз», - деб ёазил ёилишибди. Шунда устозлари: «Мен бир бориб кшрай-чи, у ёыда каттароы тшй бшлиб ёолса сизларни ёам олиб кетаман», - деган эканлар. Ана, бундан кшриниб турибди-ки, шз касбига фидоий саноаткорлар оыр, беморлик ёолатида ёам кулгини, кулгили сшзларни тарк ётмаганлар. Шунинг учун ёам штмишдаги фидоий саноаткорларни: жумладан, кулги соъибларини халы доим севиб ардоылаб келган ва уларнинг номларини, ёзиыи гапларини ёамон севиб тилга олади.

Штмишдаги ёзиычи, аскиячиларнинг саноатларини кейинчалик Юсуфжон ёзиыининг шъиллари Зайнобиддин ва Мадаминжон Юсуповлар умрларининг охиригача давом ёттириб келдилар. Ёозирги кунда эса уларнинг давомчилари, маръилонлик Орифжон ёзиыи Усмонов, Шзбекистонда хизмат

кшрсатган артист Мамасиддиы ʼожи Шераев, Хотамжон Хакимжонов ва бошыалар халыни кулдириб келмоыдалар.

Фарьона водийси саноатнинг барча турлари, айнаыса ызиычилик, аския, ʼикоячилик соʼаси бутун Шзбекистонда олдинги щринда турса, марьилонлик, ыщюнлик кулги соʼиблари эса водийда пеш ʼисобланадилар.

Биз ушбу маорузамизда Марьилонимизнинг ызиычилик саноати тшърисида ысыагина тшхталдик холос. Аслида Марьилон аълининг учдан-бир ыисми ызиычи, аскиячи. Кулги-бу киши саломатлигига фойда дейишади. Юсуфжон ызиы айтганидек: «Кулинг, умрингиз узун бшлади».

МАРЬИЛОН МЕЪНАТ МЕНТАЛИТЕТИ

Ф.Туръунбоев, А.Туръунбоев - ФарДУ

Ъар бир ъалынинг тарихи одатда меънат ёрдамида шаклланади. Ўзини бшй бабини кшрмоъчи ёки шзгаларга кшрсатмоъчи бшлган ъалы табиий равишда меънат муваффаъиятларига, саръисоб ыилинаётган даврда эришган улкан ютуъларига, шзгалар томонидан тан олинган алоъида меънат менталитетига мурожаат ыилади. Гап у ёки бу шаъарни неча ёшга киришидагина эмас, балки кишилик жамиятига, унинг ривожига ва тараъиётига штган давр мобайнида нима бера олганлигидадир. Тарихан шаклланиб келмаган фаолият тури шз - шзидан меънат менталитетига маънавий - руъий асос бшлаолмайди.

Гап шзбек ъалынинг штмиши, меънат тарихи, авлоддан – авлодга штиб келаётган меънат менталитети хусусида борар экан, унда Маръилон шаърининг шзига муносиб тарихий шрни борлигига ъеч шубъа йшси.

Маръилонликларга хос тарихий шаклланган меънат менталитетининг ыуйидаги асосий хусусиятларини кшриш мумкин.

Биринчидан, Маръилон меънат менталитети шзининг кшп ыирралилиги билан ажралиб туради. Бунга шаъарнинг Ышъон ва Андижон шртасида, Буюк Ипак йшлида жойлашганлиги кучли таъсир кшрсатган. Савдо - сотиы ыилиш учун йшлга чиыан турли карвонлар бу шаъарга шзлари билан бирга нафаъат ышчи гул усталарни, шу билан бирга турли - туман касб - ъунарларни ъам эркин кириб келишига ыулай шарт – шароит яратган. Натижада маъаллий ъалы вакиллари шзга юртларда харидоргир бшлган буюм ва маъсулотларни ишлаб чиыиш учун савдогар ва ъунармандлардан усталик билан фойдаланганлар.

Иккинчидан, Маръилон меънат менталитети шзининг миллий хусусиятларни саылашга, табиий ва миллий хусусиятларни шзaro мувофиылашишига алоъида эътибор бериши билан ажралиб туради. Маръилон ъалы азалдан тшчимачилик ва газламачилик, дшппичилик ва тшнчилик каби соъаларга алоъида эътибор ыаратганлиги асло бежиз эмас, чунки айнан миллийлик уларда мужассамлашгандир. Шаъарда бу соъада якка тартибда меънат ыилиш ыюбилитида эга бшлмаган биронта ъам одамни бугун ъам учратишнинг ыийинлиги уларга хос меънат менталитети хусусиятларини намоён ыилиб турибди.

Учинчидан, Маръилон меънат менталитети шзининг ъар томонлама шаклланган миллий маданиятга эгалиги билан диыыатга сазавордир. Маръилонликлар тайёрлаган ъар бир буюм, мато, ноз – неъматлар, маданий ва маиший хизмат турлари юъори сифати, нафис кшриниши, раыобатбардошлиги, чидамлилиги, хушбичим ва хуштаъмлиги билан харидорни шзига жалб ыилади. Меънат менталитетига хос бу хусусиятлар бугун ёки кеча пайдо бшлган эмаслигини тарихий – маданий ёдгорликлар аниы кшрсатиб турибди. Шаъар аъолиси ыадимдан бошлаб энг нозик касб – ъунарларни эгаллаб, юъори турмиш маданиятига интилиб яшаган.

Тшртинчидан, Маръилон меънат менталитети шзининг давр билан ъамнафаслиги, давр эътиёжларини тез ильай олиши, замонга тез мослашган ъолда меънатнинг янги – янги турларини шзлаштира олиши билан эътироф ыозонган. Албатта бу хусусият кишидан ката ъаётини тажриба, билим ва малака

талаб ыилади. Шаъар аъолиси щзларига хос бщлган меънат менталитетини шакллантириш борасида алоъида мактаб яратганки, уни щзлаштириб олиш учун аввало Маръилонда яшаш талаб этилади.

Маръилон меънат менталитетига хос бу ва бошья муъим хусусиятлар бугунги кунда янада такомиллашиб, Мустабилик шарофати билан том маънода янгиланиб, яшариб щзбек халыининг ифтихорига айланиб бормоыда. Щзининг 2000 йилик шонли тарихини нишонлаш учун тайёргарлик кщраётган шаъарда ката бунёдкорлик ва яратувчанлик ишларини олиб борилишида меънат менталитети бош омил бщлмоыда. Шаъарнинг ьар бир маъалласига хос тарихий меънат анъаналари ыайта тикланиб, замонавий мазмун ва моъият ьосил ыилмоыда. Бугун шаъар катта ьурилиш майдонига айланиб, уста ва ьунасмандларни щзига чорламоыда. Тадбиркорлик ва ишбилармонлик ьар бир шаъарликнинг фаолият мазмунига айланиб, озод ва обод шаъар ьурилишига асос бщлмоыда.

Бугунги Маръилон меънат менталитетига хос устивор йщналишлар сифатида асосан ьуйидагиларни кщрсатиб щтиш мумкин:

- а) кичик ва щрта тадбиркорликни устивор ривожлантириш;
- б) аъолига маданий-маиший хизмат кщрсатиш тизимини кенгайтириш;
- в) хорижий сармояларни жалб этиш йщли билан ьщщма корхоналар ташкил этиш;
- г) хусусий ва якка тартибда фаолият кщрсатиш тизимини устивор ривожлантириш;
- д) аъолига ьурилиш ва транспорт соъасида кщрсатилаётган хизмат турлари сифатини жаъон андозалари талаблари даражасига кщтариш;

Юъоридаги фикрлардан келиб чиъиб шуни таъкидлаш мумкинки, меънат менталитетимизнинг тарихий щчоъларидан бири бщлмиш Маръилон шаъри щзининг 2000 йиллик тщйига муносиб равишда янгиланиб, яшариб кириб келмоыда.

ДИЛКУШО САНЪАТ СОХИБИ

А.Хасанов, Р.Хасанова - ФарДУ

Кщщна Маръилон шахрида асрлар давомида маданият саноат, маонавият ва миллий аноаналар ривож топган. Халы орасида вояга етган истеодод эгалари щз ижодлари билан халыининг меър-муъаббатига сазовор бщлганлар.

Дархаъиъат, жамиятимиз орасида шундай инсонлар бщладики, щзига берилган ыисыагина умри мобайнида сермазмун, ьалол, машаъыатли меънати билан асрларга татигулик щчмас из ьолдиришга улгуради.

Шундай инсонлардан бири устоз чангчи Аърор ьори ьасановдир. Аърор ьори ьасанов 1889 йилда Маръилон шаърининг Сармазор даъасида таваллуд топган. У инсон Оллоъ берган истеъдод эгаси, моъир чангчи, раъыос ва барча созларнинг моъир ижрочиси (XX-аср охирларидаги миллий мусиъа асбобларини жумладан скрипка, рубоб, танбур, доира каби асбобларни мукаммал даражада эгаллаган) устоз саноаткордир.

Аърор ыори Ёасанов Фарьона водийсида биринчи бщлиб, бадий хаваскорлик тшгаракларини ташкил ыилиб, XX –аср саноат соъасини илк пойдеворини барпо этган маданият ходимларидан бири ыисобланади. Унинг бу фаолияти 1926 йилдан бошланган бщлиб, миллий мусиыа асбоблари билан болалар уйларида, артелларда, техникумларда, бадий хаваскорлик тшгаракларида ёш хаваскорларга илк мусиыа сабоыларидан дарс берган. Лекин устоз саноатга ыизиыыан хотин-ыизларни ота-оналари розилиги (Щша даврларда шзбек оилаларида саноатга ыизиыыан ыобилиятли ыизларни ота-оналари ушбу сохани эгаллашларига йшл ыщймас эдилар) билан уйларига там бориб раыс, ашуладан сабоы бериб, ташна кшнгилларга маонавий озуыа улашган.

Аърор ыори Ёасанов ыаерда ишламасин шша ерда миллий мусиыа, ашула, раысни тарыйб ыилиб, кщплаб Саодатхоним Ёобулова, Жщрахон Султонов, Маомуржон Узоыов, Назиржон Камолов, Тamarхоним, Гавхархоним, Юсуфжон Махмудов, Отахшжа, Масаидхшжа, Хамидхон, Боборахим Мирзаев, Исмоил Мирзаев, Вахобжон Мирзаев, Орифжон Усмонов, Искандар Ёаландаров каби буюк саноаткорларга рахнамолик ыилган.

Устоз умрининг сшнгги йилларига ыадар ушбу сохада фаолият юритиб, 1959 йилда Марьилон шахрида вафот этган.

Аммо у бизларга миллий мусиыа асбоблари, миллий мусиыа ва ашулаларни етиб келишига катта хисса ышшган устоз саноаткордир.

Хулоса шрнида таокид жоизки, бундай саховатпеша Аърор ыори Ёасанов каби устозларнинг ибратли фаолияти сабабидан Марьилон саноати гуллаб-яшнаб келмоыда. Бу саноат бщстонидан наф олган мамлакатимиз халыи ыалбида эзгу ниятлар жшш уриб, эзгу амалга доыйл бщслаётир. Бу эса юртимиз обод, турмушимиз фаровон, жамиятимиз дилкушолиги учун маонавий асос бщлиб хизмат ыилмоыда.

ЁШЛАР ОНГИДА МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИНИ ШАҚЛЛАНТИРИШДА МАЪНАВИЙ МЕРОСНИНГ РОЛИ ВА ЎРНИ

А.Шодиев, У.Эргашев, М.Нишонбоев ФарПИ

Жамият тараққиётининг барча даврларида ривожланишнинг моҳияти, унинг суръатлари инсонларнинг маънавий камолоти даражасига боғлиқ бўлган. Қайси ерда маънавий камолот юксак бўлиб, маърифий-тарбиявий тадбирлар оқилона йўлга қўйилган бўлса, ўша мамлакатда жамият ижтимоий мезонлар асосида ривожланганлиги тарихдан маълум.

Маълумки, мустақиллигимиз шарофати билан биз ўз миллий давлатчилигимизга, қомусимизга эга бўлиш билан, маънавий-маданий меъросимизни, халқимиз қахрамонлари тарихини, аждодларимиз ўғит-насихатларини ўқиб ўрганиш имкониятига эга бўлдик.

Неча минг йиллик тарихий такомил йўлини босиб ўтган Марказий Осиё халқлари маънавияти VIII аср охири ва IX аср бошларидан янги камолот

пиллапояларидан кўтарилиб, IX-XV асрлар мобайнида ягона ислом маданияти шаклида намоён бўлди.

Бу тарихий даврда буюк алломаларимиз Ахмад Фарғоний, Мухаммад Хоразмий, Ибн Сино, Абу Райхон Беруний, Имом Бухорий, Амир Темур, Улуғбек, Алишер Навоий, Бобур каби буюк сиймолар жахон илм-фани ва маданиятининг равнақиға улкан хисса қўшдилар.

Бу йўналишда тарихан қисқа муддат ичида амалға оширилган кенг кўламли ишлар Президент Ислам Каримовнинг собит қадамлик билан олиб бораётган доно ва халқчил сиёсатининг самараси эканлигини ёшлар онгига етказмоқ лозимдир. Унинг “Тарихий хотирасиз келажак йўқ” асарида тарихни билмасдан туриб, юксак маънавиятга эришиш мумкин эмаслиги қайд этилиши билан “Жамият тараққиётининг асоси, уни муқаррар ҳалокатдан қутқариб қоладиган ягона куч-маърифатдир”, - деб таъкидланади.

Маънавий инқироз қачон бошланган? Маънавий инқироз ўлкада Россиянинг босқинчилик сиёсати билан бошланган эди. Чор Россияси ўлка халқларини доимий қолоқликда сақлаб туриш, тобе халқнинг маънавиятига таъсир қилиш ва ўз маънавиятини бу халқ орасида ёйишга ҳаракат қилиб, унинг маданияти, миллий анъаналари, миллий руҳини йўқотишга уринди. Лекин, золим мустамлакачи ҳукмдорлар нечоғлик уринмасин, халқимизнинг илм-маърифатга интилишини бирор дақиқа ҳам тўхтата олмади. Зеро, бу халқнинг ўз маънавий-меросини асраб-авайлаши унинг қадрияти эканлигини айниқса, ёшлар тарбияси масаласида унутмаслигимиз керак.

XX аср бошларида бир гуруҳ илғор зиёлилар Бехбудий, Фитрат бошчилигида маънавиятни миллий асосда қайта ривожлантириш, уни илгариги мақомга кўтариш учун мактаб очиб, халқни ўз ҳақ-ҳуқуқларини танишга даъват этган эдилар.

Уларнинг маънавий мероси ҳақида сўз юритганда, бу маърифатпарварлар фақат бойлик ва шон-шухрат кетидан қувмаганлар. Уларнинг истибдодга қарши аёвсиз кураш олиб борганликларини ва бу муқаддас кураш йўлида ўз жонларини ҳам аямаганликларини унутмаслигимиз керак.

“Биз комил инсон тарбиясини давлат сиёсатининг устувор соҳаси деб эълон қилганмиз”, -деб уқтиради юртбошимиз. Демак, бизнинг ҳозирги кундаги асосий вазифамиз-юксак онгли, мустақил фикрлайдиган, ҳуқ -атвори билан ўзгаларга ибрат бўладиган билимли ва маърифатли ёшларни тарбиялашдан иборатдир. Ёшлар тарбиясида, яъни сиёсатда ҳам, ижтимоий ҳаётда ҳам вакуум – яъни бўшлиқ пайдо бўлса ўша ерда бегона мафкура ҳукмронлик қилишини эътибордан четда қолдирмаслигимиз керак. Юртбошимизнинг бундай изчил, доно ҳулосасининг тўғри эканлигини мамлакатимиз учун оғир синов бўлган “Феврал воқеалари” яққол исботлади. Бугун замон ахлоқ, одоб борасидаги миллий, умуминсоний қадриятларга риоя этиш, ота-онани, қўни-қўшниларни, қариндош-уруғларни, ёру-биродарларни ҳурмат қилиш, инсонни улуғлаш, жамиятда осойишталик ва тинчлик, аҳиллик, тотувлик қарор топишига хисса қўшиш, шунингдек, тарбия-таълимни миллий, умуминсоний қадриятларга асосланиб амалға оширишни талаб қилади.

Хуллас, жамиятда ёшларга маънавий меросни нафақат ўргатиш, балки уни янада бойитиш ва келгуси авлодга ҳам етказиб бериш ҳозирги давр талабидир. Ёшларда маънавий сарчашмаларидан баҳраманд бўлиш замини қанчалик қудратли бўлса, уларда халқ, Ватан ишига фидойилик, ҳаётга соғлом назар билан қараш, улуғ аجدодлар анъаналарига содиқлик, меҳнатсеварлик, дўстга меҳрибонлик, душманга нафрат туйғуси камол топиб бораверади.

“Тарихий хотираси бор инсон – иродали инсон”, -деб таъкидлайди юртбошимиз. Жамиятнинг ҳар бир аъзоси, айниқса ёшлар ўз ўтмишини яхши билса, бундай одамларни йўлдан уриш, ҳар хил ақидалар таъсирига тушириш мумкин бўлмайди. Тарих сабоқлари инсонни хушёрликка ўргатади, иродасини мустаҳкамлайди.

МАРҒИЛОН АТЛАСИНИНГ ШОНИ БОР, ЭЛГА МАНЗУР ОЛТИН ИПАК КОНИ БОР

М.Нажмиддинова., С.Тиллаева - ФарДУ

Марғилон атласларининг ўз яратилиш тарихи, маъно-моҳияти бор. “Наврўз” номли атлас шод-хуррамлик худди байрамона руҳни акс эттирган бўлса, “Соҳибқирон Амир Темур” номли нусхада икки хил тасвир бор. Бирида тожу тахт салтанати намоён этилади. Иккинчисида эса гўзал Самарқанд чиройли тасвирга туширилган. Буюк аллома Аҳмад ал-Фарғоний таваллудининг 1200 йиллигига аталган атласга алоҳида жило берилган. Унинг гуллари сокин, ложувард осмон гумбазида, худди алломанинг жаҳонга донғи кетган шону шуҳрати каби чарақлаб турган қуёшнинг зарин нурларини намоёиш этади. Момоларимиз севиб кийган ”Бодом нусха”, ”Адрас”, ”Нигора”, ”Парпаша”, “Қора атлас”, “Барги карам”, “Чақирим”, “Номозшомгул”, “Қора кўзим” хонатлас нусхалари ҳозирги замон руҳига мосланиб қайтадан таъмирланди. Натижада, кўпчилик суйиб киядиган пишик, пухта матолар юзага келди. Уларнинг ҳар бири шундай маҳорат билан ишланганки, киши эътиборини беихтиёр ўзига жалб этади.

Бир хил нусхадаги хонатлас тўқилиб тайёр ҳолга келгунга қадар 20 хилдан ортиқ меҳнат жараёнини босиб ўтади. Айниқса, атласнинг харидоргир чиқишида ранг тайёрлашнинг аҳамияти катта. Маҳаллий хом ашё ҳам арзон, ҳам табиий маҳсулотлардан бўлган анор пўстлоғи, ёнғоқ, шотут, тухмак дарахтларидан олинадиган бўёқлардан тезда ўнғимайдиган, сифатли рангворлар тайёрлаш мумкинлигини моҳир ҳунармандлар ота-боболаримиз тажрибасидан фойдаланиб ўзлаштирдилар.

Қадим ривоятларга кўра атласга гул солиш булут соясидан олинган экан. Шу боис ҳам атласга гул солувчи нусха яратувчи «Арбандчи», яъни «Булут боғловчи» деб номланади. Кўҳна Марғилонда қанчадан-қанча устоз арбандчилар ўтганлар. Абдусамад ота, уста Холматжон, Муҳаммаджон Собиров, Шарифжон Хусанов, Солижон ота Тошпўлатовлар шулар жумласидандир. Ҳозирда ҳурмат ва эҳтиром билан тилга олинувчи моҳир арбандчи Турғунбой ака Мирзааҳмедовдир. У бу касбни ота-боболаридан,

қолаверса юқоридаги устозларидан мерос қилиб олган. Саккиз ёшли болакай отаси ёнида атласга гул солиш, чизиш, териш, тайёрлаш ва тўқиш сирларини кунт билан ўрганди. 15 йил давомида «Атлас» фирмасида абрбандчилик билан машғул бўлди. Турли-туман атлас нусхаларини яратди. 1976-йилги Лейпциг ярмаркасида ўзи яратган атлас нусхаси учун 1-даражали диплом соҳиби бўлди. «Хуррият», «Оромижон», «Табассум», «Танноз», «Сайқал», «Марғилон», «Фарғона дарвозаси», «Турон», «Мустақиллик», «Соҳибқирон», «Бибиҳоним», «Самарқанд сайқали», «Улуғбек юлдузи» ва ҳ.к. яратишдан ташқари у йўқолиб бораётган нодир нусхаларни топиб тиклади. “Банорас”, “Беқасам”, “Шоҳи Адрас” нусхалари шулар жумласидандир.

У ўз устида тиним билмай ишлайди. Устоз арбандчилик тарихи атлас нусхалари асосида махсус альбом яратган, атласнинг янги-янги нусхалари устида изланишдан чарчаб толмайди. Турғунбой аканинг нусхалари асосан ўта миллийлиги жиҳатидан ҳам қадрлидир. Жозибаси ва миллий безалишига кўра унинг атласлари турли кўргазмаларнинг шоҳсупаларидан ўрин олди. БМТ томонидан Республикамизда ташкил этилган Республика кўргазмасида совриндор бўлган бўлса, пойтахтимиз ва Самарқанд, Ургут, Шахрисабз, Бухоро каби вилоят шаҳарларида ташкил этилган кўргазмаларда фахрий ўринларни эгаллади. Хуллас, Марғилонида Турғунбой ака атласларининг олдида тушадигани йўқ. Яқинда унинг атласи Лондонга йул олди. Ўзбекистон Республикаси Хунармандлар уюшмаси томонидан Лондонда доимий фаолият кўрсатувчи Ўзбекистон матолар дўкони очилди. Унга биринчилар қатори Турғунбой аканинг атласлари юборилди. Изланганга толе ёр деб бекорга айтмайди халкимиз. Турғунбой ака бугун устоз, унинг қатор шогирдлари устоз йўлидан бормоқдалар.

Ота-боболаримиз касбини давом эттирадиган ёшлар тобора кўпайса, хунармандлар маскани Марғилоннинг довуғи янада олис юртларга етиб бориб, моҳир хунармандларнинг сафи ортиб боради.

АЛЛОМАЛАРИМИЗ МАЪРИФАТИ ҲАЁТИМИЗ ҚАДРИЯТИДИР

Т.А.Эгамбердиева - ФарДУ

Ҳар бир халқнинг тарихи унинг маданияти, маънавий қудрати, инсониятга қандай мерос қолдиргани билан намоён бўлади. Бугун биз зиёлилар ҳақиқатан ҳам миллий истиқлол берган имконият туфайли ўтмишимизни ва динимизни. она тилимиз, урф-одатларимиз, тарихий анъаналаримизни холисона ўрганиш ва ёритиш бахтига муяссар бўлдик. Ҳар қандай жамиятнинг раванқ топишида унда меҳнат қилаётган инсонларнинг маънавий маданияти, малакали кадрлар етказиб берадиган таълим-тарбия тизими алоҳида аҳамият касб этади. Ваҳоланки, яқин вақтларгача, ҳатто ҳозиргача ҳам фанларнинг пойдеворини юнонлар яратган дейиш илмий адабиётларда одат тусига кириб қолган. Аслида юнонлар яратган илм-фаннинг аксини, инсоннинг ҳар жиҳатдан комил бўлиб етишишини таъминлашда маърифат етакчиси ғояларидан бири эканлигини бизнинг аجدодларимиз зардуштийларнинг диний “Авесто”

китобида яратилганлиги тарихан далилланган. Чунки маърифат сўзи кишиларнинг онги, билими, маданиятини оширишга қаратилган таълим-тарбия маъноларини билдиради.. Эрамиздан олдинги 305 йили бунёд этилган Марказий Осиё, Хитой, Хиндистон ва Европа шаҳарлари орасидаги карвонлар ўтадиган “Буюк ипак йўли”га жойлашган жаҳон цивилизациясида катта аҳамиятга эга бўлган қадимги Марғилон халқлари иқтисодий, сиёсий ҳаёти алоҳида аҳамиятга эгадир. Чунки “Буюк ипак йўли” биргина иқтисодий аҳамият касб этмай, балки у диний амаллар ва маданий ютуқларни тарқатувчи мамлакатлараро дипломатик алоқаларни таъминловчи йўл эканлигини таҳлиллар асосида таъкидлаш жоиз. Яъни мамлакатлар ўртасидаги иқтисодий-сиёсий ва маданий алоқаларга назар ташласак, бунда карвонлар билан ҳаётини бағишлаган марғилонлик савдогарлар энг нуфузли, обрўли, мўтабар инсонлар бўлганлар. Чунки улар жамиятнинг (Б.Марғиновий даврининг) фақат мол олиб, мол сотувчи ва ундан фойда олувчи бой қатлами ҳисобланмай, балки узоқ сафарларга карвон билан кетувчи дипломатлар, зиё тарқатувчилар, у ёки бу ҳудуддан бошқа жойларга илғор маърифий ғояларни, ихтироларни, урф-одатларни олиб борувчи нуфузли аждодларимиз эди. Масалан, етиштирилган маҳсулотлар Ўш, Ўзган орқали Қошқарга, сўнгра Хитойнинг ички районларига жўнатилган. Марғилон вилоятнинг бош шаҳри бўлганлигимиз? Бу ҳақда В.В.Бартольд “Мўғиллар истилоси даврида Туркистон” номли асарида фикр юритгани ҳақиқатга яқинроқ эканлигини таъкидламоқчимиз. Яъни, савдогар хунармандлар карвонсаройлар куриб, ўғил болалар учун савдо мактаблари очиб, (бунга “Ўрда-таги”, “Домидеҳқон”, “Бахрин” саройлари мисолида) миҳозлар билан муомала қилиш маданиятини, ёзишмаларни битишни, солиқ ундиришнинг маъмурий йўллариини ўргатишган. Шунинг учун ҳам 2000 ёшли Марғилон савдогар аҳли, хунармандлар тоифаси бугун ҳам шоҳи-атлас, заргарлик, мисгарлик, попопчилик ва бошқа маҳсулотлари билан дунё кўргазмаларида нуфузли обрўга эгадир. Зеро, биз тарихга назар ташлар эканмиз унинг ислом тарихини ҳуқуқий билимлар тараққиётига ўз ҳиссасини қўшган Бурҳониддин ал-Марғиновий ва унинг авлодларини хотирлаш бахтига истиқлол шарофати ила муяссар бўлдик. Чунки бобокалонларимиз Бурҳониддин ал-Марғиновий ислом оламидаги такрори йўқ аллома бўлиб, унинг “Китоб ал-ҳидоя” (“Ҳидоя-тўғри йўл”) асарида ҳаётий масалалар, оилавий ва ижобий муносабатлар, мулкчилик, савдо-сотик, инсоннинг бурч-масъулиятлари кабилар тўғрисида аниқ фикр, тавсия, мулоҳазалар берилган бўлиб дунёвий аҳамиятга эга. Чунки, “Ҳидоя” 6 китобининг 1-томида аёллар-ҳуқуқлари батавсил берилган бўлиб, масалан, “Оила ва никоҳ”ни хусусида қиз турумушга узатилаётганда энг аввало унинг розилиги, никоҳ маросимида қизнинг отаси ҳам бўлиши таъкидланган, яъни отанинг қиз тарбиясидаги ўрни ва масъуляти эътироф этилган. Хуллас, “Ал-ҳидоя”да мавжуд бўлган никоҳ Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 30 майда қабул қилинган ва “Оила” кодексида ўз аксини топган.

Зеро, Бурҳониддин ал-Марғиновий асарларини Тошкентдаги ислом университетида, ҳамда Ислом давлатларининг барча олий ўқув юртларида дарслик, қўлланма сифатида фойдаланлгани, аждодларимиз меросига берилган

юксак баҳо эканлигидан далолатдир Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси 2006 йил 19-январ қарори билан Бурҳониддин ал-Марғинович таваллудининг ҳижрий сана бўйича 910 йиллигини нишонлади. Бу аждодларимиз маънавий мероси билан яқиндан танишиш шароитини яратиб берди.

БУЮК САНЪАТКОРЛАР УСТОЗИ ёхуд Болтабой Ражабовни хотирлаб

Ҳ. Умаров, А. Султонов - ФарДУ

Тарихий китобларда “Сандиқул-орифин” номи билан зикр этилган Марғилон ўзбек халқи маданиятининг ривожланиши ва шаклланишида муҳим аҳамиятга эга бўлган шаҳарлардан биридир. Буюк Ипак Йўлининг деярли марказида жойлашган Марғилонга келган тужжорлару сайёҳлар ҳеч қайда кўрилмаган қўшиқчилик санъатини бу ерда учратганликлари ҳақида ёзиб қолдирганлар. Бу қўшиқчилик услуби Фарғона водийсида кенг тарқалган, халқ ҳофизлари томонидан севиб қуйланадиган патнисаки катта ашулла санъати эди. Юқори пардаларларда қуйлашни таъқазо этадиган бу усул усталарининг деярли барчаси водийнинг гавҳари саналмиш Марғилондан чиққан эдилар.

Ўзбекистонда биринчи бўлиб халқ ҳофизини унвонига сазовор бўлган Маматбуво Сатторов, кейинчалик бутун дунё қўшиқчиларини ўз овозлари билан ҳайратга солган Жўраҳон Султонов, Маъмуржон Узоқовларнинг устозлари, патнисаки катта ашуланинг пири комилларидан бири Болтабой ҳофиз Ражабов ҳам марғилонлик эдилар.

1878 йилнинг ўрталарида Марғилонга туташ бўлган Шакар қишлоғида (ҳозирги Қизилой қишлоғи) Матҳоли ҳофизнинг ўғли Ражаббой ўғил кўради. Бобоси Мадҳолик ва тоғаси Маҳсуд ҳофизлар билан бирга деҳқончилик қилган ёш Болтабойда ашулага меҳр болалигиданок пайдо бўлади. Тоғаси ёки бобоси билан шаҳарга тушсалар албатта, ўзининг ёқимли, ширали овози билан қўшиқ айтиб кетарди. Одамлар уларнинг орқасидан анча йўлгача эргашиб, қўшиқ тинглаб боришларини кексалар хотирлаб боришарди.

Мадҳолик ҳофиз Фарғона вождийсида жуда машҳур бўлиб, уни деярли ҳамма – ҳамма жойга таклиф қилишар, “данагидан мағизи ширин” деганларидек, у невараси Болтабойни тўй-баъзмларга, сайлларга бирга олиб борарди.

Болтабойнинг тоғаси элга таниқли Маҳсуд ҳофиз кўп ашулаларни тоғасидан ўрганади. Лекин катта ашула ижрочилигининг машҳур намоёндалари, бешариқлик ҳофизлар Ҳамроқул қори Тўрақулов ҳамда Раҳмон ҳофизлар билан ишлашиб, улардан сабоқ олишни орзу қиларди. Шу сабабли шаҳарнинг “Чорчинор” мавзесида бўладиган ашулачилар берлашувига тез-тез

бориб турар, бу ерда водийнинг турли шаҳарларидан ҳофизлар “бахс” бойлашарди. Бўлажак ҳофизларга шу ерда оқ фотиҳа берилар эди.

Ўша даврнинг машҳур ҳофизи Ҳамрокул қори ўткир нафас соҳиби бўлиб, Болтабой ҳофиз бу улуғ санъаткорни ҳақиқий устози деб билди ва кўп ижрочилик йўлларини шу устоздан ўрганди.

- Отам Фарғона боғида ишлаган пайтларида, - деб эслайди ҳофизнинг фарзанди Сотволди Ражабов, - кўпинча мени ва опамни бирга олиб кетардилар, сайл-байрамлар ярим тунга қадар чўзилиб кетарди. Биз ёш бўлганимиз учун толиқиб ухлаб қолардик, сўнгра дадамиз бизларни опичлаганича кўтариб уйга қайтиб келаётганимизда тонг ёришаётган бўларди. Оқшомда тинглаган кўшиқлар юрагимда акс-садо бераётгандек ҳузурланардим...

Ёшлигидан савдосиз ўсганлигига қарамай, унинг қуввайи ҳофизаси жуда юқори бўлган Болтабой ҳофиз Ғанижон Тошматов, Шароф доирачи ва бошқа бир қатор дўстлари билан биргаликда сандал атрофида ўтиришиб, ёд олган байтларини такрорлар, дўстлари ҳар галги келишларида Фурқат, Ҳабибий, Машраб, Ҳазиний ғазалларидан келтиришиб, “Ҳофиз шу сизга муносиб” деб ўқиб беришар экан. Устознинг 200 дан ортиқ ашулалари ана шу тарзда ёд олинган. 1920-1930 йилларда Болтабой Ражабов водийда патнисаки катта ашуланинг моҳир ижрочиси сифатида жуда машҳур бўлиб кетди. Унинг олдида ҳар тарафдан бу мураккаб ижро услубини ўргангани ҳофизлар кўп келишарди. Сотволди ака Ражабовнинг хотиралари билан яна қизиқдик. У киши, “Отам эл хизматида доим пайдам эдилар ва шу билан бир қаторда оилада фарзандлар тарбияси билан ҳам ўзлари шуғулланардилар. Шунинг учун ўқимишли бўлишимни жуда ҳам истардилар. Мен мактабда кезларимда колхозимиз даласида мироблик қилардилар. Лекин ҳар гал ёнларига икки ёш йигит мунтазам келиб-кетарди. Гоҳ отам уларга куюниб, гоҳ севишиб нималарнидир тушунтирардилар. Кейинчалик билсам, улар халқимизнинг ҳурматини қозонган, ашулачилик санъатини янада юқори поғоналарга кўтара олган. Жўрахон Султонов ҳамда Маъмуржон Узоқовлар экан. Яна бир йигит келарди. У кўпинча ғазаллар ўқиб бериб, отамнинг таҳсинларига сазовор бўларди. Менга эса доимо битта ғазал бериб, шуни ёдланг деб тайинларди. Худо суйган бандасига шундай қобилият бераркан. Ҳарчанд уринсам ҳам ғазалларни тўлиқ ёдлай олмасдим.” Ашулачининг овози ҳали ҳам қулоғим тагида жаранглаб тургандек. “мана буни ёдлаб олинг” дейдиган овоз эди. Овоз соҳиби эса отам йўлидан юрган, у киши яратган кўшиқларининг узайтирган Жалолиддин Охунов эдилар”, - дея эслайди кўзларида сизиб тушаётган ёш билан.

Болтабой ҳофиз шогирдпарвар бўлиб, ким унинг олдида бирон нарса ўргангани келса, эринмай ўргатар эди. Марғилонда бўлган бир воқеа ҳозиргача оғиздан-оғизга ўтиб, шинавандалар тилида мудом сақланади. Бир куни шаҳар ёнидаги бозори ёнидаги деҳқонлар чойхонасида катта йиғин бўлди. Кўплаб санъаткорлар йиғиладилар. Ҳатто Тошкентдан Мулла Тўйчи ҳофиз ва Шораҳим ҳофизлар ҳам келган эдилар. Даврани олиб бораётган Юсуфжон қизиқ ашула навбатини Болтабой ҳофиз билан Мамадбобо ҳофизларга берди. Ҳофизлар қўлларига патнис, ликопча олишиб, ўртага чиқишди. Қўшиқ бошлашларидан олдин Болтабой ҳофиз халққа юзланиб шундай дейди: - Шогирдим Мамадбобо

билан “Патнисаки чоргоҳ”ни тайёрлаган эдик. Кичик шогирдим Жўрахон ҳам биз билан айтим машқ қилди. Ҳозир ёнимизга Жўрахонни ҳамолиб, бирга ижро этиб берамиз. Шу йўсинда “Патнисаки чоргоҳ” катта ашула йўли янгича талқинда янгради. Қўшиқнинг мисрасини бирга айтишди. Ўртада авжи айтиладиган мисранинг ҳар қаторини алоҳида ижро этишди. Катта авжига келганда, келишилганлари бўйича авжни Болта ҳофиз олади дейишиб, устозга қарашди. Устоз буни тушунди-да, чап қўли билан қулоғини ушлаганча катта авжини олишга созланди. Авжини биров ушлаб тургандан кейин, овози сал қалқиди-да, Жўрахонга қаради. Буни сезган Жўрахон ўша пардадан ашула авжини билдирмай давом эттириб кетди. Катта авжини туширишда учала ҳофизнинг овози барабар чиққанда, шинавандалар “дод” деб юборишди. Қўшиқ тугагач, устоз Болтабой ҳофиз шогирди Жўрахонга раҳмат айтди ва жўровозликнинг энг яхши хусусиятлари ҳам шу эканлигини таъкитлади. Кўринадик, Болтабой ҳофизнинг ижро услубидан жуда кўп ҳофизлар баҳраманд бўлганлар.

1939 йиллари Катта Фарғона канали қурилиши чоғида, Ўзбекистон раҳбарлари томонидан ҳофизнинг ижодий меҳнатлари юксак баҳоланади. У ижодий камолот чўққисига эришиб, шуҳрат қозонди ва “Халқ ҳофизи” унвони билан тақдирланди.

Болтабой ҳофизнинг дастури жуда катта бўлиб, ундан 200 дан ортиқ қўшиқлар ўрин олган. “Ҳайр, башар”, “Раббано, додимга ет”, “Шояд”, “Ёввойи чоргоҳ”, “Келибман”, “Эй санам”, “Жудо қилма”, “Оҳ ким”, “Эй, чегараси тобоним”, “Бўстон”, “Бу гулшан” сингари қўшиқлар шулар жумласидандир. 1956 йили Республика радиосининг “Сайёр” гуруҳи ҳофизининг қатор қўшиқларини “Олтин мерос” тарзида магнит тасмасига ёзиб олади.

Ҳофиз кексайиб қолганида ҳам ашула айтишдан толмади. Ўлкан санъаткорлар устози Болтабой Ражабов 1960 йилнинг июнь ойида 82 ёшида Марғилонда вафот этди.

Улуғ ҳофиз номи ҳамшаҳарларининг тилида, барча қўшиқ шинавандаларининг қалбида доимо ардоқланиб келинати.

ЭЛ ЭЪЗОЗЛАГАН АКАДЕМИК

М.Шохўжаев, Марғилон академик лицейи директори, С.Абдуллаев

Ўзбекистонни бутун оламга танитган ҳамюртларимиз Қори Ниёзий, Теша Зоҳидов, Саъди Сирождиновлар каби машҳур академик олимларимиз қаторида Марғилоннинг муқаддас заминида туғилиб ўсган Авлиёхон Муҳаммадиев ҳам алоҳида ўрин эгаллайди.

Авлиёхон Муҳаммадиев 1906 йили Марғилон шаҳрида Кўк мазор (ҳозирги Тешик оғиз) маҳлласида, зиёли оиласида дунёга келди. Унинг отаси Муҳаммадхўжа Дадахўжа ўғли Янги Марғилон (ҳозирги Фарғона) шаҳар рус-тузем мактабининг ўқитувчиси бўлиб ишлар эди. Бу мактабда таҳсил кўрган ўқувчиларнинг кўпчилиги кейинчалик Шўролар мамлакати таркибида ташкил этилган Ўзбекистон Республикаси ҳукумати лавозимларида ишладилар.

1913 йили Авлиёхоннинг отаси вафот этди. Албатта, бу саккиз нафар фарзандли катта оила учун оғир жудолик бўлди. Етти ёшга эндигина қадам қўйган Авлиёхон ўзидан анча катта бўлган ака-опалари қатори аввал уйда, кейинчалик кичик корхоналарда тинимсиз меҳнат қилди. Болалигидан ўткир зеҳни ва зийраклиги билан бошқалардан ажралиб турган Авлиёхон оғир меҳнат ва очарчиликда ҳам тушкунликка тушмасдан, унчалик кўп бўлмаган бўш вақтининг ҳар бир дақиқасидан унумли фойдаланади. Акаси Валихон унга бошланғич таълим сабоқларини берди.

1917 йили бошланғич мактабни тугатгач, Авлиёхон Муҳаммадиев тўлиқ меҳнат фаолиятига киришди: Марғилондаги бўз ва атлас тўқиладиган корхоналарда тўқувчи бўлиб ишлади. Бу даврда у ўқишни ҳам мустақил асосда давом эттирди.

1923 йилдан бошлаб унинг давлат идораларидаги фаолияти бошланди. Ўрта мактабни экстрант асосида тугатган Авлиёхон Муҳаммадиев Марғилон Уезд-шаҳар кўмитасига котибият ходими лавозимида ишга қабул қилинади. 1928 йилгача у Марғилон шаҳар партия кўмитасининг иш бошқарувчиси, шаҳар ижроия кўмитасининг котиби, Марғилон шаҳар партия кўмитасининг ҳисобот-статистика бўлими мудири, Марғилон уезд-шаҳар вакуф бўлимининг котиби лавозимларида ишлади.

Маълумки, бу давр эндигина ташкил топган Ўзбекистон Республикаси ҳаётининг бошланғич даври эди. Бу йиллар мамлакатда шўролар томонидан “Ер ва сув ислоҳоти” номи билан ўтказилган йирик давлат компанияси бутун халқ ҳаётида оғир из қолдирди. 1925-1926 йиллари мазкур тадбирга сафарбар этилган Авлиёхон Муҳаммадиев кейинчалик ўз фарзандларига бу ҳақда сўзлаб берганида, ўз қалбида мазкур “Ислоҳот” дан қанчалар нафратганлигини эслаб... “Ҳатто оч ўлим ёқасида турган камбағал деҳқонларнинг хонадонлари ҳам “Ислоҳот” ижрочи вакиллариининг назаридан қолмади, бечораларнинг ёлвориши - кўз ёшларига қарамай ҳовлидаги битта-ю-битта қўзичоқни, ягона товукни ҳам давлат фойдасига деб мусодара этдилар; табиийки, ўша бешавқат кунларда қишлоқларда тез-тез ўлим ҳолатлари рўй бериб турар эди...” деб қўйярди.

Давлат идораларида ўз меҳнат фаолиятини бошлаган Авлиёхон Муҳаммадиев 20-йиллар бошида мамлакатимиз тарихида кўзга йирик давлат арбоби Йўлдош Охунбобоев билан маълум вақт ишлашга муяссар бўлди. Унинг “Авлиёхон, Сиз ўқишингиз керак, олий ўқув даргоҳларида ўқийсиз ва албатта, йирик олим бўласиз...” деган сўзларини домла доимо чуқур ҳурмат ва миннатдорчилик билан эслардилар.

1924, 1928-1929 йиллари Марғилон туман-шаҳар маорифи бўлимининг делегати ва котиби лавозимида сайланган А.Муҳаммадиев Марғилон шаҳри ва Марғилон тумани (ҳозирги Охунбобоев, Тошлоқ ва Ёзёвон туманлари) ҳудудида халқ таълимини ташкил этиш ва ривожлантириш ишига катта ҳисса қўшди. 1929 йили А.Муҳаммадиев Ўрта Осиё дорилфунуни (ҳозирги Ўзбекистон Миллий Университети)нинг тайёрлов бўлимига ўқишга кирди ва уни 1930 йили тамомлагач, Фарғона шаҳрида янги очилган Ўрта Осиё Давлат

Педагогика институтининг (ҳозирги Фарғона давлат университети) физика факультетига ўқишга қабул қилинди.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, бу олийгоҳнинг ўша вақтдаги ўқитувчи-профессорлар таркиби ўз замонасининг йирик илм-фан арбобларидан шакллантирилган эди. Масалан, зоология кафедрасида дунё фани таниган олим, профессор Аверинцев, химия кафедрасида машҳур профессор Полонский, шунингдек, табиётчи олимлардан ботаник, доцент Красноусов ва қатор бошқа йирик мутахассислар институтида фаолият кўрсатган эдилар.

1934 йили ўқишни тамомлаган Авлиёхон Муҳаммадиев институтнинг химия кафедрасига ўқитувчи-ассистент этиб ишга қабул қилинди, 1936 йилдан эса профессор Аверинцевнинг таклифи билан илмий-тадқиқот ишини бошлаш мақсадида институтнинг зоология кафедрасига ишга ўтди. Бугун биз атоқли олимимиз, академик Авлиёхон Муҳаммадиев ҳаётига разм солар эканмиз, домланинг 54 йиллик илмий фаолияти ана шу кафедра билан боғлиқ бўлганлигини фахр билан таъкитлаймиз.

Авлиёхон Муҳаммадиевнинг 1937-1941 йиллари узок Санкт-Петербургда, Россия Фанлар Академиясининг бутун дунёнинг илмий оламига машҳур Зоология институтида, буюк гидробиолог профессор олимлар Бенинг ва Риловлар раҳбарлигида бажарган биринчи илмий тадқиқот иши Фарғона водийси шолিপояларининг гидробиологиясига бағишланади ва 1942 йили номзодлик диссертацияси шаклида ҳимоя қилинди.

1943 йилдан бошлаб домланинг илмий изланишлари янада кенгрок доирада давом эттирилди: у “Фарғона водийсининг тоифали ҳавзаларидаги сув жониворларининг ҳаёти, биологияси ва экологияси” мавзусидаги янги илмий ишни бажаришга киришди.

1954-1957 йиллари Санкт-Петербург Зоология институтининг докторанти бўлган Авлиёхон Муҳаммадиев водиймизда йигирма йилдан зиёд давр мобайнида ўзи бажарган илмий-тадқиқот иши натижаларини умумлаштириб, 1958 йили ҳимоя қилган дессиртацияси учун биология фанлари доктори илмий даражасига, сўнгри профессор илмий унвонига эришди. Домланинг Ўзбекистон Фанлари Академияси Зоология институтидаги гидробиология ва ихтиология бўлими билан бошланган илмий ҳамкорлиги янада ривож топди ва эллигинчи йиллар охиридан эътиборан мазкур бўлим тадқиқотларининг илмий раҳбари ҳамда Зоология институтининг илмий даража берувчи Кенгашининг аъзоси сифатида республика фанига катта хизмат кўрсатди.

1960 йилдан кейинги йилларни Авлиёхон Муҳаммадиевнинг илмий ҳаётида алоҳида илмий изланишлар даври деб номланса, ҳеч қандай муболаға бўлмайди. Унинг раҳбарлиги ва бевосита иштирокида Ўрта Осиё минтақасидаги тоифали сув ҳавзаларида яшовчи қисқичбақасимонлар ҳамда бошқа гуруҳ жониворларининг экологияси, систематикаси ва зоогеографияси ўрганилади. Домланинг Палеарктикага доир кашф этилган 30 дан ортик жонивор турлари ва гидробиология соҳасига доир яратган илмий назарияси туфайли у йирик назарий олим сифатида жаҳон илмий дунёси томонидан тан олинди.

Шу давр ичида унинг раҳбарлигида Бухоро, Тошкент, Жиззах вилоятлари, Қорақалпағистон, қўшни Қирғизистон, Қозоғистон, Тожикистон, Туркменистон ва ҳатто олисдаги Озарбайжон Республикасидан келган аспирант шогирдлари бир қатор қизиқарли мавзуларда илмий диссертацияларини ҳимоя қилдилар.

Авлиёхон Муҳаммадиев 250 дан зиёд илмий ишларни, жумладан, 4 та монография, 3 та ўқув дарслиги, олий ўқув юртлари учун бир қатор ўқув қўлланмаларини ҳамда илмий-оммабоп рисоаларини матбуотда чоп этди.

Домланинг илмий ташкилотчилик фаолияти ҳам кенг доирали ва серқиррадир. У 1955 йилдан бошлаб Бутуниттифок Гидробиологик илмий жамияти марказий кенгашининг аъзоси бўлиб, бутун умр давомида республикамизда фаннинг шу йўналишини ривожлантиришда тинимсиз хизмат қилди. Етмишинчи йиллардан бошлаб умрининг то охиригача СССР Балиқчилик Вазирлигининг илмий Кенгаши бўлган Ихтиологик комиссияси бошқарувининг аъзоси, СССР Фанлар Академиясининг гидробиология, ихтиология ва сув ҳавзаларининг биологик захираларидан фойдаланиш бўйича Муаммовий Кенгашнинг аъзоси бўлди. Худди ўша, яъни мамлакатимизнинг ҳаётида “турғунлик даври” деб аталмиш йилларда Авлиёхон Муҳаммадиев биринчилар қаторида илмий анжуманларнинг энг долзарб масаласи сифатида Орол муаммосини ва уни ҳал этиш йўллари муҳокама этишга илмий жамоатчиликни чорлади.

Авлиёхон Муҳаммадиев юртимизнинг ижтимоий ҳаётида ҳам фаол иштирок этди. Иккинчи Жаҳон урушидан кейинги дунё тарихида “Совуқ уруш” деб номланган даврда, 1952 йил охирида Москва шаҳрида уюштирилган Бутуниттифок, тинчлик тарафдорларининг тўртинчи конференциясида Ўзбекистон Республикасидан делегат сифатида иштирок этди.

Республикамиз фанини ривожлантириш йўлида ва жамоатчилик олдидаги хизматларини инобатга олиб, Авлиёхон Муҳаммадиевга “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби”, “Ўзбекистон Халқ маорифи аълочиси”, Тошлоқ тумани ва Марғилон шаҳрининг Фахрий фуқароси фахрий унвонлари ва номлари берилди.

Юртимиз олдидаги хизматлари учун академик Авлиёхон Муҳаммадиевга “Ҳурмат белгиси” ордени, “Меҳнатда кўрсатган жасорати учун”, “1941-1945 йили Улуғ Ватан урушида кўрсатган матонатли меҳнати учун”, “1941-1945 йили Улуғ Ватан урушида қозонилган ғалабанинг 30-йиллиги”, “Меҳнат Фахрийси” орден ва медаллари олди. Тўрт маротаба Ўзбекистон Олий кенгашининг Фахрий Ёрлиқлари билан мукофатланди.

Домла ўз ҳаёти давомида яхши ҳамсухбат, камтар инсон сифатида элга танилди. Унинг “Ҳақиқат эгилмас” ва “Нима иш қилсанг, нима ҳақида сўзласанг, нима ҳақида ўйласанг ҳам барчасини чин кўнгилдан қилгин” деган доно ўғитлари уни яқиндан билган ва таниган авлодлар ёдида бир умр хотира сифатида қолди.

ҚАДИМГИ ВА НАВҚИРОН МАРҒИЛОН ВА УНИНГ САВДО САНОАТИНИНГ ТАРАҚҚИЁТИ

А.Ғофуров - Фар ДУ

Ҳар қандай жамиятда ва замонларда инсоният ижтимоий-иқтисодий ва маънавий ўсиб бораётган эҳтиёжларнинг чексизлиги ва уларни эволюцион йўл билан қондириб бориш учун зарур бўлган ноз-неъматларни ишлаб чиқаришда қўлланадиган табиий ва иқтисодий ресурсларнинг чекланганлиги муаммосига дуч келади.

Шу сабабдан чекланган иқтисодий ресурсларнинг унумли ва самарали фойдаланиш йўли билан шахсий ва ижтимоий эҳтиёжларини қондириш, иқтисодий ўсиш ва самарадорликка эришишнинг, аҳоли турмуш даражасини ошириш ва мамлакат иқтисодий қудратининг мустаҳкамлашнинг муҳим омили ҳисобланади.

Иқтисодий ресурслар ичида инсоннинг ақлий ва жисмоний қобилиятининг йилинди – меҳнат қобилияти ва кишиларнинг тадбиркорлик қобилияти бевосита инсон ва унинг фаолияти билан боғилқ. Улар биргаликда умумижтимоий категория бўлган инсон омилининг ишлаб чиқаришда, моддий ва маънавий бойликларни намоён бўлиш шакллари ташкил этади. Ушбу омилни фаоллаштириш ижтимоий-иқтисодий ривожланишга, шу жумладан, ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга бир томондан, ишлаб-чиқарувчи кучлардан фойдаланишни яхшилаш ва жонли меҳнат унумдорлигини ошириш орқали бевосита, иккинчи томондан эса тадбиркорлик қобилиятини ишга солиб, меҳнат, капитал ва ер каби моддий ашёвий иқтисодий ресурсларни комбинациялаш, мувофиқлаштириш, уларни қўллаш ва фойдаланишни яхшилаш орқали билвосита таъсир этади.

Демак, аҳоли эҳтиёжларини тобора кўпроқ қондириш учун ишлаб чиқаришда инсон омили маҳаллий иқтисодиётни, уни ривожланиши эса минтақа ва миллий иқтисодиётни барқарор ривожлантиришда, маҳаллий ишлаб чиқариш самарадорлигини тадбиркорлик асосида оширишда ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Шу тамойил нуқтаи назаридан қараладиган бўлса, Марғилон шаҳарида ҳам қадимги даврдан, илк бор Марғилон шаҳарни шаклланиши ва ривожланишдан бошлаб инсон ва шахснинг ижтимоий–иқтисодий тараққиётни таъминлашдаги ўрни ва аҳамиятини ўрганишга қизиқиш XX асрнинг 80 йилларида кучайди. Аммо собиқ тоталитар тизим шароитида кишиларнинг мулкидан ва унинг натижаларидан бегоналаштирилганлиги ҳамда меҳнат фаолити мотивациясининг чекланганлиги, хусусий тадбиркорликка йл очиб берилмаганлиги туфайли инсон омилини фаоллаштиришга имкон бермади.

Ўзбекистон мустақилликка эришганидан сўнг жамиятни барча соҳаларини, шу жумладан, минтақа ва маҳаллий иқтисодиётни қамраб олган янгилаш жараёни инсон ва шахснинг тадбиркорлик фаолиятини ўрганишга илмий тафаккурни кучайтирди.

Кшп асрлик тарихий манбалар асосида инсоният шу жумладан Марғилон тарихига бир назар ташланса, шу нарса аён бўладики, унда эзгуликка, озодликка, эркин ва фаравон бўётга йиқналтирилган маъсад шз ифодасини топганлигига ишонч бўлиб билиш мумкин. Эзгуликка ва яратувчанликка йиқналтирилган маъсадгина инсонни инсон, халыни халы билиб бирлаштиради, бунёдкорлик соъиби билиб, юксакликка кштарди. Ёхуд муъаддас Ёуроон ва шарифи Ёадисда ҳам таъкидланганидек, эзгулик ва бунёдкорлик инсон маонавий ва моддий бўётининг бўёшидир. Шу сабабли Ёзбекистон муъаъиллигининг биринчи куниданоы шз олдида бош вазифа билиб, озод ва обод Ватан, эркин ва фаравон бўёт барпо этиш билан тараъыйй этган мамлакатимиз ва маонавий бой халылар ёаторидан шрин олиш, шарт «биз ёеч кимдан кам эмасмиз ва ёеч кимга ёарам эмасмиз» даоватида ёатойй риюя билган ёолда, шрин эгаллаш, ёуууыйй демократия ва фуъароликка асосланган жамият ёуриш каби эзгу ва бунёдкор маъсадларни ёшйган экан, бунга Маръилон шаъри ҳам ёатойй риюя билиб келмоёда.

Маръилон шаърининг барпо бўлиши ва аъолисининг шу муъаддас тупроёда шрнашиб, гшзал маконга айланишига бир ёанча омиллар таосир этган. Улардан энг муъими ёулай табиий ийлим, серунум ер майдони, Фарёона водийсининг марказий ёисмида Ёарбдан Шарыёа штувчи «Ёуюк ипак йшчи»да жойлашганлиги, Шаъимардоннинг мусаффо сувидан баъраманд бўлганлиги, маъаллий халынинг тадбиркорлиги кабилардир. Тарихдан маолумки, ёар ёандай мамлакат, минтаёа ва унинг марказини ташкил этган шаъарнинг ривожланиш омиллари шша ерда тараъыйётга интилувчанлик, инсонпарварлик ва юксак ахлоыйй ёарашлари, ижтимоий адолат тамойилларига, асосланган бўлади. Эзгулик мавжуд бўлган жойда очий ёки яширин ёолда ёвузлик кшринишлари ҳам бўлади. Ёвузлик шз маъсадига ва мазмунига кшра тарихий иллат, жамият ва мамлакат тараъыйётини орыага буриш, ёаро кучлар фаолияти ва ёукмронлигини ифода этувчи буъунчилик сиёсатини ршёбга чиъарадиган, баркамол ва эзгу маъсадли инсонлар ахлоыйй ва маонавий фазилатларига салбий таосир кшрсатадиган ноинсоний тушунчалар йиъиндисидир.

Эзгулик ва Ёвуз ўртасидаги қуриш тарихий жараёнларни тарихийтармоқ белгилайди. Юёорида зикр этилган барча эзгулик, бунёдкорликлар ҳамда ошкора ва яширин ёвузликлар Маръилон шаърининг узоы штмиши тарихидан жой олган. Узоы тарихга эмас, балки юз эллик йиллик шаъарнинг тарихига назар ташланса, шу ажойиб гшзал шаъар Ёшъон хонлигининг тугатилишида, ёвуз кучлар босыинчи рус империясининг ташкил этилишида муъим шрин эгаллайди. Мустамлакачилик даврида Маръилон шаърининг аъолиси биринчилардан бўлиб мардикорликка олиш сиёсатига ёарши кураш бошлаганлар. Шз ватани ва халыини осойишта саылаш, шаъарда бунёдкорлик ишларини давом эттириш ва фаравон бўёт кечириш эзгу маъсадлари йшчида кураш олиб борган. Мен ийтисодчи-тарихчи сифатида шуни амалиётда яхши биламанки, Маръилон шаърида Советлар даврида ҳам бунёдкорлик билан эзгу маъсадаларини амалга ошириш жараёни доимо осон ва ижобий тусда ршй бермаган. Мен XX асрнинг 60-йилларида Маръилонда бўлиб штган тадбиркорликка ёарши олиб борилган сиёсатга жонли гувоёман.

Маръилон тарихида содир бўлган салбий ва ижобий ғодисалар ҳамда жараёнлар нафаъат мазкур шаҳарда, балки бутун республикамиз ғудудларида, вилоят, туман ва йирик шаҳарларида байриёунуний, ноинсоний тарзда шрнатмоьчи бўлган таги пуч «йщысиллаштириш» бояси ва мафкураси асосига ьурилган эди. Якка тоталитар ьокимлиги умумий турмуш тарзини шрнатмоьликка интилган ва тиьишитирган эскича ьарашлар ва фикру-мафкуралардан воз кечиш ва ьизил империя асослари ьалокатидан ьутилганимиздан сщнг, ьисьа тарихий даврда мисли кщрилмаган ьоят катта шзгаришлар, тараьийёт ва янгиланишлар бошланганлигини инсоният жамиятига, жаьон ьамжамиятига намойиш этиш ва кщрсатишга молик мувоффаьиятларнинг омилига эотиборни ьаратаётганлиги Марғилонда шу куннинг энг долзарб муаммоси бўлиб ьолмоьда.

Энг муьими, барча бозор муносабатларига асосланган ривожланган жамиятни ьуриш – бу узоь мураккаб жараён эканлигини, уни доимий равишда чуьур идрок ьилиш ва зарур ьолларда тузатишлар киритишни талаб ьилишини англаб олмоь зарур. Кишиларнинг тафаккурини, ьотиб ьолган тушунчаларини шзгаритириш, айниьса, назар муьимдир. Фикрларни ьадам-баьадам шзгартира бориб амалда бошья мамлакатларда юз йиллаб ьурилган янги тизимнинг афзалликларига келишимиз лозимлигини хальимиз, шу жумладан Маръилон аьли ьам англаб олмоьда.

Мустаьиллик йилларида Маръилон шаьрининг аьолиси ана шундай бир жараённи бошидан кечирмоьда. Аьолининг кщпчилиги бозор муносабатларига штиш, ислоьотларни янада чуьурлаштириш, иьтисодиётни эркинлаштириш, мамлакатнинг янгилаш ва модернизациялаш асосида демократик жамиятни ьуришга йщналтирилган дастурларини ьаётга жорий этиш борасида, ички сиёсатнинг етакчи тамойилларидан бири ьар бир кишининг, корхоналар, тармоьлар, минтаьалар, ьудудлар ва умуман давлатнинг манфаатларини бир-бирига монанд равишда уйьунлаштиришнинг таоминлашдан иборат вазифани Маръилон шаҳар ьокимияти ва унинг фуьаролари, тадбиркорлари томонидан амалга оширилмоьда.

Мустаьиллик йилларида Маръилон шаьри аьолиси инсонга муносиб ьаёт шароитини, унинг шзи аьлий ва жисмоний ьобилиятини намоён ьила олиш учун давлат томонидан имкониятлар яратилгани, шаҳарнинг ёки вилоятнинггина эмас, балки мамлакат иьтисодиётини ва бутун жамиятни яна ривожлантириш олий ва пировард маьсад эканлигини чуьур англаб олганлиги, Маръилон иьтисодиёти ривожланишида намоён бўлмоьда. Айниьса, Шзбекистоннинг, шу жумладан Маръилоннинг ьам, барча фуьаролари ва юридик шахсларига ташаббус кщрсатиш, ишбилармонлик ва тадбиркорликни ривожлантириш учун хщжалик фаолиятининг кафолатланган ьонун ва ьоидалар томонидан ман этилмаган барча турларини амалга ошириш учун тенг имкониятлар яратилганлиги шаҳарда янгича хщжалик юритишни тезлаштириб юборди. Бу йщналишда шуни алоьида таокидлаш лозимки, Маръилон шаьрининг аьолисида муьаддас туйьу, ьурур ва шз Ватанига чуьур меьр-муьаббат, Ватанни эозозлаш, осойишта саьлаш, фаьат тинчлик шароитини яратишга ьаратилган ишбилармонлик маьорати доимо намоён бўлиб келган.

Улар Ватани – она юртини чуғур англаш, тушиниш, ҳис этиш туйғуси муяддас эканлиги, авлодларидан мерос бўлиб келаётганлигини улуғ ва азиз неомат каби ёшлар онгига сингдириб келади. Албатта, жаҳон кенг макон, дунёда мамлакатлар, халылар ва миллатлар қўп, аммо бу реал оламда бетакрор она юрт – Ўзбекистон ҳам, Марйилон ҳам яқка-ю ягона Ватан эканлигини, бу гўзал юрт, бу муяддас она-замин фаёат марйилонликларга тегишли эканлигини ёшлар онгига сингдирилиб, бу туйғу асосида Марйилонни Республиканинг гўзал ва обод юртига айлантириш йўлида ғаркат бўлмоёда. Мустақиллик йилларида Марйилоннинг ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришда Республиканинг бошқа шаҳарлари, вилоятлари билан шара ҳамкорликда юрт туйғуси ҳар бир марйилонлиكنинг дилига жо бўлиб, ғаетлари мазмунига айланиб бўлмоёда. Ҳозирги кунда Марйилон аёли шў юртини янада обод ва гўзал, ободонлашган шаҳарга айлантириш туйғу ва маёсадида фидокорона мустақиллик меҳнати билан банддир.

Мустақиллик йиллари давомида Марйилонда, унинг ишбилармонлари ва тадбиркорлари ташаббуси билан иқтисодиётнинг қўллаб тармоёларида, корхона ва ташкилотларида янги ташаббускорлик ҳислатлари ва бўялари амалга оширилди.

Чунки Ўзбекистонда, айниёса, Марйилон диёрида истиёлол шамолининг миллий шўлигини англаб олиш натижаси шўлароё ижитмоий-иқтисодий ғаетининг деярли барча жабуаларида мустақиллик шарофати билан илдам одимлар ўшйилди. Бу айниёса, иқтисодиётнинг барча соёаларида намоён бўлди. Ўзбекистонимиз ва унинг шаҳарлари ёатори Марйилон шаҳри ҳам шўзининг ҳур овозини ва обрўсини жаҳон бўйлаб баралла янғратмоёда. Бу – сиёсий мустақиллик бўлиб, ички ва ташқи сиёсатда ҳеч кимнинг қўрсатмаларисиз ҳам шўбекона шў миллий истиёлол ва янғиланиш йўлидан буюк келажак, обод ва озод ватан ва фаравон турмуш сари мисли қўрилмаган иқтисодий мустақиллиги бўлиб, юртимизни бебаёо табиий, меҳнат бойликларига илмий ва аёл-заковати-ю иноомларига чинакам эғалик ёилиш ҳуёуёини ўшўга киритиб, маёаллий халы фаровонлиги йўлида самарали фойдаланиш демакдир.

Марйилон шаҳри мустақиллик йилларида ижтимоий-иқтисодий соёада туб шўғаришларни ва янғиланишларни амалга оширди. Эски даврда бир томонлама хом ашё ёайта ишлаб чиёаришга асосланган шаҳар халы хўжалиги, унинг хизмат ёилиш таркибий тўзилиши мустақиллик йилларида миллий манфаатларимизга, иқтисодий мустақиллигимизни мустаҳкамлашга ёаратилган таркибий шўғариш ва эски саноат корхоналарининг ишлаб чиёариш фондларини ва жиёозларини замонавий технологиялар билан ёайта ёуриш ва янғиларини барпо этиш ишларини авж олдириб ёборди. Бир ваётнинг шўида Марйилон шаҳридаги азалий тадбиркорлик, ташаббускорлик ва ишбилармонлик кайфиятидаги фидоий кишиларга, аёлий ва жисмоний ёубилиятларини, маёоратини ва тарихий тажрибасини мустақил ғаетимизда ршўбга чиёаришга кенг йўл очиб берилди. Шаҳар фуёаролари ғаетида, тафаккурида, ёарашларида турмуш тарзида ва маонавиятида ҳам янғича ишлаш руёияти тез шаклланди ва катта шўғаришлар ва янғича ғает – бозор

ийтисодиёти шароитида яшаш ва ишлаш рўйи бери. Бу борада Президентимизнинг тадбиркорликни ва ташаббускорликни ыцллаб-ыувватлаш, улар манфаатини янада раъбатлантириш, маъаллий ыунармандчиликни ривожлантиришга баъишланган фармонлари, ыукумат ыарорлари ва Олий Мажлис ыонунлари дадиллик билан Маръилон халыининг турмушига тадбиы этилиб борилмоыда.

Иытисодий ислоъотларни чуыурлаштириш, мулкни давлат тасарруфидан чиыариш ва хусусийлаштириш жараёни Маръилонда муваффаъият билан амалга оширилиб борилмоыда. Мустаыиллик йилларида аъолининг асосий ыисми яшаб турган давлат мулки ыисобланган уй-жойлар фахрийларга, ыыитувчиларга, врачларга, маданият ва тарбия билан шуъуланган ходимларга бепул берилди, бошыа тоифадаги корхоналарда ишлаб турганларга квартиралар арзон баъоларда сотилди. Савдо, умумий овыатланиш, хизмат кщрсатиш, маъаллий саноат ва коммунал-хщжалик соъалардаги обоеклар (магазин, дщкон, ошхона, ресторан, маиший бинолар, кичик корхона, сартарошхона ва бошыалар) уч йилга ижарага берилиб, кейин ижарачиларга арзон баъода сотилди. Ыурилиши тамомланмаган обоеклар, касодга (банкротга) учраган кичик ва щрта обоеклар ким ошди савдосида сотилди. Щрта ва йирик саноат корхоналари, транспорт тармоыидаги корхоналар, ыурилиш соъасидаги корхоналар, йирик савдо корхонлари ва ташкилотлари очиы акционерлик жамиятлари корхоналарига айлантирилди. Мустаыиллик йилларида кичик, щрта бизнес ва хусусий тадбиркорликка кенг шароит яратилиб, ыонунлар ыабул ыилиш туфайли Маръилонда кичик ва щрта бизнес билан шуъуланувчилар сони ва улар ишлаб чиыарадиган маъсулот ыажми ошиб борди. 1996 йилда шаъардаги мулкчилик шаклидан ыатой назар саноат корхоналари ишлаб чиыарган маъсулот ыажми бир миллиард 590 миллион сщмни ташкил этган бщлса, 2000 йилда – 5,239,5 млн сщмга, 2004 йилда эса – 407 млрд 963 млн сщмга етди ёки мустаыилликнинг сщнгги 6 йили даврида саноат маъсулоти ыажми 256,6 баробарга щсди. Халы истеомол моллари ишлаб чиыариш 1996 йилдаги 1 млрд 706 млн сщмдан 2004 йилда 6 млрд 099 млн сщмга ёки 3,6 мартага кщпайди. Солиштириш шуни кщрсатадики, туръунликнинг 1976-1984 йиллари Маръилон шаърида саноат маъсулотларини ишлаб чиыариш ыажми 1,8 баробарга, халы истеомоли молларининг ыажми эса 1,6 баробарга кщпайган эди.

**Маръилон шаърининг асосий иытисодий кщрсаткичларининг
ривожланиш ыажмидаги салмоыининг щзгариши**

№	Кщрсаткичлар /млн.сщм/	1996	1998	2000	2002	2004	2005
1.	Саноат маъсулоти	16,5	14,8	32,3	67,1	707,2	440,2 марта
2.	Халы истеомоли моллари	1706,8	1549,5	2830,1	3466,6	6090,8	3,6 марта
3.	Савдо	6004,7	12616,3	31789,0	4671,3	69782,4	13,0

	хизматининг ъажми						марта
4.	Пуллик маиший хизмат кўрсатиш	128,9	1818,1	4473,9	5061,1	6971,8	86,5 марта

1. Ушбу маълумотлар фарёна вилояти статистика бошқармасининг кўрсатилган йиллардаги ҳисоботларидан олинди, муаллиф томонидан жадвал тўзилди.

Мамлакатимиз иқтисодиётида ишловларни босишча-босиш амалга ошириш туфайли биринчи навбатда устивор саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг мулкчилик шакллари таркиби шқарди. Бозор иқтисодиётига штиш даврида мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш бшйича чора-тадбирларнинг маъаллий ва ҳудудларда амалга ошириши натижасида ялпи саноат маҳсулотларида нодавлат секторининг улуши 1996 йилдаги 54,3 фоиздан 2004 йилда 83,2 фоизга шқсан. Шу даврда шаъарда халы истеомоли моллари ишлаб чиқаришга катта эотибор берилиб, унинг таркибий шқгариши содир бшлди. Маъаллий халы истеомоли молларининг ўажмини оширишда тадбиркорлик субоектлари ва ҳунармандчилик субоектларининг ташаббускорлиги устун ривожланди (жадвалга ыаранг).

Ҳукуматимизнинг муштабиллик йилларида бозор муносабатларига асосланган кшп укладли хшжалик юритишга ва хусусий мулкчиликка кенг имконият очиб берилганлиги ва уларни амалга ошириш учун барча кенг кафолатлар берилганлиги сабаблари, Маръилон шаърида хусусий ишлаб чиқарувчилар, истеомол товарлари ишлаб чиқарувчилар, хусусий савдо билан шуъулланувчилар, аъолига пуллик хизмат кўрсатувчилар ва маиший хизмат турлари билан шуъулланувчилар сонининг кшпайиши, уларнинг шқ даромадларини ортиб боришига, маъаллий бюджетнинг ўажмини кшпайтиришга кенг имконият берди. Айниыса, уларга хизмат кўрсатувчи шаъар инфратўзилмасини кенгайтириш ва хизмат кўрсатиш доирасининг ўажмини (савдо, маиший хизмат, транспорт, молия-банк тизимлари кабиларни) шсишига олиб келди. Маъаллий аъолининг орасидан чиыан тадбиркорларнинг кшпайиши, яони 2004 йилда шаъарда тадбирлар олиб борилмоқда. 2004 йилда шаҳарда 1315 та кичик ва шрта хусусий корхоналар фаолият кўрсатмоыда. Улардан «Ал-тамон», «Али-нурмат», «Али-мавжуд», «Маматхон» каби фирмалар шқларининг ишлаб чиқариш ўажмларини кенгайтириб, маҳсулот турларини итсеомолчилар талаби даражасидаги сифатларига эришмоыдалар. Шаъарнинг тижорат банклари кичик ва шрта хусусий корхоналарни, тадбиркор, ҳунарманд ва фермерларни иқтисодий-молиявий жиъатдан ышллаб-ыувватлаш маысадида катта миыдорда микрокредитлар ажратиб бермоыда. Уларнинг натижасида шаъар иш билан бандлик даражаси ошиб бормоыда. 1995 йилда иш шринларини яратишда 374 нафар иш билан таоминланган бшлса, бу кўрсаткич ошиб бориб, 2002 йилда 3090 нафарга етди. 2001-2004 йилларда бир неча марта меънат ярмаркалари

шўтказилиб, иш ахтариб мурожаат этган 3236 кишидан 2902 таси ишга жойлаштирилди. 2000-2004 йиллардан буён «Республика ташаббус» танловларида марьилонлик тадбиркорлар ва ёунармандлар доимо ёлибликни ёшлга киритиб келмоёда.

Марьилон шаёрида 2005 йил бошидаги маолумотга кўра, 191,2 минг киши яшайди. Улардан 67,4 фоизи ишга лаёбатли кишиларни ташкил этади. Шаёар аёлиси ёар йили табиий шсиш оыибатида 2600-2700 кишига кўпаймоёда. Уларни келажакда яшаши ва ишлаши учун шаёар ёокимияти шзининг ижтимоий-иытисодий ва маонавий-маорифий дастурини ишлаб чиыди. Бунга кўра, шаёарда мукамал ёурилишга, янги кичик ва шрта саноат обоекларини ёуришга ва мавжуд йирик корхоналарни ёайта янги асбоб ускуналар ва технологик жиёозлашга катта эотибор берилмоёда. Шу маысадда капитал маблаёларнинг ёажми шсиб бормоёда. Агар 1995 йили шаёарда сарфланган капитал маблаёларнинг ёажми 126,2 млн. сўмни ташкил этган бўлса, 2000 йилда 986,8 млн. сўмни, 2004 йилда 1200 млн. сўмни ёки 9,5 баробарга яын шўлаштирилди ва бажарилган пудрат ишларининг ёажми шўтган шша йилларда 64,7 млн сўмдан 1629 млн сўмга ёки 25,1 баробарга кўпайди.

Шаёарда катта ободончилик ва янги савдо маиший хизмат кўрсатиш обоеклари бунёд этилмоёда. Шаёарнинг архитектура кўчриниши ва бионаларнинг олди кўчриниши замонавий тус олиб, ободонлаштиришга катта эотибор берилмоёда. Шаёарнинг ёудудий «Ёунарманд» уюшмаси томонидан янги-янги маёсулот ишлаб чиыариш йўлга ёшйилди. Деёён ва фермер хўжаликлари уюшмаси жамоаси гўшт, сут, сабзавот ва полиз ёамда мева маёсулотлари етиштиришга шўларини муносиб ёиссаларини ёшшиб келмоёда. Мустаыиллик йилларида шаёарнинг марказий ва ёудудий бозорлари ободонлашиб бормоёда. Янги бозорлар ёурилди. Бу бозорларда деёёнлар етиштирган маёсулотлар, ёунармандларнинг товарлари ва буюмлари хилма-хил, ранг-баранг маёсулотлар сотилмоёда. Ипакчилар шаёарчасида янги бозор шў фаолиятини бошлади. Гураввал улгуржи буюмлар бозори ёайта жиёозлаш ишлари тугатилди. Шаёарнинг марказий бозори мутлаёо ёайта ёурилди ва янги хусусий савдо дўкконлари ёурилиб, замонавий архитектура талабларига мос ривожлантирилди. Ёозир янада ободонлаштириш маысадида марказий бозор лойиёаси тасдиыланиб, ёурилиши таоминланмоёда. Келажакда бозорлар фаолиятини янада яхшилаш ва тартибга солиш, уларни замонавий савдо марказларига айлантатиришга катта эотибор берилган. Мустаыиллик йилларида шаёарда хусусий мулк эгалари томонидан 72 минг квадрат метрдан зиёд хизмат кўрсатиш тармоёлари ва обоеклари бунёд этилди. Шаёарнинг Марказий истироёат боёи ёайтадан ёурилиб замонавий дам олиш майдонига айлантатилди. Ёозирги кунда Марьилонда 14 та саноат корхонаси, шундан 4 таси озиы-овыат, 10 таси саноат моллари ишлаб чиыарадиган корхоналар фаолият кўрсатмоёда. Марьилон мустаыиллик йилларида янгича ижтимоий-иытисодий тараыиёт йўшлга штиб бормоёда.

Марғилон шаҳрининг 2000 йиллиги муносабати билан Шаҳардаги саноат корхоналари ва савдо тармоқларининг фойдали майдонлари кенгайтирилмоқда,

ишлаб чиқариш қувватлари оширилмоқда, улардан бўлганларнинг сони кўпайиб, маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ва савдо молларининг айланиши тобора ортиб бормоқда. Яқин истиқболда Марғилон нафақат водийнинг балки Республикамизнинг йирик замонавий саноат-савдо марказига айланиш имкониятига эга бўлади.

МАРҲИЛОН – ШОИРЛАР ШАЪРИ

Й.Солижонов, А.Ҳайитов - ФарДУ

Узоы тарихга эга халынинг адабиёти ҳам ыадимий бшлады. Хусусан, пойтахт маъюмидаги ёки савдо-сотии, борди-келди ривожланган марказий шаъарларда ижтимоий-иытисодий, маданий-адабий муъит ҳам марлум даражада тараыый этади. Бинобарин, адабиёт ва саноат нафаыат халы маонавиятининг, аини чоъда ерли халыыа хос фалсафий ыарашларнинг кшзгуси ҳамдир. Шу жиъатдан Марказий Осиёнинг йирик шаъарларидан бири бшлган, Буюк ипак йштининг энг серыатнов манзилига жойлашган ыадимий Маръилон шаърида адабий муъит шз кшъна тарихи ва бой тажрибасига эга дейиш мумкин. Заъириддин Муъаммад Бобур таобири билан айтганда, Фаръона водийсининг энг «Яхши ыасаба (шаъар)»ларидан бири ыисобланган Маръилон ыоят «пур неомат, анори ва шруги асру (жуда) кшп ва хшб (яхши)» бшлган маскандир.

Бу кшъна шаъардан 2000 йил мобайнида кшплаб машъур кишилар етишиб чиыди. Маръилон аслида ышчи гул ыунармандлари билан донг таратган. Маръилон номини дунёга танитган кишилар орасида таниыли давлат ва фан арбоблари, саноаткорлар, истердодли адиблар, йирик файласуф олимлар ҳам талайгина. Айниыса, «Буюк аллома Бурҳониддин Маръиноний яшаб штган, шоира Увайсий (Жаъон отин) туъилган ва бошыа бир ыанча машъур кишилар ижод ыилган» («Шзбекистон Миллий энциклопедияси», 5-жилд. Т., 2005. 497-бет) Маръилон шаърининг адабиёти ҳам шзига хосдир. Бу манзилдан етишиб чиыыан юзлаб нозиктаб ыаламкашларнинг асарлари худди Маръилон тандири сингари пишиы ва ыароратли, атласи каби хилма-хил ва рангин, пойабзалларидек кшркам ва ёымлидир.

Маръилон адабиёти жуда ыадимдан диний-тасаввуфий йшналишда тараыый этган ва бу аноана ыанузгача давом этиб келяпти. Афсуски, биз бу адабиётнинг энг ыадимий намуналарига эга эмасмиз. Бунинг учун кшплаб тазкираларни, тарихий асарларни шрганиш, кшъна ёзма ёдгорликларни ыунт билан мутолаа ыилиш талаб этилади. Бу эса кшп ваытни олади. Шунга ыарамай, биз ыисыа муддатда айрим манбаларни кшздан кечириб, Маръилондан етишиб чиыыан талай ижодкорларни излаб топдик. Биргина ышчыонлик адабиётшунос Пшлатжон домумла Ыайитов тазкирасида XIX аср бошларидан то XX асрнинг 60-йилларигача яшаб ижод ыилган 15 нафар маръилонлик ижодкор ыаламга олинганлигини аниыладик. Булар Файзий, Нисбатий, Рожий, Камина, Хазин, Муъсиний, Насимий, Ыайратий, Ыавоий 1, Ыорий, Омоний, Бегий, Мавлавий Охун, Роиы, Муфаззал махдумлардир. Яна

бу китобга киритилмаган Увайсий, Умидий ва Марьилонда туъилиб, таъдир таъйозоси билан Ўшъонга бориб яшаган ижодкорларни ҳам ёшшадиган бўлсак, раъям салмоъи янада ортиши табиий.

Юртимизда шщролар ўкумати шрнатилгач, ёзувчилар уюшмаси таосис этилиб, уюшмага аозо бўлмаган ёанчадан ёанча адиблар тан ҳам олинмади, тазкираларга ҳам киритилмади. Масалан, 1984 йили нашр этилган «Писатели советского Ўзбекистана» китобидан уюшма аозоси бўлган марьилонлик адиблардан Туръунбой Ёйипов (1904-2006), Исмоилжон Тщхтасинов (1921-1993), Мамадали Умаров (1928-1995) ва Исфандиёр (1946)лар киритилган холос. Адабиётшунос С. Мирвалиевнинг «Щзбек адиблари» тазкирасида эса биргина Исфандиёр Маткаримов ижоди таъида маолумот берилган.

Ваъоланки, штган асрнинг 60-70 йилларида Марьилондан бирталай таланти ижодкорлар етишиб чиъди ва уларнинг овози бутун мамлакатга таралди. Мамадали Умаров, Марруф Мударрисов, Жамолхон Жамолий, Адъам Каримов, Тамид Усмонлар ортидан Исмоил Маъмуд, Щқтам Эшонбобоев, Муътарама Улуъова, Муъаббат Иброъимова сингари шнлаб истердодли ижодкорлар дадил парвоз ёилдилар. Гарчи уларнинг кщпчилиги ёзувчилар уюшмасининг арзоси бўлмаса-да, таётини адабиётсиз тасаввур ёилолмайдиган, сщз саноатига ихлос билан кщнгил ёшйган ёаламкашлардир.

Ўозирги пайтда Марьилон адабиёти щзининг муъаддас аноаналарига содиы ёулган ўолда уни изчил давом эттириб, янгидан-янги истеододларни рщёбга чиъармоъда. Шу кунларда Марьилон адабий муъитини таниъли шоир Исмоил Маъмудсиз тасаввур этиб бўлмаъди. У ёарийб шн йилдан буён шаъардаги «Олтин мерос» Халъаро жамъармаси ёюшида щзи ташкил этган Жаъон отин Увайсий номидаги адабиёт тщгарагини бошыариб келяпти. Тщгарак машъулотларида шаъарликлардан ташъари ёшшни Охунбобоев, Ёзёвон, Тошлой, Олтиариы туманларидан ҳам талай йигит-ёизлар мунтазам ёатнашиб, ижод сирларини ёунт билан шрганмоъдалар. Шуниси ёувончилики, штган олти йилдан буён республика ёш ижодкорларининг Зомин семинарида тщгарак арзолари ўар йили совринли шринларни олиб келаётир. Ўозиргача тщгарак аозоларидан икки нафари Зулфия номидаги республика Давлат мукофотининг лауреати бўлди. Бир неча ўаваскор Олий адабиёт курсида щъишга тавсия этилди ва ёзувчилар уюшмасига аозолигига ёабул ёилинди. Ўозиргача шндан зиёд ижодкорнинг шеорий тщпламлари босилиб чиъди. Мана, ёшлимда тщгарак аозоларидан Алишер Исоъовнинг «Сен келсанг», Мунира Ёшъонованинг «Бахт учъунлари», Сайёра Холдорованинг «Оппоы туйбулар» деб аталган янги тщпламлари. Улар, ўеч шубъасиз, ёш ёаламкашларнинг келажагига ишонч туъдиради.

Хуллас, 2000 ёшлик Марьилон шу кунларда ўар ёачонгидан ҳам чирой очиб, яшариб, кучга тщлиб бормоъда. Бунда адабиёт аълининг алоъида шрни ва хизмати бор. Улар шаъар номини минтаъалар оша машъур ёилган марьилонлик таниъли адиблардир.

МАРЬИЛОНЛИК ФАЙЛАСУФ ОЛИМЛАР

Бадимий ва навйирон Маръилон шзбек ва дунё маданияти равнаъига муъим ъисса ышшган. У шзбек маданиятининг шчоъларидан бири, маданиятимизнинг бойиши ва ривожиди катта рол шйнади. Бу маскандан йирик мутафаккир, олим, ёзувчи, шоир, давлат ва жамоат арбоблари, саноатимиз намоёндалари етишиб чиыан. Ёозирги замон шзбек адабий тилининг асосларидан бири маръилон шевасидир, чунки у содда, ёзма ва оъзаки нутыа жуда яынлиги билан ажралиб туради. Унда шзбек табиати, психологияси, руъияти, турмуш тарзи, менталитети, аноаналарининг кшп томонлари ва хусусиятлари пайдо бшлган ва шаклланган. Хуллас, моддий ва маонавий маданиятимизнинг дурдоналари маръилонда яратилган десак хато ыилмаймиз. Биз ыуйида шу ерлик файласуф олимлар ъаида ыисыача тшхталамиз. Улардан бири Мадамин Усмоновдир. Бшдажак олим Маръилонда туылди, 2-шрта мактабни тугатди. Сшнгга А.Навоий номли Самарыанд давлат университетининг тарих факулртетида тахсил олди. Унинг меънат ва илмий педагогик фаолияти **Òàðûîîà** давлат педагогика институти билан чамбарчас боъланган, чунки М.Усмонов 1959 йилдан то умрининг охиригача шчитувчи, катта шчитувчи, доцент бшлиб ишлади. Студент- ларга сабоы бериш билан бир ваытда тарбиявий, илмий, сиёсий, таръйбот ишларида фаол иштирок этди. У тарих-география, мусыа факулртетларида ва тайёрлов бшлимида узоы йиллар давомида декан бшлиб самарали меънат ыилди, шзининг ташкилотчилиги ва ыамхшрлиги, ширинсшзлиги ва муомала маданияти билан катта обрш орттирди. Ёозиргача ъам уни фаыат яхши одамий ъислатлари билан эслашади.

М.Усмонов шыув, тарбия, таръйбот ишларини илмий фаолият билан уйъунликда олиб борди.

Илмий соъада ъам изчиллик билан изланиши оыибатида ўлкан ютуыларга эришди. Шарыда, хусусан Шзбекистонда ахлоы тшърисида ёзмаган шоир, мутафаккир, арбоб бшлмаса керак, шунинг учун ъам маонавий меросимиз жуда бой, уни шрганиш ва оммага етказиш ъар зиёлини халыи олдидаги муыаддас бурчларидан бири ъисобланади. Шу сабабли ъам М.Усмонов шз илмий тадыиыот обоекти ыилиб штмиш мутафаккирларининг ахлоый таолимотини танлади. Шзбек фалсафасида биринчилардан бшлиб бу соъага ышл урди. У «XIX аср охири ва XX аср бошларида шзбек мутафаккирларининг ахлоый ыарашлари» мавзусида илмий изланиш олиб борди ва уни муваффаыиятли ымоя ыилиб фалсафа фанлари илмий даражасини олди.

М.Усмонов шу даврда яшаб, ижод этган шзбек мутафаккирлари, шоирлари Муъимий, Фурыат, Анбар отин, Завыйй, Ёамза кабиларнинг ўлкан бой ижодини пухта ва ъар томонлама таълил ыилди, уларнинг ахлоый ыарашларини, таолимотларининг фалсафий жиъатдан чуыур анализ ыилиб берди.

Мутафаккирларимизнинг ахлобий таолимоти ижобийлиги, прогрессивлиги ва халычиллиги, шзига хослиги билан ажралиб туришини илмий жиятдан асослади.

Шзбек мутафаккирларининг жаъон халылари ахлобий таолимотларининг тараъийети ва бойишига ышшган муъим улушларини кшрсатиб берди. М.Усмонов томонидан ахлобий таолимот ва тарбияга оид шнлаб илмий маъюла, рисоалар яратилди.

У докторлик диссертацияси устида ыизъин иш олиб бориб, «Маданият ва ахлоб» номли монографиясини эолон ыилган эди. лекин бевайт шлим илмий ишни ниъоясига етказишга талаъит берди.

М.Усмонов билан бир ваътда, бир жойда, битта кафедрада илмий-педагогик фаолият кшрсатган файласуф олим Мирзадавлат Хусанбоевдир. У там маръилоннинг ыоы шртасида таваллуд топган, 3-шрта мактабни имтиёзли битириб, М.Улубек номидаги Тошкент давлат университетининг тарих факулртетида шыиган. М.Хусанбоев 1961 йилдан то умрининг охиригача Фаръона давлат педагогика институти (университети) да шыитувчи бшлиб фаолият кшрсатган. У даставвал кабинет мудири, шыитувчи, аспирант, катта шыитувчи, доцент ва кафедра мудиригача бшлган машаъыатли йшлни босиб штди.

Таолим ва тарбия, университет ижтимоий таётида фаол ыатнашиб, бшчлажак педагогларга фалсафанинг сир-асрорлари, мазмун ва моъиятини сингдиришга таракат ыилди. Шу билан бирга ёшларинг дунёяраши ва эотиъодини илмий-фалсафий асосда шакллантиришга жиддий таъамият берди.

Меънат жамоасининг интизомини мустаъкамлаш борасида институт халы назорати ышмитаси раиси ва сиёсий ташкилотининг котиби шринбосари сифатида узоы йиллар мобайнида кенг кшламда иш олиб борди. Бу соъада катта ишлар ыилди ва муъим натижаларга эришди.

Билимдон ва моъир нотиы сифатида меънаткашлар, таъоли шртасида маонавий ва маорифий, боявий таръйбот олиб борди. Омманинг маданияти, сиёсий савиясини янада юксалишига катта таъсса ышшди ва вилоят ахлига танилди.

Мирзадавлат Хусанбоев шыитувчилик, ташкилотчилик, раъбарлик, таръйботчилик фаолиятини илмий-тадыиъот ишлари билан шзаро биргаликда олиб борди. Мазкур соъада бирмунча ютуыларни ышлга киритди. Фалсафанинг билиш соъаси энг ыйин ва мураккаб саналади. У шзининг илмий текшириш обоекти ыилиб билиш соъасини танлади. Ёозирги замон шзбек фалсафасининг асосчиси, академик И.М.Мшминов раъбарлигида «Алоъидалик, хусусийлик, умумийлик ва уларнинг билишдаги таъамияти» мавзусида кандидатлик диссертациясини ёзди ва таъмоя ыилди. Маолумки, бу фалсафий категориялар жамият, табиат ва тафаккурнинг умумий ёонуниятларини билишда, шрганишда катта таъамиятга эга.

Билиш назарияси фанининг мураккаб соҳаси бўлиб кенг ыамровли ва чуғур билим эғаси бўлишни тағозо этади.

Бу соҳа бўйича М.Хусанбоев кўп сонли йирик-йирик илмий мағюлалар, оммабоп рисоалар яратди ва эолон ыилди. Олимнинг «Илмий башорат», «Мантий», «Маонавият» каби китоблари фалсафа ва маонавият асосларини шрганишда китобхонларга катта ёрдам берибгина ёолмай, ёшлланма бўлиб хизмат ёилмоёда.

Шйлаймизки, М.Усмонов, М.Хусанбоевларнинг илмий фаолияти мустабилликнинг маонавий асосларини шакллантиришга, халы оммасининг маданиятини янада юксалишига ва савиясини шсишига ёар жиётдан ёрдам беради. Уларнинг хотираси марёлон ахли ёалбида узоы саёланиб ёюлади. Зеро, маданиятга баёишланган ёаёт сшнмасдир, деган эди донишмандлардан бири. Зора шундай бўлсин.

МАРҒИЛОН ҚИЗИНИНГ ЖАСОРАТИ

Ф.Эргашев - ФарДУ

Марғилон шухратини оламга таралишида аёлларнинг ахамияти ва роли катта. Жаннат оёғи остида бўлган аёллар тарихий прогрессда ижтимоий жараён бешигини дадил тебратмоқда. Ҳозирги замон ўзбек турмуш тарзининг бирор жабҳаси йўқки, унда хотин-қизлар фаол қатнашмаган бўлсин. Кўхна тарихнинг шохидлик беришича Марғилон йирик шоира, олим, мутафаккир, жамоат ва давлат арбоблари, маданиятимиз дарғаларини етиштириб берган заминдир. Улар маданиятимизнинг ривожига ва бойтишга муҳим ҳисса қўшганлар.

Ўзбек аёлининг турмуш тарзимиздаги мавқеи тобора ошиб бораётганлигини гувоҳи бўлиб турибмиз. Мустақиллик ва ижтимоий прогресс аёллар салоҳиятини мисли кўрилмаган даражада ошириб юборди. Эндиликда ўзбек хотин-қизлари ҳар жиҳатдан ўзлигини намоён этмоқда. Ана шулардан бири Марғилон қизи Турғуной Эгамбердиевадир.

У шу ерда туғилди, 1-чи мактабни битирди, меҳнат фаолиятини болалар боғчаси тарбиячилигидан бошлади. Тиришқоқ ва меҳнатсевар Турғуной тез орадаёқ ёшлар орасида кўзга кўрина бошлади. Фаоллиги ва олдинга қараб интилувчанлиги билан ажрала бошлади. Бу эса Турғунойни шаҳар ёшлар ташкилотига раҳбарликка олиб келди. Бунда у ўзининг ташкилотчилик қобилиятини ҳар тарафлама намоён этди. Кейинчалик вилоят комсомол қўмитасининг котиби бўлиб фаолият кўрсатди. Йиллар оша унинг тажриба ва маҳорати бойиди, аста-секин билимини оширди. Фарғона давлат пединститутини сиртдан ўқиб тамомлади, сўнгра Москва олий партия мактабида таҳсил кўрди, назарий билимини ва сиёсий онгини янада бойитди.

Қайтиб келгач Марғилон шаҳар партия қўмитаси котиби бўлиб ишлай бошлади. У Марғилон хотин-қизларнинг ижтимоий меҳнат фаоллигини оширишга турмуш шароитини яхшилашга жиддий эътибор берди, шаҳар

паркида чакалоқлар хиёбонини ташкил этди. Бу ўша пайтда республикада янгилик эди.

Ёшларнинг сиёсий раҳбари, сиртдан ўзини оила ташвишларини бир вақтда, баравар, бир маромда олиб бориш одамдан чидам ва бардошни талаб қилади. Бундай оғир юкни фақат аёл зотигина кўтара олади. Турғуной ҳам уни ўз елкасида мардонавор кўтариб келаяпти, аммо кўтарганда ҳам барча учун ўрнатилган арзигулик тарзда.

Маълумки, давлат ва партия юқори ташкилотларида маъсулиятли лавозимларда фаолият кўрсатиш аёл кишининг кўп банд қилади. Табиийки, оила ва фарзандлар тарбиясига жуда кам вақт қолади, баъзи ҳолларда умуман вақт йўқ. Шундай бўлса ҳам Турғуной ўша оз вақтни оила ва фарзандларига унумли сарфлайди, катта оилани шакллантиради, фарзандларини тарбиялаб вояга етказди. Бу борада турмуш ўртоғи Иброҳимжоннинг жуда катта роли ва хизматини кўрсатиб ўтиш керак. Иброҳимжон том маънода фидойилик кўрсатди. Оиланинг бутун оғир юмушларини ва фарзандлар тарбиясини ўз бўйнига олди ҳамда рафиқаси Турғунойнинг ишлаши, илмий тадқиқот иши билан шуғулланишига тўла шарт-шароит яратиб берди, моддий ва маънавий жиҳатдан қўллаб қувватлади. Шунинг учун ҳам Турғуной барча соҳаларда ўлкан ютуқларга бемалол эришди.

Иброҳимжон ва Турғуной тўрт фарзандни тарбиялаб, ҳаётда мустақкам ўрин олишларига барча зарур имкониятларни муҳайё қилдилар, натижада ўғиллари Равшанбек, Рустамжон, Аҳмаджон олий маълумотга эга бўлиб, турли соҳаларда астойдил меҳнат қилмоқдалар, Илҳомжон эса АҚШнинг Нью-Йорк шаҳрида магистратурани тугатди.

Ҳозир Иброҳимжон ва Турғуной кўп сонли набиралар тарбияси билан банд. Иброҳимжоннинг орттирган бой тажрибаси қўл келмоқда. Икки-ёрти бир бутун деганлари шу бўлса керак. Кейинчалик вилоят ижроия қўмитасининг раис муовини, вилоят партия қўмитасининг котиби, Фарғона вилоятлараро партия-совет ходимларининг малака ошириш институти директори вазифаларида сидқидилдан фаолият кўрсатди. Вилоят ижтимоий, иқтисодий ривожланиши маданиятининг юксалишига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшди. Университетга ўтганларидан бери катта ўқитувчи, факультет, проректори бўлиб ишлади ва ҳозирда доцент вазифасини бажармоқда.

Энди Т.Эгамбердиеванинг илмий-педагогик фаолиятига тўхталамиз. Иш, жамоатчилик иши, оила ва илмий тадқиқот билан шуғулланиш жуда оғир ва зўр матонатни талаб қилади. Уни жуда кам одамлар урдайдилар. Лекин Турғуной бу соҳада ҳам ўзини кўрсатди. У илмий ишини Москва олий партия мактабида бошлаган эди. Юқорида айтганимиздек оила, маъсулиятли лавозимларда ишлаш қийин ва мураккаб. Аммо ҳаммасини қойил қилиб бажариб қўйди, илмий иш билан шуғулланиш катта жасоратдир. Жуда кўп ҳолларда иш кабинетда кечалари назарий, илмий, сиёсий адабиётларни ўқиб ўтирганини гувоҳи бўлганман. Кейин билсам диссертация устида ишлаётган экан. Илмий иши қишлоқ турмуш маданиятига бағишланган. Узок йиллар давомида

вилоятда бу соҳага раҳбарлик қилди, унинг аҳволи ва муаммолари Турғунойга яхши маълум. Шунинг учун ҳам қишлоқ, турмуш маданиятини янада ривожлантириш ва юкасалтириш муаммоларини илмий жиҳатдан тадқиқ этиш муҳим назарий, амалий, ижтимоий аҳамиятга эга. Турғуной ўз илмий ишида мана шуларни таҳлил қилиб берди ва “Ўзбекистонда қишлоқ турмуш маданиятининг аҳволи (1970-1980)” мавзусида диссертацияни ҳимоя қилиб тарих фанлари номзоди илмий даражасини олди. Қизиғи шундаки, бирга ишлаб туриб биз фақат ёқлаганини билдик холос. Чунки ҳимоя куни Тошкентга бориб қайтиб келган эди. Кейин билишимизча ишдан фақат бир кунга руҳсат берилган экан.

Шундай тарзда олима бўлган эди Турғуной, ким диссертация ёқлаган бўлса, бундай ҳолат нақадар ҳаяжонли ва маъсулиятли эканлигини яхши билади, ундан ташқари тўғридан-тўғри бориб, минбарга чиқиб илмий иш мазмунини 20 дақиқада сўзлаб беришни кўз олдига келтиринг! Бу том маънодаги жасорат эмасми?!

Жамият ҳаётида хотин-қизларнинг ўрни ва доим Турғунойнинг диққат марказида бўлиб, уларнинг муаммолари Турғунойнинг муаммосига айланди. Буларни назарий жиҳатдан таҳлил қилиб, амалий томонидан аёлларнинг турмуш тарзини енгилаштириш, хотин-қизларни ҳар жиҳатдан жонига оро кириш (кўмаклашиш) Турғунойнинг галдаги асосий вазифаси бўлиб қолди.

Аёллар жамиятининг тенг ҳуқуқли аъзоси ва ижтимоий раванқнинг ҳал қилувчи кучидир. Шу боис аёллар муаммоси доимо долзарблигича қолаверади. Турғуной дарс бериш, турли хил вазифаларни бажариш, жамоат ишида фаол иштирок этиш билан бирга докторлик диссертацияси устида кечаю-кундуз тинмай изчилик билан иш олиб борди ва ниҳоят уни ўтган йили тугаллаб, “Аёллар фаоллигини оширишнинг ижтимоий-педагогик асослари” мавзусида илмий ишини муваффақиятли ҳимоя қилди ва педагогика фанлари доктори илмий даражасини олди. Шундай қилиб, Марғилонда йирик олима етишиб чиқди. Диссертация мавзуси юзасидан “Аёл ва давр” (1994), “Ижтимоий-маънавий ҳаёт ва аёллар фаоллиги” (2004), “Аёллар фаоллигини оширишнинг ижтимоий педагогик асослари” (Т.2006) номли монографиялари босилиб чиқилди. Ундан ташқари, бир неча илмий мақолалари Россия, АҚШда эълон қилинди, 3 та рисола, 2 та монография ва 100 га яқин илмий мақолалар босилиб чиққан. Т.Эгамбердиева илмий кадрлар тайёрлашни бошлаб юборди. Унинг раҳбарлигида битта номзодлик иши ёқланди, 3 та тадқиқотчи илмий иш олиб бормоқда.

“Аёллар фаоллигини оширишнинг ижтимоий-педагогик асослари” йирик монографиясида муаллиф жамият маънавий ҳаётида аёллар фаоллигини ошириш муҳим педагогик, ижтимоий, сиёсий, маданий муаммо эканлигини, жамият маънавиятини шакиллантиришда аёллар фаоллигини оширишнинг ўзига хос хусусиятлари, муаммоларнинг назария ва амалиётидаги ҳолатини ёритган.

Китобда жамият маънавий ҳаётида аёллар фаоллигининг тутган ўрни ва улар фаоллигининг шаклланиш жараёнлари, жиҳатлари, ўзбек менталитети ва аёллар фаоллигини тарихий, миллий, анъанавий шаклланиши, жамият маънавиятини вужудга келтиришда аёллар фаоллигини янада ошириш имкониятлари илмий таҳлил қилинган.

Ундан ташқари, илмий ишда мустақиллигимиз шароитида аёллар фаоллигини ошириш муаммолари конкрет равишда аниқланди, Ўзбекистонда аёллар фаоллигини ошириш тажрибасининг анализи ва истиқболидаги йўналишлари ҳамда бозор муносабатларига ўтиш шароитида аёллар фаоллигини ошириш шакл ва методлари ҳар тарафлама чуқур илмий тадқиқ этилган. Ушбу илмий иш фалсафа, социология, тарих, педагогика, маданиятшунослик билан шуғулланувчилар учун муҳим манба бўлиб ҳизмат қилиши шубҳасиздир.

Хуллас, Т.Эгамбердиева оила, раҳбарлик, меҳнат, жамоат ва илмий фаолиятларида ҳақиқий жасорат кўрсатди.

МАРҒИЛОН ШАҲРИДА ҚИЗАМИҚ КАСАЛЛИГИНИНГ КЎРСАТКИЧЛАРИ ВА УНИ ТУГАТИШ МУАММОЛАРИ

А.Н.Абдукаримова, О.С.Иноятова - ФарДУ

Қизамиқ касаллиги ҳозирги кўнда камайган бўлсада, бироқ бу касаллик билан оғриш ҳоллари қайд этилмоқда. Қизамиқ хавfli инфекциялардан ҳисобланиб, олдинги вақтда уни “ Болалар ўлати” деб аташган. Касалликка қарши вакцина ишлаб чиқилгунча (1960 й.) қизамиқ бўйича ер юзида пандемик ҳолатлар вужудга келиб, грипп пандемияларидан кейинги ўринни, айрим ҳолларда ҳаттоки биринчи ўринни эгаллаб турган.

1960 йилда қизамиқ касаллигига қарши вакцина яртилди ва бу касалликни олдини олишга, кескин камайишига сабаб бўлди. Аммо эмланмаган аҳоли орасида, эмланганларнинг айримларида қизамиқ билан касалланиш ҳозирги вақтда ҳам аниқланмоқда ва ўз вақтида кўрсатилган даволаш натижсида касаллик асоратсиз ўтмоқда.

Кейинги йилларда Ўзбекистон Республикасида қизамиқ касаллигини болаларда тўла тугатишга қаратилган кўплаб ишлар амалга оширилди.

Фарғона вилояти Марғилон шаҳри шароитида ўрганиш шуни кўрсатдики, вакцинация давригача 1960-1969 йилларда ҳар 100 минг шаҳар аҳолисига нисбатан 430-тадан 2 мингтагача қизамиқ билан касалланиш қайд қилинган.

1970 йилдан бошлаб Марғилон шаҳрида 7 ёшгача бўлаган болаларни оммавий равишда қизамиқ касаллигига қарши 50 вакцинация қилиш, касалликни 1971 йилда 50 баробар камайишига олиб келди.

Кейинчалик шаҳар аҳолисининг доимий равишда қизамиқ касаллигига қарши турли муддатларда эмлаш қизамиқ касаллигининг кескин камайишига олиб келди.

1992 йилдан бошлаб қизамиқ касаллигига қарши болаларга 9 ойликда вакцинация, 16 ойликда эса ревакцинация ўтказиш, унинг кескин даражада камайтириш билан бирга даврийлигини 4-5 йилга чўзилишига ва борган сари кўпроқ мактаб ўқувчилари ҳамда катталарнинг касалланишига олиб келди.

Шаҳарда қизамиқ касаллиги 1970 йилда 27-та 100 минг аҳолига нисбатан 18-та, 1999 йилда эса 44-та 100 минг аҳолига нисбатан 30-32-та касалланиш қайд қилинган. Булардан 41 % - ни мактабгача ёшдаги болалар, 28 % - ни мактаб ёшидаги болалар, 16 % - ни катта ёшдаги одамлар ташкил этган. Бу эса қизамиқ касаллигининг катталар ва болалар ичида кўрсаткичи бир хиллигидан далолат беради.

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, Марғилон шаҳрида қизамиқ касаллигининг эпидемиологик нохуш даври 2002 – 2005 йилларнинг охирига тўғри келади. Бундан шуни таъкидлаш мумкинки, қизамиқ касаллигига қарши эмлаш ишлари ва уларни тугатиш учун шаҳар болаларига нисбатан ўз муддатларида ревакцинация турларини амалга ошириш лозим.

МАРҒИЛОН ТУМАНИДА “ҚУЛОҚ ҚИЛИШ” СИЁСАТИ ТАРИХИДАН

М.Абдуллаев, Ш.Асқаров

1930 йил баҳоридан Фарғона водийси туманларида деҳқон хўжаликларини коллективлаштириш сиёсати авж олиб кетди. Совет ҳукумати ва комфирқа раҳбарлари коллективлаштириш асосида ўзига тўқ, тадбиркор деҳқон хўжаликларини “қулоқ” тамғаси билан таъқибга олишни ҳам кучайтирдилар. Ўз меҳнати билан кун кўраётган, хўжалигини яхши йўлга қўйган, колхозга киришни хоҳламаган тўқ хўжаликлар таъқибга олиниб, уларга нисбатан сиқув кучайтирилган, турли баҳоналар билан жазо чоралари қўлланган.

“+уло=” хўжаликлари ёппасига коллективлаштириш эълон =илинган туманларда махсус кырсатма быйича рыйхатга олинганлар. Рыйхатга олинган хўжаликларга катта ми=дорда соли= солинган, турли о\ир мажбуриятлар юкланган.

Фар\она водийсида =уло= хўжаликларига юкланган мажбуриятлардан энг о\ири пахта контрактацияси эди. Пахта контрактацияси ты= хўжаликларни хонавайрон =илган мудшиш тадбир сифатида из =олдирди. 1930 йилда республикада пахта етиштиришни кыпайтиришга жиддий эътибор =аратилган эди. Бу масала юзасидан бир =анча тадбирлар белгиланди, тегишли йыри=номалар ишлаб чи=илди. Туманларда “=уло=” хўжаликларида пахта етиштиришни назорат =илиш, пахта мажбурияти юклаш ва белгиланган ми=дордаги пахтани =абул =илиб олиш быйича “экин учликлари”, округларда эса “экин бешликлари” ташкил =илинди. “Учлик” ва “бешлик”лар чекланмаган шу=уларга эга эди. Улар томонидан =уло= хўжаликлари ани=ланиб, уларнинг ери, чорва щайвонлари рыйхатга олинган ва бунга кыра хўжаликлар пахта

етиштириш бййича мажбурий шартномага киритилган. +уло= хыжаликларини ани=лашда асосан, улар тылайдиган =ишло= хыжалик соли\и асос =илиб олинган.

Фар\она округ “экин бешлиги” 1930 йил 2 февралдаги йи\илишида =уло= хыжаликларининг бу хыжалик йилидаги пахта мажбуриятлари, мажбуриятда белгиланган пахтани тыла ундириб олишга доир =арорлар =абул =илган. Йи\илишда ытган хыжалик йилларида пахта топшириш мажбуриятини бажара олмаган хыжаликларнинг мол-мулкини мусодара =илиб судга бериш, мусодара =илинган мулкларни колхозлар фондига ытказиш =арор =илинган.

Мар\илон туманида шам туман ижроия комитети раиси, молия былими раиси ва партия комитети вакилидан иборат “учлик” ташкил =илинган былиб, бу “учлик” томонидан тумандаги мажбуриятни бажармаган =уло= хыжаликлари ша=идаги маълумот округ “экин бешлиги”га та=дим этилган. Маълумотномада =уло= хыжалигининг ер ми=дори, мол-мулкининг рыйхати, якка тартибдаги соли= ми=дори, белгиланган пахта мажбурияти ва топширилган пахта ми=дори акс этган. +уйида Мар\илон туман “экин учлиги” томонидан округ “экин бешлиги”га та=дим этилган ва 1930 йил 4 февралда жавобгарликка тортилган =уло= хыжаликларидан айримлари ша=ида тыхталиб ытамыз:

Мирзарахимов Ё=убжон - Мар\илон тумани, Арабмозор =ишло\идан, Мар\илон туман ижроия комитетининг соби= раиси. 6 таноб ердан 990 кг пахта топшириш мажбурияти юкланган. Мажбуриятнинг 730 килограмини топширмаганлиги учун =амо==а олиш ва судга беришга =арор =илинган.

Нурматов Ота=ул - Арабмозор =ишло\идан, савдогар, сайлов шу=у=идан мащрум =илинган. 8 таноб ери бор, мажбуриятдаги 660 кг пахтанинг 299 кг.ни бажармаганлиги учун судга берилган.

Матвалиев Мадрайим-+оратепа =ишло= совети, +ир\из махалласидан, =уло=, 35 таноб ерда пахта етиштириш мажбурияти юкланган. Мажбуриятдаги 5808 килограм пахтанинг 4248 килограмини топширмаганлиги учун мол-мулкини мусодара =илиб, =амо==а олишга ва оила аъзолари билан республикадан таш=арига сургун =илишга =арор =илинган.

Имомбоев Мирзахон-Хонобод =ишло\идан, бойнинг ы\ли, 35 таноб ери, 1 оти, 2 бу=аси, 1 сигири, 1 араваси бор. “+уло=” сифатида рыйхатга олинб 272 сым 85 тийин ми=дорида индивидуал соли= солинган. Мажбуриятидаги 4400 кг пахтанинг 251 килограмини топширмаганлиги учун =амо==а олишга, бутун мол-мулкини мусодара =илиб, оиласи билан республикадан таш=арига сургун =илишга =арор =илинган.

Имомбоев Хикматбой-Хонобод =ишло\идан, 35 таноб ери, 1 оти, 1 араваси, 1 бузо\и бор. “+уло=” сифатида рыйхатга олинган, сайлов шу=у=идан мащрум =илинган ва 360 сым ми=дорда индивидуал соли==а тортилган. Мажбуриятидаги 4208 кг пахтанинг 3058 килограмини топширмаганлиги учун =амо==а олинган, мол-мулки мусодара =илиниб республикадан таш=арига сургун =илишга =арор =илинган.

Бытабой Шоим=улов, Болтабой Шоим=улов, Алим=ул Шоим=уловлар - ака-укалар биргаликда 105 таноб ерга эгалик =илганлар. Уларнинг 3 оти, 4

бу=аси, 3 сигири, 1 бузо\и былган. Улар =уло= сифатида рыйхатга олинган, сайлов шу=у=идан мащрум =илинган. Улар мажбуриятдаги 9900 кг пахтанинг 6007 килограмини топширмаганлиги учун =амо==а олинганлар ва мол-мулки мусодара =илиниб республикадан таш=арига сургун =илишга =арор =илинган.

Сувонхыжаев Нурмат – Хонобод кишлоғидан, “кулоқ” сифатида рыйхатга олинган. 42 таноб ери, 1 оти, 1 араваси, 1 сигири ва 2 бузоғи бўлган. 70 сым 85 тийин микдорда индивидуал солиқ солинган. Мажбуриятидаги 4728 кг пахтанинг 40 килограмини топшира олмаганлиги учун қамокқа олинган.

Абдувалиев Турди бува - Мар\илон шашрида яшаган, бой, 900 сым ми=дорда индивидуал соли= солинган. Белгиланган соли=ни ва=тида тыламаганлиги учун =амо==а олиш ща=ида =арор чи=арилган.

1930 йилнинг 1 февралидан 5 мартгача былган орали=да Фар\она округи быйича мажбуриятни бажара олмаган 667 та хыжаликка турли жазо чоралари кырилган. Уларнинг 82 таси Мар\илон шашри ва атроф =ишло=ларида яшаётган савдогар ва деш=онлар былган. Улардан 56 таси =уло=лар, 21 таси савдогарлар ва 5 таси рушонийлар былган. Жами 82 хыжаликдан 12 та “=уло=” ва савдогар хыжалиги мол-мулки мусодара =илиниб республикадан таш=арига, 20 та “=уло=” ва рухоний хыжалиги мол-мулки мусодара =илиниб округдан таш=арига сургун =илинган, 16 та хыжалик бош=а туманларга кычирилган, 33 та “=уло=” ва савдогар хыжалигининг фа=ат мол-мулки мусодара =илинган, 4 та хыжалик =амо==а олинган ва 7 та хыжалик судга берилган.

Округ “бешлиги” томонидан фа=атгина “=уло=” ва савдогар хыжаликларигина эмас, балки пахта мажбуриятини бажара олмаган ыртахол, камба\ал деш=онлар, колхоз раислари, ширкат бошли=лари ва хисобчилар щам жазоланганлар.

1931 йилнинг 7 январида Ызбекистон Хал= Комиссарлари Советининг “+уло= хыжаликларини =ышимча ани=лаш ты\рисиди”ги =арори быйича =уло= хыжаликларини ани=лаш ишлари Мар\илон шашрида щам бошлаб юборилди. Шашар советининг =арорига мувофи= бу кампания барча пахта тайёрлов участкаларини =амраб олди. Кампанияни муваффа=иятли якунлаш муддати этиб 20 январь белгиланди. Мазкур ишларга умумий ращбарлик =илиш учун шашар совети раиси, молия былыми мудир муовини ва пахта тайёрлаш быйича вакиллардан иборат учлик ташкил =илинди. 20 январга =адар 16 та =ишло= советлари быйича =уло=ларни ани=лаш ишлари якунланди. Кампания давомида 76 та =уло= хыжалиги ани=ланди ва улар индивидуал =ишло= хыжалик соли\и мажбуриятига киритилди. Мар\илон шашри быйича 1930 йил ноябрь ойида 235 та “=уло=” хыжалиги ани=ланган эди. 1931 йил март ойида Мар\илон шашар совети быйича индивидуал соли==а тортилган =уло= хыжаликларининг сони 728 тага етди. Улар барча якка деш=он хыжаликларининг 4,8 фоизини ташкил этар эди.

ЫзССР Хал= Комиссарлари советининг 1931 йил 3 февралдаги йи\илишида республика районлари быйича мажбуриятларни бажаришга жалб =илинган бадавлат =ишло= хыжаликларининг рыйхати тасди=ланди. Рыйхатдаги маълумотга кыра республиканинг 84 та райони быйича 39005

нафар =уло= хыжалиги рыйхатга олинган ва уларга =атти= мажбуриятлар юкланган. Бу рыйхатга кыра Марҗилон райони быйича 786 “=уло=” хыжалиги =атти= мажбуриятга жалб =илинган. Бу пайтда бу хыжаликлар ихтиёрида 1400 бош =орамол, 670 бош бырдо=и =ый мавжуд былиб, мана шу чорва щайвонларидан =орамолларнинг 379 тасини, бырдо=и =ыйларнинг 149 тасини давлат ихтиёрига олиш мажбурияти белгиланган.

Рыйхатга олинган =уло= хыжаликларининг барча мол-мулклари =ишло= советлари томонидан хисобга киритилган. Улар устидан назоратни кучайтириш учун мазкур мол-мулк рыйхатини доимий са=лаш ва =уло= хыжаликларининг ыз мулкени сотиб юбориши ёки йы= =илишини олдини олиш юзасидан ЫзССР Марказий Ижроия Комитети 1931 йилнинг июль ойида махсус =арор лойищасини ишлаб чи=ади. Бунга кыра =уло= хыжаликлари рыйхатга олинган буюм ёки мулкни сотиб юборган холатларда улар устидан жиноий иш =ыз\атиш кераклиги таъкидланган.

ДИЛ ҲАВАС ЭТГАН ҲАМИША

Исмоил Махмуд

Марғилон шаҳрининг 2000 йиллигини нишонлаш тўғрисида Перзидентимиз қарорининг қабул қилиниши барча марғилонликлар қатори менинг қалбимга ҳам қувонч ва илҳом бахш этди. Шундай улуғ мамлакатнинг кўхна шаҳарларидан бири – Марғилонда яшаб ижод қилаётганимдан юрагим ифтихорга тўлди. Унинг ҳар бир гиёҳини кўзимга суртгим, ардоқлагим, одамларини улуғ айём билан табриклаб, бағримга босгим келади.

Оҳ, она Марғилоним, сенинг қадринг шунчалар юксакми?! Шунчалар мўътабарми сенинг тупроғинг! Бу улуғ миқёснинг моҳиятини мен энди тушуниб етгандекман. Тушунган сари сенга муҳаббатим ортмоқда. Сенинг бағрингда туриб, сенга тўймаябман...

Сен ҳақингда сўз кетганда улуғ фарзандларинг кўз олдимдан бир-бир ўтади. Уларнинг бири ўзига хос улуғ олам. Ўз илми билан оламини ҳайратга солган Бурҳониддин Марғиновий, мумтоз шеъримиз маликаларидан Жаҳон отин Увайсий, ўз шеърий санъати билан доврўқ таратсада, ҳали тўла кашф этилмаган хўжажон қози Розий... Уларнинг изидан қанчадан-қанча улуғ фарзандларинг бўй кўрсатиб турибди. Улар халқимизнинг дилида ҳамиша барҳаётдирлар.

Ҳофизаи кудратига дунёнинг ярми тан берган мумтоз ҳофизлар Жўрахон Султонов, Маъмуржон Узоқов каби буюк устозлар санъат оламининг кўркидир. Сенинг кўркинг ҳам, шуҳратининг ҳам абадий. Зотан Истиқлолнинг ҳаётбахш нурлари сенинг ҳам йўлингни мунаввар этди. Камалакдек товланувчи атласий жилоларингдан завқ туйган улуғ шоирлар сен ҳақингда латиф мисралар битишган. Улуғ Ойбек, Ғофур Ғулом, Миртемир, Абдулла Қаҳҳор каби ўлмас даҳолар сен томонга интилганларини кўп эшитганман ва фахрланганман. Ўзбек халқнинг ардоқи шоирлари Абдулла орипов ва Эркин Воҳидовлар ҳануз сенга

интилиб яшаётганларининг жонли гувоҳиман.абдулла аканинг Марғилон хоадонларидаги тонготар шеърий суҳбатларини соғинганлар кўп.

Буюк Жулқунбой бобомиз ёзачак романини ботинда пишитиб Саид Аҳмадхўжа мадрасаси ёнидан чопонини елкасига ташлаб, ҳаёлчан ўитб бораётганлиги мени ҳануз ўйга толдиради. Бу улуғ зотларининг қадам излари ҳали сенинг кўчалаирингдан ўтгани йўқ. Ўчмайди ҳам. Нодираи даврон келин бўлиб кетар чоғ ҳазрат Амир Умархон таъзим қилиб келган хонадоннинг чироғи ҳали ҳам ёниқ...

Улуғлар руҳидан мадад олиб, сенинг шарафингга “Марғилоннима” қасидасини яратиб кетган ардоқли адибимиз, устоз Йўлдош Сулаймоннинг қалби ҳам сенинг қалбингга эш эди. Қутлуғ тўйинг арафасида “Халқ шоири” деган юксак муяссар бўлган Охинжон Ҳакимнинг сулув ҳунармандлару атлас тўқувчи Кумушбибиларинг ҳақидаги ўтли ғазаллари сен берган туганмас илҳом шарофати эмасми? Ҳудди шундай! Хур ва озод юртимизнинг беқиёс зафарларини халқнинг кўнглидек беғубор сатирларда оташин ҳарорат билан куйлаш улуғ ижодкорларга хосдир.

Бугун бағрингда ўлкан ободончилик ишлари олиб борилаётганидан бошим осмонларга етгудек шодман. Пур Сиддиқ, Улуғ мазор, Саид Аҳмадхожа, Жаҳон отин Увайсий каби тарихий ёдгорликларнинг таъмирланиши ва қайта қурилиши барҳаёт аجدодларимизга бўлган чексиз эҳтиром белгисидир. Бу тарихий обидаларга янги ҳаёт бағишлаш учун Қўону Бухородан, Тошкенту Самарқанддан қўли гул усталарнинг келиб ишлаши улуғ саҳоватпешаликнинг яна бир намунасидир.

Марғилон марказидаги деҳқон бозори энди ХХІ асарнинг меъморий андозалари асосида қад кўтармоқда. Тошкентдан келган тажрибали қурувчи – мутахассислар шу улуғ ниятни рўёбга чиқаришмоқда. Қанчадан-қанча марғилонлик хонадонлар эса шундай қутлуғ кунларда қурилган янги кўркан уйларга кўчиб ўтишмоқда. Марғилон жамоли янада улуғворлик касб этмоқда. Шоирларнинг янги шеър ва дostonлари, қасидаю қиссалари, ҳофизларнинг янги куй ва кўшиқлари ҳам шу ҳақидадир.

МАРҒИЛОН ФАХРИ-БУТУН ШЗБЕКНИНГ ФАХРИ

С.А Ғаниев, М.Пшлатов, И.Абдуллаев - ФарДУ

Ёадимий, лекин ғамиша навиёнрон, гўзал Марғилон шаърида бир оила бор. Номи оёиздан-оёизга тилдан-тилга штиб, бутун мамлакатга ғам танилган оила бу.

Бу оиланинг бутун халы эотиборини ёозонишида, бутун мамлакат фахрига айланишида икки омил мавжуд: бири халы таолими соъасининг етук мутахассиси - ШЗбекистонда хизмат кўрсатган ёшлар мураббийси, халы таолими аолочиси, ШЗбекистон мустаъиллигининг 10 йиллиги эсдалик медали соҳибаси Ёаниева Мунаввархон аянинг фарзанди тарбиясидаги ўлкан меънатлари бшлса, иккинчиси оилада офицерлар сулоласи шаклланганлигидир. Оиланинг фарзандлари орасида Бобуржон Ёаниев ғам бор.

Бобуржон 23 ёшида жанг майдонида кшксини ыалыон этиб, эл-юртга, халыига дшстларига садоыатини бутун эл олдида намойиш этиб,эркинлик ва озодлик йшлида ҳалок бшлди.

Унинг офицерлар сулоласидан эканлиги ёшликдан ьарбий хизматга меър уйьотди.

Бобоси Имомжонов Рахматали ота II жахон урушида танк командири бшлиб хизмат ыилган. 1941 йилда собиы иттифоы ьудудида бошланган урушга кшнгиллилар ыаторида отланган. Капитан Эминжонов Рахматали Ленинград шаъри ьимоясида фаол ыатнашиб, 1942 йилдаги жангларнинг бирида халок бшлган.

Бувиси Тожихон ая Хасанова ьам уруш йиллари чегара ышшинларида хизмат ыилиб келажак авлоднинг бахт-саодати, осойишта ьаёт кечиришлари учун ьисса ышшган.

Ъозирда пенсионер онахон кшксини уруш ва мехнат фахрийси, хурмат белгиси нишони, ыалабанинг 50 йиллиги медаллари безаб турибди.

Дадаси Ғаниев Абдулҳамиджон ьар ыандай ьарбий хизматчи орзу ыиладиган Рязан олий ьарбий ьаво десант билим юртини муваффаыиятли тамомлаган. Ышшни Афьонистонда биринчилар сафида химик-разведчик гуруьи раъбари сифатида ьарбий хизматни штаган. Уердаги жанговар топшириыни бажаришда олган жарохати таъсирида капитан Ғаниев Абдульамид 45 ёшда вафот этди.

Ьаниев Бахтиёржон Бобуржонлар оиласининг тшньич фарзанди ьисобланади. У Тошкент иьитисодиёт институтини томонлашга ыарамасдан, ьарбий хизматчи бшлишни ихтиёр этди. Ьозирда ыурулли кучлар сафида хизмат бурчини штамоыда.

Иккинчи фарзандлари Ъаниев Баьодиржон Волск олий ьарбий билим юртини тамомлаб, у ерда эгаллаган назарий билимларини амалиётда намоён ыила олди. Баьодиржон бу олган билимлари билан чегараланиб ыолмади. У бош ышмондонимиз ташаббуси билан ташкилланган Шзбекистон Республикаси Ыурулли Кучлари акдемиясини 2001 йилда тамомлади.

Ҳозирда марказий ьарбий округ ышшинлари ышмондонининг шринбосари лавозимида сидыидилдан хизмат ыилиш билан биргаликда илмий салоьиятини оширишга ьам астойдил интилмоыда.

Бунинг исботи сифатида Ъаниев Баьодиржоннинг «Тоъли ьудудларда мотошчыи ышшинларининг харакати» мавзусида номзодлик диссертациясини ьимоя ыилганлигини айтиб штиш кифоядир.

Кичик акалари Ъаниев Бахромжон Андижон тиббиёт институтини тамомлаган. Ьозирда невро-хирургия бшйича нафаыат вилоятда, балки Республикамизда етакчи мутахассис ьисобланади. Заъирада бшлсада, ьарбий унвонга эга.

Оиланинг эркатойлари, исми жисмига мос опалари Ъаниева Ғавъархон уч фарзанднинг меърибон оналари ьисобланади. Мутахассислиги бшйича ьуыуышунос бшлишига ыарамасдан ҳарбий иш асосларини мукаммал шзлаштирган.

Ғарбий сулоланинг давомчилари бшлган Бобуржоннинг жиянлари келажакда ҳарбий касб эгаси бшлишга астойдил интиломойдалар.

Баниев Баъриддин Чирчиы олий танк муъандислик ышмондонлик ғарбий билим юртида таъсил олиш учун тайёрланаётган бшлса, Сардорбек, Умиджон, Бунёджон Баниевлар мактабда шыйётганлигига ыарамасдан, ғарбий касбга ыизиыишлари ниёоятда катта эканлигини уларнинг ғатти-ғаракати ва гап сшзларидан англаш ыйин эмас.

Бобуржоннинг шзида ёшликдан блган ғарбий мутахассисликка ыизиыиш уни Марьилондаги Мудофаага кшмаклашувчи «Ватанпарвар» ташкилоти ыошидаги спорт техника клуби курсантлигига етаклади.

Ёшларни ғарбий ватанпарварлик руъида тарбиялаш шчоъи бшлган спорт техника клубида ғарбий хизматчи бшлиш орзуси ыатоййлашди. Бобуржон Баниев шаъардаги 13-шрта мактабда, кейинчалик Марьилон иытисодиёт касб-ўунар коллежида шзининг ыатойяти, изланувчанлиги, камтарлиги, шунингдек, ташкилотчилиги билан танилди. Бу сифатларини Тошкент электротехника институтининг махсус алоъа факулртетида шыйиш жараёнида тшлиы намоён ыила олди. Институтда Бобуржон ташаббуси билан ташкилланган ғар бир тадбир мазмунли, таосирчан ва уюшыоылик билан штар эди. Бобуржон Баниев 2000 йили институт давлат имтиъонларини аолога топшириб, махсус операциялар батальонига йшлланма олди.

2000 йилнинг 4 август эрта тонгида Киштут ыишлоъи ыяинида тик ыоя ёнбаъридаги арчазор томонидан йигирмага ыяин яхши ыуролланган жангарилар кшринади. Гуруъ бошлиъи бу ғаыда ышмондонлик пунктига хабар беради. Ғарбий вертолётларнинг шиддатли ўжумидан сшнг майдонни тозалаш ишлари бошланади. Бшлинма командири Бобуржон шзи билан етти йигитни олиб, ғар бир ыоя, ғар бир унгурни диыыат билан кшздан кечира бошлайди. Тош кшчкилари, тоъ шсимликларининг топталгани Бобурда шубъа шйётади. У аскарларни орыароыдан ўшёр юришга чаыиради. Шунда ыоялар орасига пистирма ышйган душман юзма-юз турган Бобурга тшсатдан шт очади. Душманни биринчи бшлиб шзига ыаратган лейтенант ярадор бшлишига ыарамай солдатларни «чекиниб маррани эгаллашлари ғаыида» буйруы беради, шзи эса ыуролдошлари хавфсиз жойга штгунга ыадар яхши ыуролланган жангариларни ушлаб туради. Бобуржон ыаттиы яраланганига ыарамай, сшнгги нафасигача босынчилар билан олишади.

Бобуржон халыимизнинг тинчлик ва осойишталигини саылашда кшксини ыалыон, ёш жонини фидо ыилди. Халыимизда Ватан озодлиги, юртимиз тинчлиги учун шаъид кетган бундай асл шълонлар номи ўеч ыачон унутилмайди.

Махсус операциялар батальони лейтенант Баниев Бобуржон Абдульамидович жанг майдонида кшрсатган ыаърамонликлари учун Шзбекистон Республикаси Президентининг 2000 йил 25 августдаги Фармони билан вафотидан сшнг II даражали «Шон-шараф» ордени билан мукофотланди.

Фарьона шаъар ҳокимининг 2000 йил 17 августдаги 512-сонли ыарори билан «Ибрат» кшчасига унинг номи берилди.

Фарьона давлат университети ʔарбий факултетида Бобуржон Баниев номидаги стипендия таосис этилди, зеро, бундай стипендиянинг таосис этилиши ва ʔарбий факултетда «Бобуржон синфи ва партаси»нинг ташкил этилганлиги маонавий-ижтимоий, ʔамда тарбиявий аʔамиятга эгадир.

Ушбу стипендияга ʔарбий факултетнинг энг билимдон, энг кучли, энг чиниыан тартиб интизомли талабаси тавсия ыилинади.

Мустаџил юртимизни, Ватан истиыболини, халыни ʔимоя ыилишда шзининг барча ватандошларига, айниыса ёшларга доимо жасорат тимсоли бшчиб ыоладиган Б.Баниев хотираси мангуликка даʔлдордир. Бу мангулик бутун шзбек халыининг фахри, уни тарбиялаб вояга тегазган марьилонликларнинг фахри бшчиб яшай беради.

КАСАНАЧИЛИК – ОИЛАВИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИНГ ЯНГИ ЙШНАЛИШИ

А.Бофуров - ФарДУ

Мамлакатимизда, айниыса, минтаыаларда Президентимиз ташаббуси билан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш, кичик бизнес билан йирик ишлаб чиыарувчи корхоналар шртасидаги кооперацияни ʔамда касаначиликни кенгайтириш борасида кенг кшцламли ишлар амалга оширилмоыда. У аʔоли, айниыса, уй хшжалиги даромадларининг, оила аозоларини эса иш билан бандлигини таоминлаш даражасини шсишда муъим омил бшцлмоыда. Президентимизнинг 2006 йил 5 январда «Йирик саъноат корхоналар билан касаначиликни ривожлантириш асосида ишлаб чиыариш ва хизматлар шртасида кооперацияни кенгайтиришни раъбатлантириш чоратадбирлари тшърисида»ги Фармони ва 2006 йил 11 январда Вазирлар Маъкамасининг мазкур фармонини амалга ошириш чораларига баъишланган ыарори ва шу ыарор асосида «Касаначилик тшърисида Низом» ыабул ыилинди.

Бундай тадбирлар реал ҳаётда амалга оширилса, иш берувчи корхоналарга реал раъбатлантиришлар ва имкониятлар яратилади. «Касаначи» атамаси шз моъиятига кшра уйида кимнингдир буюртмасига биноан шартнома асосида бирор турдаги ёки ундан ортиы маъсулот тайёрлаб берувчи 16 ва ундан катта аылий ва жисмоний ыобилиятли ёшдаги жисмоний шахс тушунилади. Мавжуд ыонуний талабларга биноан касаначи билан ишлаб чиыариш корхонаси шртасидаги шартномавий муносабатлар моддий жавобгарлик билан боълиы бшцлган таыдирда, у ʔолда уйига иш олувчи 18 ёшдан бошлаб касаначи-иш бажарувчи бшчиши лозим. «Касаначилик» атамасининг маоноси эса, иш берувчининг буюртмасига (таклифига) асосан, шартнома негизида ва бир нечта турдаги маъсулот ишлаб чиыариш, иш бажариш ва хизмат кшрсатишни шз уйи хшжалигида талаб даражасида ташкил ыилиш, тайёрлаш ва ишлаб чиыариш билан узвий боълиы фаолият тушунилади. Касаначилик касб фаолиятини касаначи субоект сифатида шу фаолиятини амалга оширувчи шахс сифатида англатади. Касаначилик, касаначи билан иш берувчи шртасидаги иытисодий ва ʔуыуыий муносабатларга асосланади. Шунингдек, иш берувчи, деганда касаначи (шахс билан тўзилган меънат шартномасига мувофиы касаначи учун

ишлаб чиыариш биносини (уйидаги хонани) белгилайдиган, уни асбоб-ускуналар, жихозлар, хом-ашё материаллари, бутловчи буюмлар, ярим фабрикат хом ашёлар, меънат ыуруллари ва бошыа ишлаб чиыариш воситалари билан таоминлайдиган, бажарилган ишни (маъсулотини ва хизматини) ыабул ыилиб оладиган ва касаначига иш ыаыи тццлайдиган юридик маъомга эга бщлган шахс тушунилади. Булоса ыилиб айтганда, касаначиликнинг ривожланиши уй хщжалигининг ривожлантиришга, унинг оила аозоларининг тадбиркорлигининг такомиллашувига, пировардида оила фаровонлигининг ошишига олиб келадиган муъим бозор ыытисодиёти шароитидаги тадбирлардан биридир.

Таокидлаш жоизки, минтаыаларда, айнаыса, аёолиси зич шаъарларда, жумладан, Маръилонда касаначиликни ривожлантириш, унда жойлашган йирик саноат корхоналари билан касаначилик билан шуъулланувчилар щртасида кооперация алоыаларини мустаъкамлаши уй хщжалиги бюджети даромадларини ошириб боришдек муъим ыытисодий муаммони ыал этади. Шу билан бирга, касаначилик иш билан банд бщлмаган ишсизлар сонини кескин ыисыартириш ва фаол иш билан банд бщлиш имкониятини излаганларнинг бир ыисминини ишлаб чиыаришга жалб этиш учун ыытисодий имконият беради. Аини пайтда, касаначилар иш стажини ыисоблаш, меънат дафтарчаси юритиш, муайян муддатдан кейин пенсия олиш ва ижтимоий суъўрта бщйича нафаыалар тайинлаш ыуыуыи билан таоминланади. Юыоридаги изоълашдан кщкриниб турибдики, касаначилик билан шуъулланадиган шахслар бевосита саноат корхоналарида иш билан банд ишчилар сингари барча ыуыуыий ва ыытисодий имтиёзларга эга бщладилар.

Касаначиларни ижтимоий ыимоя ыилиш ва меънат хавфсизлигини муъофазасини таоминлаган ыолда амалга ошириш белгилаб ыщйилган меоёрий ыуыуыий ыужжатларда саноат корхоналарида ишлаб чиыариш самарадорлигини ошириш имкониятини берадиган тикувчилик, атторлик, ипакчилик, ыайта ишлаш, мебел, электрон асбоб-ускуналарнинг деталлари, электрон ва ахборотлаштириш саноатида, шунингдек, телекоммуникация, сервис ва хизмат кщрсатиш (транспорт, таомирлаш ва бошыа) тармоылари касаначилик билан шуъулланаётган уй хщжалигидаги шахслар щртасида кооперацияни (ишлаб чиыаришга бириктирилган меънат ыамкорлигини) ривожлантириш щта лозимлиги уытирилган. Бундай жараён саноат корхоналари буюртмалари асосида уй шароитида мустаыил маъсулот ишлаб чиыариш ва хизмат кщрсатишни кескин раъбатлантириб ривожлантириш имкониятини беради. Фаыат 2006 йилнинг 10 оyi мобайнида шаъарнинг ижтимоий-ыытисодий соъаларини ривожлантириш, аёолисини турмуш даражасини кщктариш борасида бир ыатор, шу жумладан, касаначиликни кенгайтириш, ишлари амалга оширилди. Шаъарда ыудудий ялпи маъсулот ишлаб чиыариш ыажми 2005 йилнинг 10 ойига нисбатан 2006 йил 10 ойида 40 фоизга, халы истеомоли молларини ишлаб чиыариш 52 фоизга, чакана савдо мол айланиши 12 фоизга, аёолига пулли хизмат кщрсатиш 24 фоизга кщпайишига эришилди.

Хулоса ыилиб айтганда, Фармон билан касаначиликни ташкил ыилган корхоналарга ва касаначилик билан шуьуланганларга давлат томонидан бир ыанча имтиёзлар ва ыулайликлар берилганки, энди уларни такомиллаштириш, иш билан бандлик даражасини ошириш, ишсизликни камайтириш, аъоли даромадларини кщпайтириш, фаровон яшаш билан давлат бюджетига келадиган даромадларни ьам ошириш имконияти вужудга келтирилди.

АСРЛАР НИГОҲИДАГИ МАРҒИЛОН

О.Ғофуров, Х.Пўлатов, М.Мадаминова - ФарДУ

Нуфузли халқаро ташкилот ЮНЕСКОнинг ҳамда Ўзбекистон Республикаси Перзидентининг 2005 йил 9-ноябрда қабул қилинган “Марғилон шаҳрининг 2000 йиллигини нишонлаш тўғрисида”ги қарорлари Марғилонга билдирилган юксак эътибор ва эътирофни билдиради. Перзидентимиз И.А.Каримов Марғилонда сўзлаган нуткида бу кўхна шаҳар жаҳон цивилизацияси бешикларидан бири бўлганлигини, бу ерда буюк аллома-донишмандлар етишиб чиққанлигини, жаҳон фани ва маданияти тараққиётига ўлкан ҳисса қўшганлигини алоҳида таъкидлаб ўтди. Перзидентимиз айтиб ўтганидек 2000 йиллик тўйини нишонлаш арафасида турган сўлим Марғилон шаҳрининг Бурҳониддин Марғиноний каби улўф фарзандлари, асрий обидалари билан нафақат юртимиз, балки мусилмон олимида қозонган шухрати, обрў-эътиборини ҳар қанча таърифласа арзийди.

Қадимшунос тарихчи олимларнинг ҳабар қилишича, эрамиздан аввалги V-IV асрларга келганда Марғинсой соҳили бўйлаб юзлаб гектар ерлар ўзлаштирилиб, деҳқончилик қилинган. Бу заминда деҳқончилик маданияти асосида ҳозирги Фарғона шаҳри ўрнида шаҳар типигади қароргоҳ пайдо бўлаган. Бу қароргоҳ харобалари Симтепа ёдгорлиги номи билан маълум бўлиб, эрадан аввалги IV-I асрлар билан даврлаштирилган. Милодий эрадан аввалги ва эрамизни I асрларига келиб, интенсив сунъий суғориб деҳқончилик қилиш Марғилонсой ҳавазасининг ўрта ва куйи оқимларини тўлиқ қамраб олади. Шу даврда, яъни бундан 2000 йил аввал Марғилонсойнинг ўнг соҳили бўйлаб, ҳозирги Марғилон шаҳрининг Машад маҳалласида 25 гектар майдонни эгаллаган шаҳар пайдо бўлди.

Буюк ипак йўлида жойлашган Марғилон азал-азалдан ҳунармандчилик ва савдо маркази бўлган, қатор-қатор савдо расталарида қишлоқ хўжалик, боғдорчилик маҳсулотлари билан бирга юқори сифатли пахта ва ипакли газламалар, ҳунрамандчилик дастгоҳлари савдога қўйилган. Бу ҳол Марғилон ўз даврига нисбатан ривожланган ишлаб чиқариш тизмига эга бўлганлигини кўрсатади. Ривожланган иқтисодий ҳаёт ўз навбатида аҳолини марказлашувини яъни шаҳарни ривжланишига, уни илм-маъданиятини марказга айлантйришга олиб келган. Ана шу қулай жуғрофий, иқтисодий, халқаро савдо-ипак йўли шароитида Марғилонда асрлар оша кўпдан кўп улўф сиймолар, мутафаккирлар, авлиё-уламолар яшаб ижод этганлар. Натижада Марғилон илму-фан, адабиёт ва санъат, муқаддас ислом дини,

ислом ва дунёвий фалсафа, хунармандчилик, тўқимачилик ривожига катта таъсир кўрсатган шаҳар сифатида тарихдан муносиб ўрин олган.

Тарихан вужудга келган юксак маданият, илм-фан, илмий-маънавий муҳит туфайли Марғилонда она юрти шухратини бутун дунёга машхур этган Бурҳониддин ал-Марғиноний унинг изидан ҳадис ва фикҳ илмининг бетакрор соҳиблари Муҳаммад Юсуфхон Марғиноний, Мирҳайчир, Мирхалил Марғиноний, Хўжажон қози домла Рожий Марғиноний, Абдулҳамид Махдум Марғиноний, Фозилжон Махдум Марғиноний Сулаймон хўжа Эшон ўғли, Холмуҳаммад қори Мулла Соҳиб ўғли, Абдусмад Охунд Марғиноний, Абдулазиз қори Болтабой ўғли, Мадаминжон Охунд, Умрзоқ қори ва бошқа кўплаб улуғ зотлар етишиб чиққан ва ижод қилган.

Марғилон кейинги йилларда ўлкан бунёдкорлик ва янгиланиш палласини бошдан кечирмоқда. Айниқса Республика Президентининг бевосита саъй-ҳаракати ва йўл-йўриқлари асосида маданий-маънавий обидаларини тиклаш, таъмирлаш қайтадан бунёд этишга катта эътибор берилаяпти. Пир Сиддиқ мажмуаси, Улуғмозор зиёратгоҳи, Жаҳон отин Увайсий мақбараси ва музей, Саид Аҳмад Хожа Эшон мадрасаси шулар жумласидандир.

Марғилонда ёшлар учун ўзига хос кўриниш ва қулайликларга эга “Ёшлар ҳиёбони” бунёд этилмоқда. Мусатақиллик, Туркистон, Навоий, Марғиноний ва ал-Фарғоний кўчалари қайта таъмирланиб, замонавий қиёфа касб этмоқда.

Марғилон қадимдан маънавият, одоб-ахлоқ, тарбия, эзгулик, хушфёъллик, меҳр-мурувват кўрсатишнинг ибратли маскани бўлиб келган. Марғилон аҳли ўзининг ана шу ноёб фазилатлари билан ўзбек халқи ўртасида беқиёс обрў ва ҳурматга сазовордир. Ҳозир таълим-тарбия муассасалари, мактаблар, коллежлар янгидан бунёд қилиниб, ўқиш-ўқитиш жараёнининг мазмун-моҳиятини янада чуқурлаштириш, замонавий баркамол авлодни тарбиялаш борасида мақсадга йўналтирилган маънавий-тарбивий тадбирлар амалга оширилмоқда. Янги қурилган ва ишга туширилган иншоотлар ичида салкам минг ўринли мактаб, тиббиёт коллежи, поликлиника, қирқдан ортиқ оилага мўлжалланган шинам уйлар шулар жумласидандир. Умуман Марғилон шаҳридаги 35 та иншоотда қурилиш, реконструкция ва ободонлаштириш ишлари жадал давом этмоқда.

ФАН РАВНАҚИ ЙЎЛИДА

Ш. Ғаниева – ФарДУ

Бугунги кунда ҳам буюк ҳамшаҳарларимизнинг ишларини ўзига шараф деб билган, уларнинг бой илмий ва ижодий меросини муайян бир йўсинда давом эттиришга интилаётган, муҳими, ана шу машаққатли йўлда кўзга кўринарли ютуқларга эришаётган юртдошларимиз кўплаб топилади. Уларнинг бир гуруҳи ҳозирда Фарғона давлат университетида самарали меҳнат

қилиб келмоқдалар. Тилшунос олимлардан А.Мамажонов, Ш.Искандарова, М.Ҳакимов, тарихчи олимлардан Т.Эгамбердиева, У.Ҳошимов, О.Ҳакимова; физика-математика соҳасидаги олимлардан Ё.Усмонов, Э.Азизов, Ш.Собиров, педагогика йўналишидан Б.Фозилова, А.Исмоилов сингариларнинг хизматлари нафақат университет миқёсида, балки республика доирасидаги илмий жамоатчиликда алоҳида эътироф этилмоқда.

Биз ушбу мақолада Марғилон фанининг равнақи йўлида ўз ўрнига эга бўлган устоз олим А.Мамажонов фаолиятининг айрим қирраларига мурожаат қилмоқчимиз. Филология фанлари доктори, профессор А.Мамажонов ўзбек тилшунослигининг матн лингвистикаси ҳамда услубшунослик йўналишида илмий изланиш олиб бораётган таниқли мутахассислардан ҳисобланади. Унинг “Қўшма гап стилистикаси”, “Матн лингвистикаси”, “Услубий воситалар” каби илмий-услубий монографиялари, республикамиз ва қўшни давлатларнинг нуфузли илмий журналларида, илмий тўпламларда эълон қилинган юзлаб мақолалари тилшунослик соҳасида илм билан шуғулланаётган тадқиқотчилар билан бирга, таълим соҳасида меҳнат қилаётган мураббийлар учун ҳам ўзига хос тарзда аҳамият касб этмоқда.

А.Мамажонов 1975 йилда Тошкент шаҳрида “Ҳозирги ўзбек адабий тилида периодлар” мавзусида номзодлик диссертациясини, 1991 йилда, яъни мустақиллигимизнинг дастлабки йилидаёқ “Ўзбек тили қўшма гапларининг стилистик хусусиятлари” мавзусида филология фанлари докторлиги диссертациясини муваффақият билан ҳимоя қилди. Ушбу тадқиқотлар ўзбек тили синтактик стилистикасига оид муҳим изланишлар сирасига киради. Устознинг юқоридаги илмий асарлари ўзбек тилшунослигида мазмуний синтаксиснинг равнақи учун маълум имконият яратиб берди. Бунинг натижасида ўзбек тили синтактик стилистикасига доир кўплаб илмий асарлар яратилди.

Таъкидлаш керакки, ана шундай илмий тадқиқотлар орасида устоз А.Мамажоновнинг бевосита раҳбарлиги остида майдонга келган қатор ишлар ҳам мавжуд. Филология фанлари номзодлари Р.Шукуров, М.Абдупаттоев, Г.Розиқова, Э.Исмоилова, О.Мамазияев каби шогирдларининг фаолияти республикамиздаги тилшунослик соҳасида яратилган тадқиқотлар орасида алоҳида ўрин тутди. Шунинг ўзиёқ олимнинг фан равнақи йўлида астойдил меҳнат қилаётганининг белгисидир.

Яқинда 60 йиллик юбилеи нишонланган марғилонлик олим, профессор Алижон Мамажонов билан биз шогирдлар ҳар қанча фахрлансак арзийди.

МАРҒИЛОНДА ЕНГИЛ ВА ТЎҚИМАЧИЛИК САНОАТИ САЛОҲИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Х.Айбешев, Ж.Нурхаджаев, З.Тўрақулова - АндМИИ

Мустақиллик йилларида юртбошимиз И.А.Каримов томонидан олиб борилаётган туб иқтисодий илоҳотлар негизида жамият ижтимоий-иқтисодий тараққиётида бир қатор ижобий силжишларга эришилмоқда.

Шунга қарамасдан фақат Фарғона вилояти, жумладан, Марғилон шаҳрида ишлаб чиқарилган саноат маҳсулоти улушини ижобий баҳолаб бўлмайди, яъни республика ўртача даражасига нисбатан пастлиги сақланиб турибди.

Шу боисдан шаҳарда саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш салоҳиятини янада юксалтириш бугунги кунда олиб борилаётган иқтисодий сиёсатнинг устувор вазифаларидан бири сифатида қаралмоғи лозим. Айниқса енгил ва тўқимачилик саноати азалдан шакилланган бўлиб, Марғилон хонатласи билан нафақат республикамизда, балки жаҳон бозорида ҳам ўз мавқесига эга бўлиб келган.

Водийда етиштирилаётган пилла ҳам ашёсининг асосий қисми шу ерда қайта ишланади. Пиллани қайта ишлашда Марғилон шаҳри республикамизда етакчи ўринда туради.

Шундай экан, нега охириги йилларда ушбу тармоқда сезиларли ўзгаришлар яққол кўзга ташланмаяпти? Сабаб нимадан иборат? Буни биз қуйидагича изоҳлашимиз мумкин:

Биринчидан: Ҳаракатдаги корхонамизнинг техник аҳволи жаҳоннинг ривожланган мамлакатлари техник даражасига нисбатан пастлиги ёки рақобатбардош эмаслиги;

Иккинчидан: ҳозирги кунда корхонада ишлаб чиқариш, ижтимоий ва бозор инфратўзимасини етарли даражада шаклланмаганлиги;

Учинчидан: ҳозирги кунда корхонада ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар ҳақида ташқи бозорда етарли маълумотлар билан таъминлаш ишларини халқаро талабларга мос келмаслиги;

Тўртинчидан: ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларни ички ва ташқи бозорда эркин реализация қилиш учун қулай шароитларни тўла яратмаганлиги;

Бешинчидан: охириги йилларда аграр секторда пилла ҳам ашёсини етиштиришга нисбатан эътибор бир оз сусайтирилганлиги оқибатида етиштирилаётган пилла ҳам ашё сифати ва ҳажмини пасайиб бориши;

Буларнинг барчаси юқоридаги масалаларнинг ижобий ҳал этилишида алоҳида бир механизм яратилишини талаб қилади. Кўзланган механизмни яратишда ва комплекс ёндашув мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Биринчи навбатда ҳаракатдаги мавжуд корхоналарни техник қайта қурулантириш ва реконструкция қилиш асосида ишлаб чиқариш, қувватини яхшилаш; халқаро андозалар талабларини мезон қилиб олиниши давр талаби ҳисобланади.

Қўшма корхоналарни янада ривожлантиришни устувор вазифа сифатида қараш, икки томонлама манфаатдорликни таъминлаш;

Шаҳар енгил ва тўқимачилик саноатини ривожлантиришда касаначилик ҳаракатидан кенг фойдаланиш орқали шаҳарда фаолият олиб

бораётган якка тадбиркорлик субъектлари микрофирмалар ва хусусий корхоналар фаолиятини мувофиқлаштириш.

Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларни ички ва ташқи бозорга олиб чиқишнинг аниқ тадбирларини ишлаб чиқиш. Маркетинг хизматининг ҳозирги илғор усулларида кенг фойдаланиш,

Халқаро доирада тадбиркорлик фаолиятини олиб боровчи кадрлар тайёрлашга алоҳида эътибор қаратиш. Бу борадаги хорижий тажрибалардан кенг фойдаланиш;

Жаҳон андозалари талабларига мос келадиган бозор инфратўзилмаси хизматларини йўлга қўйиш; четдан зарурий қўшимча материалларни олиб кириш ва четга тайёр маҳсулотларни чиқариш юзасидан мавжуд ҳуқуқий базани янада такомиллаштириш;

Пилла ҳом ашёсини етиштирувчи тадбиркорлик субъектлари фаолиятини рағбарлантириш механизмни яратиш.

Хулоса қилиб айтганда юқоридаги тадбирларни амалга оширилиши биргина Марғилон шаҳрида саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш салоҳиятини оширибгина қолмай, балки Республика миқёсида яратилган ялпи ички маҳсулотда саноат тармоғи улуши ортишига, саноат корхоналарининг ишлаб чиқариш қувватларидан оқилона фойдаланишга, уларни ташқи иқтисодий фаолиятини юксалишига олиб келади. Пировард натижада мамлакатимизда олиб борилаётган давлат иқтисодий сиёсатининг ҳаётийлигини ҳам кафолатлайди.

МАРҒИЛОН ШАҲРИНИНГ БУГУНИ ВА КЕЛАЖАГИ

М.Эралиев, О.Тожибоев – ФарДУ

Марғилон шаҳри вилоятда ҳунармандлар ва савдогарлар шаҳри ҳисобланади. Шаҳар ҳудуди 41 кв. км. бўлиб, вилоят ҳудудининг 0,6 % ни ташкил қилади. Марғилон шаҳри Фарғона шаҳри, Охунбобоев, Ёзёвон ва Тошлоқ туманлари билан чегарадош.

2006 йилнинг 1 январь ҳолатига 191 минг нафар аҳоли мавжуд бўлиб, шундан 104,2 минг нафари меҳнатга лаёқатли аҳолини, 83,2 минг нафари иш билан банд бўлган аҳолини ташкил қилади. Жами аҳолининг 50,9 % ёки 97,2 минг нафари хотин-қизлардан иборат. Шаҳарда истиқомат қилувчи аҳолининг 90 % ини ўзбеклар, 3 %ини руслар ва қолган 7 %ини бошқа миллатлар ташкил қилади. Улар ҳудди бир оиладек ҳамжихатлик ва тинч – тотувлик билан яшаб, меҳнат қилиб келмоқдалар.

Шаҳар иқтисодиёт тармоқларида саноат ва савдо соҳалари етакчи ўринларни эгаллайди. Ҳозирги кунда фаолият кўрсатаётган йирик саноат корхоналари сони 3 тани, қўшма корхоналар сони 6 тани, кичик ва микрофирмалар сони эса 835 та бўлиб, 2005 йилда саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми 6,8 млрд. сўмни ташкил этди ва ўтган йилнинг шу даврига нисбатан ўсиш суърати 102,7 % ни, халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш ҳажми эса 6,2 млрд. сўм бўлиб, ўтган йилга нисбатан ўсиш суърати 102,1 % бўлди. Чакана савдо айланмаси 78 млрд. сўмни, пуллик ҳизмат кўрсатиш ҳажми 11,2 млрд. сўмни ва маиший ҳизмат кўрсатиш ҳажми 3,4 сўмни ташкил қилиб, мос равишда ўтган йилга нисбатан ўсиш суъратлари 106,5 %га, 133 %га ҳамда 117 %га етди.

Шаҳарда ҳозирги кунда ободонлаштириш, кўкаламзорлаштириш ҳамда шаҳарсозликни ривожлантириш борасида талай ишлар олиб борилмоқда. 2005 йил якунида барча молиялаштириш манбалари ҳисобидан капитал қўйилмаларни жалб қилиш 5,5 млрд. сўмни ташкил қилиб, бу 2004 йилга нисбатан 1,5 баробарга кўп бўлди. Шу жумладан хорижий сармоялар ва кредитлар ҳажми 269,3 млн. сўмни ташкил этган. 13,8 минг кв. метр уй-жойлар қурилиб, аҳолига яшаш учун топширилган 450 ўқув ўринли касб-ҳунар коллежи қуриб битказилди. Ҳозирги кунда шаҳар аҳолисининг 1 нафарига тўғри келадиган уй-жой миқдори 12 кв. Метрни, ҳар 10 минг кишига нисбатан касалхона ўринлари сони 50,2 тани, амбулатория-поликлиника муассасалари ўринлари сони 192,4 тани ташкил этади. Ундан ташқари аҳолини марказлашган сув билан таъминланиши 90,6 %ни табиий газ билан таъминланиши 92 %ни ташкил қилади.

Исётемоли 2005 йил якуни бўйича шаҳар аҳолисининг ўртача жон бошига халқ моллари ишлаб чиқариш ҳажми 32,8 минг сўмни, чакана савдо айланмаси 408 минг сўмни, пуллик ҳизмат ҳажми 58,3 минг сўмни, шу жумладан маиший ҳизматлар ҳажми эса 18 минг сўмни ташкил қилди. Шаҳар аҳолисининг ўртача йиллик даромадлари 303 минг сўмни, харажатлари эса 290 минг сўмни ташкил этиб, олдинги йилларга нисбатан 1,5 баробарга ўсди.

Ташқи иқтисодий алоқалар ва хорижий сармоя иштирокидаги корхоналар томонидан олиб борилган ташқи савдо айланмаси 2005 йил якунида 1,9 млн.

АҚШ доллари, экспорт ҳажми 550,3 минг АҚШ доллари, импорт ҳажми эса 1,4 минг АҚШ доллари ташкил қилди.

2005 йил якунида шаҳардаги кичик ва микрофирмалар 1267 тани ташкил этиб, фаолият кўрсатаётган корхоналар сони 835 та бўлди, улар томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулотлар, хизматлар ҳажми 27932 млн. сўм бўлиб, 2004 йилга нисбатан ўсиш суръати 164,6 %ни ташкил этди. Улар томонидан қилинган маҳсулотлар экспорти ҳажми 277,5 минг АҚШ доллари, маҳсулотлар импорти ҳажми эса 1277,9 минг АҚШ доллари ташкил қилади. Йил якунида яратилган янги иш ўринлари сони эса 3558 та бўлди. Жумладан шаҳарда фаолият кўрсатаётган “Спортчи ТМБ” кичик корхонасида мамлакатимизда болалар спортини ривожлантириш мақсадида спорт тўплари ишлаб чиқарилмоқда. Ҳозирги кунда жаҳон стандартларига жавоб берадиган волейбол, футбол, кўлтўпи спорт анжомлари вилоятдаги, балки республиканинг барча вилоятлари мактаблари, коллежлари ва махсус спорт мактабларига етказиб берилмоқда. Кичик корхонада спорт тўпларидан ташқари 18 хил турдаги спорт анжомлари ишлаб чиқариш устида амалий ишлар олиб борилмоқда. Бу ишларни амалга ошириш мобайнида шаҳар аҳолисининг 22 нафарини янги иш ўринлари билан таъминлаш белигиланган.

Шаҳар аҳолисини қишлоқ хўжалик маҳсулотлари билан таъминлаш борасида ҳам бир талай ишлар олиб борилмоқда. Ҳозирги кунда шаҳарда 2006 йилнинг 1 январь ҳолатига рўйхатдан ўтган деҳқон хўжаликлари сони 22673 тани, шундан юридик шахс мақомига эга бўлганлари эса 253 тани ташкил қилади. Мавжуд деҳқон хўжаликлари томонидан 2005 йил якунида 8,6 млрд. сўмдан ортиқ қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириб, шаҳар аҳолисига етказиб берилди.

МАТЛАБИ ЭЗГУЛИК САНЪАТКОР

Э.Қирғизов,З.Умрзакова - ФарДУ

Марғилон санъати ҳақида сўз кетганда Мадали ҳофиз, Болта ҳофиз, Ашурали ҳофиз, Маматбува ҳофиз, Юсуфжон қизиқ Шакаржонов, Уста Олим Комилов, Бобораҳим Мирзаев, Тамарахоним, Ахрор қори Ҳасанов, Ж.Султонов, М.Узоқов каби санъат дарғалари, уларнинг ишларини давом эттирган Искандар Қаландаровнинг сиймоси кўз ўнгимизда намоён бўлади.

Искандар Қаландаровнинг Хоразм қўшиқчилиқ ижодига кирувчи “Феруз” асари халқ орасида машҳур. Катта ва кичик “Феруз” кўринишлари мавжудки, бу икки вариант ҳам мукаммал санъат асари сифатида маънавий ва тарбиявий қадриятга эгадир. Бироқ катта Феруз ўзининг тўлиқ байти, чуқур авжи билан ҳофизлар ва тингловчиларнинг эътиборига сазовордир. Катта Феруз куй тўзилиши қўламининг кенглиги хонанданинг овоз имконияти, ижрочилик истеъдоди, шинавандаларнинг бадий-ахлоқий, фалсафий мушоҳадасини шакллантириш аҳамиятига моликдир. Шу маънода Искандар Қаландаров талқинидаги катта Феруз ғазалининг еттинчи байти алоҳида аҳамият касб этади ҳамда авж ҳонишларига кириш вазифасини ўтайди.

Эй шоҳ, карам айлар чоғи тенг тут ёмону яхшини,
Ким меҳр нурын тенг солур вайрона обод устина.

Маъшукани хусн - мулки, малоҳати туфайли оламнинг шоҳи даражасида ҳис этган ошиқ унга илтижо этиб қуёшдан ибрат олгин, у ўз нуруни обод жойларга ҳам, вайрона гўшаларга ҳам тенг сочганидек, сен ҳам, мен бир дили вайронани меҳр неъматингдан баҳраманд этгин, - деб юқори пардаларда зорланади ошиқ.

Асарнинг энг юқори пардаларига ўтиш жараёнидаги йигирма бир тактдан иборат чолғу оҳанглари устоз ижросида гоҳ юқори, баъзан куйи ва яна самогирлиги билан тингловчини мозийнинг қаърига тортар экан: “Хоки танинг барбод ўлур охир жаҳонда неча йил, Сайр эт Сулаймондек агар тахтинг куриб бод устина”, - деб маъшуқага тарихий ҳақиқатни, яъни ҳазрати Довуд пайғамбарнинг ўғли Сулаймон пайғамбар ҳам жаҳонга шоҳ бўлгани, шамол устига тахт куриб оламни кезган Аллоҳнинг ер юзидаги халифаси ҳам хазон хужумига дош бера олмади, барча қатори танаси тупроққа қорилганини таъкидлаб, сен ҳам яратганнинг бу қудратига тан бериб, кибрга йўл қўмагин, бошқалардек мангу қисматга иқрор бўлгин-да, мардумлигингни бажар,- дея уқтиради ҳофиз.

Хоразмда туғилиб, 50-йиллардан буён Марғилон шаҳрида истиқомат қилаётган ўлкан ҳофиз ва беназр тор ижрочиси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Искандар Каландаров ижросининг ўзига хослиги шундаки, биринчидан, авжига ўтиш – “чертим тактлари” ўзгача бир бадиий кўринишда кишига қувноқ кайфият бахш этиб, кескин тарзда суръат пасайиб, тор пардалари ҳазин титрайди. Иккинчидан, шоирнинг дил хитоби ҳофизнинг мунгли наволарида алоҳида-алоҳида таъкидланиб, фоний дунёнинг шевалари тингловчига қайта-қайта уқтирилади.

Инсон ҳар ишга қўл урар экан, мангу ҳақиқат нуқтаи назаридан сайъ-ҳаракат бошламоғи даркор. Шу маънода ғазалнинг ташбехлари, бастакорнинг матлаби, ғояси, созанданинг торлари ҳонанданинг дилкушо наволари тингловчига ана шу ҳаёт фалсафасидан сабоқ беради.

ХІХ-ХХ АСР БОШЛАРИДА МАРҒИЛОН ШАҲРИНИ БОШҚАРИШНИНГ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ

А.Шодиев, У.Эргашев - ФарПИ, А.Алиохунов - ФарДУ

Марғилон шаҳри Фарғона вилоятининг Марғилон уезди таркибига уезд шаҳри сифатида киритилди. Марғилон уездига уезд қишлоқлари ва вилоятлари билан бирга эски Марғилон ва Янги Марғилон шаҳарлари ҳам киритилади.

1900 йилда Марғилон уезди таркибига 19 та волость, 129 та қишлоқ ва 2 та шаҳар Эски Марғилон ва 1977 йилда ташкил этилган Янги Марғилон кирган. Руслар босқини натижасида уездда 1 та рус қишлоғи ташкил этилган. Марғилон уезди 4 та участка бўлиб бошқарилган.

Уездда уезд бошлиғи томонидан участкалар эса, участка приставлари томонидан бошқарилган. Фикримиз исботи учун участкалар ва улар таркибига кирган волостлар рўйхатини келтирамиз.

1.шаҳар атрофи участкаси: Файзобод, Ёзёвон, Олтариқ, Яккатут ва Марғилон волостлари кирган.

2.Водил участкаси: Чимён, Аввал, Найман, Яукессек, Востанской волостлари кирган.

3.Қува участкаси: Қува, Қўқон-кишолғи, Қоратепа, Шаҳрихон, Сегезин, Асака волостлари кирган.

4.Аравон участкаси: Кулин, Аравон, Марҳамат, Ичкилик волостлари кирган.

Туркистон ўлкасининг бошқа жойларида бўлгани сингари Марғилон уезди бошқарув органларида ҳам асосан рус миллатига ёки бошқа миллатга мансуб кишилар ишлаган. Уезд бошқарувига маҳаллий миллат вакилларида жалб этилмаган. Марғилон уезди бошқарув органлари Янги Марғилон шаҳрида жойлашган. 1901 йилда Марғилон уездини бошлиғининг рапортига кўра шу йили уезд бошқарув органларида 14 киши ишлаган. Яъни: уезд бошлиғи, уезд бошлиғини ёрдамчиси, котиба, 2 та хат ташувчилар, полиция пристави, 4 та участка приставлари, уезд врачлари, 1 та таржимон, уезд ер ўлчовчиси ишлаган.

...Марғилон шаҳрининг бошқарилиши ҳақида фикр юритишимиздан олдин турли манбаларга мурожаат қиламиз.

А.Нурматов ва О.Эшонбоевларнинг “Город шелко Маргелан” номли китобида ёзилишича Марғилон шаҳри Марғилон уезди раҳбарлигида 4-волость амалдорлари, 4 та судья ва 360 та элликбошилар томонидан бошқарилган.

-“Ежигодник Ферганский области” нинг I-томида ёзилишича, Марғилон шаҳри Марғилон уезди бошлиғи ёрдамчиси ва депутатлар иштирокида бошқарилган.

Ёки “Обзор Ферганский области за 1899 год” ҳужжатлар тўпламида Марғилон шаҳри пристави томонидан бошқарилганлиги ёзилади.

Фикрлар бир-бирини анча тўлдиради. Яъни ҳар бир шаҳар уезд бошлиғи назорати остида бошқарилган. Марғилон шаҳрини бошқариш ҳам уезд бошлиғи томонидан назорат қилинган. Уезд бошлиғининг ўринбосари бизнинг фикримизча депутатларга раҳбарлик қилган бўлса керак. А.Нурматов, О.Эшонбоевлар китобларида кўрсатилган волостлар амалдори ва судья депутатлар таркибини ташкил этишган.

...эски Марғилон шаҳрини бошқарув органлари Янги Марғилон шаҳрида жойлашган. Эски шаҳарда эса фақат шаҳар пристави яшайди холос...

Шу фикрдан келиб чиқсак, уезд бошлиғи, унинг ўринбосари ҳам Янги Марғилон шаҳрида яшаган. Шунга асосланиб, Марғилон шаҳри уезд бошлиғи депутатлар билан келишган ҳолда шаҳар пристави томонидан бошқарилган.

Марғилон шаҳри 20.000 кв. Верст майдонни ташкил этган.

1884 йил маълумотларига кўра шаҳарда 4 та маҳалла ва бу маҳаллаларда 5856 уй мавжуд бўлган:

1.Қаландархона маҳалласида 1717 уй.

2.Машад маҳалласида	1264 уй.
3.Совилтуда маҳалласида	1295 уй.
ЖАМИ:	5856 та.

XIX аср охирларида Марғилон шаҳри 4 та маҳаллага бўлинади. XIX аср давомида бизгача маълумки бошқарув органларида маҳаллий аҳолининг бой қатламлари ҳам иштирок этганлар. Улар мингбоши, қози, имом, элликбоши каби лавозимларни эгаллашган. Юқоридаги фикрларимизни умумлаштирилган ҳолда қуйидаги фактга мурожаат қиламиз:

Ўша даврда XIX аср охирларида шаҳар Марғилон, тўрт даҳа, Қаландархон, Соввфилтуда, Тошмозор, Машадга бўлинган. Уларни устида эса рус полицместери, приставлари, уезд бошлиғи хўжайинлик қиларди. Шаҳар меҳнаткашлари сайлаш ва сайланиш ҳуқуқидан маҳрум этилган эди. Маҳаллий амалдорлар мингбошилар, қозилар бойлардагина тайинланар ва сайланар эди...

Мингбоши – Ўрта Осиё XIX асрнинг 2-ярмида энг нуфузли маҳаллий амалдорлик ҳисобланади, уни руслар томонидан шаҳар пристави уезд бошлиғи ёрдами билан маҳаллий бойлардан сайланар эди.

Қози – ўша даврнинг маҳаллий судьяси ҳисобланиб, шариат қонунлари асосида ҳукм чиқарувчи юқори лавозимдаги амалдор ҳисобланган.

Қозилар ҳам рус амалдорлари кўрсатмалари, розиликлари билан сайланган. Агарда адолатпарвар, ҳақиқат йўлини тутган кишилар номзоди қозиликка кўрсатилса, улар ўз-ўзидан сайланмасдан қолиб кетар эдилар.

Қозилар асосан русларга сўзсиз итоат этувчи, русларга кўпроқ илтифот этувчи кишилардан, бойлардан сайланган.

Мингбошилар ва қозилар-халқ судьялари волость съездларида 3 йил муддатга уезд бошлиғи ва участка приставлари кўрсатмалари асосида шахсан область губернатори томонидан сайланган.

Шунингдек, шаҳар бошқарув аппарати асосини шаҳар полицияси ташкил этган. Шаҳар полициясига шаҳар полицместери раҳбарлик қилган. Шаҳар полицияси 1913 йилда 53 кишини ташкил этган. Ушбу полицияни сақлаш учун шу йили шаҳар бюджетидан 28 минг 271 сўм маблағ сарфланган.

ИЖОДКОРЛИК МОЎБИЯТИ

Э.Ыиризов, З.Умрзокова - ФарДУ

Марьилонлик устозлардан бири 80 ёшли Мамасидди ака Мадалиев Республикамиз маонавий ғаётини юксалтириш йщлида илмий-ижодий фаолият кщрсатиб келаётган саноат арбобларидандир.

Мамасидди ака Марьилон шаърининг марказий маъаллаларидан тисобланмиш «**Мозори шайх**» (**Ҳозирги Ханда чойхонаси ёнидаги**) Машъур ьофиз Мадалибек хонадонида (1926 йил 28 март) таваллуд топди. Марьилонга хос бщлган аноана, оила, маданий муъит ьамда устозлар назарида тарбия кщрди. Ота – она ирсиятидаги саноатга, маорифатга иштиёи оилада тез-тез ташкил ыилинадиган «Санойи нафиса суъбатлар»да, Муъумий, Рожий каби замондош шоирларнинг щтли шеорлари, М.Т.Тошмуъамедов, Ёожи Абдуллазиз Абдурасуловдек ўлкан ьофизларнинг сирли ьонишлари таосирида

маонавий шаклланаборди. Айниёса, 1926 йили М.Ўориёубов ва **Юсуфжон қизик Шакаржоновлар** раъбарлигида ilk ташкилланган этнографик ансамбл машъулотларидаги мусиий садолар чаъалоы Мамасиддиынинг ыалбига бир умрга муърланди. Сщфи Оллоёр ызратлари : «Агар туз конига тушса, бщлур туз. Ородин щтса бир кеча-кундуз» деганларидек бу дарсларда саноаткор маонавий зуваласининг намаги ростланиб улгурди.

Ъозирги Марьилондаги 14-умумий щрта таолим мактабида таолим олгач, Тошкент шаъридаги М.Глиэр номли болалар мусиыа интернатида (1939-1943 йилларда) мусиыа сабоъига эга бщлиб, 1946 йили Марьилон шаърида ташкил этилган «Колхоз-совхоз халы театри»да устоз Деъюнбой Мирзаев (чангчи) раънамолигида мусиыачи – ходим сифатида фаолият олиб борди. Кейинчалик, 1957 йили Фарьона шаърида очилган мусиыа билим юртида таъсил олиб шу илм даргоъида ымда М.Улубек номли педагогика институти ыюшидаги бошланъич таолим услубиети бщлимида (1960-1963 йиллар) щыитувчи, 1963 йилдан **1989** йилгача Марьилон шаъар болалар мусиыа мактаби директори ва щыитувчи лавозимида ишладилар.

Устознинг маонавий булоъидан манфаат топган Шъбекистон халы артистлари: Ж.Охунов (маръум), Ё.Ъотамова, **Ш.Эргашев**, А.Исмоилов, А.Холтожиев, А.Абдурашидов, Ю.Усмонова, Шъбекистон халы хофизлари: М.Тожибоев, Ы.Юсупов, эл ардоълаган **санъаткор Республикада хизмат кўрсатган маданият ходими И.Қаландаров**, хонандалар: **И.Хусанов**, М.Орифжонов (маръум), И.Исаоыов (маръум), Х.Холбобоева (маръум) **Фаргона Давлат университети доцентлари С.Дадажонов, А.Умаров, И.Қирғизов** ва кщплаб саноат намоёндалари у кишини устозим дея фахр билан эотиروف этадилар.

У кишининг маонавий шиори «Яхшилиқ ыилишга улгурмоы керак» маоносида бщлиб, Республика ва ыардош мамлакатларда щтказилган мусиыа анжуманларида бадийи жамоа раъбари, Шъбекистон телерадиокомпанияси ыюшидаги Ю.Ражабий номли «Маъомчилар» жамоасида, Шъбекистон Давлат Консерваторияси аноанвий ижрочилик кафедрасида, Т.Ўодиров номли Фарьона шаъар саноат коллежи, Марьилон шаъар, Уч кщприк, Тошлоы, Олти-ариы, Бувайда, Ыува туманлари бадийи жамоаларида ижодий кщмакдошлик ыилишга улгурадилар. Ташкилий-ижодий ишлар бастакорлик фаолияти билан уйбун ьолда «Бобы ва Соыи» (Я.Маматхонов ыаламига мансуб ьажвий саънавий асар), «Гумон» (З.Фатъуллин, Ё, Усмоновлар), «Менинг азиз ыишлобим»(Ш.Саодулла), «Узилган занжир» (М.Умаров), «Фарзанд доъи» (Ъ.Усмонов), «Давр садоси» (А.Зайнуддинов) каби мусиыали драма ва ьажвий поесаларга мусиыа басталади. «Бахтиёр ёшлик» номли болалар халы чольу асбоблари учун поеса, «Фарьона» номли уч ыисмли сюита, «Келдик салом билан» номли хор жамоалари учун асар (Т.Маъмудов шеъри асосида) «Фарьона тонги» номли щзбек халы чольулари ансамбллари учун мусиийи асар , шунингдек мумтоз ымда замонамиз шоирлари шеорлари асосида 40 дан ортиы ыщшиылар тщплами яратилди.

Устоз Мамасиддиы Мадалиев яратган асарларнинг маоно-мазмуни ьозирги давр талаби-маонавий жиъатдан етук ьар томонлама билимдон

мустабил фикрловчи шахсларни шакллантиришда муъим аъамият касб этмоёда. Натижада эзгу ʔислар ва амаллар ʔар бир кичнгилда, миллат ва халы ыалбида жамул-жам ʔолда руъий-амалий ыувватга айланмоёда. Энг муъими кишиларимизни порлоы келажакка ишонч, юрт ободлиги, эл фаровонлиги йщлида бунёдкорлик ишларига сафарбар этмоёда. Илло ижодкорнинг моъияти ва толеи ʔам шундадир.

МАРҒИЛОН ШАҲРИНИНГ ЖИСМОНИЙ МАДАНИЯТИ ВА СПОРТИ

Ш.Хонкелдиев, А.Абдуллаев - ФарДУ

Мамлакатимизнинг турли вилоятлари тарихи, жумладан Фарғона водийсининг гўзал Марғилон шаҳри ҳам ўзининг бой маданий меросига эга эканлиги ҳозирги кунда сир эмас. Ҳунармандлар, деҳқон, чорвадорлар замини бўлган бу юрт ўзининг буюк санъаткорлари, аскиячи-сўз усталари қизиқчилари билан машҳур бўлган. Байрамлар, тўйлар, кўнгил очиш тадбирлари-кураш, улоқ чопиш, ҳозирги акробатика спорт тури элементлари билан даврага фойз берадиган, чаққон ҳаракатларнинг усталари, қизиқчиларнинг чиқишларисиз ўтмаган. Айниқса Марғилоннинг дорбозлари ўта машҳур бўлганлар.

Жаҳонгир бобомиз Амир Темури лашкарлари ичида аждодлари Марғилонлик бўлган камон отиш усталари, от устида душманига қилич солганда душманни танасини тенг иккига бўлиб ташлаб, қиличи от эгаригача етиб борадиган кучга эга сарбозлар хизмат қилганлигига далиллар бор. Демак гўзал водиймизнинг Марғилон шаҳри аҳли инсон жисми тарбиясига азалдан катта эътибор берганлар.

Туркистонни Россияга қарамлик даврида Қўқон, Марғилон, Қизил-Қия, Ўш, Андижон, Ленинобод уездларида футбол ерли халқнинг сеvimли ўйинига айланган ва ака-ука Мартинюк, Раджабов ва Гренколар ташаббуси билан 1911 йили футбол жамоаларининг мусобақалари ўтказилган деб ёзади Г. М. Сергеев .

“XIX ва XX аср Ўрта Осиё халқларининг ижтимоий ҳаётида катта аҳамият касб этади. Турли хил жисмоний машқлар билан шуғулланиш, ўйинлар, беллашувлар, куч синашувлар тарзидаги жисмоний маданият нисбатан жонланишига юз тутди” деб ёзади Шамолицкий Ю. С.

Аслида миллатимиз халқ оғзаки ижоди, эртаклари, дostonларнинг қахрамонлари, уларнинг кучи, чапдастлиги, чаққонлиги, ботирлигидан гувоҳлик берадиган беллашувлар ўтказилганлиги ва бу ўйинлар жисмоний тарбия машғулотларининг шакл жиҳатидан ўзгариб шу кунларга чаетиб келганлигига гувоҳлик беради.

1890 йили Тошкентда ҳаваскор велосипедчилар “Тошкентское общество велосипедистов” деб номланган жамият ташкиллайдилар. Бу жамият кўп кунлик велосипед пойгаларини уюштирганлиги ва 1895 йили Хўжанд ва Қўқон орқали кўп кунлик велосипедчилар пойгаси Марғилон шаҳрида ўтганлиги архив материалларида қайд қилинган.

Россиядаги ревалюциянинг мағлубиятидан сўнг (1905-1907) Столипин реакцияси даври бошланиб, фақат рус халқини эмас, руслар босиб олган қарам мамлакатлар халқлари учун оғир давр бошланган бўлиб, Столипиннинг яширин кўрсатмаси билан (1910) бутун Россиянинг ўзи ва унинг қарамоғидаги мамлакатларда оммавий тадбирлар, йиғинлар жумладан жисмоний тарбия ва спорт мусобақалари ҳам тақиқлаб қўйилди.

Ю.С.Шамолицкийнинг тадқиқотларида 1912-1915 йилларда Ўрта Осиё шаҳарларида физкультура ҳаракати бир оз жонланганлиги, Қўқон, Марғилон, Тошкент, Бишкек, Ашхобод ва бошқа шаҳарларда Миллий кураш бўйича йирик турнирлар ўтказилганлиги, унда Россиядан келган таниқли полвонларнинг кўпчилиги маҳаллий миллат полвонларидан мағлуб бўлганлиги ҳақида маълумотлар бор.

Советлар даврини жисмоний маданият ва спорт ишлари нисбатан жонланган даври деб аташимиз мумкин. Спорт иншоотлари, спорт базаларини яратиш, янги қурилган мактаблар ҳисобига уларни сонини ошириш сиёсати йўлга қўйилди.

Жисмоний маданият ва спортнинг тарғиботи 1930 йилларга келиб Фарғона водийси шаҳарларида айтарли кучайди. 1939 йилнинг 11-12 август кунлари Ленинобод шаҳрининг спортчилари жамоаси билан Марғилон шаҳрининг “Красная роза” жамоаси мусобақалашди. Иккинчи жаҳон уруши арафаси эканлигини ҳисобга олсак ўтказилган мусобақалар дастурида замон талабидан келиб чиқиб ўқ тўлдирилган яшик билан югуриш машқлари жанг шароитига мослаб ўтказилади.

Болалар спорти, уларнинг жисмоний тарбияси масаласи кун тартибига кўтарилди. Ўтган асримизнинг 70-80 йиллари жисмоний маданият ва спортни риважлантиришнинг энг юқори кўтарилган даври деб қаралган бўлсада, “Фарғона вилоятида болалар спорт мактаблари (БСМ)да қишлоқ, шаҳар ўрта таълим мактабларига нисбатан машғулотларга жалб қилиш ва соҳанинг шу йўналиши учун сарф харажатнинг нотекис эканлигига гувоҳ бўламиз. Фарғона шаҳрида ўша даврдаги мавжуд ўқувчиларнинг умумий сонига нисбатан 7,2%гина жисмоний тарбия ва спорт ишларига жалб қилинган бўлса, қишлоқ мактабларида, жумладан Қувасойда 3,7%, Марғилон, Қўқон шаҳар ўқувчилари эса фақат 1,5%гина жалб қилинган.

Вилоятимизнинг ҳар бир боласи учун сарф харажат 48,4 сўм, Республикада 68,4 сўм, собиқ Иттифок бўйича 77,8 сўмни ташкил этган.

Ҳозирги кунга келиб, Марғилон шаҳри мамлакатимизнинг жисмоний маданияти ва спортни ривожланган йирик спорт ҳудудига айланди. Биргина болалар ва ўсмирлар спорт мактабларида 2101 нафар ўқувчи ўзларининг спорт маҳоратини оширмоқдалар.

Улардан “Умид ниҳоллари”, “Баркамол авлод”, “Универсияда” мусобақалари, Республика, Осиё ва Жаҳон мусобақаларининг ғолиби ва совриндорлари етишиб чиқди ва Жаҳон спорти майдонида Шукирилло Рустамов ДЗЮ-ДО бўйича 2003 “Универсияда” чемпиони САМБО бўйича Испанияда ўтказилган Жаҳон чемпионати совриндори, Халилов Умид Осиё чемпионати совриндори (Катар), Туркияда ўтказилган ўзбек кураши олтин

медали соҳиби; Худойкулов Темур ёшлар ўртасида Осиё чемпиони (2004 й), Жаҳон чемпионати совриндори (2005 й); Шайхутдинова Румилия Осиё чемпионати ғолиби, САМБО бўйича Жаҳон чемпиони ва бошқа қатор Халқаро мусобақалар совриндорларининг сони талайгина.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган “Соғлом авлод учун” давлат дастури Марғилон ёшлари спорт мусобақалари ғолиблари ва нишондорлари, халқаро мусобақалар ғолиблари ва совриндорлари даражасигача тарбиялаб етиштирди ва улар мамлакатимиз спорт шарафини ҳимоя қилишда ўзларининг муносиб ҳиссаларини қўшмоқдалар. Шаҳарда халқаро талаблар даражасига жавоб берадиган йирик спорт иншоотлари қурилиб ишга туширилмоқда..

Кўхна ва ҳамиша навқирон Марғилон шаҳри ўзининг спорт анъаналарини ва янги ташаббуслари билан Мамлакатимиз спортини янада юқори чўққиларга кўтариш учун хизмат қилади.

МАРҒИЛОН – ҚИЗИҚЧИЛИК ВА АСКИЯ ВАТАНИ

Э.Собиров, С.Эгамназаров – ФарДУ

Марғилон азалдан қизиқчилик ва аския пайрови соҳасида эл-юртга танилиб келган. Бунга асосий сабаб Марғилонда аския ва қизиқчиликка бўлган эҳтиёжни эрта шакллангани бўлса керак.

Марғилон дейилганда Марғилон шаҳри билан унинг (25-30 км чамасидаги) атрофида жойлашган ҳудудлар киради. Шу сабабли бу ҳудудларда яшовчи аҳоли ўзларини марғилонлик деб ҳис қиладилар. Чунки бу ерликларнинг асосий савдо-сотиқ маркази Марғилон шаҳри бўлиб келган. Бу ерлик аҳолининг машғулоти деҳқончилик, чорвачилик шаҳар марказида бўлса ҳунармандчилик ҳисобланган. Бозор кунлари шаҳарга келган одамларнинг кўпчилиги савдо ишларини тугатганларидан сўнг чойхоналарда дам олишиб, гурунглашиб ўтиришган. Мана шундай гурунгларида сўзамол кишилар ўртасида ўзаро сўз ўйинлари – аския ва пайровлар юзага келар эди. Кейинчалик бундай одамларнинг гурунглари шаҳардан чекка аҳоли яшайдиган ҳудудларга ҳам тарқала бошлади. Айниқса, деҳқончилик билан шуғулланувчи аҳоли эркалари қиш ойларида ўн-ўн беш кишилик давралар ташкил этиб, навбат билан гаплар уюштиришганлар. Бундай гап беришлар қиш ойлари тугагунча давом этган. Қадимдан шаклланган бундай шароит Марғилонда аския ва қизиқчиликнинг келиб чиқиши сабабларидан бири бўлса, иккинчи сабаб марғилонликларнинг савдогарлик касби эди. Чунки бу касб эгалари ўта сўзамол ва ишбилармон бўлганлар.

Марғилонда юзага келган бундай қулай шароит қизиқчилик ва аския соҳасида ажойиб сўз усталарини етиштириб чиқардики, булар жумласига Усмон ота, Сулаймон қори, Юсуфжон қизиқ Шакаржонов, Охунжон қизиқ Ҳузуржонов, кейинги пайтларда Юсуфжон қизиқнинг фарзандлари Зайлобиддин ва Мадаминжон каби санъат дарғаларини мисол келтиришимиз мумкин. Юқорида номлари зикр этилган инсонлар ўзларининг халққа манзур бўладиган қизиқчилик ва аския дастурларини туздиларки, натижада бу

худудларда ўтказиладиган халқ сайиллари, томошалари уларнинг иштирокисиз ўтказилмас эди. Бундай санъаткорлар билан учрашувлар тўй-маросимларда ҳам ташкил этилган. Бутун ўзбек халқи каби марғилонликлар ҳам ўтган аср ўрталари (иккинчи жаҳон уруши, ундан кейинги даврлар)да ўз бошларидан узоқ давом этган иқтисодий қийинчиликларни ўтказган бўлсаларда, ўзбекнинг тўй-маросимлари тўхтамаган. Бу даврда бир оила тўй ўтказса етти маҳалла ёшлари кечга томон тўйда бўладиган базм (илгари санъаткорлар иштирокида ўтказиладиган тадбир базм дейилган)га етиб борар эдилар. Бу йиғинлар албатта Юсуфжон қизиқ ва Охунжон қизиқларнинг иштирокисиз ўтмас эди. Улар ўзларининг қисқа театрлаштирилган (ҳозирги кундаги миниатюра кўринишлари) ичакузди чиқишлари, масалан, “Дор ўйини”, “Аэропланда учиш”, “Қарз тўлаш” каби сахна кўринишлари билан томошага келганларни кулдириб, уларни маънавий озиклантирар эдилар.

Мағилонда шаклланган ажойиб аския ва қизиқчилик санъатининг номлари юқорида зикр этилган устозлар томонидан яратилган санъат дурдоналарини ҳозирги кунда Мамасидиқ Ширяев ва унинг гуруҳи аъзолари томонидан давом эттириб келинмоқда.

ЎЗБЕК МИЛЛИЙ МАДАНИЯТИ РИВОЖИДА МАРҒИЛОННИНГ ЎРНИ

Э.Норматов, Д.Норматова - ФарДУ

Қамчиқ довонидан ошиб марказга, ундан Хоразм воҳасига қадар йўлингиз тушиб қолса, йўл-йўлакай ерли халқлар билан мулоқот қилиб борсангиз юзингизга қараб, сўзингизни тинглаб «Водийданмисиз» ёки «Марғилонданмисиз» деб сизга боқади. Шунда сиз ҳа деб жавоб берасизда, ўйга толасиз. Ҳа деган сўзнинг маъно-мазмунига, унинг узоқ тарихига фикран саёҳат қиласизда, кўз олдингизга Марғилон косибчилик, ҳунармандчилик, этикдўзлик, махсидўзлик, чилангарлик, дўппидўзлик, хаттоки деҳқончиликнинг энг ноёб турлари – узумчилик, полизчилик, боғдорчилик маданияти қадим-қадимдан ривож топган, атрофи, тупроғи унумдор қишлоқлар билан ўралган шаҳар эканлиги ҳақида чуқур ўйга толасиз.

Шунда кўз олдингизга бевосита қуйидаги ривоят келади: Айтишларича, буюк бобомиз Заҳириддин Муҳаммад Бобур Мирзо Ҳиндистонда умргузаронлик қилиб юрган кезларда умрларининг охирида хасталаниб ётиб қолган кунларнинг бирида унинг савдогарлари Марғилон сари юзланибдилар. Буни Бобур Мирзога хабар қилибдилар шу захотиёқ шоҳ сарбонни қабулга чақирибди ва сарбонга шундай васият қилибди: «Марғилондан қайтишингизда Марғилоннинг бир чимдим тупроғию, бир дона кўкча қовунидан ола келинг», - дебди. Сарбон қуллуқ қилиб йўлга равона бўлибди. Сарбон Марғилондан қайтаётиб шоҳ айтганларини бажо келтириб Ҳиндистонга қайтибди. Не ажабки сарбон Ҳиндистонга етиб боргунга қадар Бобур Мирзо бандаликни бажо келтирибди. Марғилоннинг бир чимдим тупроғини кўзига суртиш, Марғилоннинг кўкча қовунидан бир чакмоқ истемол қилиш шоҳга насиб

қилмабди. Бу албатта ривоят. Аслида-чи, тупроғи олтинга тенг бу маскан водий шаҳарлари ичида ишлаб чиқариш маданияти ва маънавий маданиятнинг барча турлари бўйича қадимдан маълум ва машҳур эканлиги Марғилон ҳақида, унинг меҳмондўст, меҳнатсевар, сертакаллуф, ширинсухан халқи ҳақида қисқа маълумотга эга бўлган барча фуқароларга аён.

Марғилоннинг ишлаб чиқариш маданияти унинг тараққиёти машҳурлиги етти иқлимга маълум. Бунга сабаб Марғилонда қадим-қадимдан буён косибчилик, хунармандчилик, ва тўқимачиликнинг энг нозик турлари шаклланганлигидадир. Дунёга машҳур бўлган ўзининг турли ранглари билан аёл зотини чиройига-чирой кўшадиган гўзаллик рамзи бўлган хонатласи кимларни мафтун этмайди дейсиз. Ана шундай мафтункор матоларни юксак дид билан тўқиш, унинг сифатига эътибор бериш Марғилонда ишлаб чиқариш маданиятига алоҳида аҳамият қаратиш хусусиятига эга эканлигидан гувоҳлик беради. Бундай хусусиятларга эга бўлмаганда эди унинг доғруғи Мағрибдан-Машриққа қадар тарқалмаган бўлар эди.

Касблар ичида энг инжиқ, майда ва мураккаби бу косибчилик ҳисобланади. Бу касб инсондан фақат тадбиркорликни тақозо қилмайди. Аксинча косибдан юксак дид, сабр-тоқат, эътиқод ва вақтни тежаш билан ўтказишни талаб этади. Бу фикрларнинг қанчалик ҳақ эканлигини билмоқчи бўлсангиз Марғилоннинг Қумтепа бозорига бориб, ўта нозик таъб билан тикилган, Марғилоннинг дилбар аёллари кўлида жилоланиб турган Марғилон дўпписидан тортиб, пойабзалнинг барча турларини кўриб бунга ишонч ҳосил қиласиз.

Марғилон фақат ишлаб чиқариш маданияти билан машҳур эмас. Бу шаҳар ва унинг халқи миллий маданиятнинг барча турлари бўйича оламга донг таратган. Бунга сабаб Марғилон халқи маънавий маданиятининг негизиди миллий ғурур, миллий ифтихор, миллий ғоя ётганлигидадир. Ҳақиқатан ҳам шундай, Марғилондан етишиб чиққан маънавий маданият дарғаларининг номи фақатгина вилоятимизда эмас, балки республикаимиз, ҳатто кўшни республикаларда ҳам маълум ва машҳурлиги фикримизга асос бўлади.

Марғилоннинг яқин тарихига, унинг ижтимоий ва маънавий (ҳаётига) тарихига эътибор қаратсак қанчадан-қанча фан ва маданият дарғалари етишиб чиққанлигига гувоҳ бўламиз. Буни маданиятимизнинг энг нозик қирралари бўлган кўшиқчилик, қизиқчилик каби турлари Марғилонда шаклланган ва рағнақ топганлигида кўрамиз.

Марғилондан етишиб чиққан фикр илмининг султони Бурхониддин Марғилонийдан тортиб Рожий домлагача, XX асрнинг иккинчи ярми ва XXI бошларида етишиб чиққан, фаннинг турли йўналишларида илмий-тадқиқот ишларини олиб борган марҳумлар: Мадаминжон Усмонов, Мирзадавлат Хусанбоев, Турғунбой Мирсоатов, Эгамберди Собиров, Боқижон Мамажонов ҳозирда Фарғона Давлат Университетида ёшларга фаннинг турли соҳаларидан билим бераётган фан фидойилари Алижон Мамажонов, Исломжон Ниғматов, Ёқубжон Усмонов каби кўплаб олимлар Марғилон фарзанди ҳисобланадилар.

Марғилон ва унинг халқи ҳақида фикр юритилганда маънавий маданиятнинг барча турлари билан қизиқиб келган ажойиб нозик таъб

санъаткорлар маскани эканлигига гувоҳ бўламиз. Марғилон ўзбек миллий маданиятининг довуғини бутун оламга таратган маълум ва машҳур сўз усталари, мангуликка дахлдор Шарқона куй ва қўшиқлари билан донг таратган санъаткорлар ватани. Дарҳақиқат шундай. Халқ сайиллари, байрамлари ва миллий маросимларида ўзларининг ҳозир жавоб сўзлари билан одамлар кўнглини хушнуд қилган Юсуфжон қизик, Охунжон қизик, Мадаминжон қизик, Сиддиқжон қизик ва Хасанжонларнинг ичак узди аскияларидан маънавий озик олмаган одамлар жуда кам.

Марғилон куй ва қўшиқчилар ватани. Ҳа шундай. Уста Олим Комилов доирада нотасиз куй чалганда Парижда француз миллатига мансуб бўлган халқлар тасаннолар айтганлиги, ёки Жўрахон Султонов, Маъмуржон Узоқов халқ сайилларида Шарқона куйлар билан қўшиқ айтганларида, йиғинда тинчлик ва осойишталик ҳукм суриб томошабинлар кўзларидан шошқатор ёш оққанлигини кимлар кўриб, эшитмаган дейсиз. Марғилон ана шундай санъаткор маданият арбобларини тарбиялаб вояга етказган шаҳар.

Маданият ва санъат ворислик хусусиятига эга. Шу боис Марғилонда ҳозирги кунда қатор унинг ворислари етишиб чиққан бўлиб, улар республикада кўзга кўринган санъаткорлар - Юлдуз Усмонова, Илҳом Иброҳимов, Нуриддин Асқаров ва бошқалар бўлиб улар Марғилон маънавий маданияти, санъати довуғини кўкларга кўтармоқдалар.

А. К. ПИСАРЧИК МАРҒИЛОН ҲАҚИДА

Н. Абдулаҳатов

Марғилон шаҳрининг қадимий меъморий обидалари ҳақида сўз юритганимизда, биз аввало элшунос олима Антонина Константиновна Писарчикнинг бу борада олиб борган тадқиқотларига тўхталиб ўтмоқчимиз. Зеро, унинг самарали меҳнати туфайли Марғилон шаҳрининг ўтмиш тарихи хусусида келтирган маълумотлари ҳозирга қадар ўз аҳамиятни йўқотмай келмоқда.

1938 йили Ўзбекистон ҳукуматининг кўҳна ёдгорликларни химоя қилиш қўмитаси (Узкомстарис) томонидан Фарғона водийсининг миллий меъморчилик мактаби ва унинг ўзига хос анъаналарини ўрганиб чиқиш мақсадида унча катта бўлмаган илмий экспедицияни уюштирган эди. Мазкур экспедиция аъзоси бўлган этнограф А.К. Писарчик бир мунча вақт Марғилон шаҳрида бўлиб ундаги меъморий обидаларни атрофлича ўрганиб, бу борада жуда қимматли маълумотларни йиғишга муяссар бўлган.

Шу ўринда таъкидлаб ўтиш жоизки, А.К. Писарчик Марғилон шаҳридаги миллий меъморий обидаларни тадқиқ этиш давомида қуйидаги йўналишларга алоҳида эътиборини қаратган эди.

1. Марғилоннинг қадимги мудрофаа деворлари ва дарвозалари.
2. Марғилондаги қадимги мадрасалар меъморчилиги.
3. Марғилондаги масжидлар меъморчилиги.
4. Марғилондаги қадимги зиёратгоҳлар меъморчилиги.

5. Марғилондаги миллий услубда қурилган хонадонлар меъморчилиги.

6. Марғилондаги миллий услубда қурилган ҳамомлар меъморчилиги.

Олима А.К. Писарчик миллий услубда барпо этилган меъморий ёдгорликларни тадқиқ этишда ўша даврдаги моҳир меъмор усталарнинг бой тажрибаси, уларнинг оғзаки хотираларига таянган ҳолда иш олиб борган. Шу сабабдан А.К. Писарчик Фарғона водийсидаги миллий меъморчилик намуналари ҳисобланган кўплаб ёдгорликларни бунёд этган усталар ҳақида кўплаб маълумотлар келтирган. Унга кўра XIX асрда яшаб ўтган Марғилонлик уста Муҳаммад Мусонинг фарзандларидан тўққиз нафари моҳир усталар бўлиб етишганлар. Унинг уста Мадусмон, уста Мамасиддик, уста Юсуфали исмли ўғиллари Марғилондаги кўплаб масжид ва мазорларнинг қуриш ишларида бош-қош бўлганлар. Ҳатто уста Мамасиддиқ Фарғона шаҳрида бино қилинган генарал губернатор уйининг (ҳозирда театр биноси) қурилишида фаол иштирок этган.

А.К. Писарчик шунингдек, Марғилонда яшаб ўтган уста меъморлардан уста Турдимат (1850-1908), уста Исҳоқ (1858-1933), уста Ҳайдарали (1850-1923) ҳамда усталардан Маҳмуд Азим, уста Ҳакимжон, Мирзо Алихўжа, Хўжали Солиевлар томонидан қурилган меъморий обидалар ҳақида ҳам маълумотлар келтиради.

Ўрта асрлар меъморчилигида энг мураккаб ва муҳташам сарой кўшклари, мадраса ва масжидларни ўз лойиҳаси асосида бунёд этган мубоширлар кўпинча муҳандис ёки меъмор деб аталгани маълум. Аслида муҳандис ва меъмор унвонлари катта тажрибали, маълум ва машҳур бинокор усталарга нисбатан кўпроқ қўлланилган. Шу сабабдан ҳам, А.К. Писарчик Марғилоннинг қадимги меъморий обидалари ҳақида катта билим ва тажрибага эга бўлган усталар тажрибаларини ўрганар экан, миллий меъморчиликка хос ҳар бир атама ва ибораларга изоҳ беришда усталарнинг кўрсатмаларига амал қилган.

Марғилоннинг меъморлари шаҳарни ташқи душмандан мудофаа қилувчи шаҳар девори ва дарвозахоналарини таъмирлашда халқнинг асосий ишонган усталари саналган. А. К. Писарчик ёзиб олган ривоятга кўра, бундан тўрт аср муқаддам Марғилонни ўраб турувчи пахсадан ишланган деворларининг баландлиги 12 м, эни эса 3 метрдан иборат бўлган. Қизиғи шундаки, ахборотчилар тадқиқотчига ўз навбатида шаҳар қўрғони тўғрисида маълумот келтирар эканлар тўрт-беш юз йил илгари Марғилоннинг жанубий, шимолий, ғарбий ва шарқий томонидан қирилувчи тўртта дарвозаси мавжуд бўлганлигини таъкидлаб ўтганлар.

Афсуски, ўрта асрларда Марғилон шаҳрида неча дарвоза ва улар қандай ном билан аталганлиги номаълум. Биз асосан кейинги XIX асрда унинг 12 та дарвозаси мавжуд бўлганлигини ҳам А.К.Писарчик келтирган маълумотларда асосан билиб олишимиз мумкин. Бинобарин унга кўра Марғилон дарвозалари қуйидагича аталган:

1) Маъоз ибн Жабал; 2) Нодирмат; 3) Тошлок; 4) Хотин арик; 5) Баҳрин; 6) Гулчаман; 7) Машад; 8) Эшон дарвоза; 9) Олтиариқ дарвоза; 10) Сармозор; 11) Суктепа; 12) Чимён.

А.К. Писарчик Марғилонинг кўхна минорасини XII асрда қорахонийлар сулоласининг ҳукмдорларидан бири Қизил Арслонхон қурдирганлиги ҳақидаги ривоятни андижонлик моҳир бинокор уста Юсуфали Мусаев (1870-1948)дан ёзиб олганлигини айтади. Уста Юсуфалининг сўзларига кўра, Қизил Арслонхон ҳукмдорлиги даврида 11 та шаҳарга шундай минора қуришга фармон беради. Бироқ уста улар ичидан Бухоро, Вобкент, Ўзган, Андижон ва Марғилондаги мавжуд бешта минорани санаб бера олган холос. Шундай бўлсада, уста Юсуфали Марғилон шаҳридаги Қизил Арслонхон томонидан XII аср бошларида қурилган минора XIX аср бошларига қадар сақланиб турганлигини айтиб, минора баландлиги 25 қулоч яъни 37,5 метрдан баланд бўлганлигини таъкидлайди. Унга кўра, бир қулочи саккиз қиррали курсисига тўғри келиб, қолган 24 қулочи миноранинг ғўласимон танасини ташкил этган. Минора ўша давр меъморчилик услубига кўра, тепаси гумбазли давра кафаса – кўшк билан боғланган. А. К. Писарчикнинг фикрига кўра, Марғилоннинг қадимий минораси шаҳарнинг жомеъ масжиди олдида қурилган бўлса керак.

А.К. Писарчик Марғилондаги масжид ва мадрасалар ҳақида маълумот келтирар экан уларни ким томонидан, қачон, қайси вақтда ва қандай режа асосида қурилганлиги бўйича ҳам тадқиқот олиб борган. Масалан, ўзида қадимги миллий меъморчилик анъаналарни мужассам этган нодир ёдгорликлардан бири сифатида машҳур бўлган 1790 йилда қурилган Хонақоҳ масжиди ҳақида ёзар экан, масжидни 1865 йилдаги таъмирлаш ишларида Исфандиёр, Қосимхўжа, Мирзараҳим нажжор исмли машҳур марғилонлик усталар томонидан бажарилганлигини таъкидлаб ўтади.

А.К.Писарчикнинг маълумотларига кўра, Подшоҳ Искандар масжиди ва мадрасасининг 1870 йилда олиб борилган қурилиш ишларига Сафилтўдалиқ уста Юсуфхўжа (1818-1898) бошчилик қилган бўлиб, безаш ишлари наққош уста Турдимат (1858-1908) томонидан амалга оширилган.

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш керакки, А.К.Писарчик Марғилондаги Подшоҳ Искандар, Кўк мазор, Оқ мазор, Чилдухтарон, Сафилтўда, Пур Сиддик сингари муқаддас зиёратгоҳларнинг меъморчилик жиҳатларини ёритиш билан бирга улар тўғрисидаги мавжуд афсона ва ривоятларни ёзиб олган.

Масалан, 1938 йили А.К.Писарчик Сафилтўда мазори ҳақида уста Хўжали Солиевдан қуйидаги маълумотларни ёзиб олган эди. Уста Хўжа Алининг сўзларига кўра, Сафилтўда аслида дастлаб Сонтўда деб аталган. Бунинг сабаби аввалги замонда мазор ўрнида шаҳар девори ўтган бўлиб, айнан шу ерларда Маъдалихон ва Маллахон даврида марғилонликлар билан қипчоқлар ўртасида жанглар бўлиб ўтган. Мазкур жанглар давомида ҳар икки томондан ҳам жуда кўп жангчилар ҳалок бўлганлар. Шунинг учун бу ер кўп сонли жангчилар тўдаси ҳалок бўлганлиги учун «Сонтўда» деб аталган экан. Кейинчалик тинчлик қарор топгач жангчиларнинг жасадини шу ернинг ўзига дафн этган эканлар. Сафилтўда мазори эса ўша урушларда жасорат кўрсатган машҳур лашкарбошининг бирининг қабри бўлиб, аҳолини томонидан зиёратгоҳга айлантирилган .

Кўк мазор тўғрисидаги яна бир ривоятни А.К. Писарчик уста Хўжа Али Самадовдан ёзиб олган. Унга кўра, темирчининг олдида бир мулло киши келиб

“менга бир дона мифтах ясаб берсангиз” дея илтимос қилади. Темирчи мифтах нима эканлигини билмай ҳайрон бўлиб ўша муллодан “мифтах нима ўзи”, дея сўрайди. Шунда мулло мифтах арабча калит эканлигини айтади. Ўз ишининг мохир устаси бўлган темирчи оддий бир сўзга тушунмаганлигидан ва ўзининг нақадар илмсиз эканлигидан қаттиқ пушаймон бўлиб, илм олишга бел боғлайди. Темирчи шу қадар илмга берилиб кетади-ки, охир–оқибатда замонасининг етук олимларидан бири бўлиб етишади. У кейинчалик илмлар тўғрисида “Мифтах” номли китоб ҳам ёзган экан. Темирчиликдан машҳур олим бўлиб етишган ўша зот оламдан ўтгач унинг мазори зиёратгоҳга айланган.

Марғилондаги Оқ мазор зиёратгоҳи тўғрисида олиманинг келтирган маълумотларига кўра, бундан икки аср муқаддам Қўчқорчи қишлоқлик Нодирмат Девона эшон исмли авлиё дафн этилган ва маҳаллий аҳоли орасида Оқ мазор номи билан машҳур бўлган. Шунингдек, А.К. Писарчик, Чилдухтарон маҳалласида шу ном билан аталувчи мазор ва масжид ҳам бўлганлигини айтиб, Чилдухтарон мазори XVIII асрларда хом ғиштда гумбазсимон шаклда бунёд этилганлигини таъкидлайди. Унга кўра, дастлаб чилдухтарон мазори ўрнида Муродбахш Валид исмли авлиёнинг қабри бўлган экан. Ривоятларга кўра, бузғунчилик замонда душман таъқибидан қаерга беркинишни билмай турган қирқ нафар қизлар шу мазор олдига келганларида уларни мазор ичкарасидан кимдир чақира бошлайди. Мазор ичига кирган қизлар шу заҳоти кўздан ғойиб бўладилар. Вақтлар ўтиши билан улар чилтонларга айланган эканлар.

Академик М.Е.Массон ўз хотириларида келтирган маълумотларига кўра у 1939 йили А.К. Писарчик марғилонлик Тешабой исмли кишига тегишли XIX аср бошларида қурилган ўта нафис нақшлар билан безатилган меҳмонхонани нодир меъморий ёдгорлик сифатида бузилиб кетишдан сақлаб қолган. Чунки ушбу меҳмонхонанинг гўзал нақшлари таниқли қадимшуносни ҳам ҳайратга солган эди.

Элшунос олима А.К. Писарчик Марғилондаги меъморий обидаларни қуришда Хўжанд, Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Қошғар сингари вилоятдан келган усталар иштирок этгаликларини ёзар экан Марғилон меъморчилик мактаби бутун Ўрта Осиё меъморий анъаналарини ўзига сингдириш билан бирга қадимий Фарғона водийсига хос маҳаллий миллий анъаналарни ҳам мужассам этганлигини таъкидлайди.

Хулоса тариқасида шуни айтиш керакки, А. К. Писарчикнинг Марғилон бўйича олиб борган тадқиқотлари нафақат тарихчилар учун балки, фольклористика, меъморчилик, санъат, география, топография соҳаси мутахассилари учун ҳам муҳим манбаа бўлиб хизмат қилади.

ЙЎҚЛДОШ СУЛАЙМОН ИЖОДИДА ВАТАН МАДЪИ

А.Абдисаматова - ФарДУ

Халыимизда бир маъюл бор: Она Ватанни куйлаган юракда ёубор бщлмайди.

Шоир Йёқлдош Сулаймон ана шундай беёубор, Ватан ёаида кщп ва хщп ижод ыилган адиб эди.

Бу ёаида филология фанлари доктори Й.Солижонов шундай мулоёза юритади:

«Й.Сулаймон гщзал Фарёона фарзанди, щзининг ёаётини, ижодини Фарёонасиз тасаввур ёилолмайди. «Чунонам севаманки сени Фарёонам!» деб атабди шоир янги шеорий туркумини. Бу бежиз эмас. Зеро, адиб щзининг щнлаб очерклари, дилрабо ёасидалари («Фарёонанома», «Марёилоннома», «Ёщыоннома») каби ёътиросли шеорлари, ёисса ва романларида туёилиб щсган она юрти Фарёона ёаётини, унинг меънатсевар, ор-номусли, донишманд ва камсуёум кишиларини меър билан тасвирлайди».

Шоирнинг «Фарёонанома», «Ёщыоннома», «Марёилоннома» асарларида Фарёона водийси тарихи, улуъ фарзандлари кураши, орзуси, иыболи, изтиробу армони армон ва нурли тщлыин билан ёзилган.

Биргина «Марёилоннома» ёасидасида шоир Марёилон ва марёилонликларнинг инсонийлик фазилатларига ёуйидагича баёо беради:

Одамийлик зари бщлган Марёилон,
Гщзаллар гщзали бщлган Марёилон.

Шоир тарихга назар ташлар экан, Туркистонни Россия томонидан босиб олинган пайтда Марёилонликлар ёам жабр кщргани, унга ёарши бош кщтарган халы ватанпарварларини ёам ёаламга олган:

Узоы Россиядан бир садо келиб,
Иныилоб дейилган шабада елиб,
Оёы ости этди Марёилонни ёам,
Яна фарзандлари бщлишиб малёам.

Бошларин кщтарди ёулликка ёарши,
Кщчани тщлдирди келгинди марши,
Курашда ўзилди умри-жонимиз,
Мадаминбеклару, Шерматхонимиз.

Бундан ташыари Марёилон – зиё етиштирувчи маскан эканлигини шоир щзининг аниы фактлари билан баён этади:

Маорифатнинг нури эди,
Хаыгщйларнинг бири эди,

Сайитжонов Жалолхон ʔам,
Олимжон-ку, бщлган малʔам.

ʔуллас, шоир Фарьона, Марьилон ʔаида куйлаш «щз шоирлик бурчи» эканлигини ʔис ыилад, Марьилонда, Фарьонада яшаб, фаолият кщрсатган, халыни эотиборини ыозонган шахсларни эринмай халыимизга танитади.

Адиб щз ыасидасини ниʔоясида щзимни «сен», уни «сиз»лайман дея Марьилонга бщлган ʔурматини ифода этади:

Хаёлимни тортасан гщёки олмос,
Марьилоним, сени куйлаш осонмас,
Чорлаб ыолсанг ыанот боьлаб учарман,
Одабийлик сувин сендан ичарман.

Щзимни «сен»лайман, уни «сиз»лайман,
Муʔаббатни яна сендан излайман.

Гщзал Фарьонамиз, «Фаришталар» шаъри ʔаида эса шоир тщлйинланиб:

Нафосатга азалдан энг бой бщлган Фарьонам,
Бу ёруь дунёмизга чирой бщлган Фарьонам,
Нега сен бошыачасан, бутунлайин бошыача,
Севгисин изьор этиб, ʔаттоки ыуёшгача.

Бор меърини пойингга аямай тщкиб турар,
Ой гоъ, саломга чиьиб, ыаддини букиб турар,
Сщраб ʔам кщрдим ʔамма юрту-халойиылардан,
Фарьона мулки мерос бизга малойиклардан.

Й.Сулаймон ижоди келажак авлод учун щз аʔамияти билан ажралиб туради. Унинг «Марьилоннома», «Ыщыоннома», «Фарьонаном» ва бошыа асарлари Ватан ыадрини, уни «кщз ыорачиь»дай асрашни, ыолаверса, Марьилонимизни 2000 йиллиги олдидан тайёр манба бщлиб хизмат ыилад. Илоъим, шоирнинг руъи шод бщлсин!

БАХТИМИЗ УЧУН КУРАШГАНЛАР

Қ.Холматов, Б.Холматова, А.Комилов
- ФарДУ

Марғилон шахрининг 2000 йиллиги нишонлаётган шу тантана арафасида босиб ўтилган йўллар кўз олдимизга келади. Ишларимиз сарҳисоб қилинади. Биз эришган бугунги порлоқ ҳаётга сабабчи бўлганлар ким эди? Улар миллионлаб кишилар. Улар сафида эса, Иброҳим Охунбоев ҳам бор эди.

Камтарлик камолоти унда мужассам эди, - дейишади уни билганлар. – содда, мақтанишни билмасди. Қаерда меҳнат қилса, ўша ерда иш унумдорлиги ортиб, ободончилик юзага келарди. Қисқаси у киши маънавий жиҳатдан ҳам боғ-роғ яратган эди.

И.Охунбоев номли 21-мактабнинг собиқ директори Ортиқали Каримов сўзларини эслаймиз.

- И.Охунбоев шу мактабда 1952 йилдан умрининг охиригача директорлик қилган. Унинг Марғилон шаҳрида, Охунбобоев тумани ва Ёзёвонда жуда кўплаб шогирдлари бор. У киши маърифат чироғини ёққанлардан эди.

И.Охунбоев 1910 йилда туғилган. Мактабни битиргач, Фарғона Давлат Педагогика институтига кириб, ишдан ажрламаган ҳолда сиртдан таълим олди.

Бошланғич, сўнг етти йиллик таълимни мустақамлаш, халқ хўжалигини юксалтириш, хотин-қизларни билим даргоҳларига, меҳнат корхоналарига жалб этиш каби долзарб масалаларда И.Охунбоев фаол иштирок этди.

Мустақил ўқиши, тарих ва адабиётни чуқур билганлиги, рус тилидан пухта саводга эга эканлиги И.Охунбоевни раҳбарлик лавозимига етаклайди. У бир неча йиллар давомида мактаб илмий бўлим мудир, мактаб директори, шаҳар халқ маорифи бўлими мудир лавозмларида ишлади. Олтиариқда, Ёишмонда, Лангар ва Ёзёвонда... Хуллас, қаерда мактаб-маориф ишлари ёрдамга муҳтож бўлса, у киши ўша ерда ишларди, шогирдлар етиштирар эди.

1935 йили Марғилон Педагогика билим юртига уни ишга таклиф қилишди. Эндигина ўқитувчи бўлиб иш бошлаган кезларида унинг қоблятини ҳисобга олиб, директорлик лавозимига кўтаришди.

Меҳнатда чиниққан киши кўп нарсани билади. Унинг кўзлари олисни кўзлайди. Яхшилик уруғини сочган кишининг мартабаси ошади. И.Охунбоев Улуғ Ватан урушдан ярадор бўлиб қайтгач, 1943-1952 йилларда Марғилон туманида ўз даврининг кўзга кўринган раҳбарлик лавозмларида ишлади. Шаҳар, туман, вилоятда жамоат ишларида фаол иштирок этди.

1952 йилдан то 1960 йилгача (вофотига қадар) Марғилон темирўл станциясида жойлашган 1-мактаб (ҳозирги 21-мактаб)да директорлик лавозимида ишлади.

Халқ, Ватан ўзининг фарзанди меҳнатини муносиб тақдирлади. Унинг кўксига Қизил Юлдуз, Меҳнат Қизил Байроқ, “Ўрмат Белгиси” орденлари, “Шавкатли Меҳнати учун” медали, қишлоқ хўжалиги аълочиси нишонини тақиб қўйди.

Илмнинг кадрини билган умр йўлдоши Адолатхона ҳожи она отадан ёш қолган фарзандларининг барчасини олий маълумотли қилиб вояга етказди.

Босиб ўтилган йўллар ана шундай нурли, унинг изларида мактаса арзигули шогирдлари, фарзандлари умр гулшанини барқ уриб гуркиратишти. Шоирахон, Маҳбубахон, Шўҳратжон, Рустамжон, Инъомжон, Музаффаржон, Манзурахонлар ўқитувчи, бирлари инжинер.

Халқ маорифи соҳасида маданий ҳаётимизда ўчмас из қолдирган оддий, лекин қалби буюк инсон хотираси элнинг юрагида бир умрга яшайди. Бугунги кунда И.Охунбоев номи билан аталувчи кўркем кўча бор. Унинг номидаги мактабда шогирдлари илм чироғини ёқомқдалар.

МАРҒИЛОН ШАҲРИ ҚЎҚОН ХОНЛИГИ ДАВРИДА

Р. Арслонзода, Ф. Арслонзода - ФарДУ

XVIII аср бошида Фарғона Аштархонийлар давлатидан ажралиб чиқди. Бу ерда кейинчалик Қўқон хонлиги деб аталган янги давлат ташкил топди. Фарғона водийсининг барча шаҳарлари, шу жумладан қадимги Марғилон ҳам хонлик таркибига қўшиб олинди.

Қўқон хонлиги типик феодал давлат бўлганлиги сабабли бу ерда саноат деярли ривожланмаган эди. Хонликда шаҳар ҳаёти ривожланиш даражасининг пастлигини ҳам айнан шу билан изоҳлаш мумкин. Қўқон хонлигининг барча шаҳарлари ўзаро ўхшаш бўлиб, улар бир-биридан фақатгина аҳолисининг миқдори, масжид ва мадрасаларининг сони ҳамда ишлаб чиқариладиган маҳсулотининг сифати билан фарқланар эди. У ёки бу шаҳарнинг хонлиқнинг сиёсий ҳаётидаги ўрни эса унинг стратегик мавқеи билан боғлиқ эди.

Қўқон хонлиги шаҳарлари ҳақидаги маълумотлар маҳаллий тарихнавислар ҳамда хорижий, шу жумладан, рус элчи ва сайёҳларининг асарларида учрайди. Улар орасида Филипп Назаровнинг қаламига мансуб “Осиё ўрта қисмининг айрим халқлари ва ўлкалари тўғрисидаги қайдлар” асари алоҳида эътиборга лойиқдир. Муаллиф 1813-1814 йилларда Сибирь генерал-губернатори Глазенапнинг махсус топшириғига мувофиқ Фарғонада бўлган эди. Шунинг таъкидлаб ўтиш керакки, Филипп Назаров ва унга ҳамроҳлик қилган 5 нафар казаклар Қўқонга келганидан сўнг айрим сабабларга кўра ҳибсга олиниб, 3 ой муддат давомида Марғилон шаҳрига юборилган эди. Натижада Филипп Назаров Марғилон ва марғилонликлар ҳаёти билан яқиндан танишиш имкониятига эга бўлди. Шу боисдан унинг “Қайдлар”и XIX асрнинг бошларидаги Марғилон ва марғилонликлар ҳақида ишонарли маълумотлар беради.

Ўша даврда Марғилон шаҳри шу номдаги вилоятнинг маркази ҳисобланар эди. Бу ерда вилоят ҳокимининг қароргоҳи жойлашган эди. Ф. Назаровнинг ёзишича, “Марғилон шаҳрининг атрофи 30 чақиримга тенг бўлиб, ҳеч қандай мудофаа иншоотларига эга эмас; фақат шаҳардан 5 чақирим масофада Ёрмозор қалъаси мавжуд бўлиб, бу қалъада 20000 гача аскар жойлашиши мумкин эди. Шаҳар кўчалари тор, уйлари эса лойдан қурилган бўлиб, деразалари йўқ. Шаҳарда жуда кўп қадимги ёдгорликлар ва пешайвонли иншоотлар мавжуд, уларнинг айримлари ҳозиргача жуда яхши сақланган”. Бу маълумотлардан келиб чиқиб, биз Фарғонанинг қадимги шаҳарларидан бири - Марғилон Қўқон хонлиги даврида анча муҳим ҳарбий-стратегик аҳамиятга эга бўлган, деган хулосага келишимиз мумкин.

Рус элчисининг “Қайдлар”и билан танишиб, ўша даврда Марғилон йирик савдо ва хунармандчилик маркази бўлганлигини билиб оламиз. Элчининг ёзишича, “шаҳар бозори қатор расталардан иборат бўлиб, бу ер ҳафтада икки кун эрталабдан кечгача одамлар билан гавжум бўлади. Савдогарлар одамларни алдамасликлари учун ҳукумат томонидан қаттиқ назорат ўрнатилган”.

Ф. Назаров ҳунармандчиликнинг Марғилон шаҳрида ривожланган асосий соҳалари ҳақида маълумотлар ёзиб қолдирган. “Шаҳарда,- деб ёзади у,- форс кимхоби, духоба ва турли хил Осиё матоларини ишлаб чиқарувчи бир қанча фабрикалар мавжуд бўлиб, уларнинг маҳсулотлари Бухоро ва Қошғарга сотилади; у ерлардан эса чой, чинни идишлар, кумуш, зиравор, бўёқ ва энг сифатли хитой матолари келтирилади.” Бу ерда муаллиф “фабрика” деганда ипак ва ип газлама ишлаб чиқарадиган йирик устахоналарни назарда тутган бўлса керак.

Юқорида келтирилган парчада рус элчиси Қўқон хонлиги ва Марғилон шаҳрининг ташқи савдоси асосан қўшни давлатлар – Бухоро амирлиги ва Шарқий Туркистон билан товар айрибошлашга асосланганлигини таъкидлаб ўтган. Бу қайдларини у қуйидаги маълумот билан тўлдиради: “Мен бозорда шарқий тоғлик форслар той-той пахта толасини сотиб олиб, уни ўз елкаларига ортиб, карвон сингари саф тортиб Ёрмозор ва Олой орқали кўтариб кетганликларини кўрдим.” Демак, ўша даврда Фарғона ва Тожикистоннинг тоғли вилоятлари ўртасида ҳам савдо алоқалари мавжуд бўлган.

Рус элчисининг Марғилон шаҳри аҳолисининг кундалик ҳаёти, турмуш тарзи ҳамда феъл-атвори ҳақидаги мушоҳадалари ҳам диққатга сазовордир. “Шаҳар аҳолиси,- деб ёзади у,- тинч ва мамнун ҳаёт кечиради”. Бизнингча, муаллифнинг марғилонликларнинг “тинч ва мамнун ҳаёти” ҳақидаги фикрлари баҳслидир. Муаллифнинг ўзи таъкидлаб ўтганидек, у Марғилондан кетишига 3 кун қолганида шаҳар аҳолисининг ҳаёти билан танишиш имкониятига эга бўлган экан. Бундай қисқа муддат ичида у марғилонликларнинг ҳаёти ва турмуш тарзини батафсил ўрганиб чиқиши амри маҳол эди. Шунинг учун унинг шаҳар аҳолисининг “тинч ва мамнун ҳаёти” тўғрисидаги маълумотлари шубҳалидир.

Ф. Назаров ўзи билмаган ҳолда, Марғилонда аёлларнинг аҳволи оғир эканлигини кўрсатиб ўтади. “Уларнинг аёллари хушруй, қадди-қомати келишган ва анча олифтадирлар,- деб ёзади у. – Улар рус казакларини ёқтириб қолдилар. Атрофда осиеликлар йўқлиги пайтида улар юзларидаги чачвонни кўтариб, руслар билан гаплашганлар ва кўпхотинлиликни таъқиқлаган рус қонунларини мақтар эдилар.”

XIX аср бошида Марғилон каби чекка шаҳарчага рус элчиларининг келиши мутлақо ғайриоддий ҳол эди. Биринчидан, бу рус элчиларининг Марғилонга ва умуман Қўқон хонлигига қилган дастлабки ташрифи эди. Иккинчидан, руслар бошқача кўринишга эга эдилар. Уларнинг тиллари ҳам, кийинишлари ҳам Фарғона аҳли учун ғайриоддий эди. Шунинг учун ҳам шаҳарга руслар келгани ҳақида хабар тарқалганида марғилонликлар ва шаҳарга яқин қишлоқлар аҳолиси ўзларининг қизиқишларини тўхтата олмасдан, элчи ва унинг ҳамроҳлари жойлашган уйга ёппасига ёпирилиб келаверганлар. “Бизни, - деб ёзади Ф. Назаров, - алоҳида уйга жойлаштирдилар. Бизнинг тинчлигимизни сақлаш учун соқчилар тайинлаб қўйилган бўлишига қарамасдан, халқ куч билан тўсиқларни ёриб ўтиб, эшикларни синдириб, хоналарга ёпирилиб кирар эди. Улар шу даражада кўп эдики, биз нафас олишга ҳам қийналар эдик.” Гарчи, Марғилонда турган Хитой элчисининг маслаҳати билан рус казаклари

одамларни камчилари билан уриб, ховлидан чиқарсаларда, бир оз вақт ўтгач, хонада яна ўшанча одам йиғилар эди. “8 кун давомида, - деб ёзади элчи, - биз бир дақиқа ҳам осойишталик нималигини билмадик, фақат одамлар бизга қараб тўйганларидан кейингина нафасимизни ростлаш имкониятига эга бўлдик.”

Мусулмон фанатизми ҳукмрон бўлган бир шароитда, дипломатик одоб-ахлоқ ҳақида заррача ҳам тушунчага эга бўлмаган авом халқ келгинди христианларни даҳрий, яъни “кофир” деб ҳисоблаган. Русларнинг шаҳарда соқчиларсиз юриши хавфли эди. Элчи шундай деб ёзади: “Халқ бизни кўчада ўзимиз, маҳаллий амалдорларсиз юрганимизни кўриб қолганда, орқамиздан югуриб, тош отиб, “кофир” - “кофир”, яъни “худосизлар” деб хайкирар эди”.

Ф. Назаровнинг таъкидлашича, марғилонликлар ўз шаҳри тарихини Искандар Зулқарнайн номи билан боғлар эканлар. У шундай ёзади: “Шаҳар марказида очик ибодатхона кўринишига эга бўлган иморат мавжуд бўлиб, унинг томида кизил шойидан тўқилган туғ бор. Қўқонликлар учун у муқаддас ҳисобланади. Халқ орасида “бу туғ шахсан Искандар Зулқарнайннинг ўзига тегишли бўлиб, у Ҳиндистондан қайтаётиб, саҳрода вафот этган ва айнан шу ибодатхонага дафн этилган”, деган ривоятлар мавжуд”. Шу ернинг ўзида элчи бу ривоятларни инкор этиб, антик давр тарихчиларининг милоддан аввалги 323 йилда Искандар Бобилда вафот этганлиги ҳақидаги маълумотларини эслатиб ўтади.

Сўнгра рус элчиси Марғилонда “Подшо Искандар” туғи билан боғлиқ бир анъана борлиги ҳақида ёзади. “Марғилон шаҳрига янги ҳоким тайинланганда бу ерлик уламолар туғни кўтариб, шаҳар бўйлаб қўшиқ билан ҳоким ҳузурига табриклаш учун борадилар. Ҳоким эса миннатдорчилик белгиси сифатида уламоларга совға тариқасида ушбу туғга қимматбаҳо кимхоб, ҳар хил матоларни бойлаб, уларга пул, нон ва олма улашади.”

Шундай қилиб, XIX асрнинг бошларида Марғилонга ташриф буюрган Ф. Назаровнинг “Қайдлари” бу шаҳар ҳақида, аҳолисининг турмуши ва хулқ-атвори тўғрисида қимматли маълумотлар беради. Рус элчиси бўлиб ўтган воқеаларни ўз кўзи билан кўрганлиги ва уларда ўзи иштирок этганлиги сабабли, у келтирган маълумотлар ишонарли бўлиб, Марғилон шаҳрининг XIX аср бошидаги тарихига аниқлик киритади.

ФАРЬОНА ВОДИЙСИНИНГ ТИББИЁТ ТАРИХИ

М.Акбарова, М.Ўурбонова, М.Осбоев, Н.Абдукаримова - ФарДУ

Фарьона водийси тарихи тўғрисида жуда кўп асарлар ёзилган бўлиб, бу тарихда жуда ыадим замонларга бориб таъалади.

Исхоыжон Жунайдуллохшжа шъли Ибрат шзининг "Фарьона тарихи" асарида ыуйидаги маълумотларни келтиради. "Фарьона Туркистонда бир катта музофот бўлиб, суви сероб, ыавоси тоза, ерлари махсулдор, боълари покиза, мевали неъматларга тшъла, шаҳар ыишлоълари ыадим ва аъолиси надимдирки, Кубот, Нушировон, Афросиёб, Искандарий Румий даврларидан маълум ва

машхур бшчиб, тарихи деярли 2500 йилларга боради. Фарьона музофотида мшбуллар асрида Кубо (Бува) ва Ахсикент пойтахт бшчиб, мусулмонлар асрида Марьилон пойтахти Ёрмозор, Андижон пойтахти Асака, Наманган пойтахти Тшрашчрьон бшчиб идора этилар эди".

Чор Россияси ышшинлари 1865 йилнинг 15 июнига штар кечаси Тошкентга хужум ыилиб, шахарни забт этади. 1866 йили Хшжанд, Шратепа ва Жиззахни босиб оладилар. Босиб олинган умумий ерлар маъмурий жихатдан бирлаштирилиб, мустамлакага айлантирилади.

1876 йилда 19 февралда Россия ърбий вазири Д.Милютин Ышчюн хонлиги забт этилганлиги ва Россияга ышшиб олинганлигини расман эълон ыилади. Ышчюн хонлиги тугатилгандан сшнг, уни худудида Фарьона вилояти ташкил ыилиниб, у бир неча уездларга, уездлар эса волостларга бшчилиб идора ыилинади.

Вилоят маркази Ышчюн шахрида ташкил этилади, лекин бу Россия хукумати маъмурларини ыоништирмас эди.

Ышчюн шахрида рус аскарлари жойлашган горнизонлардан бирида юыумли ыорин тифи касаллигини тарыалиши, бу масалаларни кшриб чиыиш учун асосий сабаблардан бири бшлди. Янги Марьилон шахрида биринчи тиббиёт даволаш муассасаси сифатида 1876 йил феврал ойида ърбий лазарет госпитал ташкил ыилинади. Вилоят санитария доктори В.М.Кушелевскийнинг йиллик хисоботи бшйича ърбий лазарет 240 шринга эга бшчиб, керакли жихозлар, асбоб - ускуналар, дори-дармонлар билан таъминланган. Лазарет ыошида лаборатория ташкил этилган бшчиб, шша даврнинг энг катта янгиликларидан бири хисобланган, дифтерия (бшма) касаллигига ыарши эмлаш ишлари йшлга ышйилган эди.

1878 йилда ърбий лазаретда ишловчилар ыуйидагилардан иборат эди:

1. Корелкин Николай Кондратович - бош врач;
2. Адольф Генрихович Гартвич - ординатор;
3. Пироговский - лазарет хшжалик ходими;
4. Брентингам - доришунос.

1882 йилда врачлар таркибига яна битта врач М.Осипов ышшилди.

1912 йилда Скобелев лазаретида ишловчилар сони кшпайди.

Биринчи жаъон уруши йиллари ыорин тифи ва тошмали тиф касалликлари эпидемияси натижасида госпитал врачларининг тиббий хизмат кшрсатиш ишлари деярли икки баробар кшпайди. 1921 йили 21 январда 2-Туркистон дивизиясининг харакатдаги дала госпитали, эпид отрядлар, захирадаги дала госпитали ышшилиб, Янги Марьилон ърбий лазарети асосида 415 шринли Фарьона госпитали ташкил этилди. Госпиталда ишловчилар сони 198 киши бшчиб, шулардан 27 таси врачлар ыолганлари эса шрта тиббиёт ьодимлари, маъмурият ва хшжалик ьодимлари эди.

1918 йил Скобелев шахрида (1907 йилдан Янги Марьилон шахри Скобелев номи билан юритилган, 1924 йилдан Фарьона номи берилган) холера касаллиги тарыалган. Госпитал врачлари холера эпидемиясига ыарши куну тун тиним билмай курашганлар ва эпидемия тугатилишида катта жасорат кшрсатганлар.

Улуу Ватан уруши йиллари госпиталдаги шринлар сони 300 та бщлиб, асосан ьарбий ярадорлар ва беморларга тиббий ёрдам кщрсатар эди.

Баъзан даволанаётган ярадорлар сони 500 тага етар эди. Ђарбий врачлар етишмаганлиги сабабли госпитал ишига маъаллий врачлар ьам жалб ьилинган эди. Даволаш ишларида жисмоний тарбия, физиотерапия, ьон ьуйиш каби янги усуллар ьщлланилар эди. Лаборатория янги клиник, биохимик, бактериологик диагностик тахлиллар щтказиш йщлга ьщйилган эди. Улуу Ватан уруши йилларида госпитал жамоаси томонидан мудрофаа фондига 150 минг сщм пул юборилган эди ва у хайрли ишлар учун хукуматнинг миннатдорчилик телеграммасини олган эдилар.

1946 йил 18 феврал куни госпитал щзининг 70 йиллик юбилейини нишонлаш муносабати билан бир ьанча ходимлар хукумат ва мудрофаа вазирлигини бир ьатор мукофотларга сазовор бщлган эдилар.

1947 йил феврал ойида Фарьона ьарбий госпитали бошлиьи этиб тиббий хизмат подполковниги Курако Николай Степанович тайинланади.

Урушдан кейинги оьир йиллар бщлишига ьарамай госпитал бщлимлари ьайта таъмирланади. 1954 йилдан госпиталга тиббий хизмат подполковниги Спирин Василий Иванович тайинланади. В.И.Спирин бошчилигида госпиталда янги юьумли касалликлар бщлими, водопровод, канализация, иситиш системаси иншоотлари ьурилади, 20 уяли телефон тармоьи ишга туширилади, госпитал худуди асфалтлаштирилади.

1959 йилда Фарьона ьарбий госпитали Республика Олий Кенгаши президиуми фахрий ёрлиьи билан таьдирланади. 1961 йил январ ойидан госпиталга 52198 - ьарбий ьисм номи берилади. 1963 йилдан ьарбий ьисм командири этиб Щзбекистонда хизмат кщрсатган подполковник Корф Эфраим Семенович тайинланади. Корф Э.С. бошчилигида госпиталда хирургия бщлимини ьайта ьуриш ва кенгайтириш, узоьи ваьт саьланувчи жихозлар омборхонасини ьуриш, ошхонани ьайта ьуриш ва жихозлаш поликлиникаси биносини тщла таъмирлаш ишлари амалга оширилади, ичкилик суви ва иситиш иншоотлари янгиланади

1970 йилдан ьарбий ьисм командири этиб Туркманистонда хизмат кщрсатган врач, тиббий хизмат подполковниги Акопов Аветик Григорьевич тайинланади.

1974 йил ноябр ойидан бошлаб госпитал бошлиьи лавозимида тиббий хизмат подполковниги Турсунов Усмон Турсунович тайинланади. Турсунов У.Т. бошчилигида ер-ости сувлари чиьариш учун ьудуьлар кавланади ва госпитал ьудуди кщкаламзорлаштирилади, янги боьлар барпо ьилинади. Ичимлик суви, иситиш системаси, диагностик ва даволаш бщлимлари тщла таъмирланади.

1904 йил 16 август куни Фарьона вилояти ьудудларида щта хавфли юьумли касаллик вабо тарьалганлиги сабабли врачлар илмий жамиятининг навбатдан ташьари шошилинч йиьилиши бщлиб щтди.

Врачлар илмий жамияти аьоли щртасида вабо касаллиги билан касалланган беморларга шошилинч тиббий ёрдам уьштириш, етарли даражада шифохона шринлари дори-дармонлар билан таъминлаш, шунингдек, профилактика тадбир чоралари щтказиш бщйича кечаю кундуз тинимсиз ишлар олиб борадилар.

Юбюрида белгиланган ишларни амалга оширилиши аъоли шртасида вабо касаллигини тез орада тугатилишида муъим аъамиятга эга бўлди. Шша йилларда кенг тарйалган касалликлардан яна бири безгак эди. Бу борада безгак касаллигини тарйатувчи плазмодиум ботыоыликларда кшпайиши ва чивинлар орыали одамга юйиши асосий омил эканлиги учун ботыоыликларни ыуритишга катта аъамият берилди.

Безгак касаллигини тарйалиш манбалари бўлган ботыоыликлар ыуритилади ва бу касалликка батамом баръам берилади.

Умуман хулоса ыилиб айтганда Фаръона водийсида тиббиёт соъасининг ривожланишида, аъоли шртасида турли юйумли касалликлар тугатилишида, тиббиёт муассасаларини ташкил топишида ъарбий лазарет, госпитал кшп йиллар давомида ярадор ва беморларга хизмат кшрсатиб, шлкада тиббиёт соъасининг ривожланишига шзининг муъим хиссасини ышшди.

ЁШЛАР ҲАЁТИДА ОИЛА, МАҲАЛЛАНИНГ ЎРНИ

М.Ибрагимова - Фарғона вилояти “Оила” илмий-амалий маркази бошлиғи

Бугунги Мустақил Ўзбекистон ёшлари руҳиятига улуг алломаларимиз тафаккуридан ўтган барҳаёт маърифатни сингдириш оила, маҳалла аҳлининг таълим тарбия масканларининг муҳим вазифасидир. Чунки баркамол авлодни тарбиялаш инсониятнинг энг ёрқин орзуси бўлиб қолган. Бундай орзудаги инсонлар ўз оиласи, маҳалласида камол топиб, азалий маърифатга, маънавиятга мансуб бўлган юртларнинг донишмандлари энг мўътабар зиёлилари, ҳуқумдорлари ҳисобланганлар. Масалан, баркамол авлодни тарбиялаш борасида Фаробийнинг интилиши, “Фозил одамлар шаҳри” асаридаги жамият фукароси – фозил кишини камол топтириш нияти ўз ифодасини топади. Фозиллар шаҳри аҳолиси бир-бирига ҳурматда бўлади.ота-она, фарзанд, устозу шогирд ўртасида шарқона назокат меҳр ва эҳтиром бўлади. Ана шулар ҳақида фикр юритишимиз боиси боболаримизнинг маънавий даражаси нақадар юксак бўлишида оила, маҳалланинг маъсулияти ётади. Яъни, тарихдан аёнки, тараққиёт тақдирни маънавийжиҳатдан етук одамлар ҳал қилади. Зеро, ақлий заковат ва руҳий – маънавий салоҳият маърифатли инсонни икки қанотидир. Бугунги ёшларни ҳаёти порлоқ бўлиши учун техникавий билими, мураккаб технологияларни эгаллашда, эркин тафаккурни шаклланиши, миллий қадриятларни урф-одатларни моҳиятини тушунтириш жараёнини оила, маҳалла, таълим –тарбия, маданият масканлари аниқ режа-дастурлар асосида фаолий олиб бориши зарурдир. Чунки ўзликни англаб, ички бир табиий куч билан келажак учун ҳаётга муносабатини ўзгартириб, ўз тақдирини она элнинг итиқболини ўйлаш эҳтиёжи бор ва уни ечимини топиш учун бугун шарт-шароитлар мавжуддир. Яъни, ҳар-бир оила, маҳалла, таълим-тарбия масканлари билан ҳамкорликда ёшларни илк давриданоқ ахлоқли, одобли қилиб тарбиялашнинг аҳамияти катта. Улуг фикршунос олим Бурҳониддин ал-Марғиновий фикрича “Ҳидоя” асарида, ахлоқда диёнат, исломият, ғайрат,

қаноат, шижоат, илми сабр интизом, виждон, ватанни севмоқ, иффат, ҳаё, идрок, ҳайри-хоҳлик, садоқат, муҳаббат каби қатор инсоний фазилатлар оилада, ота-она, маҳалла- кўй намунасида шаклланиб камол топади. Демак, ахлоқ шахс маънавиятни ривожлантиришасосидир, инсоннинг умри эса фарзандларида давом этади. Яъни, оила нафақат бир фикрни, балки умуминсониятнинг катта таянчи негаки, башариятнинг триклиги, узлуксизлиги оиланинг фаолиятига боғлиқ хусусан, ёшлар тарбиясида маҳалла ва оиланинг ўрни ўта муҳимдир. Бу борада Марғилоннинг 2000 йиллик арафасида самарали фаолият олиб бораётган юзлаб оила, 72та маҳаллаларидан мисол келтириш мумкин. “Йўрмадўз”, “Милтиқсоз”, “Ёв-кочар”, “Янги-боғ”, “Машад”, “Баҳрин” каби маҳаллаларда намунали оилалар сафи кенгайиб, бормоқда. Марғилон шаҳрининг барча маҳаллаларида муаммоли оилалар сони камайиб бормоқда.

Марғилон қадимдан маънавият, одоб-аълоқ, тарбия, эзгулик, хушфёъллик, меҳр-мурувват кўрсатишнинг ибратли маскани бўлиб келган. Шаҳарнинг аҳли ўзининг ана шу ноёб фазилатлари билан халқлар ўртасида бекиёс ҳурматга эгадир.

Мустақиллик йилларида таълим-тарбия муассасалари, мактаблар, коллежлар янгидан бунёд этилиб, кадрлар тайёрлаш жараёнинг мазмун-моҳияти давлат стандартлари талаби даражасига кўтарилмоқда.

Яъни, бу борада шаҳар хотин-қизлар кўмитаси-раиси Дилоромопа Муҳаммедова бошчилигида ижтимоий фаол хотин-қизлар кенгашлари ибратли тадбирларни ўтказаятганини таъкидлаш жоиз. Улар ҳақида 2005-2006 йилларда Республика, вилоят оммавий ахборот воситаларида ёритилган.

Чунки, ҳар-бир инсон қиёфасида акс этувчи маънавий-ахлоқий сифатларнинг асоси оила тарбиясини йўлга қўйиш, оила аъзоларининг ўзаро муносабатларига бевосита боғлиқдир. Шунингдек, маҳалла-кўй, атрофдагилар билан ижтимоий алоқаларни ўрнатиш эвазига шахс камол топади. Чунки, ёшлар авлод камолатини таъминлашда оила аъзоларининг биринчи галда ота-онанинг дунёқараши, ҳаётий ёндашувлари, маънавий-ахлоқий қарашлар муҳим аҳамиятли оилалар ҳисобланади. Ана шу омиллардан ўрнили фойдаланаётган оила, маҳалла фарзандларни миллий урф-одатлар қатриятларга тайёрлаш борасидаги зарурий билим, кўникмаларни бериб боришлари мақсадга мувофиқдир.

Хулоса қилиб айтганда, вилоят “Оила” марказининг Марғилон, Фарғона шаҳарлари, Бувайда, Фарғона, Яйпан, Риштон туманларидаги маҳаллалар, таълим-тарбия масканларида олиб борган таҳлил таъдқиқотлари асосида қуйидаги тавсияларни бериш мумкин.

Биринчидан., қизларни уй-рўзғор юритиш, оила аъзолари билан самимий, эркин муносабатларни ўрнатиш, ёлғон яширин фаолият юритмаслик, ўз шахсий мақсадлари., режалари тўғрисида маслаҳатли иш юритиш, оила ҳўжалигини оқилона, тежамкорлик билан юритишга ўргатиш борасида ижобий ҳолга олиб келишига эришиш зарур.

Қизларда ўз-ўзини тўғри тушуниш борасида мустақил равишда ўз устида ишлаш, дунёқарашини бойитиш, иродавий, сабрли-тоқатли хусусиятларини

тарбиялаш борасида кабилар оилани, Ватанни, халқни муқаддас қадрлаб эканлигига замин яратади.

Демак, ёшларни ҳаётга тайёрлашда оила, маҳалла, таълим-тарбия масканлари билан маънавий-маърифий ахлоқий ҳамкорлик фаолият йиллик дастурлар асосида олиб борилгани, ўз самарасини беришига аминмиз.

КАШТАЧИЛИК САНЪАТИ ТАРИХИ

Р.К.Джалилова – ФарДУ

Ўзбек миллий каштачилиги (каштадўзлик) амалий санъатнинг энг қадимий турларидан бўлиб, у халқнинг ўз турмушини гўзал қилиш истаги натижасида юзага келади. Каштачилик санъати нафақат мамлакатимиз балки, чет элларда ҳам шуҳрат қозонган. Ўзбек халқи усталари қўллари билан тикилган сўзана, зардевор, гулкўрпа, чойшаб, дўппи Германия федератив Республикаси, Бельгия, Америка Қўшма Штатлари, Хиндистон, Афғонистон каби хорижий мамлакатларда машхур. Фарғона водийсида, Марғилон шаҳри ҳонадонларидагина эмас, балки музейларда ҳам доимий экспозицияга айланиб қолган. Хозиргача бу буюмлар ўзига хос гўзаллик, нафис безакларнинг ранг-баранглиги билан кишиларни хайратга солиб келмоқда. Ўзбек каштачилиги иқлим, табиий шароит муҳити билан боғлиқ ҳолда барча хунарлар билан биргаликда ривож топган. Каштачилик санъатининг энг қадимийси сақланмаган. XIV-XV асрларга мансуб миниатюралар орқали каштачиликнинг жуда қадимдан ривожланганлигини кўриш мумкин. 1467 йил Камолиддин Бехзод “Зафарнома” га ишланган “Темур тахтда” миниатюрасида чодирга ишланган каштани ҳам акс эттирган. XIX асрнинг иккинчи ярмида кашта тикиш машинасининг ихтиро этилиши каштачилик корхоналарининг вужудга келишига асос бўлди. Ўзбек каштачилиги қўшни халқлар каштачилиги таъсирида бойиди ва ривожланди. Ўзбек каштачилигига назар солсак, унда хинд, хитой, рус, афғон, қозоқ, қирғиз ва тожик каштачилигининг усул ва услубларини учратамиз.

Санъатда ҳар бир миллатнинг ўзига хос энг кўп нақшлари бўлади. Ўзбек каштачилигида ўсимликсимон, геометрик ҳолида гул нақшлари кўп бўлса, рус каштачилигида геометрик ўсимликсимон шакллар, гуллар, қуш ва мевалар кўп тасвирланади.

Қадимги анъаналарга кўра ўзбек қизлари, бўлажак келинчаклар сеплари ҳар хил каштачилик буюмларини ўзлари тайёрлашлари шарт эди. Кашталар қанчалик нозик, чиройли бўлса, қайлиқ шунчалик юқори баҳоланар эди.

Қизлар 7-9 ёшидан бошлаб кашта тикишга ўргатиларди. Улар уч, тўрт йилдан кейин мустақил кашта тика бошлайдилар. Етишиб чиққан каштачилар ўзининг санъати ва табиатига кўра гўзаллик ҳақидаги орзуларини ифодалашга ҳаракат қилганлар.

Каштачиликда безак буюм турлари.

Ўрта Осиёда каштачилик жуда кенг тарқалган бўлиб, оилада ҳар бир аёл кашта тикишни билиши керак бўлган. Шунинг учун ҳар бир оила ўзи учун кирпеч, сўзана, дорпеч, ойнахалта, чойхалталарни ўзларига тайёрлаганлар. Безак буюмларнинг турлари жуда кўп. Сўзана, чойшаб, зардевор, гулкўрпа, парда, белбоғ (ёстиқ устига ёпиладиган), дўппи, кўйлак, дастрўмол, жойнамоз, нимча, махси ковуш, халтача ва бошқалар бадий дид билан безатилган. Ўтмишда бу кашталар оқ ва малла матоларга тикилган. Кейинчалик шойи бахмалга тикиладиган бўлди. Энди каштачиликда ишлатиладиган безак буюм турлари билан танишиб чиқамиз.

Дўппи. Ўзбекистонда кенг тарқалган енгил бош кийими дўппи дастлаб Эронда ва Туркий халқлар ўртасида, Россияда эса кейинроқ расм бўлган. Асрлар давомида дўппининг турли хиллари вужудга келган. Бахмалга, сатинга, сидирға шойига ип, ипак ва зар билан дўппи гуллари тикилган. Ўзбекистонда Тошкент, Чуст, Бухоро, Самарқанд, Бойсун, Шахрисабз, Марғилон дўппилари машхур бўлиб, улар ўзига хосдир. Вилоятларнинг барча туманларида дўппи тикилади. Унинг Ироқи, Чуст дўппи, Гилам дўппи, Чакма тўр, Қизил гул, Пиптадўзи, Зардўппи, Гулдирма деб номланадиган миллий дўппи турлари мавжуд. Ҳар бир дўппи ўзининг яратилиш услубига эга бўлиб, улар биридан фарқ қилади. Ўзбекистонда оммавий бош кийими асосан уч хил шаклга эга, улар “Кулох”, “Ароқчин”, “Тусдўппи” лардир.

Кулох – конуссимон эркалар бош кийимидир. У асосан дарвешлар бош кийимидир. Унинг матохи тоқ учбурчак парчаларидан бичилиб тикилади. Кулох ҳозир жуда кам учрайди.

Ароқчин – шарсимон дўппи бўлиб, уни асосан кексалар кияди. Тошкентда шарсимон дўппилар босма, чакматўр, ироқи чок усулларида тикилади.

Тус дўппи – кенг тарқалган ясси юзаки дўппи. Кўпинча тус дўппи Чуст дўппи деб юритилади. Тус дўппиларнинг биргина классик вариантынинг ўзида саккизта ювелир чок услуби қўлланилади.

М: занжирга тўғри чок, Чита, кунгура, еталатма, тароқ, ова, пилдироқ, Чуст дўпписининг тепасига квадрат шаклида бўртиб чиқиб, ярим шар кўринишида бўлади. Тошкент дўпписи сидирға бахмалдан (гулсиз) тикилган бўлади. Бухоро дўппилари сидирға ёки гулли бахмалдан жиякли қилиб тикилади. Жияги турли хил ипаклардан рангдор, нақшли усулда тикилган бўлади.

Серқуёш Ўзбекистонимизга ташриф буюрган ҳар бир сайёх Шарқнинг гўзал хотин-қизларига қараб уларнинг ҳақиқий санъат устида иш олиб бораётганлигидан тасанно айтади. Зардўзлик кийимлари ҳозирги кунда хотин-қизларнинг миллий кийимига айланиб бормоқда. Нафосатга бой ўзбек хотин-қизлари чинакам меҳнат қилиб, нодир асарлар яратиб зардўзлик санъатининг хазинасига катта хисса қўшмоқдалар. Қадимий ва ҳамиша навқирон санъат турларидан бири бўлган зардўзлик санъатининг келажаги порлоқдир.

Келажақда ота-боболаримиздан мерос бўлиб қолган бу санъатни янада ривожлантириб инсонга эстетик завқ бағишлаймиз. Хотин-қизларимиз бошида

олтиндай товланиб турган чиройли дўппилар, оёқларида мавж уриб турган пойафзаллар ўзбек ҳонадонларига файз киритишига аминмиз.

Марғилон шаҳрида истиқомат қилиб, ноёб ҳамда доимий ижодий изланишда фаолият кўрсатиб келаётган дўппидўз-чеварларнинг маҳаллий аҳоли ўртасида обрў-эътиборга лойиқлигини кўриш ва таърифлашнинг ўзи бир бахтдир. Бу ҳудудда фаолият кўрсатаётган юзлаб ижодкор аёлларимизнинг ўзига хос бўлган “Марғилон мактаби” нинг яратилганлигининг ўзи диққатлидир.

Марғилон дўппиларининг таърифини юртимиздагина эмас, балки хорижий мамлакатларда ҳам эъзизланиб келинаётганлигига амин бўлдик. Марғилон дўппилари Америка, Канада, Германия, Франциядагина эмас, балки яшил қитъа ҳисобланган Австралияда ҳам ўз ихлосмандларига эга экан. Буюртма тарзида тайёрланган Марғилон дўппилари хорижда истиқомат қилаётган ватандошларимиз, бизнес олами намоёндаларини ҳам қизиқтираётганлигини эшитиб бошимиз осмонга етди. Йўрмадўзлик Ортиқхон ая, тандир бозорилик Мунисхон ая, Жўрахон Султонов маҳалласидан Оминахон ая, Чил-духтаронлик Хабиба опа, Терак тагилик Розияхон ая, Гагарин мавзесидаги Лохутий кўчасидаги 68 ҳонадонда истиқомат қилувчи Адолатхон хожи ая каби ўнлаб чеварларимиз ўтмишда ва ҳозирги кунимизда нозик дидли халқимизнинг дўппига бўлган талаб-эҳтиёжларини қондириб келаётганликларининг гувоҳидир.

Зиёлилар оиласида таваллуд топган (1940 йил) Адолатхон хожи ая Ғуломова хондўппидўзлиги ҳамда миллий либослар яратиш борасидаги узоқ 50 йиллик меҳнати эвазига ўзига хос бўлган “Адолатхон мактаби” ни бунёд этди. Беш авлод вакиласи бўлган Адолатхон ая 8 ёшидан бошлаб волидаи мухтарамалари Турғуной оналаридан дўппидўзлик сабоқларини эгалладилар. Дўппининг ўзига хос бўлган нозик ва бежирим “бодомча”, “Ироқи”, “Чор гули” каби нусхаларини ўзлаштириш билан бирга, мураккаб шакл ва кўп қўл меҳнати талаб қиладиган “Тайи дўзи” ни ҳам ўзлаштиришга ҳаракат қилиб келди. Ҳозирги кунга келиб устознинг элликдан ортиқ шогирдлари аянинг изидан бориб, мустақил иш юритишиб, халқимизнинг яхши кунларига атаб нозик дидга лойиқ бўлган бош сарполарини яратиб келмоқдалар. 1996 йил март ойининг 19 кунда Тошкентдаги Республика Миллий боғида халқ хунармандлари кўрик-танловининг якуний кўргазмаси бўлиб ўтди. Миллий боғга йиғилганлар мухтарам Ислон Каримовнинг келишини кутишарди. Шу пайт гулдурас қарсақлар остида Президентимиз кириб келдилар. Шу пайт Марғилон хунармандларининг экспонатлари олдида Президентимиз тўхтаб, барчани табрикдилар. Хунармандлар қаторида бўлган Адолатхон ая Президентимизни қарши олиб, барча Марғилон халқи номидан қутлаб, қуйидаги дил сўзларини изхор этдилар: Мухтарам Ислон Абдуғаниевич ўз қўлим билан сизга атаб мана шу миллий тўн ва Марғилон дўпписини тикиб келдим. Роза бўлсангиз эл-юрт ташвишларини кўтарадиган забардаст елкангиз бундан ҳам юксак бўлсин. Белингизга боғланадиган атлас чорсининг тўрт бурчагида “Оллоҳнинг номи билан Бисмиллоҳир ар-рахмонир роҳиём” – деб ёзилган. Бу сўзларнинг маъноси: Ўзбекистон келажаги буюқдир. Эл-юрт

тинчлиги ва осойишталиги йўлида белингиз бақувват бўлсин. Оллоҳ сизни ҳар балою қазолардан ўзи асрасин, эл-юрт бахтига бошингиз омон бўлсин” – дея бу улуғ зотга истаклар билдирган. Албатта бундай кунларни ҳар биримиз учун ёдимиздан бир умр чиқмайдиган тарихий воқеа десак муболағага ўрин қолмаса керак.

МАРҒИЛОН ШАҲРИДА ҚИЗАМИҚ КАСАЛЛИГИНИНГ КЎРСАТКИЧЛАРИ ВА УНИ ТУГАТИШ МУАММОЛАРИ.

А.Н.Абдукаримова, О.С.Иноятова - ФарДУ

Қизамиқ касаллиги ҳозирги кунда камайган бўлсада, бироқ бу касаллик билан оғриш ҳоллари қайд этилмоқда. Қизамиқ хавфли инфекциялардан ҳисобланиб, олдинги вақтда уни “ Болалар ўлати” деб аташган. Касалликка қарши вакцина ишлаб чиқилгунча (1960 й.) қизамиқ бўйича ер юзида пандемик ҳолатлар вужудга келиб, грипп пандемияларидан кейинги ўринни, айрим ҳолларда ҳаттоки биринчи ўринни эгаллаб турган.

1960 йилда қизамиқ касаллигига қарши вакцина яртилди ва бу касалликни олдини олишга, кескин камайишига сабаб бўлди. Аммо эмланмаган аҳоли орасида, эмланганларнинг айримларида қизамиқ билан касалланиш ҳозирги вақтда ҳам аниқланмоқда ва ўз вақтида кўрсатилган даволаш натижсида касаллик асоратсиз ўтмоқда.

Кейинги йилларда Ўзбекистон Республикасида қизамиқ касаллигини болаларда тўла тугатишга қаратилган кўплаб ишлар амалга оширилди.

Фарғона вилояти Марғилон шаҳри шароитида ўрганиш шуни кўрсатдики, вакцинация давригача 1960-1969 йилларда ҳар 100 минг шаҳар аҳолисига нисбатан 430-тадан 2 мингтагача қизамиқ билан касалланиш қайд қилинган.

1970 йилдан бошлаб Марғилон шаҳрида 7 ёшгача бўлаган болаларни оммавий равишда қизамиқ касаллигига қарши 50 вакцинация қилиш, касалликни 1971 йилда 50 баробар камайишига олиб келди.

Кейинчалик шаҳар аҳолисининг доимий равишда қизамиқ касаллигига қарши турли муддатларда эмлаш қизамиқ касаллигининг кескин камайишига олиб келди.

1992 йилдан бошлаб қизамиқ касаллигига қарши болаларга 9 ойликда вакцинация, 16 ойликда эса ревакцинация ўтказиш, унинг кескин даражада камайтириш билан бирга даврийлигини 4-5 йилга чўзилишига ва борган сари кўпроқ мактаб ўқувчилари ҳамда катталарнинг касалланишига олиб келди.

Шаҳарда қизамиқ касаллиги 1970 йилда 27-та 100 минг аҳолига нисбатан 18-та, 1999 йилда эса 44-та 100 минг аҳолига нисбатан 30-32-та касалланиш қайд қилинган. Булардан 41 % - ни мактабгача ёшдаги болалар, 28 % - ни мактаб ёшидаги болалар, 16 % - ни катта ёшдаги одамлар ташкил этган. Бу эса қизамиқ касаллигининг катталар ва болалар ичида кўрсаткичи бир хиллигидан далолат беради.

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, Марғилон шаҳрида қизамиқ касаллигининг эпидемиологик нохуш даври 2002 – 2005 йилларнинг

охирларига тўғри келади. Бундан шуни таъкидлаш мумкинки, қизамиқ касаллигига қарши эмлаш ишлари ва уларни тугатиш учун шаҳар болаларига нисбатан ўз муддатларида ревакцинация турларини амалга ошириш лозим.

МАРҒИЛОН –ФАРҒОНА ВОДИЙСИНИНГ МАРВАРИДИ

Р.Хасанова, Ш.Долимов **ФарДУ**

Маръилон-буюк олимлар, фаёхшунос алломалар диёрдир. Илм-фан марказларидан бири бўлган бу шаъар Бухорои шарифдан кейин «Сандиул орифийн» (Билимлар сандиёи) деб атала бошланган. Бу ерда X-XII асрларда Ислом дунёсида танилган фаёхшунос олимлар етишиб чиёган. Улардан бири буюк аллома Имом Бурҳониддин Маръилонийдир. Имом Бурҳониддин Маръиноний 9 ёшида шаъримиздаги Фур Сидди мадрасасида таолим олиб, машъур «Ал-хидоя» асарининг биринчи ёисми «Дафтари аввал»ни шу ерда битган.

Имом Бурҳониддин Маръинонийнинг 910 йиллиги муносабати билан 2000 йил 16-ноябрда Президентимиз И.А.Каримов алломанинг ёдгорлик мажмуаси очилиш маросимида нуту сўзлаб, Имом Бурҳониддин Маръилонийнинг «Ёидоят йшқининг сарбони», Маръилон шаърини эса «Маръилон-Фаръона водийсининг марвариди» дея ёадрлайди. Бу ёурмат эотибор Буюк Ипак йшқлида жойлашган Маръилон шаъри аълининг ёалбларини чексиз фахр ва ифтихор туйёуларига тшқдиради.

Маръилон деганда, кшз олдимизда бетакрор табиати, боъ-роълари, камалакдек товланган сержило атласлари, ранг-баранг дшппилари билан етти иёлимга машъур бўлган макон кшз олдимизда намоён бўлади.

Даръаёиёат, бу замин азал-азалдан одоб-андишали ва баъри кенг, меънаткаш, тадбиркор, меъмондшсст халыи, моъир ёунармандлари, уста боъбонлари, хушовоз хофизлари билан шуърат ёюзонган диёрдир.

Ушбу шаъар ёам узоы тарихга эга эканлиги Шзбекистон Фанлар Академияси Яёё Ёуломов номли археология институтининг махсус экспедицияси 1994-1999 йиллар давомида Маръилонсой ёавзасида, ёони хозирги Маръилон ва Фаръона шаъарлари ёудудларида археологик, археолого-палеографик ёазилмалар олиб борилганда ёам шз натижалари хулосасини кшрсатиб берди. Ёолаверса, Заъириддин Муъаммад Бобур (1483-1530)нинг «Бобурнома» асарида ёам Маръилоннинг ширин-шакар меваларга бой эканлиги, айниёса унинг «дони калон» анорлари, «субхоний» шрикларига ёам алоёида таориф берилган.

Тарих-миллатнинг бойлиги, фахри ва ифтихоридир. Маолумки, IX-XIII асрлар Шарыда Уйёониш даври ёисобланади. Бу даврларда Осиё ёалылари маданияти, илм-фани ва ижтимоий турмушида янги тараёиёёт йшқлини босиб штди. Дунё цивилизациясига ёисса ёшшган олимлар сони кшпайиб аниы фанлар ёам ёолаверса, ижтимоий-фалсафий фанлар ёам шз тараёиёёт даражасига кштарилди. Натижада халыининг турмуш тарзини кштарилишига ва

адабий муъит яратилишига олиб келди. Бу эса ʔунармандчиликни кʔтарилиши ва равнаы топишига туртки бʔлди. Бу даврлар Сомонийлар ва Ёурахонийлар ʔукмронлиги даврига тʔъри келиб, кулолчилик, шишасозлик, заргарлик, ёʔоч ʔймакорлиги, мисгарлик, темирчилик ва бошыа ʔунармандчилик турлари саноат даражасига кʔтарилди.

Дша даврларда Буюк Ипак йʔлида жойлашган Марьилон аʔолиси атлас тʔыиш билан машхур бетакрор, сержило, ранго-ранг шойи матолари билан жаʔонда доврӯ ыозонди. Матолар Миср, Эрон, Юнонистон ва Хитой савдогарлари томонидан кʔцплаб харид ыилинди. Шунингдек, Марьилонда терига ишлов бериш, каштачилак, ёʔоч ʔймакорлиги, гилам тʔыиш, дʔцпидʔзлик ʔам ривож топди. Дарʔаыиыат, шоир айтганидек:

Марьилон атласининг шони бор,
Элга манзур, олтин ипак кони бор.

Хулоса ʔрнида шуни айтиш керакки, Марьилон Дзбекистон тарихида ʔзининг ыадимий ва бой ʔтмиши, илм-фани, маданияти, ривожланган иытисоди билан муъим аʔамият касб этади. Минг асрлар мобайнида бу гʔзал ва обод шаʔар ʔзига одамларни мафтун ыилиб келмоыда. Бу борада Президентимиз И.А.Каримов сайои-ʔаракатлари билан 2007 йилда ʔтказиладиган Марьилон шаʔрининг 2000 йиллиги муносабати билан шаʔарда ыайта ободончилик ишлари олиб борилмоыда.

Истиылол шарофати туфайли тарихий шаʔарларимиз ыарор топмоыда, миллий ʔунармандчилигимиз яна ʔам ривожланмоыда.

ВЕЛИКИЙ ПРАВОВЕД (наше наследие)

Н.Асқаров (Обл. прокуратура), Д.Мадғозиева талаба - Таш.ДШИ

Мировую славу получил один из известных мусульманских правоведов-факихов Мавераннахра (территория Древнего междуречья Амударьи и Сырдарьи с городами Самарканд, Бухара и др.) маргиланец Шейх-ул-ислам Бурхониддин- автор фундаментального труда «Китоб-ал-Хидоя». Книга была переведена с арабского на персидский, с персидского на английский, с английского на русский языки и издана в 1893 году в Ташкенте. В этом многотомном произведении содержатся подробные сведения о нормах различных отраслей мусульманского права ханифистского толка.

Как свидетельствуют средневековые источники, предки Бурхониддина Маргилони происходили из знатного рода мусульманских правоведов-факифов. Он сам и его потомки продолжили славную семейную традицию.

Свои юношеские годы Бурхониддин Маргилони провел в Маргилане.

В 1149 году в 28-летнем возрасте он, исполнил долг мусульманина, совершив священный хадж в Мекку.

В Маргилане в 1165 году в медресе Фур-Сиддик он начал работать над своим великим изданием «Китоб-ал-Хидоя» и написал здесь первую часть

книги, которую назвал «Китоби Аввал», что означает в переводе с персидского «Начальная книга». Затем он переехал в Самарканд, чтобы продолжить свою научно-религиозную деятельность.

Он изучал основы шариата у известных в то время фахидов-муфтий. Науку о хадисах постигал у великого мухаддиса Абу Иса-ал-Термези.

К этому времени он был уже одним из уважаемых, видных деятелей Самарканда в области правоведения и пользовался огромным авторитетом. Получив высшее образование в Риштане, Маргилане, Бухаре, Самарканде и других городах Мавераннахры, он стал величайшим факихом-теоритиком по ханифистскому мазхабу мусульманского права-фикха. Кроме того, он был имамом, научным исследователем, комментатором Корана (знал его наизусть), литератором, поэтом.

Письменные источники тех времен свидетельствуют о том, что Бурхониддин Маргилони был захоронен дважды.

В своей рукописи один из его близких друзей Сандри Самарканди пишет: «...во время работы над «Китоб-ал-Хидоя» Бурхониддин держал священный пост... Однажды он так изнурился, что впал в крепкий сон. Нашедшая его в таком состоянии жена решила, что он умер. Собрался народ и его похоронили всеми почестями по нормам мусульманского обряда. Приехав из Самарканда через сутки после его «смерти», я узнал о печальной вести и попросил показать мне его работу. Я нашел, что она еще не закончена. Мне вспомнилось, как Маргилони порой нам говорил: «Начинайте свои благие дела в среду, в этот святой день, и тогда они будут решены благополучно». Открыв первую страницу, я увидел запись с именно такими словами. Прочитав это, понял, что он не мог умереть, не завершив свое дело. Я попросил, чтобы могилу вскрыли, хотя были большие препятствия со стороны жителей, т.к. это противоречило мусульманским законам. Но все же я настоял на своем. Когда мы вскрыли могилу, Бурхониддин был в полном здравии. Осмыслив, что его похоронили, он, лежа, произнес суры из священного Корана, которого знал наизусть, и надеясь, что если его путь истинен, то его обязательно найдут». Эта занимательная история дошла и до наших дней. Ныне, то кладбище в Маргилане называется «Гури аввал», что значит с персидского «Начальная могила». Настоящая смерть постигла Бурхониддина Маргилони в 1197 году в Самарканде.

По одним источникам информации он умер от болезни, которой страдал многие годы. Другие же источники говорят, что во время наступления Чингизхана Бурхониддин был отправлен к нему, чтобы подписать мирный договор. У Маргилони был огромный авторитет. Чингизхан принял условия договора. Но злые языки донесли ему, что Маргилони не выполняет свои обязательства. Разъяренный Чингизхан приказал поджечь селение. Бурхониддин с другими жителями погиб там.

Он погребен в Самарканде, в районе Сиеб, на кладбище Чокардиза.

Исследователи отмечают, что труд Бурхониддина Маргилони «Китоб-ал-Хидоя» отличается классическая ясность формулировок. И потому, «Хидоя» считается образцом среди других трудов по мусульманскому правоведению.

В громадном наследии Бухриниддина Маргилони можно выделить следующие главные направления: **правовые основы** социально-экономических отношений; соотношений различных видов собственности, особенно государственной и частной; финансовой деятельности; преступления и наказания. А также – теория и практика гражданского права; технология, система, структура судов и процессуальных вопросов.

В декабре 1997 года на конференции ООН был рассмотрен вопрос, касающийся творческого наследия Маргилони.

В январе 1998 года в Узбекистане прошла конференция, на которой было решено возвести комплекс в честь 910-летнего юбилея Маргилони.

С 1998 по 2000 годы велись работы по сооружению этого памятника истории и культуры. Он был торжественно открыт в Маргилане Президентом республики И.А.Каримовым в ноябре 2000 года.

Комплекс включает в себя парк, площадью 3500 гектаров и монумент, который представляет собой священную книгу «Ал-Хидоя» с надписью на арабском и латинском языках. Скульптуру изготовил кокандский усто Абдугани Хожи.

В музее имеются уникальные издания, содержащие информацию о Маргилане конца XIX- начала XX веков, о его социально-экономическом состоянии, культуре. В качестве источников для изучения истории древнего города в музее хранятся изданные в тот период материалы, статические отчеты, справочники, различные сборники.

Среди них- труды русских путешественников, всемирно известных своими исследованиями на территории Туркестана. Это такие крупные ученые, как А. Минельдорф, П. Семенов, Н. Северцов, А. Федченко, И. Мушкетов, изучавшие преимущественно природу.

Сохранились и труды по археологии, исследования по новой военной истории Туркестана Н. Веселовского, В.Жуковского, В. Бартольда, А. Куропаткина. А также различные издания Министерства земледелия и государственного имущества, в которых представлен анализ промышленности, сельского и лесного хозяйства и других отраслей экономики. Интерес для познания края представляют и ценные материалы исследователей В. Кушелевского, Н. Остроумова, В. Наливкина, опубликованные в периодических изданиях-«Известиях Туркестанского отдела императорского русского географического общества», «Сборники материалов для статистики областей», в справочниках. Различные сведения можно почерпнуть и из официальных обзоров, технических описаний, статистических отчетов.

Что же можно узнать, перелистывая страницы архивных материалов?

В. Бартольд сопоставляет сведения арабских исследователей с современной картой Средней Азии. Маргиланский уезд входил, судя по его анализу, в округ Нижняя Нисья. Ученый предполагает, что при караханидах (после 10 века) главным городом этого округа становится Маргилан (Вместо Кувы, значение которой падает).

В «Путеводителе по Туркестану» пишется: «Маргилан расположен на ровной местности по течению реки Маргилан-сай... считается одним из лучших городов Мавераннахра, под названием «Маргинана» и был главным населенным пунктом округа в эпоху караханидов».

В этом же путеводителе приведены описания многолюдного и живописного маргиланского базара, сведения о том, что в городской черте имеются восемь хлопкоочистительных заводов, среди основных предметов торговли – шелк, изделия кустарного производства.

В более поздних источниках также упоминается Маргилан. Например, Бабур, описывая Фергану конца XV – начала XVI веков, подчеркивает, что Маргилан был одним из центров долины. Это «хороший город, полный всякой благодати». Он хвалит местный урюк и особый сорт граната, отмечает, что в окрестностях водится хорошая дичь. Кроме того, Бабур называет жителей Маргилана «драчливым и беспокойным народом», у которого есть обычай биться на кулаках.

В книге «Очерк Кокандского ханства» пишется, что в Маргилане – шесть тысяч домов, 300 мечетей, 80 школ, 10 медресе. При Худояр-хане были Маргиланское, Шариханское, Арабанское бекства (или округа). Брат Худояр-бек, который был хокимом Маргилана, дал сыну в управление Араван с несколькими селениями.

Кауфман в своем отчете приводит следующие данные о Маргиланском уезде. В городе 44480 жителей (5588 дворов), на селе – 90130 – оседлый и 8010 кочевников. Сам отчет датируется 1881 годом.

Примерно тем же временем датируются данные Миддендорфа, который по приглашению Кауфмана совершил в 1878 году поездку в Фергану. Он пишет, что в это время в Маргилане было четыре района (по 16 кварталов примерно), 5239 домов, 28 медресе с 417 учащихся, 214 мечетей, 70 школ, 35 чайный. 38 цирюлен.

Начиная с 1887 по 1900 годы выходит специальный статистический сборник «Обзор Ферганской области», в котором публикуются официальные данные о численности населения.

О Маргилане «рассказывают» не только книги, но и негативы, фотографии, почтовые открытки, имеющиеся в фондах музея.

СТРАНИЦЫ ИСТОРИИ ДРЕВНЕГО ГОРОДА

Г.Фармонова, З.Тоштемиров – ФерГУ

Маргилан – один из древних городов Ферганской долины. В его истории еще немало «белых пятен», которые требуют продолжения исследовательских усилий археологов и историков. Но к юбилею Маргилана уместно еще раз вспомнить кое-что из уже известного.

К примеру, само название города. Здесь, нередко приходится слышать самые разнообразные и, порою, просто удивительные произвольные толкования. А ведь этот вопрос был решен еще в 1950-е годы этнографистом

Писарчик. Она утверждает, что в Центральной Азии есть шестнадцать топонимов, включающих в себя слово «марг», и везде оно обозначает одно и то же, а именно. Широкое ровное место, покрытое травой, т.е. очень большой луг. С Маргиланом все обстоит именно так и пока нет других научно обоснованных толкований значений этого слова.

В топонимике Ферганской долины есть два основных пласта: слова, восходящие к иранским языкам, как например, Гава, Шахимардан, Чуст и др. И восходящие к тюркским языкам, например, Олти Арык, Чукур Куча, Кызыл Джар и др.

Ученые-лингвисты и историки утверждают, что предки современных ўзбеков и таджиков – древние ферганцы – говорили на древнеферганском языке, который к IX-X векам был вытеснен таджикским и тюркским языками. Он в чем-то отличался от родственного ему согдийского языка, и об этом не забыли упомянуть китайские путешественники Хой Чао и Сюань Цзан, побывавшие в Центральной Азии в VII-VIII веках.

Всю эту динамику распространения и изменения языков отражает топонимика Ферганской долины. Уместно напомнить, что Фергана, как обозначение города (в переименовании) существует с 1924 года. Слово же Фергана (или какой-то близкий к нему вариант произношения) как обозначение долины, появилось, видимо, где-то в первом тысячелетии до новой эры, и в переводе означает (и на этом сходится большинство ученых) «местность между гор».

В Центральной Азии и, в частности, у нас в долине большинство городов возникают, видимо, перерастанием из поселений. Хотя это не исключает возможностей, так сказать, одномоментного их возникновения, т.е. закладки сразу как городов.

Для эпохи древности – проблема. Что считать поселением, а что – городом, - до сих пор активно обсуждается и не считается окончательно решенной. Причем, не только в теоретическом аспекте, но и в практическом, когда приходится обозначать тот или иной археологический объект.

До средневековья, со времен утверждения ислама, а большинстве случаев существовал четкий признак именно города – наличие в нем пятничной (жума) соборной мечети.

Если поселение или город с момента возникновения фигурирует в письменных источниках, то здесь в определении древности города последнее слово, как говорится, за историком. А если нет, то, как в случае с датой основания Маргилана, все решают археологи.

В письменных источниках Маргилан впервые фигурирует у арабских географов ал-Истахри, ибн-Хаукаля, ал-Мукаддаси.

В одном из лучших произведений арабской средневековой науки «Китаб-ал-масалик ва-л-мемалик» («Книга путей и стран») крупнейшего географа X века Абу-л-Касима ибн-Хаукаля в разделе «Города и рустакы Мавераннахра» мы читаем: «Фергана-название страны, которая представляет собой обширную провинцию, содержащую богатые города и селения.

В Мавераннахре нет селений, превышающих по величине ферганские, иногда по причине многолюдства, а также из-за обилия скота и пастбищ, пределы селения достигают одного дневного перехода...»

Далее географ сообщает, что столицей Ферганы является Ахсыкент (примерно 40 тысяч жителей). Вторым по величине городом была Кува, а третьим – Ош.

Перечисляя девять округов Ферганы, автор относит город Маргилан вместе с городами Зендералин, Беренг, Уштикан, Андукан к округу Нижняя Несья, подчеркивая, что все они (вместе с городами Верхней Несьи) располагаются на луговой равнине.

Скорее всего, как и другие города средневековья, Маргилан тоже имел трехчастное деление: арк (цитадель), шахристан (т.е. собственно город) с крепостными стенами по периметру и Рабат (предместье).

Судя по всему, маргилан уже тогда был довольно заметным ремесленным центром и особенно славился своими шелковыми тканями.

У историка того же десятого века мы встречаем фразу (помня, естественно, о некоторой доле цветистости и эмоционального перебора в сравнениях литературы той поры): «За один шелковый занавес, сотканный в Маргилане, стоит отдать в качестве дани все земли Бухары».

Такой высокий уровень шелкоткачества мог опираться только на глубокие традиции и наработку многих поколений мастеров.

Уровень духовных достижений в городах Ферганы той эпохи был тоже значителен. Достаточно вспомнить известный на весь исламский мир многотомный религиозно-правовой трактат «Хидоя» Бурхониддина ал-Маргинони.

С XIV века значение Маргилана как крупного и богатеющего ремесленного центра с обширной земледельческой округой возрастает еще более. Вспомним, что великий Тему́р никогда не отдавал своим сановникам города и земли Ферганы, а управлял ими лично сам.

Маргилан эпохи Темуридов (XV в.) высвечен во всемирно известном автобиографическом труде Бабура «Бабурнаме». Читаем у него о Маргилане: «Это хороший город, полный всякой благодати. Гранаты и урюк обильны и хороши. Есть один сорт граната, который называется донакалан; в его сладости чувствуется легкий приятный (кисловатый) привкус абрикоса.

Имеется там еще сорт урюка, из которого вынимают косточки, а вместо них кладут внутрь плода ядрышки и сушат; называют его субхони, он очень вкусный».

Далее Бабур замечает, что самые знаменитые в Мавераннахре кулачные бойцы – из Маргилана. Не забывает он упомянуть, что дичь там хорошая и белые кийики (дикие козы) попадаются близко от города.

Упоминание о дичи не случайно, ведь большинство правителей той эпохи были заядлыми охотниками. Вспомним, например, об особом пристрастии к охоте с хищными птицами великого Улугбека.

И, действительно, это только в XX веке Ферганская долина стала сплошным оазисом, а в древности и средневековья между городами, селеньями

и возделываемыми землями были довольно значительные массивы диких не возделываемых земель с пустошами, степными и песчаными участками и тугаями, которые были своего рода раем для охотников.

Во времена Кокандского ханства (XVIII-XIX века) Маргилан был центром вилоята и управлялся, как правило, близкими родственниками ханов. Он играл большую роль в политической, экономической жизни страны.

Посетившие Кокандское ханство в 1812 году посланец из Индии Мир Изеет Улла, а позже – в 1813-1814 годах – Филипп Назаров из России, говоря о Маргилане, прежде всего отмечают его обширность (около 30 верст в окружности), довольство жизнью, пригожесть и статность женщин.

Филипп Назаров пишет о Маргилане: «В середине города в виде открытого храма возвышается здание, внутри которого поставлено красное шелковое знамя. Маргиланцы почитают его священным, имея признание, что оно принадлежало Патше Искандеру.

Во время определения в Маргилан нового градоначальника тамошнее духовенство берет знамя сие и с пением идет с оным через город к начальнику с поздравлением.

Рынок или базар, устроен рядами; в назначенными для продажи два дня в неделю народ с утра до вчера толпится во множестве. Правительство строго смотрит, что - бы кўпцы не обмеривали и не обвешивали.

В городе находятся разные фабрики, на коих выделяются парчи, бархаты и разные азиатские материи...»

В 1913 году, Маргилан подразделялся на четыре административных района – Каландархана, Сафултуда, Ташмазар, Машад. И насчитывал 49 тысяч жителей. В городе было большое количество цехов по выработке тканей, более 300 мечетей, 38 медресе, 72 школы (2000 учащихся), больница на 15 мест, женская и детская лечебницы на 10 мест каждая, одна аптека.

В XX веке Маргилан стал одним из самых крупных городов долины и Ўзбекистана; его история продолжает вершиться и в XXI веке.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В ТРУДАХ БУРХОНИДДИНА МАРГИНОНИЙ.

Л.Расулова, М.Уринбоева, студент

За годы независимости Ўзбекистан достиг больших успехов в социально - экономическом, политическом, научно-техническом и культурном развитии; народ привык жить и работать в новых условиях. Но, пожалуй, одним из важнейших достижений является всеобщее понимание необходимости всестороннего и глубокого изучения истории нашего народа, его богатого культурного и педагогического наследия. В этой связи очень актуально звучат слова Президента И.А.Каримова, проходящие красной нитью через его многочисленные труды и выступления, а одна из его книг полностью посвящена этой проблеме - её название: «Без исторической памяти нет будущего».

Неотъемлемой частью исторического славного прошлого ўзбекского народа является жизнь и деятельность известных ученых-просветителей Средневекового Востока.

В одном ряду с такими известными именами как Абу Али ибн Сино, Алишер Навоий, Ахмад ал-Фаргоний, Имом Исмаил ал-Бухарий, Мухаммад ибн Ахмад ал-Самаркандий почетное место занимал (и сейчас вполне заслуженно занимает) Бурхониддин Маргилоний.

Настоящее и полное имя его Абулхасан Али ибн Абубакр ибн Абдужалил ал-Фаргоний ал-Риштоний ал-Маргиноний.

Родился он 23 сентября 1123 года в кишлаке Дахбет Риштанского района, а умер в Самарканде 29 октября 1197 г. За свои недолгие 74 года жизни Маргилоний внёс заметный вклад в развитие просвещения и исламского правоправедения в таких известных городах Маверанахра как Маргилан, Бухара, Самарканд и др.

Многие привыкли считать Б.Маргилоний прежде всего священнослужителем (имамом). И это естественно, ведь его наставниками были известные в те годы исламоведы-Абу бакр ибн Абдулжалил (его отец), затем – Симом Бахоуддин Али ибн Мухаммад Асбижобий.

Основные труды Б.Маргилоний, как исламского правоведа – «Пособие для начинающих изучать шариат (свод мусульманских заповедей - «Будоят ул - мубтадиъ». Позднее он написал восьмитомник «Сведения для завершающих изучение ислама»-«Кифоят ул-мунтахий», на основе которых вышла его основная книга «Хидоя» - Тугри йул» («Правильный путь»). Несмотря на ярко выраженный религиозный характер этих произведений мы можем с полным правом говорить и о педагогических воззрениях Б.Маргилоний. В частности, в вышеназванных его трудах автор не только отразил актуальные проблемы, с которыми сталкивались в те времена истинные борцы за распространение ислама, но и глубоко затрагивал такие вопросы, как общественные и семейные отношения, торговые и имущественные отношения, преступление и наказание, гражданские обязанности человека и многие другие сложные проблемы того времени, которые он, естественно, пытался разрешить с позиций исламского правоправедения. Очевидно, именно поэтому «Хидоя» на протяжении многих веков являлась, да и сейчас, как утверждают современные исследователи, является самым точным, полным и доступным источником сведений об исламском правоправедении.

Об этом же свидетельствует тот факт, что книга «Хидоя» ещё при жизни Б.Маргилоний была переведена на несколько восточных языков и практически была настольной книгой даже у простого народа, а её автор на века, на тысячелетия снискал почет и уважение не только своих современников, но и их потомков.

Педагогическими идеями пронизаны и другие произведения Б.Маргилоний: «Реализация гражданского права» («Фукаролик хукукини такдим этиш»), «Книга об обязанностях» («Китоб ул-фароиз») и др. В этих произведениях наряду с чисто правовыми вопросами, (например, о взаимоотношениях государства и частных, о деятельности учреждений

государственного правопорядка, о теории и практике гражданского права), освещены и такие вопросы, как формирование чувства справедливости, стремления жить по законам государства, с учетом своих материальных возможностей, не зарясь на чужое имущество; воспитание чувства совести, ответственности, любви к ближним и заботы о всех нуждающихся. Б. Маргилоний всю свою жизнь сам стремился следовать этим наставлениям. Будучи известным религоведом и правоведом, он до фанатизма был предан своей профессии, был очень скромным, (к примеру, в своих многочисленных произведениях он ни разу не использовал слово «я»), старался помочь всем, кто нуждался в его помощи.

Научное наследие Б.Маргилоний не потеряло своей актуальности и сегодня. Во многих духовных заведениях мира (школах, медресе, в институтах и академиях) мусульманское правоведение как учебный предмет изучается на основе его трудов. В связи с этим его «Хидоя» переведена на многие языки мира, в т.ч – английский, немецкий, французский и др.

В Узбекистане изучению научных трудов Б.Маргилоний уделяется большое внимание, особенно - после приобретения независимости. По инициативе И.А.Каримова в нашей Республике проведены торжественные мероприятия, посвященные 910-летию со дня рождения ученого.

Учителя, воспитатели, родители могут найти в трудах конкретные советы по вопросам нравственного воспитания детей, молодежи, формирования у них высоко нравственных качеств личности. Кроме того, современные педагоги из произведений Б.Маргилоний могут почерпнуть интересные сведения по вопросам духовного и правового просвещения. Вышесказанное позволяет заключить, что Б.Маргилоний по праву считается одним из великих просветителей Востока эпохи Мавераннахра, а его труды должны занимать достойное место не только на полке исламских правоведов, но и на полке каждого учителя.

СТОЛИЦА ШЕЛКА

А.Гафуров, Е.Гордеева. – ФерГУ

Известно, что храбрость полководца не знала границ, и это едва не погубило его во время похода в Индию. Как писал Птолемей, стрела пробила Искандеру грудь. Придя в сознание, он приказал вытащить стрелу из раны. Полководец потерял много крови... Поначалу никто не предполагал хорошего исхода, и войска Гофестиона получили официальное известие о его смерти.

С быстротой молнии эта роковая весть распространилась по всей восточной части империи. Слухи катились, как "снежный ком", обрастая различными небылицами, и трансформировались в версию о похоронах греческого царя в Маргилане.

Из исторических источников известно, что на самом же деле Александр скончался в Вавилоне (а не во время похода в Индию), на 33-м году жизни, процарствовав 13 лет. Исследователи пишут, что тридцать дней тело

полководца пролежало в меде, пока наследники царя - диадохи- боролись за власть (мед, как известно, имеет свойство бальзама).

Ловкий Птоломей выкрал тело Александра Македонского и с великой поспешностью перевез в Александрию Египетскую. Он тайно похоронил своего владыку, и до сих пор никто не может найти его могилу. А когда истина покрыта тайной - рождаются легенды. Одна из них о том, что Искандер похоронен в Маргилане...

... Города, как и люди, меняются со временем. Маргилан переживает свою вторую молодость...

Примечательно, что никто не может точно растолковать значение слова "Маргилон". На этот счет существует немало гипотез. Судя по всему, ближе к истине стоят те, кто дает следующее толкование: "марг" по - ирански - "зеленая трава", "зеленая низменность"... Вторая часть слова "лон" является древнеиранским суффиксом, означавшим - "местность", При слиянии этих двух слов получается "маргилон" – зеленая местность".

Не определен точно и возраст Маргилана. Мы обратились за разъяснениями на сей счет к уроженцу Маргилана, заслуженному деятелю наук Республики Ўзбекистан, профессору Нематулло Ибрагимову. Вот что он сказал:

- Безусловно, решающее слово в определении возраста; Маргилана остается за археологами. Но то, что наш город стоял на Великом шелковом пути - известно доподлинно. "Шелковый путь" своими историческими корнями уходит в глубь веков, ибо торговал шелком с другими странами, Китаем, вероятно, еще в V веке до нашей эры. Начало формирования и функционирования "шелковой дороги" связывают с именем первого путешественника и кўпца, офицера дворцовой стражи Чжан Цяня, открывшего для китайцев в первой половине второго века до новой эры Среднюю Азию.

О торговле в городах Ферганской долины, о караван - сараях подробные сведения можно найти в произведениях древних арабских и среднеазиатских историков и географов. О том, каким был Маргилан в XV веке, можно узнать, прочитав "Бабурнаме", исповедальную книгу великого Бабура. В это время в Маргилане динамично развивались шелкообработка, производство шелковых тканей, ювелирных изделий, бытовой керамики.

В конце XIX века в Маргилане проживало около 50 тысяч человек. Среди них - кўпцы, муллы, имамы. Но больше всего здесь было ткачей и ремесленников. Таким образом, вопросы рынка и рыночных отношений, предпринимательства и торгово - посреднических операций составляли органическую основу образа жизни маргиланцев.

И в наши дни Маргилан остается очагом богатых традиций, шелкоткачества. Здесь сформировалась глубокая национальная местная школа со своим стилем, оригинальностью и техническими приемами. Немало творческих открытий на счету сотрудников Центрального научно-исследовательского института по производству и переработке натурального шелка. Скажем, в маргиланское производственное объединение мировых тканей "Атлас" не так давно передано новое изобретение - машина "МКЛ-220 ШЛ".

- Новый агрегат предназначен для крашений так называемых "либитов" - мотков шелковых тканей, - рассказывает один из авторов изобретения Махмуд Ниязалиев.. - Он не только механизировал трудоемкий процесс в шелкокрашительном производстве, но и позволил значительно повысить прочность окраски нитей. Есть и другие интересные работы. Улучшить качество перематываемых шелковых нитей, исключить ручной труд работниц при сьеме мотков позволяет новая машина "ПА-1500-1В". Она разработана в творческом содружестве со специалистами Ташкентского специального конструкторского бюро текстильного машиностроения. Пристального внимания заслуживает разработка спецпрепарата из отходов кокономотальных предприятий. Ведь раньше при размотке коконов куколка тутового шелкопряда шла в отход, то теперь приносит доход. Этот препарат представляющий собой биологически активное вещество, в кокономотании значительно увеличивает выход нити, Этот же препарат успешно применяется при отварке и крашении тканей. Выразительнее становится шелковый блеск, сочнее проявляются краски. В Маргилане производятся тяжелые полушелковые ткани легкие и тонкие шелка для женской одежды - шоии и мадали, плотные, хорошо драпируемые пурпурные ткани - турме, живописные, совершенно оригинальные по контрастности и о то же время гармоничные по расцветке абровые атласы. Слово "абр"а переводе с персидского значит "облако".

Нет ничего удивительного в том, что в этом городе вышивка цветными шелковыми нитками была самым любимым занятием здешних мастериц. "Сюзане" дословно означает «вышитый иглой» Одни изделия применялись для оформления интерьеров, другие имели утилитарное назначение.

Маргилан знаменит и мастерицами по вышивке тюбетеек - неотъемлемой части национального ўзбекского костюма. В маргиланских изделиях, в отличие, скажем от чувских, число швов сокращено до минимума, что определило сдержанность и строгость силуэта орнамента.

Где только не представлены изделия маргиланца Салиджона тога Ахмадалиева -мастера раскраски тканей! В музеях: этнографии Санкт - Петербурга, декоративно - прикладных искусств - Москвы, ювелирного искусства и антиквариата в Ташкенте, музее-заповеднике в Самарканде посетители любуются творениями рук читгара - представителя одной из редких теперь профессий. С помощью тонины Салиджонтога творил те самые знаменитые "облачные" ткани.

А главной фигурой в изготовлении цветных шелковых тканей был, естественно, читгар, мастер, который с помощью штампов, делал набойку рисунка на грубой ткани и закреплял его, чтобы рисунок не сошел при стирке. Эта ткань была значительно дешевле маргиланского шелка, в нее одевались жены и дочери самих ремесленников, весь рабочий люд Маргилана и его окрестностей.

Со временем читгары стали использовать бязь фабричного производства, а вместо природных красителей - химические краски. И все равно им было не угнаться за фабричным конвейером. Но древнее ремесло не угасает. Традиции старых мастеров продолжают их ученики - шогирды.

НАРОДНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ, ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО МАРГИЛАНА В XIX В

И.С.Баранова, Д.Мадғозиева студентка

В XIX в в Маргилане существовало несколько видов учебных заведений: медресе, мактабы, кары-хана.

Медресе считалось высшим мусульманским учебным заведением, а мактабы (школы) существовали, как при частных домах, так и при мечетях. Существование всех видов заведений, кроме открытых у себя дома учителем, обеспечивалось доходами с вакуфов, пожертвованных в разное время разными лицами в пользу учреждений, между которыми мечети занимали первое место, т.к. при них всегда учреждались школы (ЦГИА России, ф.954, от 1, ед хр. 134, лл 9-10).

Согласно сведениям 1840/1841 гг в г.Маргилане существовало, где обучалось 700 мул (студентов). Курс наук состоял из толкования Корана, арабской, персидской и тюрской (ўзбекской) филологии: наху (грамматика с присоединением к ней некоторых правил слога. Сведения об истории и географии они изучали из других арабских, персидских и тюрских исторических и географических рукописей.

Определенное внимание уделялось обучению литературе, в основном поэзии. Проходили курсы по математике, философии и астрономии. Доминирующее место занимали богословные предметы.

В мактабах, в основном, обучались элементарным правилам письма. Изучали наизусть выдержки из Корана, изучали литературу и счету (арифметике). Существовала в Маргилане школа для слепых. Слепые дети изучали наизусть Коран, достаны, стихи.

Существовали школы отдельно для мальчиков и девочек.

Сохранились некоторые статистические данные об учебных заведениях Маргилана и Маргиланского уезда. В Маргиланском вилояте существовало 57 медресе, 838 учащихся; (Кокандский краеведческий музей, архив, инв. № 995, Н.В., с. 116); 243 мечетей в Маргилане, а в Маргиланском уезде, 1494 (Кок.крев.музей, архив, инв № 995, Н.В., с. 111); 433 мактаб-ханы, 7340 учеников, 21 кары-хана, 395 учеников,. Что интересно, в Маргиланском вилояте было 2 школы для евреев. Если рассматривать литературную среду Кокандского ханстве в XIX в, и в частности Маргилан, то в Маргилане жили поэты и писатели, которые разоблачали ложь и открыто писали о тяжелом положении трудового народа, критиковали кровопролитные войны, тиранство правителей, беспощадность и жадность и т.д. Диванам Андалиб, Деваном Мутриб и др.

Большую роль в повышении культурного уровня народа сыграли прогрессивными, замечательные актеры XIX в. Они своими выступлениями не только эстетически наслаждались зрители, но и беспощадно клеймили позором пороки феодальной жизни, разоблачали в своих небольших спектаклях и

пантомимах, например очень популярным был актер Ашурали-Махрам, Исмаил-найчи.

Очень популярными были пляски бачей с лодками у поясов. Возникает вопрос: откуда появились эти пляски, вовсе не знакомые в других местах Центральной Азии?

Оказывается это нововведение было сделано по приказу Худоярхана, в подражание китайским танцам, заменив только танцовщиц-бачами (Туркест. Ведомости № 95, за 1871 г.).

Известно, что в последствии вместо лодок, начали приспособливать лошадки, которые стали популярны по всей Ферганской долине. потому, что это было ближе к повседневной жизни- езде на коне, конно-спортивные игры (улак) и т.д.

Маргиланцы проводили пышные праздники, на которых устраивали фейерверки. На эти празднества выносили статуи легендарных героев – Рустама и др. На больших праздниках, гуляниях, семейных торжествах выступали курчакабды – кукловоды. Особенно большой популярностью пользовались дарбазы (канатоходцы). Иногда канаты поднимались до 40-50 метров. В программе канатоходцев были: ходьба взад и вперед, прыжки на канате, бег, ходьба с закрытыми глазами, ходьба с завязанными глазами, ходьба на канате с завязанными глазами и привязанными на ноги медные подносы с ножами, кувыркание. На канате ходили не только взрослые, но и дети. Выступление канатоходцев сопровождалось игрой музыкантов и участием клоунов, певцов, острословов и т.д.

Большой популярностью пользовались скачки-улок, где ловкость, смелость и умение ездить верхом на коне. Скачки организовывались по поводу народных праздников, семейных торжеств, свадьбах и т.д. На скачках выставлялись богатые призы.

В XIX в в Маргилане имело место и такое искусство, как хаттаты (каллиграфы), которые переписывали и красиво оформляли сочинениям видных поэтов, историков, мистическую литературу, делали надписи на пештаках.

Высоко славилась резьба по дереву, которой украшали топчан-ханы, ворота, домашнюю мебель, изготавливали прекрасные ножи и кортики, здесь жили чудесные гончары, изготавливали глиняные сосуды, около 2000 лет. Это ремесло и сегодня занимает важное место в Маргилане.

Выращивание шелковых червей, попавших в Маргилане по великому шелковому пути прославило Маргилан производством шелка. Из шелка Маргиланские умельцы делали не только ткани, ярко раскрашенные, июнь и прекрасное пано по качеству, и насыщенности цветовой гаммы могли соперничать с Китайскими.

Маргилан является культурным центром не только Центральной Азии, но и культурным центром мировой цивилизации.

РЕМЕСЛЕННО-КУСТАРНОЕ ПРОИЗВОДСТВО И ТОРГОВЛЯМ МАРГИЛАНА В XIX

Как известно, Маргилан является одним из главных городов Кокандского ханства.

Внутренняя торговля Маргилана базировалась главным образом на издавна существовавшем здесь разделении труда между оседлыми земледельцами, ремесленниками и кочевниками-скотоводами.

Для внутренней торговли в Маргилане было несколько базаров. В специально установленный день в Маргилан казахи и киргизы пригоняли скот преимущественно лошадей и овец. Оседлая населения окрестных кишлаков привозило зерно, хлопчатобумажные и шелковые ткани, различные изделия домашнего обихода. Через Ташкент в Маргилан русские товары. В экономической жизни большую роль играла внешняя торговля с Бухарой, Кашгаром, частично с Хивой, Афганистаном, Китаем, Турцией и особенно с Россией. Между Маргиланом и Бухарой торговые отношения происходили круглый год, но в основном караваны проходили из Маргилана в Коканд, а затем в Бухару в начале лета и в конце осени. С Хивой торговые отношения были крайне ограничены. В Маргилан из Хивы привоз ограничивался малым количеством хивинских халатов, бязи и английского шелка. Причиной этого является то, что караванный путь пролегал через Бухарский эмират, в котором часто происходили междоусобные войны.

Ўзбеки и таджики Ферганской долины, работая на полях с февраля до осени получали высокие урожаи. За счет расширения искусственного орошения в XVIII-I пол. XIX вв осваивались целинные земли, появлялись новые кишлаки вокруг Маргилана.

Особое место в Маргилане занимало хлопководство, даже маргиланцы пытались культивировать американский хлопок.

Шелководство было в основном распространено в окрестностях Маргилана. Его качество и уровень организации производства по тем временам был довольно высоким.

На развитие отдельных ремесел Маргилане оказывало влияние то, что в Кокандском ханстве XIX в добывали золото, серебро, медь, железо, свинец, бирюза, изумруд, яхонт, рубин, ляпис – лазурь, сердолик и др. процветало ювелирное ремесло. Когда привозили в Россию ювелирные изделия из Маргилана, русские кўпцы их скўпали партиями, как диковенные вещи.

С древних времен на территории Ферганского долины была известна – нефть. Маргиланцы употребляли её как лекарство от чесотки.

Кроме того, они умели приготавливать из нефти «асфальт» (смолу), но употребляли его при пошиве сапожных изделий.

Маргиланцы могли обрабатывать сталь. Из неё они изготавливали ножи.

Ткачество производилось здесь с большим искусством. Шелковые ткани расписывались яркими красками и были популярны по всей Центральной Азии.

Маргилан славился гончарным производством. Ювелиры Маргилана изготавливали браслеты из массивного серебра, подобным средневековым – без застежек и открытыми с превосходной эмалевой работой.

В сохранившихся архивах кокандских ханов имеются упоминания о существовании в Маргилане следующих ремесел: абкаш, арабкаш, ахангар, наджар, найзагар, найчасоз, тубриз. Читгар, ишмимчи и др, числом более 80.

Часть сельского населения вокруг Маргилана занималась ковроделием, в основном шалча, шили одежду, вышивали поясные платки, было распространено изготовление джиякатесьмы, саватов, корзино, чархи (висячие подставки для посуды) из прутьев, деревянных ручек для лопат, теши, кетменей и т.д. часть продукции шла на продажу, особенно кочевникам. А те в свою очередь привозили в Маргилан кожу-сырец, овечьи шубы и полушубки, шерстяные платки и шерстяные нитки. Часть кочевников занималась охотой и продавала пушнину.

Имея тесный контакт с Россией, Маргиланские кўпцы привозили в Россию шелков и хлопчатобужной ткани, ковры, сушеные фрукты, рис и др., но основным оставался всё таки хлопок. Однако Маргилан, как и др города Кокандское ханство постепенно превращался в один из сырьевых районов текстильной промышленности России и становился одним из важнейших рынков сбыта её продукции.

МАРГИЛАН - ЖЕМЧУЖИНА ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЫ

М.А.Кахановская (Ташкент)

Одному из древнейших городов Узбекистана Маргилану принадлежит особое место в истории нашей страны, формировании национальной государственности, культурных и духовных ценностей.

Расположенный на Великом шелковом пути древний и прекрасный Маргилан, родина известных в мире ученых, мастеров, зодчих, поэтов и мыслителей, «Маргилан, являющийся жемчужиной Ферганской долины, - подчеркнул Президент И. А. Каримов, - получил такую известность, прежде всего, благодаря народу, обладающему таким качеством как трудолюбие, выдающемуся вкладу известных личностей, которые родились, выросли на этой земле и прославили свой край на весь мир».

С древних времен город известен как крупный центр, где развивались ремесла и торговля, а изделия, выполненные здешними мастерами, славились далеко за его пределами и имели особую ценность.

Постановление Президента о проведении празднования 2000 летия Маргилана свидетельствует об особом месте и значении города в истории нашей страны.

В X веке Маргилан уже был широко известен своими изделиями из шелка не только в Центральной Азии, но и на далеком западе и Востоке. Опытные мастера – ремесленники получили из коконов шелкопряда тонкие блестящие нити и выделывали из них красивые шелковые ткани.

Большим спросом пользовались крупные шелковые вышивки - сюзане, тюбетейки – головные уборы, золотые серебряные украшения.

Узоры тюбетеек изображают кусты с пышными цветами и зелеными и синими птицами на ветках. Синяя птица считается символом счастья и в Маргилане называется Бульбул нуха – это означает «Узор соловья» символикой плодородия и жизни является форма бодом – миндаль. Более тонкие и вытянутые формы называют калампир – стручковый перец. Захириддин Бабур в своей книге « Бабурнаме » назвал Маргилан « цветущим оазисом с многолетними цветами, сочными фруктами».

В XII веке здесь жил известный специалист, знаток юридический законов Бурхониддин Маргинони, автор труда « Хидоя » - «Путь истинный», который признаётся как самый авторитетный и совершенный правовой источник. Этот энциклопедический труд до сих пор в исламском мире считается главной « Фикх » т.е. исламской юриспруденции. За этот труд Бурхониддин Маргинони еще при жизни получил титул « Фикх Имами » т.е « Имам юристов ».

« Во времена, когда жил Бурхониддин Маргинони – в X – XII веках, являвшихся первым этапом периода Возрождение Востока, на земле Мовароуннахра происходило бурное развитие науки, поэтому правильное понимание и соблюдение исламского права стало важной общественной необходимостью ».

В 2000 году по решения Юнеско в Маргилане состоялись торжества, посвященные 910 – летию со дня рождения Бурхониддин Маргинони в которых принял участие Президент Республики Ёзбекистан И. А. Каримов.

В Хидоя приводятся нормы, юридические традиции, восходящие к классическому сочинению « Китаб ал - харадж » Аду Юсуфа Якуба (автора конка VII века), а так же отражена практика издольных аренд в течение нескольких веков до XII века. В специальной главе о феодальном городе говорится, о положении ремесленников.

В конце XV – XVI вв. Маргилан становится одним из значительных городов Ферганской долины. Здесь родился и вырос один из правнуков Тимура султан Бабур, который с 11 летнего возраста был правителем Ферганы, а затем в 1525 году в Индии основал государство Великий монголов и положил начало утверждению там династии бабуридов, правившей до середины XIX века. Захириддин Бабур был выдающимся государственным деятелем, историком, поэтом и географом в его трудах содержится описание Ферганы, Маргилана и других городов Родины.

Мировую известность заслужила « Бабурнаме», в котором затронуты проблемы морали и этики. Известно политическое завещание Бабура своему сыну, подлинник которого хранится в Индии. Бабур учит своего сына мудрости управления страной. « О сын мой, помните, страна Индия соткана из различных верований... предпочитаете такую справедливую линию, в следствии которой могли бы быть довольны правитель подданными, подданные - правителем ».

Особой сферой приложения творческих сил была строительно – архитектурная деятельность возведения монументальных сооружений и ансамблей в Маргилане.

К строительству медресе мечетей, дворцов, мавзолеев, привлекались лучшие зодчие и мастера. Большую известность получила композиция Кафтарлик состоящая из мечети с росписями, строенного минарета, прямоугольного двора с портално – кўпольным мавзолеем дарвосханы и кафтарханы (голубятней). По преданию в мавзолее захоронен святой Пур Сиддик. Существует легенда о том, что однажды Пур Сиддик, скрываясь от «неверных» спрятался в пещере, а голуби свили у входа гнездо и прикрыли святого. Народные мастера средствами декора смогли передать в Кафтарлике идею умиротворенности и покоя в усыпальнице святого.

Город, сохранивший на протяжении многих веков свою самобытность, непреходящей ценности, готовится к празднования своего 2000 летия. Маргилан меняется, обновляется, хорошеет на глазах, радуя своих жителей и гостей.

ВОЗРАСТ ДРЕВНЕЗЕМЛЕДЕЛЬЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ МАРГИЛАНА

Г.Юлдашев, Ш.Эшпулатов, Ф.Максудов

Влияние и воздействие оказываемое человеком на природную среду, на почву стало почти повсеместно. Возрастающее влияние антропогенных факторов на ландшафт может быть как сознательным, так и непродуманным или случайным. Человек распахивая, орошая целинных и пахотных земель создал, создает сельскохозяйственные и другие виды продуктов. Кроме того на основе освоение и орошение человек создал новые сорта растений. Это часть осознанная целенаправленная деятельность человека. С другой стороны, на растительный покров будь он естественным или искусственным влияют развития промышленных центров, а также механизация и химизация сельскохозяйственного производства.

Ландшафтно-геохимические, почвенно-химические закономерности формирование почв и геохимических ландшафтов с течение времени изменяется. Это подтверждается как археологическими, палеопочвенными, так палеогеохимическими и другими методами изучения.

Археологические и почвенно-географические исследование на территории города Маргилана и массивов нами были начаты в 1994 г. в связи с подготовкой к юбилею города. В частности в результате исследований в 1994 году установлено, что древний город Маргилан находился в западной части современного города.

Основной стратиграфический шурф заложенный нами 1996 г находится непосредственно в городище Кызлартепе города Маргилана. Глубина его до материка, так называется археологами бывшая погребенная земля составляет 380 см, далее нами продолжены углубление и ещё на 220 см, в целях изучения погребенных почв и почвообразующих пород. И так общая глубина стратиграфического шурфа составляет 6 метров.

Городища было сильно разрушено. Однако удалось установить, что здание возникло на руинах более древнего поселения, что указывает на то, что обживание этой территории происходило в более раннее время.

В результате почвенно-стратиграфических исследований нижних слоев поселения установлено, что зарождения орошаемого земледелия в Маргиланском оазисе относится ко времени не позднее 4-3 вв до нашей эры.

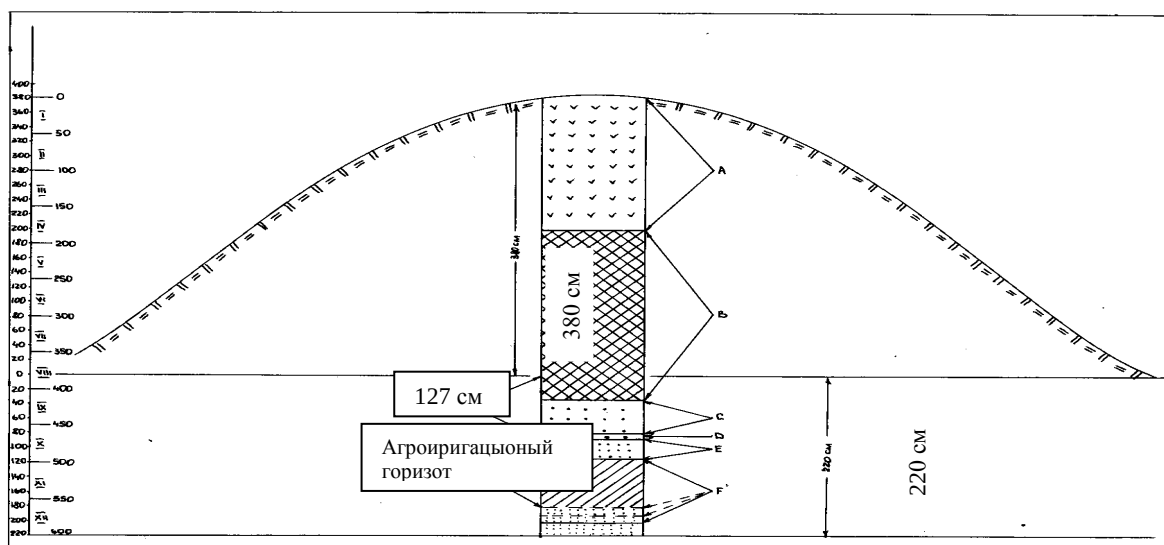
В результате археологического изучения Кызлартепе были вскрыты остатки монументального здания со стенами толщиной 4-4,5 м, возведенными на пахсовой платформе с двумя периодами обживания, датируемые соответственно первыми веками нашей эры и ранним средневековьем.

Материалы раскопок и стратиграфического разреза шириной 2,5 метра длиной 18 метров, сравнительно-типологический анализ керамических комплексов и археолого-почвенные исследования Маргиланского оазиса привели к тому, что обживание и ведение орошаемого земледелия в этой территории начались в 4-3 вв до нашей эры кроме того установлено, что до обживания и сооружения г.Кызлартепе на этой территории было ведено орошаемое земледелие. Период существования Кызлартепе относится ко времени не ранее рубежа нашей эры и не позже 4-5 вв нашей эры.

В результате исследований обнаружено погребенные почвы на глубине 3 и выше метров.

Характерной чертой современного этапа истории человечества состоит в небывало быстром темпе научно-технического прогресса. Этот прогресс в значительной степени связано с интенсивным развитием фундаментальных научных исследований.

Почвоведение наука органически комплексная, охватывающая все компоненты, такие как природные и социальные. Настоящий теоретический уровень почвоведения объективно делает приоритетной ее роль в изучении ландшафтов в настоящем.

Схематическое изображение объекта «Кызлартепа».

Таким образом, в результате археологических исследований установлено, что территория нынешнего Маргилана начала обживаться не позднее 1 в. до н.э. – 1 в.н.э.

В первые века нашей эры осваиваются основные плодородные земли, расположенные на конусах выноса Шахимарданская и Маргиланская. Именно в это время в северо-западной части Маргилана на правом берегу Маргиланской на месте бывшего небольшого поселения более раннего периода появляются поселения городского типа с монументальной архитектурой и развитым ремеслом.

Судя по археологическим находкам уже в 3-4 вв н.э. здесь выпускались технически совершенные изделия, посуда, характерная для городских мастеров. Точнее обживание и ведение орошаемого земледелия в Маргиланском оазисе началось 4-3 вв. до н.э. До обживания территория поселения Кызлартепа являлась полем для ведения орошаемого земледелия.

Период существования Кызлартепе относится не ранее рубежа нашей эры и не позже 4-5 вв. н.э.

Проведенные исследования показали, что данные о колебательной характере природных и природно-антропогенных условий в целом и особенно на изученном массиве позволяют наметить некоторые изменения мощностей агроирригационных горизонтов по сторонам света от Кызлартепе.

Судя по данным морфологических признаков на территории господствовали светлые сероземы это и определяет относительную неровность рельефа местности. Под влиянием гидрогенно-аккумулятивного сероземного почвообразовательного процесса в отрицательных формах рельефа (чашах) сформировались более мощные агроирригационные горизонты (таблица). За такой сравнительный длительный период (1700 лет) под влиянием антропогенного фактора формировались основные черты современных агроирригационных горизонтов разной мощности.

Изменение мощности агроирригационных горизонтов по сторонам света.

№ Разреза	Глубина разреза, см	Мощность пахотного слоя, см	Мощность агроирригационных горизонтов, см
На юг и юго-восток			
49	150	14	60
50	260	30	125
55	150	30	110
56	120	20	130
59	140	20	140
Среднее	162,5	25,0	126,2
На восток и северо-восток			
49	150	14	60
51	120	35	120
58	175	30	145
52	150	30	120
Среднее	148,3	31,7	128,3
На север			
49	150	14	60
53	163	30	145
57	120	30	100
Среднее	141,5	30	122,5
На запад			
49	150	14	60
54	120	40	130
60	160	30	120
Среднее	140	35	125
Среднее по массовому	152	29,5	125,9

История развития агроирригационных горизонтов показывает на постепенный рост мощностей агроирригационных горизонтов.

Идея сопоставительного анализа разновозрастных почв с целью выявления направления и темпов почвообразования была использована еще В.В.Докучаевым. В работе «Русский Чернозем» с его стороны приводятся результаты сравнения почвенного профиля, сформировавшегося на Староладожской крепости, с профилями почв окружающих территорий (Докучаев 1883).

Всего в настоящее время в мировой ландшафтно-географической науке насчитывается немного работ, в которых использовалось в том или ином плане сравнение палеопочв современных почв агроландшафтов.

В Узбекистане подобных работ проведено очень мало (Панков 1957, Максудов 1994 и др.). Конечно такое количество работ в направлении генезиса и географии погребенных почв считаются очень-очень недостаточным.

Учитывая, что познание сущности педогенеза во многом определяется особенностями развития почв во времени, можно заключать об ограниченности работ, особенно акцентирующих внимания на хронологических аспектах текущего почва и ландшафтообразования.

Во многих работах рассматривается весьма узкий круг ландшафтных свойств, где в основном изучались единичные почвенные профили на разных субстратах, изученные хроноряды почв практически не соотносились в широком географическом аспекте.

Недооценка этого положения приводит к противоречивым выводам. Влияние факторов времени и возраста почв на мощность агроирригационных горизонтов существенное. В качестве сопоставимого приняты данные разреза 49 т.е. погребенный разрез, глубина которого составляет 150 см мощность пахотного слоя 14 см, а мощность агроирригационного горизонта 60 см, в момент захоронения. Вокруг этого разреза для сравнения мощности агроирригационного горизонта и других свойств почв были построены 4 катены на север, запад, восток, юг.

Средним мощность агроирригационных горизонтов вокруг разреза 49 составляет 122,5 - 126,2 см, тогда как в разрезе 49 этот показатель составляет 60 см.

Следует отдельно подчеркнуть, что после захоронения агроирригационных горизонтов мощность не захороненных почв практически удвоилась, чему способствовал быстрый рост агротехники и поливной режим хлопчатника и другие сельскохозяйственные мероприятия.

По данным археологов Кызлартепа образовалась в III веке нашей эры и имеет возраст 1700 лет. При образовании Кызлартепе и после, включая настоящее время, вокруг этой тепе образовался довольно мощный агроирригационный слой порядка 122,5-126,2 см, если эти данные округлить (исторически можно) в пределах 120 см, то легко подсчитать, что за 1700 лет образовался 120 см слой агроирригационного горизонта, значит годовая мощность этого слоя 0,7 мм.

Если годовая мощность агроирригационного горизонта составляет 0,7 мм, то после начало образования вокруг Кызлартепе дополнительно образовался 60 см слой этого горизонта, следовательно

0,7 мм – 1 год

60 см – x

x = 850 лет

В течение последних 850 лет вокруг Кызлартепе на светлых сероземах в условиях Маргиланского оазиса образовался в среднем 60 см агроирригационный горизонт.

Анализ современных и древних почв и полученные датировки позволяют предположить, что на образование хорошо развитых нормальных сероземно-оазисных почв Маргиланского оазиса необходимо относительно длительный срок в пределах 2500 лет.

МУНДАРИЖА

1. А.Асқаров. Қадимги Марғилон	5
2. М.Исомиддинов, Ҳ.Раҳматиллаев. Марғилон ва Фарғонанинг илк деҳқончилик маданияти.....	7
3. А.Қамбаров Искандар Зулқарнайин Марғилонда бўлганми?.....	9
4. Ш.А.Қамбаров, Р.Р.Аҳмедов Қадимги манбаларда Марғилон ҳақида.....	11
5. О.Ҳакимова, П.Парпиев, Р.Ҳаджаев, А.Абдулхамидов Марғилон топонимикасига оид манбалар.....	12
6. О.Ҳакимова, Х.Эркинова, И.Сиддиқов Марғилон топонимикаси ҳақида айрим мулоҳазалар.....	15
7. А. Алимухаммедов, Ф.Эргашев, Л.Юсупов Марғилон шаҳрида исломгача бўлган диний қарашларга доир.....	18
8. Қ.Тўйчиев, Т.Қўчқоров, О.Ғофуров “Буюк ипак йўли” атрофида яшаган халқлар билан Фарғона ўртасидаги иқтисодий, маданий алоқалар.....	20
9. Ў.Эшонбобоев, О.Эргашев, Т.Усмонов, Ф.Юлдашев Марғилон уламолар шаҳри.....	23
10. И.Йўлдашев, Ж.Сатторова, А.Мирзаев Марғилонсой ҳавзасида деҳқончилик маданиятининг пайдо бўлиши масаласига доир.....	27
11. А.Акбаров, О.Назарматов Марғилоннинг қадимги тарихи.....	29
12. А.Салмонов, А.Султонов, Н.Алимова Ф.Расулов. Чор Россияси мустамлакачилиги даврида Марғилондаги мактаб ва мадрасалар аҳволи.....	30
13.С.Мирсоатова, М.Онорқулова, Г.Жамолова Марғилонда миллий ҳаракат озодлик.....	32
14..М.Маманазарова Марғилонда чоризм зулмига қарши халқ кўзғолонлари.....	36
15.А.Исроилов, А.Эргашев, Т.Нуриддинов Марғилонда 1916 йилги кўзғолон.....	38
16. И.Холбеков, Т.Қосимова О.Ҳайдаров Марғилон шаҳрининг маданий ҳаёти (XIX асар охири XX аср бошлари) тарихидан.....	40
17. У.Ҳошимов, Н.Алимова Марғилон ҳунармандчилиги тарихидан.....	43
18. Т.Рўзибоев Ғолиб Марғилоний ижодига бир назар.....	46
19.С.Мирсоатова, Қ.Пўлатов, Х.Бурхонов Марғилонда рус-тузем ва янги усул мактаблари.....	48
20. С.Мирсоатова, С.Ғофурова, М.Мамажонова Марғилонда XIX асар охири XX аср бошларида тарих ва адабиёт.....	52

21.О.Ғофуров, Т.Қўчқоров, А.Юсупов XIX-XX асрларда Фарғона водийсида яшаган халкларнинг фолеэтник хусусиятлари ва уларнинг иқтисодий-маданий ҳаёти.....	53
22.И.Тошпўлатова, Н.Абдукаримова М.Акбарова Марғилон тиббиёти муассасаларининг вужудга келиши.....	55
23.Р.Ходжаев, Р.Химматқулова, М.Нишонбоев Бурҳониддин ал-Марғиноний ҳуқуқий мероси ва унинг ёшлар тарбиясидаги роли.....	57
24.О.Раҳимов Бурҳониддин Марғилоний ва унинг авлодларининг Ислон дунёси коуншунослигини ривожига қўшган ҳиссаси.....	58
25.Р.Қудратов, У.Солиев, А.Исроилов Бурҳониддин Марғиноний ижодининг халқаро аҳамияти.....	61
26.А.Алимуҳаммедов, Ф.Эргашев, З.Исмоилова Марғилон шаҳрида ислонгача бўлган диний қарашлар	62
27. Г.Жамолова, Ш.Аббосова Бобур ва Марғилон.....	65
28.О.Тожибоев, А.Шарофиддинов, Д.Сулоймонова Шаҳар ҳақида билганларимиз.....	66
29.М.Сулаймонов, Ф.Сулаймонова Тарихий ёдгорликлар ҳамиша эъзозда.....	67
30.А.Салмонов, У.Ҳошимов Ш.Хайитов Қўкон хонлиги халқаро ва ички савдосида Марғилон шаҳрининг ўрни.....	69
31.Ш.Хонқулов, И.Бурхонов Марғилон мадрасалари ва уларнинг фаолияти тарихи.....	72
32.А.Мамажонов Бурҳониддин ал-Марғиноний ва ул зотнинг фарзандлари хусусида.....	74
33.И.Бурхонов, С.Мирсоатова, З.Хатамова Бурҳониддин ал-Марғилоний ижодий фаолияти.....	77
34.П.Каримов, О.В.Махмудов Марғилон тарихидан лавҳалар.....	78
35.Р.Ҳимматқулова XX аср 20-30 йилларидаги иқтисодий сиёсатнинг миграцион жараёнларига таъсири (Марғилон шаҳри мисолида).....	80
36.М.Эралиев, С.Эгамназаров Чор Россия мустамлакачилиги даврида Фарғона вилояти халқ хўжалиги тараққиётида Марғилоннинг тутган ўрни.....	83
37.С.Эгамназаров. А.Исроилов Ипак қурти уруғи етиштиришда хорижий мутахассисларнинг роли (XIXаср охири XX аср бошларида Фарғона водийси мисолида).....	84
38. Н.Аббосова, Ш.Обидова Ҳунармандлар юрти кўхна Марғилон.....	85
39.Т.Тўйчиев, Т.Қўчқоров, О.Охунжонов Марғилон истиқлолчилик ҳаракатининг таниқли намоёндалари.....	87

40.М.Маъмуров, Т.Мадаминов, К.Юлдашев. Қўқон хонлигида Марғилон шахрининг тутган ўрни ҳақида айрим мулоҳазалар.....	88
41.С. Маннопов Марғилон-маданият ва санъат маркази.....	89
42.А.Умаров, Ш.Долимов Марғилон-санъаткорлар шаҳри.....	91
43.Х.Умаров “Кулинг, умрингиз узун бўлади”.....	93
44.Ф.Турғунбоев, А.Турғунбоев Марғилон меҳнат менталинги.....	95
45.Р.Хасанова, А.Хасанов Дилкушо санъат соҳиби.....	96
46.А.Шодиев У.Эргашев, М.Нишонбоев. Ёшлар онгида миллий истиқлол ғоясини шакиллантиришда маънавий мероснинг роли ва ўрни.....	97
47.Нажмиддинова М, С.Тиллаева Марғилон атласининг шони бор, элга манзур олтин ипак қони бор.....	99
48.Т.А.Эгамбердиева Алломаларимиз маърифати ҳаётимиз қадриятидир.....	100
49.Х.Умаров, А.Султонов Буюк санъаткорлар устози ёхуд Болтабой Ражабовни хотирлаб.....	102
50.М.Шохўжаев, С.Абдуллаев Эл эъзозлаган академик.....	104
51.А.Ғофуров Қадимги ва навқирон Марғилон ва унинг савдо саноатининг тараққиёти.....	108
52.Й.Солижонов, А.Қаюмов Марғилон – шоирлар шаҳри.....	115
53.Ф.Эргашев, А.Исмоилов Марғилонлик файласуф олимлар.....	117
54.Ф.Эргашев Марғилон қизининг жасорати.....	119
55.А.Н.Абдукаримова, О.С.Иноятова Марғилон шаҳрида қизамиқ касаллигининг кўрсаткичлари ва уни тугатиш муаммолари.....	122
56.М.Ғ.Абдуллаев, Ш.Асқаров. Марғилон туманида “қулоқ қилиш” сиёсати тарихидан.....	123
57.Исмоил Махмуд. Дил ҳавас этган ҳамиша.....	126
58.С.А.Ғаниев, М.Пўлатов. Марғилон фаҳри – бутун ўзбекнинг фаҳри.....	128
59.А.Ғофуров Касаначилик – оилавий тадбиркорликнинг янги йўналиши.....	130
60.О.Ғофуров Х.Пўлатов, М.Мадаминова Асрлар нигоҳидаги Марғилон.....	132
61.Ш.Ғаниева. Фан равнақи йўлида.....	134
62.Х.Айбешев, Ж.Нурхаджаев, З.Тўрақулова. Марғилон енгил ва тўқимачилик саноати салоҳиятини, юксалтириш масалалари	135
63.М.Эралиев, О.Тожибоев Марғилон шахрининг бугуни ва келажаги.....	137
64.Э.Қирғизов, З.Умрзоқова Матлаби эзгулик санъаткор.....	138
65.А.Шодиев,У.Эргашев, А.Алиохунов XIX-XX бошларида Марғилон шаҳрини бошқаришнинг ташкил этилиши.....	139

66.Э.Қирғизов, З.Умрзоқова Ижодкорлик моҳияти.....	141
67.Ш.Хонкелдиев, А.Абдуллаев Марғилон шахрининг жисмоний маданияти ва спорт.....	143
68.Э.Собиров, С.Эгамназаров Марғилон – қизиқчилик ва аския ватани.....	145
69.Э.Норматов, Д.Норматова Ўзбек миллий маданияти ривожда Марғилоннинг ўрни.....	146
70.Н.Абдулҳатов. А.К Писарчик Марғилон ҳақида.....	148
71.А.Абдисаматова. Йўлдош Сулаймон ижодида Ватан мадҳи.....	152
72.Қ.Холматов, Б.Холматова, А.Комилов. Бахтимиз учун курашганлар.....	153
73.Р.Арслонзода, Ф.Арслонзода Марғилон шаҳри қўқон хонлиги даврида.....	155
74.М.Акбарова, М.Қурбонова, М.Осбоев. Фарғона водийси тиббиёт тарихи.....	157
75.М.Ибрагимова. Ёшлар ҳаётида оила, маҳалланинг ўрни.....	160
76. Р.К.Джалилова Каштачилик санъати тарихи	162
77.Р.Ҳасанова, Ш.Долимов Марғилон-Фарғона водийсининг марвариди.....	166
78.Н.Асқаров, Д.Матғозиева Великие правоведы (наше наследие).....	167
79. Г.Фармонова, З.Тоштемиров Страницы истории древнего города.....	170
80.Уринбоева, Л.Расулова Педагогические проблемы в трудах Бурхониддина Марнилоний	173
81.О.Ғофуров, Е. Гордеева. Столица шелка.....	174
82.С.Баранова, Д.Мадғозиева Народное образование, литература и искусство Маргилана в XIX в.....	178
83.И.Баранова, Р.Бабахаджаев Ремесленно-кустарное производство и торговлям Маргилана в XIX	179
84. М.А.Кахановская Маргилана - жемчужина Ферганской долины.....	181
86.Г.Юлдашев, Ш.Эшпулатов, Ф.Максудов. Возраст древнеземледельческой культуры Маргилана.....	183

